

Уилям Сароян

НЕЩО КАТО НОЖ,
НЕЩО КАТО ЦВЕТЕ,
ИЗОБЩО КАТО НИЩО НА СВЕТА

УИЛЯМ САРОЯН
НЕЩО КАТО НОЖ, НЕЩО
КАТО ЦВЕТЕ, ИЗОБЩО КАТО
НИЩО НА СВЕТА
РАЗКАЗИ

Превод: Нели Константинова

chitanka.info

МОЕТО ВЕРУЮ

На 15 октомври 1934 година бе публикувана първата ми книга „Дръзкият младеж на летящия трапец“. Годината 1934 не изглежда много далечна, но тъй или иначе, аз пиша вече от двацет години. През тези години се случиха много неща, някои от които лично на мен.

Не съм изкарал и един долар по какъвто и да било начин, освен чрез писане. Писал съм къси разкази, пиеси, романи, есета, стихове, рецензии, различни коментари, писма до издатели, лична кореспонденция и песни.

Нито ред, написан от мен, не е бил по поръчка, договор или за пари, макар и да се оказа, че доста редове ми донесоха пари. Харесаше ли някой издател мой разказ, можеше да го откупи. Но ако поискаше от мен да съкратя някой пасаж, отказвах да го сторя. Пък и никой не го прави. Един издател си беше позволил волности с мой коледен разказ, а пък един автор на готварска книга, за която бях писал предговор, добави няколко реда с цел да ме изкара воин-патриот. Протестирах пред издателя и пред автора на готварската книга, но позора не успях да преодоля. По време на Втората световна война не съм написал нито ред пропаганда, въпреки че неведнъж бях получавал предложения. Основното е, че от двацет години аз съм американски писател, който е напълно свободен и независим.

Считам изтеклите двацет години за първата половина от живота си на публикуван писател, а следните двацет години ще бъдат втората половина. Тогава ще стана на шейсет и шест, което може да означава, че съм твърде стар, или пък обратното. Надявам се през втория период да бъда по-продуктивен в сравнение с първите двацет години. В началото бе невъзможно да покрия с писане множеството неизплатени дългове, пък и непрекъснато се сдобивах с нови лични, морални и финансови отговорности.

Никога не съм бил подпомаган, никога не съм получавал пари, свързани по какъвто и да било начин с литературни награди и премии, нито съм приемал дарения или стипендии от разни организации.

Година-две след издаването на първата ми книга, мои приятели ме склониха да си поставя кандидатурата за премия Гугенхайм. Противно на собствените си убеждения попълних както дойде един формуляр — по необходимост, ако не и най-съзнателно. Как можех да знам например какво искам да пиша? Невъзможно ми беше да го определя. Заявлението ми бе отхвърлено и отново можех да дишам свободно.

Затънал съм до шията в дългове. Възнамерявам да се измъкна от тях или чрез писане, или изобщо да не се измъкна. Нямам нито спестявания, нито акции или облигации, нито недвижими имоти, застраховки, банкови сметки, изобщо никаква частна собственост, която би могла да се обърне в пари, а те са полезни все пак. Бях принуден просто с пот на чело да си изкарвам хляба. Споменавам тези неща обективно, само като факти, а не за да събудя симпатия. Тя не ми е нужна.

Ако бях практичен по природа, по онова време вече щях да бъда, както се казва, финансово осигурен. Предполагам, че само по себе си това не е лошо, но предпочитам сигурност от друг вид. Предпочитам да приема истината, че трябва да работя, и да си вярвам, че мога.

Повечето пари, спечелени от писане, съм прахосал и не малко от тях на комар. Изглежда в природата ми е да прахосвам, това е. А и голяма част от тях съм раздал просто ей така. Изпитвам някакво неудобство, когато имам пари и все някак трябва да се отърва от тях. Струва ми се, че единственият ми стремеж е да бъда писател, продуктивен писател, а успехът в каквато и да било форма не ме интересува.

Възможността или задължението да трупам пари винаги ми се е струвало нещо страшно сложно, ако не и обидно. Все пак съчувствието ми към хората, които са в състояние да трупат пари, нито веднъж не се изчерпа, при все че те го правят, избягвайки данъците, впускат се в нови и изгодни области на бизнеса, като например влогове, недвижими имоти, разни открития — петрол, уран, правителствени договори, финансиране на пиеси, индустрия или търговия. Забележителната непочтеност на такива хора винаги ме е забавлявала, дори когато аз самия съм се оказвал в лагера на измамените.

Тъй например, когато бях в казармата, посред зима, а тогава в Охайо бе паднал голям сняг, едно много способно момче, невероятно богато и младо, и, разбира се, не войник, дойде със самолета от Ню

Йорк, за да разговаря с мен за поправките, необходими в една моя пиеса, за която той ми бе броил аванс от хиляда долара. Посрещнах го тъй, както повеляваха военните устави, изслушах го, което ми отне доста време, а бих предпочел да запазя това време за себе си. Човекът приказваше ли приказваше, докато внезапно проумях, че онова, което той се мъчи, а не може да изрази, е следното: моята пиеса няма да стане гвоздей на сезона и той е безпомощен, тъй като не знае как да постъпи с вече изплатените хиляда долара. Не ме изненада. Занесох в хотела му чек за хиляда долара и го оставих на рецепцията с кратка бележка. Щеше ми се да проверя прав ли съм в подозренията си. Прав бях. Имахме уговорена среща за следната вечер. Не се състоя. Той отлетя обратно за Ню Йорк с чека, осребри го и повече ни го чух, ни го видях. За мен лично не съществуваше нито юридическа, нито дори морална причина да върна хилядата долара. Просто ми беше противно да гледам, че се тревожи за една малка сума, а в същото време се прави на особено загрижен за моето изкуство.

Открих, че в една от най-големите филмови къщи на Холивуд, в резултат на блестящи счетоводни машинации, са ме измамили много хитро. Срещнах се със съответните чиновници и всичко се потвърди. Тогава се качих на автомобила си и се върнах в Сан Франциско. Години по-късно ме уведомиха, че поради грешка не съм получил почти нищо от предвидените по договора между пет и петнайсет хиляди долара. Така и не им се обадох. Фирмата и нейните шефове реализираха милионни печалби, усърдно и доходно подпомагайки правителството със създаването на мизерни пропагандни филмчета, и все пак бяха се намерили няколко чиновници, които единодушно решили да надхитрят автора на един сценарий, макар че за филма бяха предвидени милиони долари. Нямам никаква представа какво са сторили с тия пари, но съм сигурен в едно: колкото и хитри сметкаджии да са, положително са ги изразходвали на вятъра.

Преди първата си книга не пиех, но скоро след това стана ясно, че съм открил мъдростта на пиенето. Струва ми се, заслужава си да кажа няколко думи за това. В 1935 година, когато за пръв път посетих Европа, пиех умерено, но през следващите девет години, докато ме вземат в казармата, се наливах колкото си искам и често сядах на голо пиене от по девет-десет часа. Въпреки това рядко се напивах. Пиенето ми харесваше, беше приятно, защото можеш на висок глас да

разговаряш с приятели — писатели, художници, скулптори, журналисти, с момичетата и жените, които познавахме в Сан Франциско.

За писателя пиенето с приятни компаньони може да бъде полезно, но все пак нека отправя едно кротко, а може би и излишно предупреждение: спирайте пиенето, когато усетите, че има опасност то да се превърне в самоцел; ненужна е такава цел. Все ми се струва, че на маса с приятели съм стигнал до много неща — нали мнозина твърдят, че по същия начин научават много неща в съня си. Но онова, което може да се научи чрез пиенето, си има видима граница.

За какво от онова, което съм написал през последните двайсет години, съжалявам?

За нищо. За нито една дума.

Достатъчно ли съм писал?

Не. Никой писател не е писал достатъчно.

Можех ли да пиша другояче? Да кажем по-интелигентно?

Не.

Първо, всякога се старая, и то както аз разбирам старанието. Второ, струва ми се, че всичко е било доста интелигентно.

Тогавя какво бих могъл да кажа за тезата на някои критици и читатели, че писанията ми били нереалистични и сантиментални?

Какво ли? Мисля, че грешат. Не виждам да има нищо нереалистично в неща, които са верни. Що се отнася до собственото ми творчество, мисля, че то винаги е било дълбоко реалистично, ако не и дори излишно реалистично. Не смятам, че пиша и сантиментално, макар че да си човешко същество е вече достатъчно сантиментална история.

Пишейки тези редове, се намирам отново в Сан Франциско, където живеях, като излезе първата ми книга. Вече обиколих всички познати квартали на града да видя отново местата, където съм живял: Карл стрийт 348, Дивисадеро 1707, Сътър 2378, Натомас 123; и всички места, където съм работил, преди да излезе първият ми разказ, публикуван в официално списание: многобройните клонове на телеграфо-пощенската компания — на Маркит стрийт, в сградата на хотел Палас, на Пауъл стрийт, в театъра Голдън Гейт и на Бранън 405 близо до Трета улица.

На първите три места бях писарушка и телетипист, а на Бранън вече бях началник отдел. Винаги съм се гордеел с това, тъй като бях най-младият началник отдел в който и да било пощенски клон на Америка, само деветнайсетгодишен и без диплома за средно образование.

Вчера минах през пазара при Кристал-палас и посетих щанда, за който навремето карах картофи и домати, тъй наречения Фиоре д'Италия.

Влязох в сградата на Шеста улица, където се намират канцелариите на погребалната компания „Кипарисова алея“. И там съм работил.

Заместник-директорът ме беше посрещнал с въпроса дали смятам да правя кариера за цял живот в „Кипарисова алея“. Бях му отговорил „Да, сър“. Едва след това ме назначиха. Напуснах месец по-късно, но от работата си там придобих полезен опит. Спомням си как пред коледните празници заместник-директорът горчиво се оплакваше, че тази година не избухнала грипна епидемия, та обемът на работата за декември в сравнение с предишната година се намалил с 22%. „Но нали в края на краищата всеки ще хване грип?“ — отбелязах аз. Заместник-директорът повдигна очилата си от върха на носа върху челото, за да ме изгледа още веднъж.

„Аз съм писател — обясних му — още непубликуван.“

Тогавя ме помоли да прегледам рекламните, които бе съчинил за компанията: *Погребвайте само при нас. Срещу парите си получавате сума неща.*

Казах му, че е гениален.

По Ембаркадеро прескочих до складовете на Дод, точно срещу пристан 17, защото и там съм работил един месец. Неприятното в тая работа беше вечната игра на зарове с докерите през обедните почивки — играехме или в празните товарни вагони, или зад купчините дървен материал. В края на седмицата не отнасях нищо у дома, но затова пък се сприятелих с великия играч на зарове, наречен Тестения тумбак. В тези обедни часове там долу, до водата, слънцето грееше страшно приятно и като се шлях вчера там, стори ми се, че отново виждам огромния старец да обявява гръмогласно кой колко е хвърлил. Спомних си и това — видеше ли, че не залагам, той съвсем правилно

допускаше, че току-що съм загубил всичко и тайно ми пъхаше в ръката един-два сребърни долара, та отново да вляза в играта.

Веднъж, след като три дни поред не бях играл, с надеждата в събота вечер да ми остане някой долар в джоба, Тумбака взе да пита де кого срещне: „Бе, къде се дяна онова абисинче?“

А аз си седях в склада на Дод, гризех си сандвича и четях Джек Лондон.

На Карл стрийт 348 в същия този ден, на тринайсети октомври, само че преди двайсет години, отворих изпратения ми от издателство „Рендъм хаус“ пакет и видях първата си книга. Неописуем миг! Толкова се развълнувах, че не успях и цигара да свия. На третия път сполучих, взех жадно да дърпам и изпускам дима и не откъсвах очи от странния, почти невероятен предмет, произведение на изкуството и търговията. Каква книга, каква корица, каква титулна страница, какви думи, каква снимка! — сега стой пък гледай как ще ми налетят жените. Защото всъщност младият писател пише с очакването да го налетят красавици.

Уви, налитащите често не са толкова красиви. И това е една загадка, която и досега ме безпокои. Хубавите жени се хвърлят на тантурести дебелаци, собственици на дребни предприятия, хвърлят се на хирурзи, които непрестанно разказват за своите интересни случаи и постижения. Хвърлят се на млади мъже в черни ризи, с по пет копчета върху ръкавите на спортните си сака и без никаква видима издръжка, младежи, които с часове могат сладко-сладко да разказват снощните си нелепи похождения, така сякаш ще влязат с тях в историята.

Хубавите жени се въртят около всекиго, но не и около писателя.

Обикновените на вид, но умни жени понякога се завъртат и край писателите.

Обаче първата си книга, разбира се, не издадох само за да се завъртят хубавиците около мен. Далеч не за това.

Имах и намерението да революционизирам американската литература.

В началото на 30-те години думата революционизирам се радваше на голяма популярност и заедно с това внушаваше уважение, но днес само с помощта на специална анкета, организирана от мастит статистик, ще може да се измери успехът ми в революционизирането на американската литература. Да твърдя обаче, че моето писане не е

имало никакъв ефект в американската литература, би било неточно. Бедата е там, че в по-голямата си част писанията ми влияеха на непризнати писатели, които си останаха непризнати, а да измериш такъв род влияние, се иска не само много въображение, но и дързост. Добрите писатели, върху които съм въздействал, бяха вече признати, някои от тях твърде отдавна, но истината е, че нещата ми наистина повлияха на тяхното писане — подобрението можах да забележа почти незабавно.

Забелязах го не само в разказите, а и в романите, пиесите и дори в киното.

Кое в моите съчинения е било може би полезно за съчинителството въобще?

Свободата.

Мисля, че съм го показал: взимаш един писател и получаващ произведение, но писателят е от много по-голямо значение, отколкото произведението, додето разбира се, не престане да пише или не умре.

И тъй, щом вече си писател, няма защо да се тормозиш всеки път като седнеш да пишеш разказ, пиеса или роман.

Но защо ми се искаше да революционизирам американската литература?

Беше наложително. Защото не я харесвах.

А защо като писател не пожелах да се правя на голям? Нима не знаех, че не се ли правиш на голям, големите критици ще се боят да пишат за теб? Знаех. Отказах да се правя на голям, защото не се чувствах голям. Не чувствах, че трябва да се чувствам голям или дори известен, защото знаех, че е почти равносилно на това да се надуваш. Има писатели, които по начало са големи, известни или надути, но това още не значи, че те са по начало велики или поне интересни.

Чисто и просто между големееенето и голямото писане не съществува никаква загадъчна връзка. Някои големи писатели се големият на голямо, но повечето от тях нямат основание. Те имат нещо друго.

Какво е туй другото?

Мисля, че това е страстта да се добереш до истината за човека, природата и изкуството, минавайки през всичко, да стигнеш до сърцевината на всяко нещо.

Каква е тази истина?

Тя се променя всекидневно, с всяка година. Промените могат да се измерят от десетилетие на десетилетие, а причината да са измерими е, че е имало писатели, както и разни други хора, обладани от страстта да измерват.

Да си свободен е просто задължението на нашето време — свободен от всичко ненужно и фалшиво, колкото и дълбоко да е вкоренено в човешката природа. Но тази надежда за свобода, тази необходимост от свобода, нито за миг не означава, че човек трябва да изгуби всякакви задръжки. Тъкмо напротив, свободата, истинската свобода води живота и природата на човека все по-близо до реда, красотата, изяществото и значимостта — които естествено винаги би трябвало да могат да се коригират в подробностите си, да се ревизират, подобряват, пречистват, разширяват и задълбочават.

Културата навлиза в същността на човешкия живот. Въпреки това не навсякъде тя е добре дошла. За да стане малко по-добре дошла, към нея трябва да се прибави и хуморът, от който винаги се ражда хубавото. Човек не може да закичи човешката раса с лошо име, ако през това време не се усмихва. Прикачването на лоши прозвища може да е необходимо, а и самите те да са за времето си точни, но да не се усмихваш през това време е нелепост, унищожаваша ефекта, тъй като без хумор няма надежда, а човек не може да живее без надежда, както и без почва под нозете си.

Животът управлява света, безличния и свободен живот. Анонимният човек всеки ден разказва своята история с помощта на писателите — професионалисти и любители, но най-големият разказвач от всички е времето, промяната или смъртта. Но смъртта е не само наша съдба и наш враг. След рождението тя е най-щедрият ни дар, а след истината — най-щедрият ни приятел.

Сега съм в Сан Франциско по случай двайсетгодишнината от излизането на първата ми книга — началото на моя живот като писател, като сила в живота на своето време, като глаголстващ представител на своята анонимна особа и на всички ония, чиито възжеления са като моите — да живееш творчески, да живееш честно, никого да не наскърбяваш (доколкото това е възможно), да се радваш на тленността, да не се боиш нито от смъртта, нито от безсмъртието, да обичаш глупците и неудачниците много повече от мъдреците и

светците (тъй като последните са далеч по-малко на брой), да вярваш, да се надяваш, да се трудиш и да вършиш всичко това с хумор.

Да казваш да и да не казваш не.

Имам ли съвети към неродения писател?

Нямам, защото всеки е роден писател, а писателят, който е писател, не се нуждае от съвет и не го търси.

Какво мога да кажа за различните курсове по писане в колежи и университети?

Безполезни, напълно безполезни.

Писателят е духовен анархист — такъв, какъвто в дъното на душата си е всеки човек. Той е недоволен от всички и от всичко. Писателят е най-добрият приятел на всеки човек и единственият верен неприятел — един добър и велик неприятел. Той нито върви с тълпите, нито вика заедно с тях. Писателят, който е писател, е бунтовник, който пред нищо не се спира, той не се съгласява не защото не е намерил нещо, с което си струва да се съгласиш. Той не би се съгласил и когато нещо си струва дори и наполовина да се съгласиш с него, не би се и полусъгласил. Той няма да почива и да спи, както почиват и спят останалите. Умре ли, вероятно ще умре, както умират и другите, но докле е жив, той е по-жив от всички останали, дори от останалите писатели. Писателят, който е писател, е също така и глупец. Няма в света друг човек, когото тъй лесно да принизиш, осмееш, отхвърлиш и оскърбиш. И точно така трябва и да бъде. Той е и малко луд, но е по-нормален от всички други, с най-добро духовно здраве, единственото духовно здраве, за което си струва да се тревожим — живото, творческо, уязвимо, доблестното и арогантно духовно здраве на свободния човек.

Аз съм писател, който е писател, такъв съм от двайсет години, надявам се и още двайсет да бъда такъв.

Ще остана, тъй както ще останат всички други. Никой спрямо никого не ще си послужи с експлозив. Като знае това, като вярва в това, писателят, който е писател, чертае планове, от време на време проверява здравето си и пише своите писания с все по-целенасочена интелигентност, хумор и обич. Гордея се с тези двайсет години, макар че никой не ми е дал медал. Гордея се, че съм писател и хич не ме е грижа с какво се гордеят другите.

Сан Франциско, 1954 г.

ГЕНИЯТ

Както си седях една вечер в заведението на Айзи, идва при мен някакъв млад гений в рипсени кадифени панталони и ми вика:

— Чух, че сте писател. Намислил съм една история — голям филм става от нея, само че ми трябва някой опитен да я напише. Щях и сам да си я направя, но нали трябва да си изкарвам хляба, а като се върна от работа, съм много уморен, за да пиша.

— Аз малко съм пийнал, но никога не съм толкова пиян или зает, че да не изслушам един колега — казвам. — Карай, разкажи ми я. Ако е хубава, ще я напиша и ще накараме Метро Голдуин Майер да направи от нея филм. За какво се разправя?

Ако са ви помествали разказ в някое държавно или каквото и да било списание, трябва да сте срещали всякакви хора с разни истории, от които стават големи филми. Светът гъмжи от хора с истории само за киното, но изглежда хората, които произвеждат филми, никога не са ги срещали, или пък ако са ги срещали, никога не са им позволявали да разкажат историите си, затова и филмовата продукция е на толкова никакво равнище, макар филмите да са цветни и въпреки участието на звезди като Кларк Гейбъл, Джон Баримор, Норма Ширър и мнозина други. Хората, които произвеждат филми, просто не се помъчват да направят добър филм.

Само за една нощ при Айзи се разказват около осемдесет и седем хубави сценария, но нито един не е бивал някога филмиран.

Казах на момчето да ми разправи историята.

— От началото ли да почна? — попита той.

— Не е задължително — отвърнах. — Почни откъдето искаш. Почни от края и карай към началото. И седни, ако обичаш.

— Мерси, предпочитам да постоя.

— Можеш да говориш колкото си искаш.

— Нямам много за разправяне — каза той. — Идеята е такава. Искам, значи, да направя нещо. Няма цял живот да бъда чиновник, я? И отпътува с параход за Шанхай.

— Кой?
— Тоя приятел, Кларк Гейбъл — вика момчето.
— Аха, Кларк Гейбъл. Значи, той ще направи нещо. И какво?
— Като се качва на палубата, натъква се на момичето.
— Кое момиче?
— Джоун Крофорд.
— Аха, Джоун — викам. — И какво става?
— Влюбват се.
— Значи, момчето прави нещо?
— Не веднага. Чак накрая.
— Разбирам. Нещо особено става ли?
— Оженва се за момичето.
— Ами пари? Кой намира парите?
— Тя има. И тук е белята, я.
— Аха. Неудобно му е.
— Да, момчето не е някой мръсник, затуй не иска да се ожени за момичето, като разбира, че е богата.
— Защо?
— Смята, че не може да се ожени за богато момиче, дори да се обичат, затуй се скарват.
— Но сигурно само на шега. Нищо сериозно.
— Ужасно сериозно. Момичето е трябвало да се омъжи за някого, преди параходът да е стигнал в Шанхай, иначе нямало да наследи осемнайсетте милиона долара.
— Колко милиона долара? — питам.
— Осемнайсет.
— Мислиш ли, че стигат за всички практически нужди? — викам.
— Много прилична сума.
— Нищо работа всъщност. И какво става по-нататък?
— Ами, мъжът, който е сгоден за момичето, е банкиер на средна възраст. Не изглежда кой знае как. И тя не иска да се омъжи за него. И тук ѝ се явява случай да направи нещо.
— Момчето ли?
— И като се скарват с момчето, тя му казва, че ще се омъжи за банкиера, само за да го накара да я ревнува.
— Ето ти повод за истинско актьорско майсторство.

— Да, тъй че Капитанът замисля да устрои сватбата на кораба. И тук става много вълнуващо. Нещата се струпват едно след друго, в бърза последователност. Китайски пирати нападат кораба, а самият Китаец решава да се ожени за момичето, без брачни формалности, разбира се. Банкерът не прави нищо, защото е уплашен, но момичето намразва Китаеца. Той е млад, образован китаец и говори по-добър английски от всички други на кораба.

— Тъй ли?

— Китаецът открива момичето в каютата и почва да я гони из стаята.

— Ужасна работа!

— И Китаецът още я гони из стаята, когато момчето разбива вратата. Двамата се сбиват. Китаецът поваля момчето по гръб, изважда кама и замахва да я забие?

— Къде?

— Право в сърцето. Момичето удря Китаеца със стол по главата.

— Това се казва любов!

— Междувременно на парахода се получава каблограма, в която нареждат на капитана да окове банкера във вериги заради страхотна кражба и двуженство.

— Просто две малки нарушения.

— И подозрение в убийство. Филмът завършва, като момчето целува момичето.

— Боже, какъв край!

— Как ви се струва? — попита той.

— Хубаво е.

— А достатъчно ли е вълнуващо?

— Просто дъхът ти спира, особено когато Китаецът я гони.

— Знаех, че ще ви хареса — каза той. — Мислех първо да напишете книга, а после да я продадем за филм.

— За бога, бих направил тази дребна работа, само че оня ден се отказах да пиша.

— Защо?

— Омръзна ми. Все едни и същи неща.

— Това е съвсем друго. Ами Китаецът? Изтокът срещу Запада.

— Въпреки това. Отказах се оня ден. Ти я напиши.

— Смятате ли, че ще отпечатаат книгата?

— Ще са глупаци да не го сторят.

— А в какъв стил да пиша?

— О, не се грижи за стила. Просто напиши всичко на хартия тъй, както ти идва в главата, щом се върнеш от работа и ще видиш, че е съвсем стилно. И ще ти остане достатъчно за поне още два филма.

— Хич ме няма в граматиката — каза той.

— И мене. Но за това не се грижи. То ще бъде част от твоя стил, част от твоята оригиналност. Ти си гений, освен ако не съм в страшна грешка.

— Не, просто ми хрумват разни идеи за книги и за филми и толкова. Що идеи съм забравил — от тях можеха да излязат сумати книги и филми!

— Записвай ги — казах аз. — Не ги оставяй да се загубят. С всяка минута губиш пари.

— Имате ли молив? — попита той.

— Нямам, за съжаление — отвърнах. — Оня ден се отказах да пиша.

— За какъв дявол?

— Моите измислици не стават за кино — викам. — От време на време продавам по някой разказ за трийсет-четирийсет долара. Но идеи за филми не ми хрумват. По едно време си мислех, че скоро ще мога, но не стана и затова се отказах.

— Жалко! А на мен идеи за филми ми идват една през друга.

— Виждам и това, което трябва да сториш, е да ги запишеш на хартия. Сигурен съм, че ще станеш известен и богат за нищо и никакво време.

— Да ви разкажа ли каква друга идея за филм ми хрумна? — попита той.

— Джо — извиках аз. Джо дойде до масата. — Джо, ето ти тази монета — иди ми намери един молив.

Джо отиде при Айзи, Айзи потършува наоколо и намери един молив. Съвсем мъничък. Джо ми го донесе. Подадох молива на момчето.

— Слушай, Джордж, нямаш време за губене. Ето ти молив — и подострен, и всичко. Вземаш този молив, отиваш си в къщи и записваш всичко на хартия. Каква да е хартия. Линкълн е писал най-известните си речи върху гърба на пощенски плик.

Взе молива, но все още не си тръгваше.

— Мислех да не бързам тази вечер, а да почна утре.

— Не, така не бива — викам. — Отиваш си право в къщи и почваш да работиш, докато идеите ти са още пресни в главата.

— Добре — съгласи се той.

Сложи молива във вътрешния джоб на самото си, нахлупи си шапката до очите и се спусна по стълбите.

— Джо — извиках аз, — донеси ми три бири.

ЛЮБОВ, СМЪРТ, САМОЖЕРТВА И Т.Н.

На екрана в киното е Том Гарнър. Едър, широкоплещест мъж, строител на железопътни линии, председател на компанията Чикаго & Саутуестърн. Олюлява се, спира в стаята и затваря вратата.

По олюляването разбирате, че е на път да се самоубие, защото това е на кино, а от началото на филма е минало вече доста време и съвсем скоро нещо трябва да се случи. Нещо голямо, гигантско, както казват в Холивуд — самоубийство или целувка.

Седите си в салона и чакате онова, което се досещате, че ще стане.

Горкият Том току-що е узнал, че мъжкото отроче от втората му съпруга е на големия му син от първия брак. Първата му жена се е самоубила, когато разбира, че Том се е влюбил в момичето, което покъсно се омъжва за него. Това момиче — дъщеря на председателя на железопътната компания „Санта Клара“, решава да накара Том да се ожени за нея, та баща ѝ да остане председател.

Първата съпруга на Том се хвърля под един автобус, като научава за неговото увлечение. Това проличава от поведението ѝ — от лицето, очите, устните и походката. Вие няма да видите нищо отблъскващо. Виждате само неистовото изражение по лицето на шофьора, докато се мъчи да отклони колата. Чувате остро свистене на гумите. Виждате връхлитащата кола. Чувате хората да викат, както се вика за ужасни неща и се досещате. Станало е най-лошото. Съпругата на Том, Сали, е заминала на оня свят.

Сали се запознава с Том по времето, когато той е кантонер, а тя — учителка в малко провинциално училище. Един ден Том ѝ признава, че не знае да чете, да пише и дори да смята. Сали започва да го учи на четмо и писмо, събиране и изваждане, делене и умножение. Една вечер след сватбата им тя го запитва дали смята цял живот да си остане кантонер и той отвърща, че така е смятал. Сали го запитва дали няма поне някаква малка амбиция, а Том отговаря, че и това му стига — работата му е лека, имат си дом и може да лови риба, колкото си иска.

Това огорчава Сали, но тя започва да действа. Том разбира, че за Сали е от голямо значение да стане амбициозен. Веднъж както си вечерят, той ѝ казва, че всъщност имал амбиции. В погледа му се долавя странно изражение, лицето му подсказва силен характер. Вие почти го виждате вече на върха на социалната стълба.

Сали изпраща Том да учи в Чикаго, а тя го замества като кантонер, за да му осигури средства за образованието. Велика жена, героична съпруга! Виждате я една зимна нощ да крачи по трасето с инструменти и бидон с масло, а всичко наоколо е потънало в сняг и е ужасно самотно. Изглежда тъжно. Пресметнато е да изглежда тъжно. Тя прави това заради Том, за да може той да стане голям човек. В деня, когато той съобщава, че ще ръководи строителството на един мост над Мисури, Сали съобщава, че ще имат дете и Том казва, че сега нищо не може да го спре. Вдъхновяван от Сали и от своето дете, Том ще достигне върховете.

Сали ражда син и докато Том крачи пред леглото ѝ, разнася се симфонична музика и вие усещате, че това е велик момент в живота на Том. Виждате го да влиза в меко осветената стая и да коленичи пред жена си и синчето си, чувате го да се моли. Чувате го да казва Отче наш, иже еси на небеси... и амин. Чувате и как двама души в киносалона подсмърчат.

Сали създава Том. Измъква го от кантонерството и го издига до председателското кресло. После Том се увлича в онази по-млада и по-красива жена, а Сали се хвърля под един автобус. И нейното самоубийство е така сърцераздирателно именно защото е направила толкова много за Том. Затова, когато Сали се самоубива, в очите на толкова зрители в салона бликват сълзи.

Но самоубийството на Сали не оказва никакво влияние върху увлечението на Том и скоро след това той се оженва за момичето, тъй като е практичен човек, рожба на своето време. Но той е практичен само дотолкова, доколкото Холивуд му позволява да бъде. Синът на Том, млад човек, току-що изключен от колежа за пиянство, се връща при баща си и си има работа с втората му съпруга.

В резултат се ражда бебето, едно хубаво бебе, направено от сина, вместо от бащата. Синът на Том, Томи, безотговорен, но способен и елегантен младеж, всъщност съвсем не е искал нещата да станат така. Природата го е направила. Знаете какво нещо е природата, дори на

кино. Том отсъства от дома си толкова дълго, отдаден на бизнеса, и жена му е тъй самотна, че се обръща към сина на съпруга си и той ѝ става партньор за танци.

Виждате я да протяга ръка към безотговорното момче и я чувате да го пита двусмислено дали не иска да танцува с нея. Той задържа ръката ѝ толкова дълго, че вие безпогрешно схващате опасната завръзка. А жената е тъй безумно красива, когато му протяга ръка, че и самите вие не бихте устояли на чара ѝ, дори в подобна ситуация. Има нещо покоряващо в съвършеното ѝ лице и фигура, в тези тъй привлекателни устни, тъй елегантна фигура и прелестни форми, в толкова нещастната ѝ душа.

Това просто е трябвало да се случи. Човекът е от плът и т.н.

И тъй, големият строител на железопътни линии, човекът, който винаги е имал ясно очертан път, човекът който потушава стачки и убива четирийсет свои работници в размириците, се олюлява в стаята си и затваря вратата.

И вие разбирате, че филмът е към своя край.

Атмосферата в салона се наелектризира от изживяванията на дамите на средна възраст, които прекарват най-хубавото време от живота си в кината, където обичат, умират, саможертват се в името на благородни идеи и т.н. Те са дошли отново в тъмния салон и получават своите мигове на големи изживявания в живота.

Можете да усетите душевните вълнения на тези дами и ако се вслушате внимателно, просто ще чуete как пълно изживяват всичко.

Тук е нещастният Том със страхотния си проблем и ужасен морален дълг.

За да спаси честта си, за честта на холивудската етика, заради честта на компанията (третата по големина в Америка, доколкото разбрах), заради бога, заради вас и заради мен Том трябва да се самоубие. Не го ли стори, това би означавало, че всичките тези години сме се лъгали, Шекспир и всички ние. Знаем, че ще бъде достатъчно мъж да го направи, но за миг се надяваме, че няма да го стори просто за да видим какво би се случило, просто за да видим дали светът, който сме си създали, наистина ще катастрофира.

Много, много отдавна сме установили правилата, а сега, след толкова време, почваме да се съмняваме дали те са истинските и не сме ли сбъркали в началото. Знаем, че това е изкуство и дори малко

прилича на живота, но знаем, че не е самият живот, тъй като е прекалено безпогрешно.

Искаме да разберем дали нашето величие трябва винаги да бъде мелодраматично.

Камерата спира върху ужасеното лице на стария и предан секретар на Том, човекът, който го познава от малък. Това е направено, за да ви се внуши напълно безизходицата на Том и да се създаде у вас огромно напрежение.

Тогава, след суматохата от кулминации, съдбоносни моменти и неизбежности, всичко става просто в мигове (в същия ракурс): синът Томи се втурва при стария и предан секретар и пита наистина ли бащата Том е зле. Той не знае, че баща му знае. Това е холивудски момент. Разнася се подходяща музика.

И момчето, което престъпва естествените закони на вселената с любовната си връзка с младата съпруга на баща си, се втурва към вратата, за да влезе при него, но тогава — бум! — гръмва пистолетен изстрел.

И вие разбирате, че председателят на Чикаго & Саутуестърн вече не е между живите. Честта му е спасена. Той си остава голям човек. Филмовата индустрия още веднъж триумфира. Достойнството на живота е запазено. Всичко си е на мястото. Холивудските филми ще имат публика още някой и друг век.

Всичко за ефекта е направено. Стоп-камера. Симфонична музика, ръката на Томи, трепереца върху дръжката на вратата.

Старият предан секретар знае какво се е случило, Томи знае, вие знаете и аз знам, но нищо подобно не сме видели. Старият предан секретар позволява на жестоката действителност — пистолетният изстрел да проникне в стария му, предан и изряден мозък. После, тъй като Томи е премного уплашен, той се заставя да отвори вратата.

Всички сме в очакване да видим как е станало това.

Вратата се отваря, ние влизаме, петдесет милиона от Америка и още толкова от цял свят.

Горкият Том. Той се е свлякъл на колене и макар че всичко е свършило много бързо, струва ви се, че това кратко действие, последното за великия човек, ще продължи вечно. Стаята е задимена, чува се подходяща музика. Никаква кръв, никакъв безпорядък. Той се е свлякъл на колене — благородна смърт! Самият аз чух две дами да

плачат. Те знаеха, че е кино, знаеха, че е измислица, но въпреки това плачеха. Том е човек. Един живот. Не можеше да не ги разплаче този коленичил живот. След миг филмът ще свърши, те ще излязат, ще се приберат у дома и ще се върнат към всекидневните си задължения, но сега, в лицемерния мрак на салона, те плачеха.

Ето всичко, което зная аз за самоубийството: то не е нормално явление, когато звучи симфонична музика. Когато бях десетгодишен, до нас живееше някакъв човек. Един следобед той се самоуби, но това му отне повече от час. Първо стреля в сърцето си, но не улучи, после в стомаха. Чух и двата изстрела. Интервалът беше около четирийсет секунди. По-късно си помислих, че през този интервал той вероятно се е мъчел да разбере дали още иска да се самоубива или трябва да се опита да оживее.

После се развика. Хаосът в действията и в психиката на всички беше пълен: виковете на този човек, хората, които се щураха и крещяха до бога, искаха да сторят нещо, но не знаеха какво. А той викаше толкова силно, че го чуваше целият град.

Това е всичко, което знам за едно нормално самоубийство. Не съм виждал жена да се хвърля под автомобил, тъй че нямам мнение за това. Имам определена информация за едно единствено самоубийство. Викове на този човек едва ли биха направили удоволствие някому в киното. Едва ли някой би заплакал от умиление.

И мисля, че изводът е един: да сложим край на самоубийствата във филмите.

ЗИМНИТЕ ЛОЗАРИ

Когато учех в гимназията във Фресно, толкова често ме пъдеха от училище, че на петнайсет години напуснах окончателно и се хванах на работа в едни лозя за трийсет цента на час.

Работех заедно с трима мексиканци и един японец.

Мексиканците живееха в една колиба на лозето. Най-възрастният беше надхвърлил трийсетте и се казваше Тейпия. Следващият по възраст бе към дваисет и пет годишен, но съм забравил как му беше името. Най-младият бе на моя възраст, но и неговото име не помня. Той беше шурей на сеньор Тейпия. Вторият мексиканец бе братовчед на сеньор Тейпия и бе женен за братовчедка на жена му. Колибата, която обитаваха, бе пълна с деца — Тейпия беше баща на двама сина и две дъщери, а вторият мексиканец — на двама сина и една дъщеря. Третият, най-младият, си търсеше жена. Ще нарека втория мексиканец Хосе, а най-младия — Панчо.

Тейпия бе слаб, по-скоро висок, сериозен мъж със старомодни мустачки и дълбок глас. Приказваше рядко, но отвореше ли уста, винаги бе изслушван и разбираан, макар и да говореше доста лошо английски. Аз го разбирах, японецът — също.

Японецът бе доста луд човек, който наричаше сам себе си *багаро*; предполагам, че това означава по-скоро отчаян, отколкото смахнат — вероятно такъв бе буквалният смисъл на думата. Ще нарека японца Ито, защото името му беше нещо подобно, макар да съм забравил как точно се казваше. Ито бе работил някога в Колорадо или Уайоминг, където веднъж снежна буря го затрупала с друг японец за няколко дни в малка колиба. През тези дни Ито и приятелят му взели да играят на комар. Ито загубил всичко до последния си долар. Тогава убил приятеля си и го заровил в снега. Напуснал тези места и заминал за Калифорния.

Ито ни разправи тази история на някаква смесица от английски, японски и мексикански. Целта му бе да ни убеди, че бил *багаро*.

През януари обрязвахме лозите от тъмно до тъмно и тъй като бяхме все заедно, почнаха да се разправят историите на всеки от нас.

Когато Ито заразправя историята на престъплението си, извършено преди трийсет години, Тейпия, Хосе и Панчо го изслушаха внимателно, дори прекъснаха работата си за малко, изгледаха го недоверчиво, а той кимна с глава по начин, който недвусмислено означаваше: да, той наистина бе *убил* човека, който бил най-добрият му приятел.

— Ами, положително е имало и други подбуди освен че той те е обрал на карти — казаха мексиканците, но Ито настояваше, че не е имало други подбуди.

— Лош човек ли е бил той?

— Не, той беше добър човек, истински приятел, човек, който бе доказал много пъти своето приятелство.

— Е, защо тогава го е убил Ито?

— *Багаро* — отвърна Ито на родния си език.

Лозарите го изгледаха пак и подхванаха отново работата си.

На другия ден, като започнаха отново работа, повече от час не се чуваше нищо друго освен звукът от обрязването на ненужните филизи. Всеки мислеше и чакаше. Когато се развидели съвсем, сеньор Тейпия спря и всички разбраха, че е дошло времето.

— Сеньор Ито — рече Тейпия.

Ито спря и се обърна:

— Сеньор Тейпия?

— Да не сте бил пиян?

Сеньор Тейпия говореше на общия за всички език.

На същия език Ито отвърна:

— Е да, имахме една бутилка, но я свършихме още първата нощ. Не бях пиян.

Панчо, най-младият, попита:

— Защо тогава го направихте, сеньор Ито?

— Той играеше нечестно — отвърна Ито.

Но не говорехме само за престъплението на Ито. Ито имаше нужда да разказва за него, но нас ни занимаваха и други неща. Хосе, средният мексиканец, обичаше например да разказва за своите деца, въпреки че любимата му тема бе за работниците, мизерията и глада. Панчо искаше да разбира малко по-добре чувствата на хората. Чудеше

се защо например, когато е с хубаво момиче, за което се надява да му стане жена, се вълнувал толкова от красотата ѝ, че не можел нито да мисли, нито да говори. Хосе го вземаше на подбив, но сеньор Тейпия приемаше всичко сериозно.

На Марипоза стрийт във Фресно имаше една антикварна книжарница, където често се отбивах да търся книги, с които да си продължа образованието. Един следобед, когато проливният дъжд задържа всички по домовете им, отидох в книжарницата и след като се порових из книгите час-два, открих едно списание за изкуство, преоценено от един долар на десет цента. Беше съвсем запазено и пълно с цветни репродукции. Реших, че съм попаднал на рядка находка, както се и оказа впоследствие, тъй като между другите неща имаше една чудесна статия за Хосе Клементе Ороско, няколко снимки в ателието му и някои цветни репродукции на негови акварели. Прочетох статията и разгледах внимателно акварелите.

На другия ден отидох в колибата сред лозята, където живееха мексиканците. Огледах колибата, хвърлих по един поглед към сеньор Тейпия, жена му и децата им, Хосе, неговата жена и децата им, Панчо и двете ловджийски кучета, котката с четирите котета и няколкото кокошки, натъркаляни в малкия, притегнат с телове дом. Това, което видях, изглеждаше грозно, направено както дойде, злочесто, но същевременно, заради Ороско, всичко съдържаше и някаква красота и достойнство.

Ито идваше на работа с велосипеда си от Сейнджър, където държеше мебелирана стая при едно японско семейство. В него долавях безкрайна самота, мъка и мъжество и сега дори и неговият велосипед ми изглеждаше нещо повече от обикновен велосипед.

Малко преди седем часа с камион идваше нашият надзирател, поздравяваше и ни откарваше до мястото, където ще работим, тъй че да почнем точно в седем. Обикновено оставаше да ни погледа как работим, докато си допуши цигарата и после заминаваше. Знаехме, че ще се върне малко преди свечеряване да види колко сме изработили и да ни изчисли надниците. Понякога взимаше от някого ножиците и обрязваше бавно две-три лози, но не за да ни показва как да го вършим. Просто обичаше от време на време да обрязва по няколко лози. А понякога ни казваше да свършваме двайсет-двайсет и пет минути по-рано, но и последния час ни броеше за пълен. Имахме

едночасова обедна почивка и мексиканците се връщаха в къщи да се нахранят с топло ядене, а сеньор Ито и аз сядяхме да си изядем сандвичите. Надзирателят ни беше арменец, който на времето бил професионален борец. Веднъж победил самия Станислав Збишко и имал хубави мачове със Стрейнджлър Луис и Джими Лъндъс, дори един-два пъти ги е побеждавал. Казваше се Назарет. Ушите му бяха като карфиол, а носът гърбав. Никога не ми говореше на арменски пред другите, за да не се почувстват пренебрегнати. Говореше на общия за всички ни език.

И сега, тази сутрин, като видя списанието за изкуство, което бях донесъл заедно с храната си, той попита:

— Какво си донесъл тук, момче?

— Едно списание.

— Какво списание?

— За изкуство.

— С картинки?

— Да.

Попита ме дали може да разгледа списанието и бе много доволен да открие в него репродукция от картина на Джордж Билоуз, изобразяваща голям мач по борба.

Остави внимателно списанието до храната ми на една обрязана чаталчеста лоза и си отиде.

Известно време лозарите работеха мълчаливо, замислени за различни неща и в очакване.

След малко аз попитах:

— Кой е Хосе Клементе Ороско?

Не очаквах някой да знае, защото се смята, че изкуството и работниците са от различни светове.

След известно време сеньор Тейпия отговори:

— Сеньор Ороско е велик мексикански художник.

— Виждали ли сте негови неща?

— Да, по стените на мексиканските сгради — отвърна сеньор Тейпия. — А ти познаваш ли творчеството на Хосе Клементе Ороско?

— Погледнете — рекох, — вчера открих това списание във Фресно и в него има репродукции от някои картини на сеньор Ороско.

— Какво мислиш за тях?

— Мисля, че са велики.

— Не ти ли се струват... грозни?

— Не, сеньор.

— Това са картини на мизерията, страданието, мъката, глада и гнева и въпреки това ти смяташ, че са велики?

— Да, сеньор. А вие?

Сеньор Тейпия замълча за миг, преди да отговори. Поглади краищата на мустачките си, а през това време Хосе, Панчо и Ито го гледаха и чакаха какво ще каже, макар и да не знаеха нищо за Ороско.

— Да, сеньор Уили — каза Тейпия. — Си, сеньор. Само съм изненадан, че *ти* откриваш и оценяваш неговото изкуство, защото това е такъв вид изкуство, което мнозина отхвърлят с лека ръка.

Лозарите се върнаха към работата си и дълго мълчаха. Накрая Ито проговори.

— *Багаро* — рече той и ние знаехме, че мисли за своето престъпление.

— Предполагам, че трябва да е имало и друга подбуда — рече Хосе.

— Не — отвърна Ито, — той играеше нечестно и това беше всичко.

— Ако си помислите внимателно, сеньор Ито — продължи Хосе, — сигурен съм, че ще откриете съвсем друг повод, въпреки че се е случило толкова отдавна.

— Мислил съм за това трийсет години — отвърна Ито. — Никакъв друг повод нямаше.

Сега заговори най-младият мексиканец.

— Когато сте напуснали онези заснежени места и сте дошли в Калифорния, вие сте били млад мъж, нали?

— Да, на трийсет и три години бях — отвърна Ито.

— Не сте ли си намерил някое японско момиче за жена и за майка на децата ви?

— Не, сеньор Панчо — отвърна Ито.

— Защо?

— Човек, който е убил друг човек, не може да бъде баща.

Лозарите отново се върнаха към работата си, всеки към своята лоза, всеки към своите собствени мисли.

След около час попитах:

— Сеньор Тейпия, какво щяхте да направите, ако бяхте богат, ако имахте много пари?

— Това е много труден въпрос.

— Какъв човек щяхте да бъдете?

— С много пари?

— Да, сеньор. Един милион например. Или два. Какъв човек щяхте да бъдете тогава?

— О, какъв можех да бъда? Много лош, опасявам се, и това е тайната на парите. Това е техният страшен проблем. Никога не съм се надявал, че някой ден ще имам много пари. Никога не съм се стремил към парите.

— А вие, сеньор Хосе?

— Безсмислено е да се стремиш към парите — рече Хосе. — Аз никога няма да бъда богат. Не разбирам парите.

— А вие, сеньор Панчо?

Най-младият мексиканец се усмихна и рече:

— О, бих искал да съм богат, но знам, че е ненужно.

— Защо да е ненужно?

— Парите са за богатите, а не за бедните — отговори момчето.

— А какво е за бедните?

— Жена — отвърна момчето. — Жена и син, и дъщеря. Ако имах своя жена, свой син и своя дъщеря, вярвам, че щях да съм по-богат и от най-богатия човек на света.

— А вие, сеньор Ито?

— Аз *имам* пари — отвърна японецът. — Заради тях убих.

Лозарите пак продължиха работата си. През обедната почивка мексиканците разгледаха репродукциите от акварелите на Хосе Клементе Ороско в списанието. Ито също ги погледна да види за какво става дума.

Една от картините изобразяваше човешки гняв, който бе само с една степен по-ниско от яростта и престъплението. Ито стоя дълго над тази картина.

Мексиканците си отидоха в къщи да обядват, а Ито и аз почнахме да си ядем сандвичите. Тогава той се върна към списанието и го отвори на картината с гнева. Гледа я известно време, после ме помоли да я погледна и аз. Картината изобразяваше дребен мъж в коптор, който служеше за дом. Мъжът се бе нахвърлил яростно върху жена си и

децата, но човек разбираше, че гневът му изобщо не е насочен срещу тях. Човек усещаше, че той е срещу всичко друго и всеки друг, освен тях. Ито посочи с пръст мъжа на картината.

— Ито — каза той. — *Багаро*.

Обедната почивка изтече бързо, мексиканците се върнаха сред необрязаните лози и продължиха да работят.

След месец всички лози бяха обрязани. Много неща бяха казани през този месец на общия за работниците език и не малко от тях ще останат незабравими.

ФИЛИПИНЕЦЪТ И ПИЯНИЯТ

Гръмогласният мъж с кафявото сако от камилска вълна не беше зъл по природа, а само пиян. Той изведнъж намрази дребния, добре облечен филипинец и почна да го преследва из чакалнята, казвайки му да се маха и да не се мотае сред белите. Хората чакаха парахода, който щеше да прекоси залива и да ги отведе в Оукланд.

Ако не беше пиян, може би никой нямаше да му обърне внимание, но в това състояние създаваше в чакалнята смут и макар всички да бяха по-скоро на страната на филипинеца, очевидно никой не искаше да защити горкото момче, което все повече губеше самообладание. Наоколо имаше толкова много народ, а пияният все се буташе в него и повтаряше:

— Казах ти да си вървиш. Хайде, да те няма! Изчезвай! Двайсет и четири месеца съм воювал във Франция, аз съм чистокръвен американец, а ти да си знаеш мястото! Какво търсиш сред белите?

Момчето се измъкваше пъргаво и учтиво от погледа на пияния и се шмугваше в тълпата. Не му отговаряше, само гледаше да се държи прилично. Отскачаше ту вляво, ту вдясно, а пияният се препъваше подире му. Злобата му растеше и той взе да ругае момчето.

— Вие, синковци, сте най-добре облечените хора в Сан Франциско. Пък уж си изкарвате хляба с миене на чинии. Нямате право да носите такива хубави дрехи.

Псуваше тъй много, че взе да прекалява, а жените трябваше да се правят на глухи и че не чуват ни дума от пиянските му брътвежи.

Когато отвориха централната врата, младият филипинец се шмугна чевръсто между хората, отскубна се от пияния и се качи пръв на парахода. Изтича в един ъгъл, приседна за миг, после отново скочи и взе да търси друго, по-закътано място. Пияният беше на другия край на парахода. Филипинецът го чу да ругае, потърси с поглед по-притулено място и се втурна в клозета. Влезе в една открита кабина и залости вратата. Пияният го последва и заразително другите мъже не са ли виждали момчето. Заяви, че е чистокръвен американец и че е

раняван два пъти през войната. В клозета се разпсува още по-невъздържано с думи, които не би употребил в присъствието на дами. Почна да се навежда и да наднича под заключените врати на кабините. „Извинявам се“ — казваше на онези, които не го интересуваха, а като стигна кабината, в която се беше свряло момчето, изпсува отново и му завика да излезе.

— А сега накъде ще бягаш! Нямаш право да влизаш в клозет, който е само за бели. Излизай или ще разбия вратата.

— Махай се! — каза момчето.

Пияният заблъска вратата.

— Все някога ще излезеш — каза той. — Ще почакам.

— Махай се! — извика пак момчето. — Нищо не съм ти сторил.

Чудеше се защо никой от мъжете в клозета не се наеме да усмири пияния и го изведе и в същия миг разбра, че няма никой.

— Махай се! — викаше той.

Пияният отговори с псувни и отново заблъска вратата. Зад нея огорчението на момчето прерасна в ярост. То се разтрепера, уплашено не от пияния, а от тази развихряща се ярост, която го задушаваше. После извади джобния си нож, отвори го и го стисна тъй силно, че ноктите му се впиха в дланта.

— Махай се! Имам нож, но не искам да си навличам неприятности.

Пияният отговори, че бил чистокръвен американец. Воювал двайсет и четири месеца във Франция. Раняван два пъти, единия път в пиццала, втория — в бедрото. Няма да се махне. Не може да го уплаши някакво си жълтокореместо филипинче с нож. И да излиза. Той е американец.

— Ще те убия — каза момчето, — а не искам никого да убивам. Пиян си. Махни се, моля ти се, не ме вкарвай в беля.

Филипинецът говореше сериозно и искрено. Моторите на парахода бучаха и този шум се смесваше с бученето в главата му. Чувството на унижение, че го преследват и принуждават да се крие, сега се бе превърнало в желание да бъде свободен, та дори и с цената на убийство. Отвори вратата и здраво стиснал ножа в юмрука си, се опита да изтича покрай американеца, но пияният го докопа за ръката и го задържа. Ръкавът се разпра, момчето се обърна, мушна ножа под мишницата на пияния и усети, че се натъква на ребро. Пияният

изкрещя и хвана момчето за гърлото, а то го заудря с ножа като боксьор в клинч.

Когато пияният отмая и се строполи на пода, момчето изхвъркна от клозета все още с ножа в ръка, а от острието капеше кръв. Беше си загубил някъде шапката, косата му бе разчорлена, ръкавът съдран. Всички разбраха какво е извършил, но никой не се помръдна.

Момчето не знаеше къде да се дене, завтече се към носа на парахода, оттам се върна на кърмата.

Никой не смееше да го заговори — всички се досещаха за извършеното престъпление. Нямахме къде да се скрие и преди да дойдат полицаите на парахода, то внезапно спря и завика към хората:

— Не исках да му сторя нищо лошо. Защо не го възпряхте? Право ли е да гониш човека като плъх. Нали знаехте, че е пиян! Не исках да го раня, но той не ме пускаше. Сакото ми скъса, опита се да ме удуши. Казах му, че ако не се махне, ще го убия. Какво съм виновен? Трябваше да ида в Оукланд да видя брат си. Болен е. Щях ли сам да си търся белята, когато брат ми е болен? Защо не го спряхте?

БОРБАТА НА ДЖИМ ПАТРОС СЪС СМЪРТТА

Джим Патрос, добродушен грък, около четирийсет и четири годишен, на вид значително по-млад, е келнер в Сан Франциско, в „Омар Хайям“. Той е малко под среден ръст, но не толкова, че да изглежда нисък, понеже е добре сложен. Обслужва масите си професионално и със стил. Върши си работата, без да се изтъква, маниерите му са вродени.

Както мнозина, които работят за скромна прехрана, той разчита на хазарта и се надява да направи един ден големия удар, който ще му донесе достатъчно пари, за да се оправи. Следи всеки ден конните състезания и от време на време залага. Досега не е бил от най-големите късметлии на света, но все веднъж в седмицата някой от неговите коне излиза сред първите и подхранва надеждите му.

И както повечето хора, толкова заети, че не им остава време за приключения, Джим бе пълен с истории за себе си.

Най-много обичам историята за оня път, когато през 1918 година едва не умрял от инфлуенца в Честър, Пенсилвания.

Бях нещо болен, разказваше той. Сутринта като станах, се почувствах доста отпаднал, но взех да се обличам, за да ида на работа. Като си обувах панталона, се строполих, но успях да се дигна. Запътих се към вратата и пак паднах. Не знаех какво ми е, просто не можех да стана. Според правилника, ако си на държавна работа и не се явиш, пращат ти някого да разберат причината. Опитах се да се дигна, но бях съвсем омаломощен. Надигнах се криво-ляво и се тръшнах на леглото. На другия ден дойде милосердна сестра и ме попита:

— Какво ви има?

— Не знам — отвърнах. — Но утре ще ида на работа.

Тя ме прегледа и каза, че трябва да постъпя в болница. Надигнах се на леглото и заявих:

— Ще ида на работа още сега — но се свлякох, та стана нужда да ми помага. И ми каза:

— Хубаво де, но си стойте в леглото.

Следобеда дойде хазяйката и попита:

— Какво ти е, моето момче?

— Не знам, хазяйке — отвърнах.

Имахме един грък от Смирна, доктор, та й казах:

— Хазяйке, извикай доктора да ме прегледа.

Когато дойде докторът от Смирна, служебният лекар и сестрата тъкмо казваха на хазяйката, че трябва да ме вземат в болницата, но аз рекох:

— Нека ме види и моят земляк.

Та прегледа ме и докторът от Смирна. И той каза, че трябвало да ида в болница. Абе то, щом съм болен, трябва да ида в болница, ама им рекох:

— Не. Тук ще си седя.

Те си тръгнаха, но след половин час дойде цял патрул: служебният лекар, двама полицаи и сестрата. Тя ми вика:

— Ставай!

— Защо? — питам. — Аз работя за държавата.

— Знаем — викат те. — Но такава е нареждането. Трябва да ви закараме в болницата.

— Не — рекох. — Искам да ида на работа.

И тъй, надигнах се пак, но не можех да ходя. Тъ-ъй. Щом съм болен, трябвало да ида в болница.

— Откарайте ме с парахода в най-добрата филаделфийска болница — рекох аз.

— Всички болници във Филадельфия са препълнени — каза докторът. — Ние ще се погрижим за вас.

И тъй, отведоха ме до болницата с полицейски патрул. Ама то една болница!

Яхър. Стаята — огромна, а по средата, пътека и от двете страни редици легла. Сложиха ме да легна и почна едно чакане... Три дни нищичко не ми дадоха — ни да хапна, нито вода да пийна. Само натрошен лед. Една вечер гледам сестрата ми носи ядене, ама то едно ядене! Рибешки глави. Сложи чинията пред мен, поглеждам аз главите и питам:

— Това пък какво е?

— Ядене — вика сестрата.

— Ядене ли? — казвам. — Я си го вземете, моля ви се.

Поогледах се наоколо и се позамислих.

— Ама че място — викам си. — Рибешки глави ще ми дават!

Имаше там една мургава сестра, на гъркиня приличаше, та я повиках:

— Гъркиня ли сте? — питам я.

— От Сърбия съм — вика.

— Не ми се нрави това място — рекох. — Да ни уморят ли искат?

Разправи ми, че тук били отписаните. Всичките били безнадеждно болни. Всички болници били претъпкани и навсякъде хората измирали. Но това място било най-лошото. Като съм щял да умирам, трябвало в къщи да си умра, а не в скотобойна.

— Аз съм грък — казах на сестрата. — Донесете ми довечера дрехите, ще се облека и ще си ида в къщи.

— Може да си загубя службата, но тъй да е — ще ги донеса — каза сестрата. — Как мислите, ще можете ли да ходите?

— Ще мога — викам. — Само ми донесете дрехите.

Тъ-ъй. През нощта тя ми донесе дрехите и ми помогна да ги навлека. Като се опитах да стана, взех да залитам, но тя ми помагаше. Всички бяха много зле, но разбираха какво правя.

— Джим — викат те, — къде отиваш?

— Отивам си у дома — отвърнах. — Ако ще трябва да мра, да си мра у дома.

Опитах се да тръгна, но пак се олюлях, а сръбкинята се разплака.

— Моля ви се, помъчете се да вървите — каза тя. Съпроводи ме до вратата. Не виждах нищо пред очите си, но тя стоя до мен, докато вдишвах чистия въздух. После прогледнах и що да видя!

Всичко потънало в сняг.

— Как ще се доберете до в къщи? — рече момичето.

— Ще се добера някак си.

Тя затвори вратата и се прибра. Седнах на стъпалата и очите ми взеха да се затварят. В паметта ми изплуваха онези дни в Гърция, когато обичах да тичам по баирите, да бера къпини и да пия вода от ручейте. По едно време някой сложи ръка на рамото ми. Беше някакъв военен.

— Какво има? — попита ме той.

— Прибирам се у дома — отвърнах.

— От тази болница ли сте?

— Това не е болница — отвърнах. — Това е скотобойна.

— Елате в службата ми — каза той.

В службата си той каза:

— Седнете.

Набра някакъв номер и им каза, като тръгне автобусът за Честър, да минат да ме вземат. Когато дойде шофьорът, той му заръча:

— Закарай този човек у тях. И го изпрати до вратата.

Автобусът бе пълен с разни работници, които се прибираха. В колата отново заспах и се свлякох в скута на италианеца до мен. Той рече:

— Нищо, момче. Не се притеснявай.

Когато ме събуди шофьорът, автобусът се беше изпразнил. Заведе ме до вратата. Докторът от Смирна разправил на нашите гърци, че съм на умирање, а един приятел взел, та казал на хазяйката, че съм умрял. И като ми отвори вратата, тя не можа да проумее аз ли съм или духът ми. Нали знаете за сиромаш Лазар? Бях същински сиромаш Лазар. Лицето ми само брада и кости. Та той й казал, че съм умрял.

— Да знаете какво стана с горкия ни приятел! — рекъл той. — Погребах го вчера със собствените си ръце. Джим Патрос. Не го чакайте вече...

Тя ужасно се уплашила. Тъ-ъй.

— Не се плаши, хазяйке — викам. — Аз съм това. Джим Патрос. Не съм умрял.

— Синко — рече тя, — как си сега?

— Болен съм, хазяйке.

Отведе ме до стаята ми и ме сложи да легна. Очите ми се залепваха, но поне още чувах.

— Синко — рече тя, — как да ти помогна?

— Хазяйке — викам, — слез моля ти се долу и ми приготви малко пилешки бульон.

И тъй, слезе тя долу и ми донесе купичка пилешки бульон. Изпих го и се приготвих да спя. През нощта в мен почна да блика някаква студенина, затова цялата нощ не можах да заспя.

Нещо ме караше да седя буден. Сутринта дойде хазяйката:

— Какво да ти приготвя, синко?

— Хазяйке — викам, — донеси ми, моля ти се, малко пилешки бульон от кухнята.

И тъй, донесе ми пилешки бульон. Не мина и час и тя пак идва.

— Синко, каквото и на света да поискаш, само ми кажи.

Плаче. Тъ-ъй.

— Хазяйке — рекох аз, — не плачи за мен. Ако ми е писано да умра, ще умра. Само един живот имаме на тоя свят. Моля те, донеси ми малко пилешки бульон.

На всеки час до свечеряване тя ми носеше пилешки бульон.

Вечерта дойдоха пак да ме видят докторът-грък и служебният лекар. Очите ми бяха затворени, затуй помислиха, че съм се унесъл и не ги чувам. Казаха, че май до към девет сутринта ще свърша. „Добре де — викам си. — Не ги разбирам аз тия работи. Сигурно докторите знаят по-добре.“ Когато си отидоха, хазяйката пак дойде и заплака.

— Синко, синко — викаше тя.

— Хазяйке, нищо няма — казах аз. — Не плачи за мен.

Тя излезе от стаята, но подир час пак дойде.

— Синко — рече тя.

— Хазяйке — казах, — недей да си губиш от съня заради мен. Лягай си. Чух какво казаха докторите. Няма нищо страшно.

Излезе, но подир един час пак се върна. Чувах стъпките ѝ из цялата къща.

— Синко — вика, — какво друго мога да сторя за теб?

— Нищо, хазяйке — казах. — Иди да си легнеш.

И тъй, този път тя отиде да си легне. Вътре в тялото ми тая студенина бликаше все по-силно. Поуплаших се, защото никога не ми се беше случвало такова нещо. Не разбирах какво става. По едно време ми потече кръв от носа. Отначало не знаех, че носят ми кръви, но като си пипнах лицето с ръка, тя стана топла, влажна и ми замириса на кръв. Потече още по-силно. Наведох се от леглото за гърнето и дълго време кръвта бликаше от носа ми. Но откакто ми потече кръв от носа, бях почнал да се чувствам все по-добре. Всичко сякаш си отиде, изтече ми през носа заедно с кръвта. В стаята беше тъмно, но знаех, че отново мога да виждам. Освен това студенината в мен изчезна. Бях гладен, но беше нощ, тъй че не ми оставаше нищо друго, освен да седна в леглото и да дочакам утрото. На сутринта чух хазяйката да крачи пред вратата ми. Доста време се разхожда, по едно време спря и тогава рекох:

— Няма нищо, хазяйке. Не съм умрял. Можеш да влезеш.

Тя влезе, но беше много уплашена. Показах ѝ кръвта. Срамувах се малко, затуй ѝ казах:

— Прощавай хазяйке, не можах да я спра.

— Синко — рече тя. — Синко, как си сега? Не ти ли е по-добре?

— Ужасно съм гладен, хазяйке.

Тя слезе долу и ми донесе пилешки бульон. Само че аз бях ужасно гладен, та трябваше цялата сутрин да слиза и да се качва. Когато дойдоха докторите, седях си в леглото. Те очакваха да видят безжизнен труп.

— Как е възможно! — рекоха те.

Прегледаха ме пак, но вече бях добре.

Те не ми се нравеха и аз не им се нравех.

Служебният лекар си записа нещо в книгата и си отиде. Докторът от Смирна се разхождаше из стаята. По едно време рече:

— Искам да те питам нещо. Ама истината да ми кажеш.

— Какво има? — викам.

— Колко годишен напусна старата родина?

— Седемнайсет — отвърнах.

— Чудесно — рече той. — Там е работата. А колко голям беше, като почна да носиш обуца?

— Баща ми ми купи обуца, като бях на три години — отвърнах.

— Само че аз ги захвърлих в килера и тичах бос по баирите. Докато бях в Гърция, не съм носил обуца.

— Това е причината — каза докторът.

— Виждате ли — рече Джим. — Земята е предавала на краката ми силата на старата родина. Ако бях ходил тогава с обуца, сега щях да съм мъртъв, а аз съм жив.

ЖИВИТЕ И МЪРТВИТЕ

I

В три следобед бях дълбоко заспал, когато в стаята ми влезе, без да почука, Пит, писателят. Разбрах, че е той по енергичното отваряне на вратата и дори нямаше нужда да отварям очи, за да се уверя, защото подуших, че е човек, който има нужда от баня, а такъв сред познатите ми беше само Пит. Затова се помъчих да не се разсънвам. Знаех, че му се иска да си поговорим, а в този час на деня последното, с което бих желал да ме безпокоят, бяха приказките.

Заспиш ли в такъв час, когато всички освен безделниците следва да са будни, разбираш колко са безсмислени и думите, и действията и ти хрумва, че светът би станал далеч по-поносимо място за страданията, ако хората млъкнеха за малко и легнеха да поспят. Особено в три следобед, когато се смята, че сънят е безнравствен и е един от показателите за духовното разлагане на съвременния човек. Откриваш, че речта е една от свръхспециалните привилегии на смъртните. Откриваш, че неспособността на човека да спи е основната причина да се мотае по света и да върши куп глупости.

Бе топъл ден, слънчевата светлина падаше на лицето ми, преминаваше през затворените ми клепачи и достигаше неизмерими дълбини — миналия ми живот, мястото, където миналото се събира, осветявайки вътре това безкрайно пространство и аз се чувствах притихнал като камък и много истински. Опитайте някой път. Навярно нямате и понятие колко далеч сте от мястото, където сте сега, вътре в черепа и кожата си, но щом живеете и разбирате, все едно, че сте били навсякъде, видели сте всичко и току-що сте се върнали у дома; ето защо моят лозунг е следният: Светът има нужда да го научат как и кога да спи. Всеки може да стои буден, но е нужна много от спокойната източна мъдрост, за да отпуснеш морното си тяло под слънчевите лъчи и да се възвърнеш към началото на света.

Пит не е лошо момче и може да пише по свой начин простички изречения, които понякога изразяват точно това, което е искал да каже. Обикновено, ако не се смята миризмата, той е добра компания. Винаги

е като наелектризиран, но то е, защото непрекъснато се мъчи да каже нещо, с което ще оправи света и ще накара всички на другата сутрин да се събудят с чисти сърца и лица, набраздени от усмивки.

В дрямката си аз съм доста задълбочен мислител. Ето защо ме вбесяват хора, които не уважават светостта на молитвата и благочестивия домашен уют. Буден обаче, аз съм самото олицетворение на добро възпитание.

На масата имаше две бутилки евтина бира, отварачка, чаша и пакет Честърфийлд. Пит отвори едната бутилка, наля си в чашата, отпи, запали цигара, дръпна и на мен не ми оставаше нищо друго освен да седна в леглото и да се прозая, което бе и едничкото ми физическо усилие.

— Боже всемогъщи — почна Пит, — как можеш да спиш по това време? Не съзнаваш ли, че светът става все по-откачен? Бедните мрат като мухи. Изтощени от глад. Премръзнали до смърт. А ти се протягаш тук в тая тухлена бърлога и си живееш като на шега. Имаш ли нещо против да си пийна малко?

Казах му, че всичко мое е и негово, а той отвърна:

— Истински буржоа, самата доброта, но мен не можеш ме излъга. Този сорт благотворителност няма да спре настъплението на революцията. Мъчат се да ни купят с евтините си продукти и ниските наеми, но ние ще се надигнем и ще ги смажем.

Прозях се и отворих прозореца. Покрай пердето се процеди малко свеж въздух, вдъхнах дълбоко и пак се прозях. — Кого искате да смажете? — попитах.

— Не ставай смешен — каза Пит. — Тази тирания вече трябва да свърши. Карат ни насила да преглътнем фашизма, ама няма да го бъде.

— За кого говориш?

— За босовете, тия червиви с пари босове.

— Какви босове? Та ти нямаш и един работен ден от десет години насам.

— Тия гадове! Тия кръвопийци-капиталисти! Моргън, Мелън и всичките големи клечки.

— И те не са по-малко трогателни от вас — викам. Обзалагам се десет срещу едно, че срещнеш ли Моргън, ще го разбереш колко е близо до смъртта. Би дал два, че и три милиона, само за да е на твое място, пък нищо, че няма да стане писател. Би дал и последното си

петаче да е млад като тебе. Моргън е стар човек. Няма да го бъде дълго. Всеки миг ще пукне. А ти, освен ако не паднеш някъде и не си разбиеш главата о някой пожарен кран, имаш още поне четирийсет години.

— Това са приказки на буржоа — каза Пит. — Аз ти говоря за *двайсет и пет милиона гладни мъже, жени и деца в Америка*.

— Всеки огладнява — казах. — И богатият е гладен между две яденета.

— Не се прави на глупак — рече Пит. — Говоря за това да си гладен и да нямаш какво да ядеш.

Наля си нова чаша бира, разля пяна по жилетката си, изтри я и ми каза, че за бога, би искал да не съм фашист, а честен комунист, да работя за добра воля между хората по целия свят.

— Не съм фашист — викам аз. — Дори не зная какво значи тая дума.

— Какво значело! — възкликна Пит. (Много енергичен писател: пак си разля бира по жилетката и се развика) — Да не знаеш какво е фашизъм! Аз ще ти кажа какво е. Това значи намордник на печата. Край на свободата на словото. Край на свободното мислене.

— Е, какво, лошо ли е? — казах аз. — Човек винаги може да мине и без свобода на словото. И без това няма кой знае колко неща за казване. Животът няма да спре с края на свободната реч. С изключение на ораторите, всеки ще продължи да си живее както винаги. Почакай само и ще видиш. А ораторите хич няма да ни липсват.

— Празни приказки дрънкаш — рече Пит. — Да си запаля ли още една цигара?

— Изглеждаш възбуден — казах. — Какво имаш да ми кажеш?

— Между нас да си остане, изпратен съм от местната секция на Партията да получа от теб един долар.

— О, пък аз си помислих, че всъщност си толкоз развълнуван заради бедните.

— Аз наистина съм — рече Пит.

— И за какво им е този долар?

— Помощ, за да излезе следващият брой на „Млад работник“.

— „Млад работник“ ли? Виж ми окото! — казах аз. — По-скоро „Млад безделник“. Негодници, вие никога през живота си не сте работили, а на всичко отгоре дори не знаете и как да безделничите.

— Имам разказ в следващия брой — призна Пит.

— Ето къде била работата! — викам. — Дано не съберат парите за този вестник!

— Но това е най-хубавият ми разказ досега.

— И той не струва.

— Това е такъв разказ, че ще им разкъса прогнилите сърца — каза Пит.

— Пий още една бира — казах аз. — Отвори другата бутилка. Значи, така мислиш. Събрали сте се там двайсет-трийсет глупци, дето искат да минат за писатели, а никой от вас, да ви вземат дяволите, не знае нито как да почне, нито какво да каже. За твоите момчета комунизмът изглежда е училище за писане.

— В този разказ казвам много неща. И говоря открито.

— А какво казваш?

— Много неща. Само почакай да излезе. Казва се „Стига походи на гладните“.

— Ще почакам — любезно казах аз.

— Трябва да ми дадеш един долар — рече Пит. — За шест седмици не съм събрал и един долар, а ще искат да се отчетат.

— Ами ако изобщо не получиш един долар?

— Смятат ме за активист — каза Пит.

— Борец за комунизъм, а?

— Да.

— Вие, момчета, сте почнали *някаква* война — викам му. — Аз съм бил червив с пари. Аз съм бил човекът, от когото да вземете един долар. А защо не идете на Монтгомери стрийт? Като сте борци за комунизъм, защо не се опитате да вземете долар от Флайшейкър или Спрекълз?^[1]

— Те са наши врагове. И ни мразят до червата.

— А вие ги обичате, тъй ли?

— И ние ги мразим.

— Едно голямо щастливо семейство! Ето ти един долар — викам — и върви по дяволите! Като ти излезе разказът, донеси ми един брой. Може пък и да си неоткрит Достоевски. Само че миришеш много лошо, за да си велик. Кога пак смяташ да се окъпеш?

— Вдругиден — отвърна Пит. — Благодаря ти за долара. И не мисли, че ми харесва да ходя такъв — с мръсни дрехи, без пари, немит.

При комунизма навсякъде ще има бани с вана.

— При комунизма — казах — ще бъдеш съвсем същият, какъвто си сега, само дето ще си малко по-лош писател, защото няма да има за какво да разкъсваш прогнилите им сърца, а няма да има и прогнили сърца, за да ги разкъсваш. Спях си тъй хубаво, като нахлу при мене. И защо не разпращате циркуляри, ами се разкарвате сами?

— Не можем да си платим пощенските разноси — отвърна Пит.
— Може ли да си взема три-четири цигари?

— Взemi целия пакет.

Тръгна към вратата, после се извърна. Изглеждаше още повъзбуден.

— Искат да дойдеш на събранието довечера — рече той. — Поръчаха ми специално да те покана за довечера.

— Ще ме скъсате от смях — казах аз.

— Това няма да е от ония скучни събрания — рече Пит. — Ще бъде по-хубаво и от кино. Тази вечер имаме много остроумен оратор.

— Довечера смятам да играя покер. В играта на покер човек може да научи повече неща за съвременната икономика.

— Ще те чакам на събранието — каза Пит.

— Може и да се отбия — отвърнах. — Ако загубя на покер, сигурно ще намина. Ако пък спечеля, ще ми се иска да продължа играта и ще гледам да спечеля достатъчно, та да се измъкна от града.

— Всички искат да влезеш в Партията — каза Пит, — защото твърдят, че комунизмът се нуждаел и от хора с чувство за хумор.

— От членски внос се нуждае — казах аз.

— Добре де, би могъл да го направиш поне за приятеля си, нали?

— Винаги съм давал бакшиш на бръснаря, на ваксаджията и на келнера — казах аз. — Веднъж седмично давам и на вестникарчето половин долар за вестник. Това е моята лепта.

— Буржоазни приказки! До довечера!

— Ако загубя на покер — отговорих.

— Ще загубиш — каза Пит.

Затвори вратата и забърза през хола. Разтворих и трите прозореца на стаята и вдъхнах дълбоко. Слънцето все още блестеше, опънах се и отново задряхах.

[1] Известни тръстове за хранителни стоки. — Бел.ред. ↑

II

По-късно в стаята влезе баба. Гледаше мрачно наоколо и мърмореше под носа си. Вдигна една книга от масата, разгърна я, загледа се в странните знаци, после шумно я затвори, ядосана и нетърпелива, сякаш на света нямаше нищо по-жалко от една книга.

Разбрах, че ѝ се приказва, затуй се престорих на заспал.

Баба ми беше по-истинска дама от всички дами, които съм имал честта да срещна. И може би тя е най-истинската дама между всички познати от седемдесети набор, но винаги съм твърдял, че всяко нещо си има време и място. В тази смахната страна открай време има детски състезания, но никога не съм чувал за състезания между баби. А моята баба би спечелила сребърната купа, златната или синя лента на всяко бабешко състезание. Много я обичах, но ми се спеше. Не можеше да чете и да пише, но какво от това? Знаеше за живота повече, отколкото Джон Дюи и Джордж Сантаяна^[1], взети заедно, а това не е малко. Попитах ли я колко е две по две, цялата ще кипне от яд и ще ти каже да не я дразниш с детинските си въпроси, но въпреки това си е гениална.

— Преди четирийсет години — почна тя — попитали онази глупачка Оскан за пътуването ѝ до село Гълтик, а тя станала и рекла, че там имат кокошки и като искат да ги повикат, казвали *кът-кът-кът*. Имали и крави, кравите обикновено викали с *му-му-муу*.

Беше страшно ядосана от тези думи на глупавата жена. Спомняше си старата родина и някогашния живот и усетих, че след малко ще започне да ми разправя за мъжа си Мелик и ще се развика, затова станах и ѝ се усмигнах.

— Та това ли е всичко, което разказала? — попитах. — *Кът-кът-кът* и *му-му-муу*?

— Тя е глупачка — каза баба. — Сигурно затуй я пратиха да се учи на четмо и писмо. Накрая се омъжи за някакъв дето куцаше с левия крак. Търкулнало се, вика, гърнето и си намерило похлупака! Що не излезеш да се поразходиш из парка, виж какъв хубав ден!

— Мислех да му ударя една следобедна дрямка.

— За бога — рече баба, — моят Мелик яздеше от сутрин, та до среднощ на черния си кон през планини и гори, пиеше, пееше. Щом се зададеше, хората от града хукваха да бягат и се изпокриваха. Пред него трепереха дивите кюрди от пустинята. Срам ме е за теб, като те гледам по цял ден да безделничиш сред тия пусти книги.

Взе първата попаднала ѝ книга, отвори я и се загледа с отвращение в буквите.

— Що за език е това!

— Това е една велика книга от велик човек — казах аз, — Достоевски се казва. Русин.

— И какво разправя той?

— Всичко — рекох. — Че трябва да обичаме ближния си и да бъдем добри към слабите.

— Все лъжи — каза баба ми. — Кое племе на земята е било добро към нашето племе? Посред зима той замина за Истанбул.

— Кой? — попитах.

— Мелик — извика тя. — Собственият ми мъж. — В гласа ѝ долових горчивина. — Кой друг ще посмее да се отправи на такъв път посред зима? От Истанбул ще ти донеса пъстър шал — вика, — ще ти донеса гривна и огърлица. Разбира се, беше пиян, но нали ми е мъж! Родих му седем деца, преди да умре. И още щях да му родя, ако не бяха го убили — изхлипа тя.

— Чувал съм, че бил жесток човек — казах аз.

— Кой е говорил така за мъжа ми? Не понасяше глупци и хилави — каза тя. — Да беше се помъчил и ти да станеш като него.

— Мога да яздя — отвърнах. — Освен това и аз обичам да си пийвам и да пея.

— В тази страна? — рече баба. — Че къде в тая страна можеш да идеш с кон?

— С кон ли? Ами до народната библиотека.

— И ще те бутнат в затвора — каза тя. — А коня къде ще оставиш?

— Ще го вържа за някое дърво — отвърнах. — Пред народната библиотека има пет-шест дръвчета.

— Ти само се качи на кон и в тази страна веднага ще те вземат за луд.

— Те и без това вече са ме взели — казах. — Клеветата се разпространява като горски пожар.

— И това не те ли интересува?

— Хич не ме интересува. Че трябва ли?

— Може да са прави.

— Това е мръсна лъжа — казах аз.

— Здравословно е да не те харесват — рече баба. — Моя мъж Мелик го мразеха и приятели, и врагове. Жестоко го мразеха, той си го знаеше, и все пак всички се преструваха, че го обичат. Страхуваха се от него, затуй се правеха, че го обичат. Искаш ли да изиграем един скамбил? Ето ти картите.

Тя отново бе самотна като младо момиче.

Станах от леглото и седнах срещу нея на масата. Запаших по една цигара за нея и за себе си. Тя разбърка тестето, раздаде по три, обърна горната карта и почнахме.

— Десет цента ли? — попита ме тя.

— Десет или петнайсет — отвърнах.

— Тогава петнайсет, само че аз играя много по-добре от теб — заяви тя.

— Може да имам късмет.

— Не вярвам в късмета — каза тя, дори и на карти. Вярвам само в това да мислиш и да знаеш какво правиш.

Приказвахме, играехме и аз загубих три игри. Платих ѝ, само че ѝ дадох половин долар.

— Толкоз ли трябваше да ми дадеш? — попита тя.

— Малко по-малко.

— Да не лъжеш?

— Никога не лъжа — казах аз. — Имам да ти давам четирийсет и пет цента. Дължиш ми пет.

— Пет цента ли?

— Или един петак.

— Имам три пенита — каза тя. — Ще ти върна сега три и ще имам да ти давам две.

— Аритметиката ти се подобрява — отбелязах.

— Американските пари ме объркват — каза тя, — но пък и никога не си чувал да са ме измамили, нали?

— Никога — признах аз.

— Не смеят — рече тя. — Аз си броя парите цент по цент и ако някой е наблизно, карам го и той да ги преброи. Имаше в Ханфорд един бакалин-крадец, Дикранян. Три цента повече ми взе. За шест фунта сирене. Накарах пет души да ми ги преброят. Взел ти е три цента повече, казват ми те. Почаках една седмица и пак отидох в магазина му. За тия три цента задигнах три пакета цигари. Да откраднеш от крадеца — и сам господ би се разсмял на това. Никога цигари не са ми се услаждали тъй, като тия от Дикранян. Пет души ми ги преброиха. А той да ме вземе за проста бабичка. Помислил си, че може да ми погоди такъв номер. Връщам се в магазина и дума не казвам. Добро утро, добро утро. Какъв хубав ден, какъв хубав ден. Един фунт ориз, един фунт ориз. Обръща се да отмери ориза, а аз грабвам трите пакета цигари. Ха, ха! — разсмя се баба. — Да откраднеш от крадеца, а отгоре господ да се смее.

— Но ти си взела много повече — казах аз. — Взела си петнайсет пъти повече.

— Петнайсет пъти повече? — учуди се баба. — Той ми взе три цента, аз му взех три пакета цигари, ни повече, ни по-малко.

— Добре де, може би все пак е едно и също, но наистина ли вярваш, че бог се е смеел, когато си откраднала от крадеца?

— Разбира се, че вярвам. Не е ли казано на три различни езика — арменски, кюрдски и турски?

И тя каза пословицата на турски и на кюрдски.

— Ще ми се и аз да говоря тези езици — казах аз.

— Кюрдският — рече баба — е език на сърцето. Турският е музика. Турският ромоли като винен поток, плавен, нежен и многобагрен. Нашият език — извика тя — е език на горчилката. Усетили сме много от вкуса на смъртта и езикът ни е натезал от ненавист и гняв. Чувала съм само един човек, който можеше да говори нашия език тъй, сякаш е език на богоподобните.

— Кой беше този човек? — попитах.

— Мелик — отвърна баба. — Моят мъж Мелик. Биваше ли трезвен, говореше меко, гласът му беше богат, дълбок и благороден, а като се напиеше, ръмжеше като лъв — да си помислиш, че сам Бог на небето ридае и проклина племената по земята. Не съм чувала никой друг да говори така, бил той пиан или трезвен, ни един, нито тук, нито в старата родина.

— А когато се смееше? — попитах.

— Когато Мелик се смееше — каза баба, — сякаш океан от бистра вода се надига с радост към луната.

Казах ли ви, че моята баба би спечелила всяка купа или почетна лента на света!

Сега тя отново бе гневна, озлобена, с онази трагична поезия на своята раса.

— И никой от вас *опег-цанег* келемета не е като него — извика тя. — Само синът ми Вахан малко прилича на него, и освен Вахан всички вие сте чужденци за мен. Туй ми е най-голямата мъка.

Опег-цанег е непреводимо. Ще рече вероятно *събрани от кол и възге* и когато се каже за някого, означава, че той няма никаква особена стойност за човечеството. Дори тъкмо обратното, той е само един глупак в повече, колкото да го включиш в статистиката и после да го забравиш. Накратко, кой да е.

— А когато плачеше? — попитах пак аз.

— Никой не е виждал мъжа ми да плаче — каза баба. — Когато другите мъже се криеха по къщите си и ужасяваха жените и децата с ридания, моят мъж яздеше по баирите, пиян и с псувни. Ако е плакал сред ридовете, плакал е сам и единствен бог е бил свидетел на неговата слабост. Но винаги се връщаше, ругаеше по-високо от всякога, а аз го слагах да си легне, сядах до него и го гледах в очите.

Седна с въздишка и отново се втренчи мрачно в стаята.

— И тези книги! — каза тя. — Не знам какво се надяваш да научиш от книгите. Какво има в тях? Какво очакваш да научиш с четене?

— И аз самият се чудя понякога.

— Всичките ли си ги чел?

— Някои по два-три пъти — отвърнах. — Някои само по страничка оттук-оттам.

— И какво се казва в тях?

— Нищо особено. Понякога в тях има светлина и смях, а друг път обратното, мрак и гняв. Но не много често.

— Да, само че тия, дето са ги научили да четат и пишат, винаги са били най-глупавите и от тях излизат най-лошите съпруги. Тази малоумна Оскан уж ходи на училище, пък като стана да говори нищо

друго не можа да каже освен: „Там имат кокошки и като ги викат, казват *кът-кът-кът*“. На това мъдрост ли му викаш?

— Това е невинност — казах аз на английски.

— Не разбирам този невъзможен език — рече тя.

— Чудесен език.

— Защото си роден тук и не можеш да говориш никакъв друг език, ни турски, ни кюрдски, ни думичка арабски.

— Не затова, а защото на този език е говорил и писал Шекспир.

— Шекспир ли? Кой е пък този? — попита баба.

— Най-великият поет, когото светът познава.

— Глупости — рече баба. — Имаше един странстващ певец, който дойде в нашия град, като бях дванайсетгодишно момиче. Беше грозен като сатаната, но можеше да декламира стихове на шест езика, по цял ден и цяла нощ, и нито една думица не беше написана, нито една наизустявана, всеки стих се раждаше, докато стоеше пред хората и декламираше. Наричаха го Лудия Маркос, а хората му даваха дребни пари и колкото повече му даваха, толкова повече се напиваше, а колкото повече се напиваше, толкова по-хубави стихове измисляше.

— Да, но всяка страна, народ и време си имат свой собствен вид поети и свое собствено разбиране за поезията. Английските поети са писали, вашите са рецитирали.

— Но щом са били поети — рече баба, — защо са писали? Поетът живее, за да пее. Или ги е било страх, че хубавите неща ще се загубят и забравят? Защо са записвали всяка своя мисъл? Страхували са се, че нещо ще се загуби?

— Вероятно затова — отвърнах аз.

— Искаш ли да похапнеш? — попита баба. — Има зелева супа и хляб.

— Не съм гладен.

— Довечера ще излизаш ли пак?

— Да. Довечера в града ще има едно важно събрание на философи. Поканен съм да слушам и да се уча.

— Защо не се откажеш от всички тия глупости?

— Не са глупости — отвърнах аз. — Тези философи ще обяснят как може да направим от този свят нещо по-хубаво, рай на земята.

— Глупости — каза баба. — Този свят си е все онзи, който всички хора знаят, каквото си поискаш, има го.

— Това са буржоазни приказки — казах аз на английски. — Тези философи — продължих на арменски — са загрижени за съдбата на бедните. Искат богатството на богатите да бъде споделено и от бедните. По този начин, твърдят те, всичко ще се оправи и всички ще бъдат щастливи.

— Всеки е беден — рече баба. — И най-богатият човек на земята е беден, колкото най-бедния. По целия свят нищета на духа. Никога не съм виждала толкова алчност у хората. Дай им всичките пари на земята и пак ще са бедни. Има нещо между тях и бога.

— Те не вярват в бога — рекох аз.

— Все едно вярват или не, пак става дума за нещо между тях и бога. И аз не вярвам в злото, но това не значи, че злото не съществува.

— Добре казано. И тъй, излизам, просто да чуя какво ще кажат.

— Значи, трябва да остана сам-сама в къщи? — рече тя.

— Иди на кино, нали знаеш как да идеш до кварталното кино? Не е далеч. Тази вечер дават хубав филм.

— Сама? И през ум няма да ми мине.

— Тогава ще отидем утре заедно. Довечера можеш да слушаш радио. Рано ще се върна.

— Нямах ли някакви книги с картинки?

— Имам, разбира се — отвърнах.

Подадох ѝ една книга, озаглавена „Животът на кралица Виктория“, пълна с портрети на тази добра стара дама.

— Ще ти хареса тази дама — казах аз. — Била е кралица на Англия, но вече не е жива. Книгата е пълна с картинки — от рождението до смъртта ѝ.

— Аха, хубаво момиче е била — рече баба, поглеждайки една картинка от детските години на кралицата. — Ах, ах, жалко за добрите, които са мъртви — и баба ми се запъти през хола към кухнята.

Съблякох се и се мушнах под топлия душ. Водата освежаваше кожата ми и аз запях.

Облякох си чисто бельо и тъмен костюм. Отидох в кухнята, целунах ръка на баба и излязох от къщи. Тя бе застанала отпред, до прозореца и гледаше надолу към мен.

После отвори прозореца и показа глава.

— Мойто момче! — извика тя. — Пийни си нещо. Не бъди толкова сериозен. Това ти го казва една възрастна дама с почетна

лента.

— Добре.

[1] Джон Дюи (1859 — 1952) — амер. философ и просветител;
Джордж Сантаяна (1863 — 1952) — амер. поэт и философ. — Бел.ред.

↑

III

Добре, животът има своето начало, човек изживява всеки миг — насън или наяве, съзнателно или несъзнателно, а началото остава тъй далеч в миналото, както е краят в бъдещето и разхождайки се из града, като по чудо, без да изпитвам болка, аз гледах света и почнах да си спомням. Понякога, дори в изкуствения и фантастичен свят, който сме си създали, ние успяваме някак да достигнем едно състояние в живота, в което болката не съществува и за момента изглежда завинаги нереална. Като по чудо, извън болката, казвам, защото на това място, в това съчетание от неща и идеи, което наричаме свят, болката да живееш изглежда по-естествена, отколкото отсъствието на болка. Причината е следната: напрежението (а не лекотата) е основен движещ принцип в нашия живот на този свят. Всяко нещо, дори и най-простото, изисква усилия, за да бъде извършено, а за мен това положение на нещата е неестествено.

И нямам предвид бездействието, което неизбежно води до израждане; говоря само за леснината да не полагаш усилия. За онази леснина, която притежават по природа всички живи същества освен човека — птицата, рибата, котката, влечугото; имам предвид вътрешната лекота, вродената свобода на формата, вродената истинност на съществуването.

Говоря за *съществуването*, но в този свят лекотата и истинността са много трудно постижими поради многообразните препятствия, притиснали духа и тялото на човека от всички страни: непоносимите и объркани идеи на цивилизацията, лабиринтите на съвременния свят, в които сме родени и от които, види се, никога няма да успеем да се измъкнем, и преди всичко нашето пленничество в милионите заблуди от миналото, някои от тях благородни, някои почти величествени, други почти божествени, но мнозинството — порочни, печални и нищожни.

Знаем, че сме заловени в този лабиринт, и всичко, което вършим, е изпълнено с безверието на това наследство от заблуди и всичко, което

вършим, е болезнено и трудно, дори и най-простите функции на живите същества, дори просто съществуването, дишането, растежа, а нашето страдание нараства непрекъснато от нетърпението, неудовлетвореността и ужасната надежда, която, ако не с друго, ни влудява с това, че осъществяването ѝ изглежда невероятно. Нашата надежда за освобождение, за внезапно дошла невинност и облекчена реалност, внезапна и всевечна естественост на движенията, внезапно богоподобие.

Така ние в отчаянието си се обръщаме към очевидното в нашите проблеми, към материалното и си казваме, че ако всички хора имаха достатъчно хляб, подслон и удобства, всичко на земята отново щеше да бъде хубаво и човекът ще си възвърне истинността на своята природа и радостта.

Както и да е, вървах си из града в пет следобед, подсвирквах си една комична американска песничка и за миг се почувствах съвсем истинен и облекчен, чувствах се с една дума някак лично щастлив, когато внезапно и явно без причина, или поне без никаква нова причина, целият свят, заловен във времето и пространството, ми се стори абсурден, едно безумие и вместо да ми стане драго, което щеше да бъде по-философско, аз се отчах и почнах да се присмивам над всички трагични усилия на човека, бил той жив или мъртъв.

На всичко отгоре видях на един прозорец дете, което гледаше света и плачеше и това също ми разкри основната грешка в нашите усилия, защото ако едно невинно дете не може да открие доброто в света, тогава наистина в този свят трябва да има много малко добро. И ние всъщност не правим нищо друго, освен че растем и приемаме, защото да приемаш е много по-лесно, отколкото да отхвърляш и се зальгваме с вярата, че всичко е добро, макар че всъщност всекидневно изстрадваме достатъчно болка, за да ни е ясно, че нищо не е в ред.

Казах си, че в такъв случай най-добре ще е да пийна нещо, но това щеше да бъде най-позорно измъкване, защото измъкне ли се човек, той отива в нищото или най-малкото в една още по-безредна вселена, макар и по-великолепна от нашата собствена, а после се завръща с наранени чувства и зашеметен дух към току-що изоставеното място.

Пияницата е най-абсурдният индивидуалист, най-крайният егоист, който се въздига и пада единствено във владенията на

собствените си сетива, макар че пияниците са били и дълго ще бъдат най-близките до бога деца, най-истинните поклонници на вселената.

Лудост, казах си, идиотщина, разсипия, грешки, жестокост, цинизъм, ужас, гордост и перчене, болка и нищета, раждането и децата на земята, завинаги загледани през прозореца, разплакани от чуждото за тях място. Разбира се. Дайте им учението на Маркс, дайте им възможността да се родят в Русия и те няма да се заглеждат през прозореца, а ще тичат по улиците на Москва като планински козлета, ще се смеят и никога няма да познаят скръбта, защото Маркс е благороден отец и от бога, амин.

Взех да се омърлушвам. Опротивях си сам на себе си или както би казала баба ми на арменски, станах меланхоличен, което е естественото ми състояние, освен когато съм сред другите. Тогава естественото ми състояние е да се противопоставям на възможните грешки със съответния смях, защото смехът, макар и твърде безполезен, е поне по-малко вреден от грешката и не тъй надут като сляпата искреност, безкрайно по-опасна от абсолютната безотговорност. Фактически аз обожавам онези мъдри хора, които са приели трагичния дълг да бъдат безотговорни дотогава, когато искреността ще стане естествена и благородна, а не превзета и порочна, каквато е сега.

Отивах към Баръл Хаус на Трета улица, онези улици в Сан Франциско, където човешката мизерия вилнее в кошмарните образи на същества, някога живи, а сега разпиляни, както силният вятър разпилява натежалия от семе цвят или смачкани като насекомо, което все пак се влачи, тласкано към движение от животеца в него, тленни тела, умъртвени души, минаващи по улицата, отивайки до никъде и връщайки се никъде.

А аз стоях на улицата чист, спокоен, сигурен, вън от всяка опасност и разгневен на себе си и на този свят, дето сме причинили всичко това на тези хора, и се питах какво възнамерявам да сторя за тях. Във въздуха витаеше силната миризма на страх, на загниване, загниването на плътта, на духа, разпиляване на животинската енергия, примесена с миазмите, бликащи от вратите и прозорците на евтини ресторантчета, и аз си казах: Дишай дълбоко, поemi дълбоко в дробовете си вонята на човешката смърт, на човешкия живот, който все пак е мъртъв, най-отвратително мъртъв и все пак жив. Нека

отвратителният въздух на тази смърт подхранва кръвта ти и нека тази смърт бъде твоя смърт, защото тези хора са твои братя, защото всеки от тях си ти самият, и когато те умират, умираш и ти, а не могат ли да живеят, не можеш да живееш и ти; въпреки че си напуснал този свят и си навлязъл в своя собствен свят, ти пак ще умреш.

И какво да направиш за това? Ето един човек, който може да бъде спасен. Едно момче, много по-младо от теб, разкъсано от жестокостта на света, и все пак достатъчно младо, за да бъде спасено. Какво правиш ти за него? И момчето отминава покрай теб, сляпо, глухо и нямо, все пак живо, пълзи като смачкано насекомо, тласкано към още малко, още един миг живот, нищета и ужас.

И този куц старец с нозе, спънати от примката на годините страдание, с лице, напомнящо маска на пъклено изчадие, ала все пак земно. Какво правиш за него?

Бъди джентълмен и му дай стотинки за кафе и поничка. Унижи го пак, дай на треперящата му ръка да се затвори около дребната монета, на разбитото му сърце — да се затвори около евтината благотворителност на силните и сигурните. А старецът отминава и отсреща на улицата дрипавите светци от Армията на спасението проповядват и се молят, пеят и просят от гладните милостиня, с която да разпространяват светото писание на истината, а хората не им дават никаква милостиня.

Когато настъпи революцията, тези хора ще бъдат като богове, а синовете им ще идват на земята невинни и непокътнати, в тях няма да съществува и зародиш на греха, завистта, жестокостта или омразата и те ще израстват като по-велики богове и от бащите си, а дъщерите на тези мъртви хора ще се движат по земята с котешката сила, грация и увереност на тигрици от джунглата, и когато дойде революцията, ще свърши цялата нищета по земята и всички заблуди.

Наистина. А това, което можеш да сториш, е да се правиш на кривоглед, сляп или глух, да крачиш, препъвайки се, през гнусотията на света, да се смееш и да пееш.

Влязох в Баръл Хаус и седнах на една маса.

Никора, келнерът, дойде, забърса масата, но остави дъската влажна и застана мрачен, леко пиян, а тъмното му италианско лице бе изморено и загрижено, малко безразлично... Цял куп грижи на този свят, *паезано*, но нали си имам добра работа: по цял ден пия и какво ме

интересуват грижите? Никора има жена и две деца, а когато настъпи революцията, ще поднася напитки на своите братя в голяма градина, огряна от слънцето.

— Здравей, Ник — казах аз.

— Здравсти, момче. Едно малко сигурно?

— Да — отвърнах. — Как е жена ти?

— Добре е — отвърна той. — Всъщност не е съвсем добре, защото пак чака дете.

— Честито! — казах аз, а той се запъти към бара да вземе поръчката.

Сложи чашата пред мен и ми заговори:

— Да ти кажа, момче, послушай ми съвета — не се жени. Отначало жената, после децата, после наема, после хляба, после детето паднало и си счупило ръката, после жената се разревала, после се напиваш и чупиш прозореца и съдовете, после идва шурейт и си имате разпавии, после му теглиш един бой, после затвора, после седиш в килията и си мислиш... Боже господи, да не си луд да се жениш, момче! Да ти кажа, не ми се гледат угрижени приятели.

— Добре, Ник — казах аз.

Глътнах уискито и там, откъдето мина, всичко в мен пламна. Почувствах се по-добре, един голям жест на света, развеселих се и в същото време станах много горд, с една дума *кой съм аз!*

Не се грижете за мен, приятели, грижете се само за себе си, момчета: на мен всичко ми е наред, момчета. Поръчах на Ник да ми донесе още едно уиски, защото усетих, че ще ми стане още по-добре, ще пия и ще се смея, както се е смял дядо ми Мелик, когато се е напивал в старата родина. Ник ми го донесе и аз го обърнах, всичко е наред, момчета, и му казах да ми донесе още едно, той ми донесе, изпих и него, всичко е Окей, момчета, после още едно, после се разсмях, но не гласно, а вътре в себе си, отново завърнал се в старата родина, яхнал черния кон, препускайки из баирите с ругатни и песни, завърнал се към началото.

IV

Пиенето отваря очите, усилва вътрешното зрение, пробужда собственото аз. Очите все по-слабо различават предметите на този свят и все по-ясно предметите, образите и ритъма на другия: просторната, безгранична и величествена вселена на спомена, истинската и вън от времето земя на историята, на човешката легенда за този свят. Всичко това, разбира се, е докато човек е пиян. После великолепието се измества от бунта и беззаконието на сетивата, а законът за земното притегляне отива по дяволите, някъде между комедията и трагедията. Разстоянията стават нереални, а плътта и духът вече не съществуват самотни в единство на мястото и времето, а са по всички места и през всички времена, включително и бъдещето. Накратко, човек достига нелепото и славно положение на глупак.

Появяват се на бял свят жестовете, драматични и значителни, казващи „Зная“ на езика на изкусните крайници в движение. Главата кима за *да* и *не*. Езикът се развързва в хаоса на милиони езици. Духът се смее, тялото скача и седнал на малката маса в тъмната кръчма, човек успява някак си да отпътува до всички места по света, връща се и тръгва отново, жестикулира и декламира, клати глава и се смее, пее и подскача.

Понапих се малко, докато седях на малката маса, а Никора, моят духовен наставник, идваше и си отиваше, казваше ми какво да правя и какво да не правя, за да бъда щастлив на този свят.

Доця ми се и Паула да е при мен, да седи срещу мен на масата, да виждам кръглото ѝ бяло лице с меланхоличен поглед и пълните с меланхолия устни, вирнатото ѝ меланхолично носле и малките ѝ меланхолични уши, кестенявата ѝ меланхолична коса и ми се искаше да взема топлатата ѝ меланхолична ръка и да се разхождаме с нея из меланхоличните улици на тъмния ни меланхоличен град и да стигнем в просторната меланхолична стая с чудесно меланхолично легло, да си легна с красивото ѝ меланхолично тяло и през цялата нощ да водим тих меланхоличен разговор между продължителните меланхолични

прегръдки, а на сутринта да се пробудим от дълбокия меланхоличен сън и да прикрием меланхоличната си голота с евтини меланхолични дрехи и после да излезем за една голяма и весела закуска.

Ето защо се запътих към телефонната кабина, пуснах монета и набрах номера. Изглежда съм набрал грешен номер или съм забравил правилния, защото момичето, което се обади, не беше Паула. Гласът ѝ не беше тих и меланхоличен като на Паула: имаше висок меланхоличен глас.

Съдба, казах си аз, или нещо подобно, затова заговорих момичето. Телефонът е голямо изобретение. Ако набереш погрешно номера, разликата не е кой знае колко голяма, защото все пак говориш с момиче, макар и да не е същото, което си имал предвид, и всичко се приписва на съдбата, леко подпомогната от благородната техника на нашето време.

И каква полза да набереш грешен номер, ако не си поговориш малко? Нима в това да затвориш телефона на момиче с висок меланхоличен глас само защото никога не си го виждал, има доброта и християнска обич към ближния?

— Млада госпожице — започнах, — аз съм си пийнал малко от онова глупаво уиски в Баръл Хаус на Трета улица. Хванете първия трамвай и елате право тук да прием по едно. После ще вземем такси, ще отидем в ресторант „Юнивърс“ на авеню Колъмбъс и ще вечеряме печено пиле със спагети. Ще поседим на масата, ще поговорим и после ще тръгнем из града да погледаме. Като се уморим, ще отидем на кино или, ако предпочитате, ще отидем на едно комунистическо събрание, ще пеем заедно с другарите Интернационала и ще мразим до смърт богатите.

Момичето затвори телефона със силен меланхоличен трясък. Набрах отново номера, телефонът иззвъня веднъж, два пъти, три пъти и накрая чух гласа на Паула.

Говорехме по жицата и гласовете ни преминаваха под града или над него и всеки от нас беше невидим за другия, а в същото време още хиляди хора говореха един с друг.

— Ало — обади се Паула.

— Ало — казах аз.

— Как си? — попита Паула.

— Отлично, а ти как си?

— Добре — отвърна тя. — Какво има?
— Нищо — отвърнах. — Има ли нещо?
— Гласът ти е много сериозен.
— Един момент — казах аз. — Искам да си запаля цигара.
— Добре, и аз искам да запаля.
Вдъхнах дима и почнах да се чувствам все по-малко весел.
— Ало — обадох се аз.
— Ало — отвърна тя.

Чух я да издишва дима и дори това звучеше меланхолично.
Виждах кръглото ѝ меланхолично лице.

— Как си Паула?
— Добре, а ти, Майк?
— И аз съм добре.
— Струва ми се, че и двамата не се чувстваме много добре.
— Не, аз се чувствам отлично.
— Снощи бях на кино — рече Паула.
— Чудесно. Хубав ли беше филмът?
— Много. Също като в живота.
— Плака ли? — попитах я.

— Не — отвърна тя, — смях се. Беше за едно момче и едно момиче. Влюбени. Ново хрумване в киното. Отначало имаха много грижи, но накрая се ожениха.

— И какво стана после?

— Филмът свърши — отвърна Паула.

— Това е буржоазна пропаганда — казах. — И аз веднъж гледах един такъв филм. Там също се ожениха.

— Може да са били същите момче и момиче.

— Жената и мъжът изобщо.

После се вбесих от себе си, че пак почнах да се правя на остроумен. Не казвах това, което исках, тъй както исках да го кажа, и това ми разваляше настроението.

— Чуй ме, Паула, по дяволите тези глупости.

— По дяволите наистина.

— Паула — казах аз, — излез и ела да вечеряме заедно.

— Не мога, тъкмо се канех да излизам.

— С кого?

— С един мой приятел.

— Ясно, но кой?
— Един млад адвокат, не го познаваш — отвърна Паула.
— За какво ти е да излизаш с един млад адвокат?
— Той е много интелигентно момче — каза тя.
— Това няма значение.
— Знам.
— Каж ми, че си болна и ела да вечеряме заедно.
— Не мога.
— За какво изобщо става дума?
— Ние ще се оженим — отвърна Паула. — Също като на кино.
— Шегуваш се.
— Виж другата неделя в „Игзаминър“ — каза Паула. — Моята снимка, неговото име.
— Боже господи!
— Аз го обичам — каза Паула.
— Положително — казах аз. — Изглеждаш ужасно влюбена. Ти си луда.
— Отиваме на Хавайските острови — рече Паула.
— Слушай, Паула — казах. — Искам да те видя тази вечер. Щом искаш, омъжвай се. Това не ме интересува. Но тази вечер искам да те видя. Докога ще бъдеш с младия адвокат?
— Не може. Като се върнем от Хавайските острови, ще живеем в голяма къща на възвишенията, в Бъркли.
— Ти си луда.
— Може да съм, може и да не съм. Скоро ще разбера.
— Бих искал да видя адвоката.
— Не може.
— Жалко.
Мълчахме половин минута.
— Е, добре, може и да се срещнем случайно някога на улицата — казах аз.
— Положително — обади се тя. — Светът е малък. Довиждане, Майк.
— Довиждане, Паула.
Върнах се на малката масичка и Ник пак почна да ми носи уиски. Колкото повече пиех, толкова по-зле се чувствах. Като излязох навън, беше почнало да вали. Дъждът беше чудесен, а въздухът чист и хубав.

Тръгнах по влажните меланхолични улици към клуба Рено на Гиъри стрийт. Влязох, открих място на една маса за покер, седнах и си купих жетони за десет долара. Когато съм пиян, имам добър късмет. Апостолос, гъркът-барман, раздаде картите. Играх около два часа и излязох с четири долара печалба.

После тръгнах по Филмоор стрийт към събранието на комунистите и заизкачвах стъпалата.

— Аз съм пиян, казах си, а Паула ще се омъжи за адвокат, Пит пък иска да спасява света, баба ми е пълна с носталгия по Армения, а жената на Ник пак чака дете, и слушайте, другари, ако се подхлъзна по тези стъпала, ще падна и ще си счупя главата, другари. Каква полза, ако всеки има хляб, другари, каква полза, ако всеки има торта, другари, каква полза, ако всеки има всичко, всичко не е достатъчно, другари, и живите не са живи, братя, живите са мъртви, братя, дори живите не са живи, братя, и нищо не можем да сторим за тях.

ЧОВЕКЪТ С ФРЕНСКИТЕ ПОЩЕНСКИ КАРТИЧКИ

Той имаше вид, ако можеше да се оприличи, на нечестив вариант на Исус Христос или на човек, който тъй дълго е водил свят живот, че това го е довело до лудост, поради което внезапно е решил да наруши своята святост. Обичаше да казва „Все едно“ или „Не ме интересува“ и беше много трудно да разбереш какво има предвид. От време на време се явяваше спретнат и вътрешно успокоен; лицето му беше гладко избръснато и тънките му червеникави мустачки напомняха нещо библейско; усмихваше се тъжно, загледан в състезателното табло, и назоваваше имената на различните коне: Мис Юнивърс, Сейнт Дженсънд, Мери Чатър и тъй нататък.

Смятах го за русин, но това нямаше значение, пък и не ми беше работа да го питам за лични неща. Постоянно беше без пукната пара и без цигари, а аз общо взето имах цигари или кесийка с тютюн и цигарени книжки. Никога и никого не беше помолил за цигара, а всъщност и от мен не бе поискал. Просто му подавах пакета или кесийката с тютюна. По такъв начин се и сприятелихме. Изглеждаше безкрайно печален, като Христос на иконите, особено когато биваше избръснат. После изведнъж преставаше да се бръсне и караше така брадясал по цяла седмица, понякога и две.

Неговата мизерия ме измъчваше, искаше ми се да мога някак си да му помогна. От време на време ходехме в една евтина гостилница на Трета улица под Хоуърд, където само за двацента можехме да получим цял обяд — готвено с месо и десерт включително. Залагах на конете, които той предлагаше, за да мога, ако спечелят, да му дам част от парите, без да го засегна. Те обаче рядко печелеха и това просто го влудяваше, почваше да мърмори на собствения си език, руски или словенски, и крачеше напред-назад из помещението на улица Опера № 1, където ставаха залаганията.

Наближаваше петдесетте, но младееше, беше доста висок и доста жилив и по свой начин доста особен. Намираше се в много

окаяно състояние, но нещо в поведението му подсказваше, че това е случайност и грешка и че всъщност самият той е човек, който трябва да внушава респект и уважение. Разбихах кога е спал без покрив над главата си и не ни ли вървеше с конете, измъквах се от тотализатора, прекосяхах улицата и отивах в кръчмата, дето почвах да играя комар. На карти обикновено ми вървеше повече, отколкото с конете и спечелех ли, хуквах обратно, пусках му в ръката половин долар, без никой да забележи, и двамата нищо не казвахме. Колкото и да е странно, той разбираше, че парите не са за залагане и на следния ден виждах, че е имал легло и си е отспал.

Няколко месеца го виждах всеки ден, разговаряхме за конете. Познавах още десетина мъже като него и това беше някакво съвсем дискретно приятелство, без единият да се интересува от името на другия. Мислех за него като за високия русин и така карахме.

Нещата вървяха от лошо по-лошо. Дълго време всички мъже на улица Опера № 1 губеха и аз споделях съдбата им. Спомням си деня, когато влязох в тотализатора с последния си половин долар и изслушах високия русин, като обсъждаше кой кон би спечелил. Заложих на Дарк Сий, седнах до русина, запалих една Бул Дърам и зачаках. Бях заложил на най-силния кон, а той взе, че излезе втори, като загуби само с една глава. Струва ми се, че това бе единственият случай в живота ми, когато наистина бях в напрежение от играта. И за двама ни беше еднакво тежко, и двамата скочихме и взехме да крачим нагоре-надолу, ругаехме на себе си, споглеждахме се и пак ругаехме. „Ама и този кон! — каза русинът. — Само като си помислиш — толкова хубаво да бяга през цялото време и накрая да загуби само с една глава!“ И продължи да псува на руски. След известно време се успокоих и казах, че утре може би ще ни потръгне — вечната илюзия на комарджиите! Щастливият ден бе винаги утрешният. Тази нощ стоях до два часа в кръчмата на отсрещната страна на улицата и бях ужасно гладен. Около два излязох да се помотая из града и в девет сутринта се върнах на улица Опера № 1. Дошъл бях пръв, умирах от студ и имах нужда от едно кафе.

Към десет дойде и русинът. Намислил бях да скрия от него състоянието си, но явно не съм бил убедителен, защото видях, че той разбра какво ми е; когато минаваше през летящата врата, аз се бях запътил натам просто за да съм в движение и да се поразсъня, той ме

видя и на лицето му се появи болезнено изражение, сякаш негова, а не моя бе вината, сякаш моята безсънно прекарана нощ бе негов грях и сякаш гладувах заради него.

Той обаче нищо не каза и се загледа в таблото да види как вървят надбягванията. Жадуваше да запали, но аз нямах нито цигари, ни тютюн, а и нищо не можех да предприема. Най-сетне той излезе все тъй, без да продума, и след половин час се върна, запалил цигара. Подаде ми кесийката, свих си една цигара и запуших. Димът ме поободри и залъга глада ми за известно време. Подозирах, че е излизал да проси, нещо страшно унизително за него, но той е сметнал, че *трябва* да го стори, и аз взех да се ядосвам на себе си.

Целия ден говорихме за коне. Всеки от нас знаеше, че другият няма пукната пара, и като свършиха надбягванията, си тръгнахме. Не зная той къде е отишъл, но аз се върнах в кръчмата и седнах там. Късно през нощта дойде едно момче, на което веднъж бях помогнал с нещо, видя ме и седна на моята маса, разправяйки, че малко му провървяло. Преди да си отиде, ми подаде половин пакет цигари и четвърт долар, без да продума, тъй че можех да си взема някакво свястно ядене и да запаля. Макар че кръчмата бе обляна от електрическа светлина, унесох се в полудрямка и към два през нощта вече не се чувствах така уморен.

Пак обикалях из улиците, докато стане девет, после влязох в тотализатора. Русинът бе вече там, чакаше да види как съм. И той не бе спал, а по лицето му растеше четиридневна брада. Изглежда, не можеше да се понася, беше изпълнен с омерзение към себе си. Подадох му пакета цигари и запушихме.

Към десет сутринта излезе, без да продума, и когато се върна след половин час, разбрах, че нещо го гнети. Искаше му се да излезем от положението, несъмнено имаше някакво хрумване, но то го потискаше. Надявах се, че не за кражба е мислил, но каквато и идея да имаше, не изглеждаше приятна. Най-последно ме повика при себе си и за първи път, откакто го познавах, усетих, че на времето е бил дълбоко уважаван човек, човек с достойнство. Разбрах това по учтивия жест, с който ме извика да останем насаме, вън от тотализатора. Излязохме на улица Опера № 1 и той извади от вътрешния джоб на самото си един плик. Пликът беше с френска марка. Изглеждаше унижен, смачкан и просто не на себе си.

— Исках да поговоря с теб — каза той с известен акцент. — Не знам какво да сторя, а това е всичко, което имам. То е твое. Ще направя каквото мога и вероятно ще имаме малко пари. — Каза това, без да ме погледне в очите. Притесних се ужасно. — Това е всичко, което имам — каза той. — Някакви мръсни картички. Мръсни френски картички. Ако искаш, ще опитам да ги продам по десет цента. Имам двайсетина.

Не можех да се понасям, стана ми неудобно заради него. Той тръгна надолу по улица Опера към улица Мишън. Не ми идваше на ум какво да му кажа. Бях просто стъписан, а ми се искаше да му кажа нещо, от което да усети, че ми се иска преди всичко да запази достойнството си, да не прави нищо, което сам не би пожелал да стори, нищо, което дори не би му хрумнало да извърши, ако не знаеше, че съм без петак, гладен и бездомен. Стояхме на тротоара на улица Мишън. Не можех да кажа нищо, но трябва да съм изглеждал доста объркан, защото най-сетне той проговори.

— Благодаря ти, много съм ти благодарен.

Близо до ъгъла имаше боклукджийска кофа. Той се обърна усмихнат, както самият Христос се усмихва от някои картини, и се отдалечи. Като наближи кофата за смет, вдигна капака и видях, че пуска плика вътре. После тръгна бързо, като сигурно си мислеше: „Е добре, поне му предложих да се опитам да му помогна, макар и по такъв начин, а сега съм свободен.“ Гледах го, докато се загуби сред дрипавите хора, все още самият той, все още не докрай унижен.

ГОРДИЯТ ПОЕТ

Едноръкият Ед Евърхарт работеше през 1922 година по време на кризата заедно с един писател като раздавач и между получаването и разнасянето на телеграмите пишеше лирични стихове, в които от време на време се промъкваше и вдъхновение. Ед и писателят работеха нощна смяна — от четири и половина след обяд до един през нощта. По онова време пощата беше затворена преди седем сутринта.

През 1922 година Ед бе седемнайсетгодишен, малко надхвърлил възрастта на раздавач, но тъй като макар и еднорък се справяше с велосипеда си, не държаха толкова на това, че е три-четири години по-голям от другите раздавачи, десет-дванайсет сантиметра по-висок и петнайсетина килограма по-тежък от тях.

Накратко, тъй като бе еднорък, разликата във възрастта между момчетата и него не биеше на очи. Лявата му ръка бе отрязана от рамото, нарушавайки хармонията на иначе добре сложеното му тяло.

Взеха го в нощната смяна, не че имаха нужда от още един човек, а защото Дж. Д., началникът, го харесваше, вероятно го и съжаляваше малко и искаше да му осигури лек и постоянен доход. За тези неща никога не се говореше открито, но всички служители в пощата, включително самият Ед ги разбираха.

Дж. Д. знаеше, че Ед ще има време през дългите часове на нощната смяна да се упражнява в телеграфията и ако се окажеше, че е успял да научи този занаят, Дж. Д. щеше да го премести, като му разреши да предава телеграми макар и с една ръка. Никога нямаше да му възложи да приема, защото с една ръка не можеше да се пише на телетипа. Директорът искаше Ед да усвои занаята, за да си намери място в живота и тъй като телетипистите получават значително по-добра — три пъти по-висока заплата, отколкото раздавачите, директорът се надяваше, че Ед ще се справи с работата и след година-две ще бъде горе-долу настанен в живота.

Предишната година писателят бе работил сам, без никакъв помощник, цялата нощна смяна. Знаеше, че няма да има достатъчно

работа за още един раздавач, но общо взето идеята да има край себе си човек, с когото да си приказва, му харесваше. Освен него в пощата през нощната смяна оставаше само началникът А. Л. Бийти, чието хоби бе флейтата: не можеше да разговаря почти за нищо друго. Пък и А. Л. Бийти минаваше седемдесетте.

Дали бе знак на внимание или просто така се наредиха нещата, но на Ед бе разрешено да взима и разнося само онези телеграми, които си иска, при това беше свободен да учи телеграфия или да пише на телетипа стихотворенията си. После около полунощ молеше писателя да му ги прочете или ги четеше сам на глас. С други думи, не изискваха от него нито голяма експедитивност, нито цялото му старание.

Той беше висок, източен като стрела и в синята си униформа с кепе приличаше не на раздавач, а на ранен ветеран от войната. И на всичко отгоре откровеното му лице почти винаги изразяваше замислена екзалтираност.

Понякога Ед едновременно пишеше и преживяваше поезията си и тъй като беше единственият подобен човек, когото писателят бе срещнал, сигурно си спомня, че Ед, за разлика от поетите, които достигаха утвърждение и слава, никога не беше завистлив към другите поети — такива като писателя, — нито пък презираше онези, които нито пишеха, нито четяха поезия — такива като останалите раздавачи. По някое време през дежурството им той купуваше на половин цена две вчерашни банички от хлебарницата на Чатъртън — ако първата вечер те му струваха тринайсет цента, втората ги вземаше за дванайсет, а иначе баничките се продаваха по две за четвърт долар, при това вчерашни. Решаваха заедно с какво да бъдат баничките, писателят отиваше да ги купи и после заедно ги ядяха, предлагайки на А. Л. Бийти да си отчупи колкото иска, и то без да му искат пари, защото той си носеше вечеря, а не можеше да си позволи банички, тъй като сам издържаше жена си и петте си деца.

А. Л. Бийти разбираше, че Ед е малко нехранимайко, но въпреки това го обичаше. А. Л. Бийти намираще за неприлично дето Ед разносяше само телеграми до жени и често го нямаше по два часа и повече, и дето всеки път, като се върнеше в службата, изглеждаше още по-доволен от живота.

А. Л. Бийти в такива случаи повдигаше очилата на челото си, за да види по-добре физиономията на Ед. Но никога нищо не му казваше, нито пък променяше неутралното изражение на лицето си. За разлика от повечето стари телеграфисти А. Л. Бийти беше и семеен, и религиозен. Той смяташе извънбрачния живот за опасен и безсмислен, защото би могъл да коства душата или живота на човек. А понякога и двете.

Единственото, което бе сторил, за да промени Ед, беше да го попита една вечер замислял ли се е някога за женитба. Ед каза, че е мислил. Извади от джоба на униформата си моментална снимка и я подаде на А. Л. Бийти.

— За това момиче съм сгоден — каза той.

А. Л. Бийти спусна очилата от челото си и погледна снимката.

— Колко годишно е това момиче, Ед? — попита той.

— След три месеца ще навърши тринайсет.

А. Л. Бийти подаде снимката на писателя, който видя едно момиче в бански костюм с чудесно тяло и детско лице.

По-късно Ед ми каза:

— От месеци насам тя е мое момиче, ако разбираш какво значи това. Майка ѝ, разбира се, знае всичко. Но не сме сгодени. Просто казвам така на стария, за да не се тревожи.

— А защо мислиш, че се тревожи?

— Знам, че се тревожи. Откакто на шест години си изгубих ръката, всички се тревожат за мен, особено момичетата и жените. Та така. Дай сега да видим какво си написал тази вечер. Колко стиха си измислил?

— Изобщо нищо не съм написал — казах аз.

— Добре, докато напиша моето, ще пишеш и ти, а после ще видим какво се е получило.

Почнах да пиша едно стихотворение, мислейки си за нещата, които се бяха случили тази вечер и за стиховете на Т. С. Елиът, Едгар Лий Мастърз, Езра Паунд, Карл Сандбърг, Вейчъл Линзи и още един-двама, чиито творби се бяха запазили повече или по-малко свежи в паметта ми през 1922 година, но още не бях написал два-три стиха — в онези дни стихотворенията се пишеха по-дълги, — когато Ед се обади:

— Прочети това и виж дали ще излезе нещо.

Подаде ми три листа, гъсто изписани на машината, ѝ отидохме и двамата в ъгъла, до писалището на Дж. Д., за да не ни чува А. Л. Бийти.

Прочетох стихотворението на Ед, мислейки за него, докато го четях, а като свърших, известно време не продумах нищо, за да го възприема по-цялостно.

— Какво мислиш за него?

— Малко е чувствено — отвърнах.

— Знам. Какво друго?

Помислих още малко за стихотворението, препрочитайки някои строфи, после попитах:

— Коя е Лела?

— Жената на Фаунтин Уей, тази вечер ѝ занесох телеграма. Телеграмата е от съпруга ѝ в Бейкърсфийлд. Съобщава, че няма да се върне по-рано от петък, т.е. в друг ден. Обади ми се, ако утре вечер има нещо за носене нататък. Обещах ѝ, че ще гледам да се измъкна и да ѝ занеса стихотворение, написано специално за нея.

— А не пишеш ли стихове, които да не са чувствени? — попитах го аз.

— Не — отвърна Ед. — Другите за нищо не стават. Това е май дължко, но не можеш да си представиш колко бързо се прочита едно дълго стихотворение. Не ти отнема повече от четири-пет минути, освен ако не го четеш бавно, а тогава пък не звучи добре. Но се надявам, че тя ще го хареса, затова го и написах. Прочети сега твоето или ако искаш, аз да го прочета.

— Ти го прочети.

Ед прочете моето стихотворение и добави коментара си към него толкова бързо, че изглеждаше като последна строфа:

— Много е хубаво, часът е един, ще се видим утре.

Ед работи три месеца, после изведнаж изненада Дж. Д. и всички други с оставката си.

Директорът бе просто разстроен. Не можеше да проумее Ед. Почти всеки месец поне по веднъж Ед идваше в пощата около полунощ, приказвахме, докато стане време за затваряне, после се мяташе на велосипеда си и заминаваше. Около година след напускането веднъж пак се яви и ме помоли да прочета последното му стихотворение. Изненадах се, понеже беше само от четири стиха.

— Зная, че е много хубаво — каза Ед, — затова няма да те питам какво мислиш за него. Искам да ти кажа, че съм решил да се ожения. Тя вече навърши четиринайсет години и при това е бременна. Мислиш ли, че Дж. Д. ще ми разреши да се върна пак на работа?

— Не зная.

— Би ли поговорил утре с него? — попита Ед. — Ще дойда към полунощ да разбера какво ти е казал. Миналия път не се опитах да науча телеграфия, но кажи му, че ако ме върне отново на работа, този път ще се постарая.

На другия ден, точно преди да поема смяната, говорих с директора. Той се разсърди и ме попита защо Ед не е дошъл да говори сам за себе си.

Предадох това на Ед следващата нощ.

— Този път ще работя истински — каза Ед. — Няма да бъде като тогава. Не можеш ли да му предадеш?

— Не, ти сам говори с него — казах аз. — Той ще се разсърди. А не искам пак да го ядосвам.

— Срам ме е да говоря с него — рече Ед.

— Какво приказваш!

— По дяволите! Срам ме е пак да искам работа. Срам ме е, дето искам да се науча на телеграфия, за да си осигуря прехраната, да се ожения и да стана като всички други. Това е. Щом не иска да ми помогне, все едно. Аз не мога да говоря с него. Утре вечер пак ще дойда. Ако ти го попиташ, добре. Ако не можеш — пак добре. Ако се ядоса, добре. Ако каже, че пак мога да се върна на работа, и това добре. Иначе всичко да върви по дяволите! Аз направих каквото зависеше от мен.

Той стана, източен като стрела, излезе и яхна велосипеда си.

— Ед Евърхарт беше, нали? — попита А. Л. Бийти. Казах му, че Ед иска да се върне на работа, но се срамува да говори сам с директора.

— Дж. Д. ми се ядоса следобеда, когато му казах, че Ед иска да се върне на работа. Можете ли да говорите вие с Дж. Д., мистър Бийти?

— Бих желал, но Дж. Д. е намекнал, че аз трябва да напусна работа и се страхувам да говоря с него за неща, които не ми влизат в служебните задължения — отвърна А. Л. Бийти.

На другия ден попитах директора може ли да поговоря малко с него.

— Ако е за Ед Евърхарт — не може! — отсече директорът.

Отидох си в стаята, облякох си униформата и поех смяната петнайсет минути по-рано. Разказах на Пийт Пиетра, раздавача, за Ед и го помолих да поговори с Дж. Д. за него. Излязох от пощата да разнеса шест телеграми и когато се върнах след половин час, разбрах, че нещо се е случило, защото Пийт ми беше сърдит и цялата атмосфера в пощата бе променена. Вместо сговорчива и дружелюбна, както обикновено, сега бе напрегната и враждебна, сякаш всеки човек се бе опълчил срещу останалите.

Исках само да помогна на Ед да се върне отново на работа. Не исках никому да създавам грижи. Опитах се да помогна на Ед, защото бе еднорък или защото пишеше стихове, или защото ме беше помолил. Отношенията в пощата изглеждаха така обтегнати и дребнави, че ми се дощя да напусна работа. Това бе първият път, когато ми се дощя да напусна. Обаче си държах устата затворена и работех по-усърдно от всеки друг път.

Тази вечер на излизане от пощата Дж. Д. дойде до масата на раздавачите, където бях останал сам, вместо да обиколя помещението и да подреда всичко, както правех обикновено, когато всички биваха сговорчиви и дружелюбни. Седях там, защото знаех, че другите ми желаят да си запазя работата, искаха и те да си запазят работата и не исках да създавам повече грижи нито на тях, нито на себе си.

— Защо си се заел да ходатайстваш за Ед Евърхарт? — попита Дж. Д. — Трябва да ти кажа, че като видях да изпращаш Пийт заради Ед, ти бях написал заповедта. — Той я скъса. — Този път ще ти се размине. Предоставих шанс на Ед. Щом той не е достатъчно мъж, за да дойде сам да поиска втора възможност, не желая никой друг да ходатайства за него. И ще изхвърля всеки, който стори това.

Той почака един миг да кажа нещо, тъй че казах:

— Да, сър.

После си тръгна.

Искаше ми се да си съблека униформата и да напусна, защото бе говорил така с мен, но имах нужда от работа, имах нужда от заплата, пък си и обичах работата.

Когато през нощта дойде Ед, разказах му цялата история и го помолих да говори сам с директора.

— Казах ти, че ме е *срам* — каза той. — Човек може да си позволи да се срамува до известна граница, но това е *извън* моите граници.

Той стана, засмя се и протегна с лекота едната си ръка.

— Добре, както и да е, направих опит — рече той. — Благодарят ти.

Близо една година след това той не бе дохождал в пощата. През това време всички бяха поостарели и забравили, че Ед съществува. Когато отново дойде, той още бе изпънат като стрела, но изразът на лицето му бе променен. Така променен, че приличаше на нечие друго лице. Задържа се доста време пред бюрото на Дж. Д. Накрая директорът стана, отиде до пишещата машина, написа някакво писмо, сложи го в плик и го подаде на Ед. Двамата си стиснаха ръце и Ед си отиде.

Ден-два по-късно трябваше да занеса една телеграма до компанията на Бонар Пекинг на четвъртия етаж на холандската сграда. Ако не беше на четвъртия етаж, щях да се изкача пеш, защото асансьорът в холандската сграда е много бавен. Позвъних и след много дълго време, както ми се стори, той пристигна, вратата се отвори и вътре видях Ед Евърхарт. Работеше нощна смяна като пиколо.

Макар и отново с униформа и отново на работа, не изглеждаше както по-рано.

Изобщо нищо особено не беше. Дъвчеше залък от вечерята си и каза нещо, което не можах да разбера, после пак отхапа от сандвича си и пак каза нещо, което и този път не разбрах, а лицето му беше безжизнено.

Напускайки сградата, слязох по стълбището, защото не исках отново да виждам безжизненото му лице, колко обикновен е станал той и колко е различен от гордия поет, какъвто бе само преди две години.

НАЙ-ДОБРИЯТ ПИКОЛО НА СВЕТА

Да бяхте видели само как спира на етаж, отваря вратата, пропуска пътниците, затваря и потегля право за най-горния етаж; и най-малката подробност точно пресметната, изпълнена и съпроводена с деликатно и скромно изразена любезност, простота, благородство и естествена доброта — и в самия начин, по който ръката му се плъзгаше след отварящата се врата, и в своеобразното кимване на главата, отчасти отдаваща почит на положението на пътника, бил той зъболекар или юрист, Док Мъроу или Уил Колинът, и отчасти — на красотата в самото представление, на умениято, акуратността, маниера и лекотата.

Страшна хармония!

Възхищаваха му се, като манипулира с асансьора. В града почти всички хора и с всякакво положение се бяха качвали по едно или друго време при него и бяха забелязвали, особено през лятото, когато е много горещо и спокойно и човек може да размишлява по-ясно, изключителния начин, по който наблюдаваше етаж, постепенно забавяше кабината, спираше плавно, а кабината леко се олюляваше нагоре-надолу. Големи хора като съдията Клиъри съвсем открито обожаваха неговия талант.

— Елмър — заговори го един ден съдията Клиъри, — хич няма да се изненадам, ако се окажеш най-добрият пиколо в града.

Досега Елмър не бе забелязвал как хубаво си гледа работата — просто я вършеше и толкова. Не се и замисляше за това, просто си мечтаеше по цял ден и после се прибираше. Позамисли се едва когато съдията Клиъри му обърна внимание.

За бога, рече си той, май ненапрасно съм завършил гимназия.

Всъщност по всички тия досадни предмети никога не бе учил, но му вървеше и си получаваше добрите бележки ей така. И през ум не му бе минало, но току-виж се оказал откритие за професията пиколо. С Алвин Хил, човек, надхвърлил петдесетте, винаги уморен и мрачен, получаваха еднакви надници, но Елмър знаеше, че в работата си е поне

два пъти по-добър от него. А получаваше само петнайсет долара седмично. Е, добре, всичко беше наред: наем, храна, облекло, неделни вестници, радио, всички сметки платени, освен в случая, когато Мери, единственото му дете, умря в болницата едва на шестнайсет месеца. И погребението, боже господи, и всичко останало! Удържаха му половин долар седмично за парцела в гробищата. Знаеше, че ще го изплаща до смъртта си, с други думи, поне още петдесет години. Беше едва двайсет и девет годишен, баща му бе умрял на осемдесет и седем години, дядо му на деветдесет и две, а двете му баби далеч след стоте.

И до края никой не можа да проумее как тъй старият му баща успяваше да се крепи, нито пък откъде се бяха взели всички тия деца в къщата му, след като той едва се държеше на крака от пиенето и разгулния живот. На всеки пет-шест седмици в тая къща идваха роднини с пари и с цял куп съвети и преброяваха децата.

— Тези деца всички ли са твои, Том? — питаха те. — Или?

— Дали са мои? — отвърщаше старият Билингз. — Я се махайте с големите си коли и саркастичните си въпроси! Та единайсет момчета и шест момичета семейство ли са?

И наистина, две години след смъртта му се роди още едно момиченце. Самият Елмър си спомняше най-големия брат, четирийсетгодишния Сам. Беше вече баща на пет деца, но все не можеше да се отдели от къщата — страх го беше. И старите се мъчеха да го изпъдят, но Сам не се махаше. Плачеше като бебе. А собствените му деца му се смееха.

Но това беше преди войната.

Когато Сам замина войник във Франция, не им беше никак весело. А като се върна шест месеца по-късно, ранен в челото, бяха направо ужасени. Късно една нощ Сам се бил с германците. Втурнал се в посоката, в която мислел, че се намира врагът, праснал си главата в пода, надигнал се и се олюлял пред бармана, който се обърнал и го ударил по главата с патерицата си. После доложили в болницата, че Сам е ранен. Там го поразпитали криво-ляво и го изпратили у дома. Нито знаел кой е врагът, нито в коя страна се намирал, ни името на американския президент. Джордж Вашингтон, рекъл той. Като видели огромната драскотина на челото му, децата се стъписали.

Та когато съдията Клиъри каза каквото му каза, Елмър почна да размишлява за дедите и роднините си — колко забележителни хора са

всичките и колко естествено е за тях, просто в кръвта им, да бъдат различни и реши да призове на състезание всеки пиколо в града. Петдесет цента входна такса, а победителят ще получи пълния приход, като се отделят десет процента за благотворителни цели. Разбира се, старият Алвин Хил още в самото начало не хареса тази идея и искаше да знае защо, по дяволите, трябва да си прахосва париците.

— Добре де — рече Елмър, — ще бъдеш поканен на състезанието, пък и да не приемеш поканата, то си е твоя работа.

Много често, особено през лятото, когато нямаше пътници да се качват и да слизат, те разговаряха от асансьорите. Провикваха се, защото — с пътници или без пътници — трябваше да са в движение — шест етажа нагоре, шест надолу.

— По дяволите, кой изобщо е чувал за състезание с асансьори? — рече старият Хил. — Ти май съвсем си откачил. За какъв се мислиш? За авиатор ли, що ли?

— Е, добре де — продължи Елмър, когато асансьорите се разминаваха някъде около третия етаж, — винаги съм бил дяволски по-добър пиколо от теб и дори от всичките ти момчета.

— Дори от тях — повтори си Елмър.

Септември беше много горещ. Всички в града дремеха, кой изтегнат, кой на стол или на бюро. И двамата имаха само по един пътник вече повече от час. Елмър бе изкачил една непозната възрастна дама и я бе упътил към кантората на Уил Колинът. Тя още не бе излязла и той реши, че и двамата спят вече целия следобед. А старият Хил бе изкачил един дребен арменец със зъбобол към кабинета на Док Мъроу за безболезнено вадене на зъби, стая, колкото един килер, пълна с боклуци и напрежение и способна да причини всекиму болка до смърт.

Двете кабинета се разминаха, едната надолу, другата нагоре. Вратите се отвориха, едната на партера, другата най-горе. Още нямаше никакъв пътник, никой не повика асансьорите, тъй че единственото, което им оставаше, бе да пуснат отново в движение асансьорите си, единия, слизащ надолу, да види дали някой в града се е пробудил, другия, изкачващ се нагоре, по-скоро ей тъй на шега.

Старият Алвин Хил не харесваше поведението на Елмър. При това беше ужасно горещо. Никога през целия си живот не бе се чувствал тъй неприлично млад и единственото, за което мечтаеше,

бяха чудесните пълни крака на частната секретарка на Уил Колинът. Мечтаеше само да я отведе някъде насаме, където щеше да бъде ужасно просторно. А това бе съвсем глупава работа и го караше да се ядосва на Елмър, който не го оставяше на мира.

— И няма да бъркаш момчетата ми в това — рече той, — или ще спра асансьора и ще ти прасна един в зъбите.

Елмър ужасно мразеше да му говорят с такъв тон хора, които дори не са завършили гимназия, тъй че му отвърна:

— Ще ме праснеш през устата, ама после ще ти разцепя главата точно през лявото ухо.

И двамата се чувстваха по-жизнени, отколкото по което и да е друго време на годината, и едничкото, което искаше старият Алвин, бе да иде някъде из провинцията с частната секретарка на Уил Колинът, а всичко, за което мечтаеше Елмър, бе световна шампионска титла като най-добър пиколо.

Старият Алвин спря кабината си на втория етаж, а Елмър спря своята на третия. Старият Алвин извика на Елмър да слезе един етаж, за да се срещнат. Той направи две крошета във въздуха към въображаемата крехка фигура на Елмър, като повече мечтаеше за краката на секретарката на Уил Колинът и се чувстваше достатъчно млад, за да го приберат в Сан Куентин^[1] за някоя смахната простъпка от любов и страст. Елмър от своя страна искаше да знае откъде-накъде той, завършилият гимназия, трябва да слиза един етаж, та да се срещне с Алвин. Запита най-учтиво стария Алвин не би ли се качил на третия етаж, та да му разцепи главата право през лявото ухо.

— Да ми счупиш главата? — попита старият Алвин. — Ти и кой още?

— Само аз — отвърна Елмър, — знаеш много добре.

— Въобразяваш си — рече старият Алвин. — Слез само да видиш какво ще стане.

Елмър си припомни цялата агония в борба за добри бележки в гимназията, тежкото преписване на отговорите от малките късчета хартия в ръкавите си и това го разпали още повече, като си помисли как може такъв невежа като стария Алвин да му казва той да слезе един етаж, за да го набие, тъй че вместо да слезе с асансьора, той се втурна надолу по стълбите, а старият Алвин го чакаше, горящ от желание да го повали безжизнен. Елмър се нахвърли бясно към него и

улучи стената с юмрук, а старият Алвин се втурна към Елмър и си загуби едната обувка.

В този миг извън звънецът и старият Алвин се запъти към кабината си, защото смяташе за свое задължение да се отзовава, независимо какво става, но Елмър бе застанал пред вратата и го удари с юмрук два пъти по-добре от Джон Л. Съливан^[2] или който и да е друг, а старият Алвин рече:

— Ще ни изхвърлят! Дявол да те вземе, махай се от пътя ми, иначе и двама ни ще изхвърлят.

Старият Алвин съжеляваше ужасно, че бе пожелал секретарката на Уил Колинът, защото всичко ставаше много опасно и ако звънецът е бил натиснат от Джон Фоулър, сигурно ще бъдат уволнени. Джон Фоулър бе собственик на сградата, уволняваше и назначава и ненавиждаше всеки, който не си гледа работата.

Елмър се почувства достатъчно удовлетворен, за да пусне Алвин да си влезе в кабината. Знаеше, че старият е уплашен до смърт, а от това Елмър се чувстваше по-добре и от оня случай, когато бе спечелил седем долара от китайската томбола, макар че непрекъснато си мислеше какво ще стане, ако наистина го уволнят дето не е позволил на стария Алвин да си влезе в кабината и да се отзове на повикването.

Той само каза на стария Алвин, че е избрал най-бързия път към самоубийство, а старият Алвин взе да го моли да се отстрани от пътя му. Звънецът звъня десетина пъти, а Елмър размахваше юмруци под носа на Алвин като световен шампион по всичко.

Чувстваше се по-добре дори и от оня неделен следобед, когато изяде цели две дини, докато жена му раждаше в болницата бебето, което по-късно умря.

Тогава старият Алвин хукна към стълбището, за да се качи на третия етаж и да се отзове на повикването от кабината на Елмър, но Елмър го хвана за крака и Алвин рухна назад върху му. Елмър загуби съзнание, защото главата на стария Алвин го бе ударила по главата. Старият Алвин също загуби съзнание. И тогава, сякаш нарочно, всички от сградата едновременно поискаха да излязат и всички извън нея поискаха да влязат, а звъниците дрънчаха като на Коледа. Елмър и старият Алвин бяха мъртви за света и усмихнати.

Самият Джон Фоулър изля върху Елмър и стария Алвин кофа вода, която домъкнаха отнякъде, и лично ги попита каква идиотщина

им е хрумнала. Елмър поиска да спомене нещо за своето гимназиално образование, но не можа дума да обели, а старият Алвин съзнаваше, че не може да им даде никакво обяснение за отношението си към секретарката на Уил Колинът, тъй че и двамата си мълчаха.

Най-сетне Елмър проговори:

— Мистър Фоулър, нали знаете, че съм завършил гимназия?

— Не знам — отвърна мистър Фоулър. — Е, какво от това?

Изведнъж Елмър се почувства десеторно по-зле, както му беше десеторно по-добре да задържа стария Алвин с размахани под носа му юмруци, тъй че се чудеше какво да каже.

— Мислех си, че не е лоша идея да се организира състезание за най-добър пиколо.

— За какъв дявол! — рече мистър Фоулър.

— Защото ми се струва, че съм най-добрият пиколо в града — отвърна Елмър, но му беше по-противно от всякога, защото досега не се бе държал така, винаги бе любезен и скромнен и нито веднъж не бе говорил тъй, както сега.

— *Ти* да си най-добрият пиколо в града? — учуди се мистър Фоулър. — Ти не си с всичкия си. Най-лошият в града, най-лошият изобщо. Защо, по дяволите, си се бил със стария Алвин?

На Елмър му се щеше да направи едно от двете — да се разплаче или да удари мистър Фоулър право в лявото ухо. Тъй че той почна да плаче. Сега вече знаеше колко лошо излезе всичко и не искаше да се връща в къщи, понеже трябваше да каже на Ани, че си е загубил мястото, а тя или щеше да го убие, или да направи живота му такъв ад, че да го накара да се самоубие.

Мистър Фоулър изглеждаше вбесен и си запали пурата, старият Алвин просто седна в канцеларията и се замисли. За бога, дори с тази огромна цицина всичко, за което можеше да мечтае, бяха пълните крака на секретарката на Уил Колинът.

Това е всичко.

И тъй, оня старец, мистър Фоулър, каза, че ще им даде последен шанс и на другия ден те отново се явиха на работа. Близко три месеца нещата изглеждаха непоправими; Елмър просто не можеше да навлезе отново в ритъма. Настъпиха студените зимни дни и това бе непоносимо. По цял ден трябваше да повтаря „Заповядайте“ на пътниците и като се качват и като слизат от асансьора, и успяваше едва

десетина пъти дневно да спре плавно на нужния етаж, а дори и да успееше, не го правеше с онази грациозна лекота, както по времето, когато се чувстваше добре и знаеше, че гимназиалното му образование не е било напразно. На всичко отгоре не отваряше вътрешната врата прецизно и леко, както по-рано, и когато някой го заговореше за времето, той изобщо не се досещаше какво да отвърне. Той, който само преди половин година беше най-любезният и приятен събеседник.

На всичко отгоре Ани очакваше дете. Всичко бе наопаки. Все още изплащаше петдесетте цента седмично за парцела в гробищата и никога не им оставаше и един дайм в повече, а годините, през които доби гимназиално образование, му се струваха направо похабени, дори по-зле и от времето, когато замина за Сан Франциско; на повече от двеста мили, цял месец се мъчи да изкара някак си в големия град и едва ли не умря от пневмония и носталгия по това малко градче.

Той само изкачваше асансьора до шестия етаж, после го сваляше до партера, нагоре и надолу, и вече изобщо не мислеше за шампионата, чувстваше се неимоверно зле и когато някой отвореше дума за времето, изобщо не му отговаряше.

Докато един ден най-неочаквано, слизайки от петия етаж с някаква напарфюмирана дама, той откри, че е юни и че идва лятото, и се почувства ужасно добре. И как плавно само спря асансьора на партера и как леко се олюляваше кабината — също като миналата година, и колко приятно ухаеше дамата. За бога, нищо на света не можеше да му попречи да прилага своето гимназиално образование. Около средата на август той влезе в блестяща форма — достигаше прецизно етажа, прецизно плъзгаше ръка по вътрешната врата, кимваше любезно с глава към пътниците и поддържаше най-непринуден разговор за времето и какво ли не още. Асансьорът се спускаше плавно, градът бе малък и прекрасен, времето — топло, а самият той — едва ли не световен шампион по всичко.

[1] Сан Куентин — известен калифорнийски затвор. — Бел.ред. ↑

[2] Името на боксов шампион от 30-те години. — Бел.ред. ↑

ХАРИ

Това момче бе световен рекордьор. Всичко, до което се докоснеше, се превръщаше в пари и на четиринайсет години имаше в банката „Вели“ влог, надхвърлящ шестстотин долара. Тези пари бе спечелил сам. Той просто бе роден да продава разни неща. Беше осем-деветгодишен, когато звънеше по вратите и предлагаше на домакините красиви цветни картички с лика на Исус Христос и различни светци, отпечатани от „Новълти Манюфакчъринг Къмпани“ в Толидо, Охайо — по петнайсет цента едната, четири за половин долар. „Мадам — казваше той на тази крехка възраст, — това е Исус. Вижте. Нали картинката е чудесна? Струва само петнайсет цента. А това, струва ми се, е апостол Павел. Или Мойсей. Знаете ги, нали? От Библията.“

Всеки дом, дори и по съседните енории, беше пълен с такива картички и в не една къща те си стоят и до днес. Оттук можете да съдите колко голямо бе неговото влияние.

По-късно той започна да събира абонаменти за списание „Истински случки“. Заставаше пред главния вход, разгръщаше броя от списанието и показваше картинките. „Тази дама — казваше той, омъжена за човек трийсет години по-стар от нея, се влюбва в шестнайсетгодишния му син. Какво бихте сторили *вие* на нейно място, госпожо? Прочетете как е постъпила тази дама. Всички истории са истински, по петнайсет разказа всеки месец. Романтика, мистерии, страсти, диви желания — всичко от игла до конец. Печатат се също и съновници. Те обясняват значението на вашите сънища, когато ви чака път или ще получите пари, посочват за кого ще се омъжите, изобщо дават най-сериозно и научно тълкувание. Разкриват се и тайните на красотата — как да изглеждате млада цял живот.“

За по-малко от два месеца бе накарал около четирийсет омъжени жени да се абонират за списанието. И може би вината не бе негова, но скоро почнаха да стават доста необичайни неща. Две-три съпруги си намериха тайни любовници и бяха разкрити от съпрузите си, които ги набиха и ги изхвърлиха от дома, пет-шест други дами писаха да им

изпратят грим за очи, шампоани, кремове и други подобни неща. Цялата околност взе да става леко неморална. Всички дами си червяха устните, пудреха се, носеха копринени чорапи и прилепнали пуловери.

Като поотрасна малко, Хари почна да изкупува коли на старо — Форд, Максуел, Саксън, Шевролет и разни малолитражни автомобили. Купуваше ги по пет-шест наведнъж, за да му излязат по-евтино, едната по петнайсет или дваисет долара. След малък ремонт ги боядисваше в червено, синьо или друг ярък цвят и ги продаваше на гимназисти три-четири пъти по-скъпо, отколкото му струваха. Той наводни града с червени, сини и зелени употребявани автомобили и цялата околност гъмжеше от гимназисти, които вечер и в неделя следобед извеждаха своите момичета извън града. Надали някой се досещаше какво означава това. Във всеки случай бе много удобно за момчетата, само че мнозина от тях бяха принудени да се оженят дълго преди да са си намерили работа, а се случиха и цял куп други неща, и то все лоши. Няколко момичета родиха бебета, без да знаят кой е другият родител, тъй като бяха замесени по две-три момчета със стари автомобили. Но въпреки това, по един или друг начин повечето от тях си намериха съпрузи.

Самият Хари бе твърде зает, за да обръща внимание на другия пол. Едничкото, от което се интересуваше, бе и занапред да печели пари. Когато стана седемнайсетгодишен, вече бе натрупал цяло състояние и минаваше за един от най-елегантните младежи в града. Купуваше си дрехи по цените на едро, защото не можеше и да помисли, че някой може да го надхитри. Ако етикетът показваше „дваисет и седем и петдесет“, Хари предлагаше на търговеца дванайсет долара.

— На мен ли ще ми разправяш? — казваше той. — Знам аз колко струва този боклук. От дванайсет долара имаш чиста печалба два долара и петдесет цента, а това е предостатъчно за всеки. Ако щеш!

Обикновено си купуваше костюмите по петнайсет долара единия, включително поправките. Пазареше се по цял час, докато смъкне цената. Ако самото бе свършено изрядно и продавачът му го кажеше, Хари решаваше, че са го взели за балама и настояваше, че ръкавите са прекалено дълги или е тясно в раменете. Единствената причина, поради която търговците изобщо го търпяха, бе неговата репутация на елегантен мъж — да му продадат костюм означаваше да

си осигурят чудесна безплатна реклама. Това привличаше в магазина мнозина младоци, които щяха да купят костюмите си на редовната цена.

От друга страна, Хари бе жива напаст. Не стигаше другото, ами докато правеше покупката си, отваряше дума за взаимността като основа на американския бизнес и увещаваше търговеца да сключи застраховка за земетресение или да купи нов-новеничък Стюдебейкър. И в повечето случаи успяваше. Хора с най-различни професии сключваха застраховки за земетресение само и само да спрат брътвежа на Хари. Той ги изиграваше — смяташе за редно да започне с нереално висока, уж твърда цена и постепенно да слезе до нормалната. Това създаваше добро настроение у клиентите му. Приятно им бе да си помислят, че са надхитрили Хари, но той винаги имаше основания да им се надсмива вътрешно.

Една година мраз унищожи почти цялата реколта грозде и портокали в долината Сан Хоаким. Хари се качи на Стюдебейкъра си и предприе обиколка из провинцията. Портокалите, попарени от студа, бяха напълно обезценени, тъй като Министерството на здравеопазването щеше да спре продажбата им. Но Хари си имаше хрумване. Обиколи портокаловите градини и огледа дръвчетата, натегнали от обезценените сега плодове. Заговори фермерите и им изрази съчувствието си.

После каза:

— Може би ще успея да ви помогна някак. Ще използвам битите портокали за... храна на свинете и говедата. Свинете не се интересуват, че портокалите били ударени от градушка, а сокът им за тях е толкова добър, колкото са добри за хората... витамините. Вие с нищо не се ангажирате. Аз ще имам грижата да се оберат и откарат портокалите и ще ви дам чек за двацет и пет долара, можете да го осребрите на място.

Нея година той извози повече от петдесет камиона, натоварени с попарени от студа портокали за консервната фабрика в Лос Анжелос и по този начин придоби още едно малко състояние.

Хората казваха, че може и нищото да обърне в пари. Винаги намираще начин да измъкне пари от нищо. Когато всички останали изпопадаха духом, Хари бе напълно жизнен и пласираше в Лос Анжелос негодните портокали.

Не го бе грижа, че няма кантора. Неговата кантора бе целият град. Поискаше ли да поседи някъде, качваше се на шестия етаж на Кори Билдинг, разполагаше се в кантората на М. Питърз и дъвчеше дъвка с адвоката. Обикновено разговаряше непреднамерено, но през цялото време слухтеше за договори, мислеше как да примами хората и парите им, как да придобие някой нов имот и т.н. Смяташе, че много хора са му длъжници и възнамеряваше да си прибере парите.

Беше продавал хладилници, прахосмукачки, радиоапарати и цял куп други съвременни вещи на хора, които не можеха да си позволят да ги купят, като само бе разговарял с тях и бе им показал илюстрирани каталози. Клиентът трябваше да заплати превоза и всички разноски. Цялата работа на Хари бе да убеждава и да продава. Ако човек не можеше да си доплати радиото, Хари му заемаше пет долара и взимаше разписка. Ако човекът не успееше да върне парите, Хари описваше къщата му или лозето, или автомобила, или коня, или каквото му паднеше. И колкото и да е странно, никой никога не се възпротиви на неговите бизнесменски методи.

Той бе много мек, когато слагаше ръка върху нечие имущество и обясняваше спокойно, че това е обикновената процедура според закона. Коего си е право, право си е.

Никой не знаеше защо му бяха толкова пари. Вече имаше сметка в банката и голяма кола, от момичета не се интересуваше — за какво продължаваше да трупа пари? Сред клиентите му имаше хора, които понякога му задаваха този въпрос и Хари за миг се смущаваше, сякаш и той самият не беше наясно, после се съвземаше и отвърщаше:

— Искам да спечеля половин милион долара и тогава ще се оттегля.

Смешно беше да мисли за оттегляне на осемнайсет години. Напуснал бе гимназия още в началото, защото хич не му допадаше да седи в класната стая и да слуша куп глупости как трябвало да се почва от нищо, да се работи и т.н. Оттогава той винаги бе в движение, измисляйки начини да прави пари.

Понякога хората го питаха какво смята да прави след като се оттегли, а Хари пак се пообъркваше и накрая отвърщаше:

— О, предполагам, че ще тръгна да пътувам по света.

„Е, да, но и да пътува — мислеха си те, — пак ще продава разни неща, където и да иде. Ще продава във влаковете, по параходите и в

чужбина. И за минутка няма да спре да се озърта. Ще си отвори каталога и ще пробутва на чужденците всичко, каквото може да му хрумне на човек.“

Но нещата се обърнаха съвсем иначе. Никога нищо не може да се предскаже за хората, дори за хора като Хари. Всеки човек е предразположен към заболяване. Смъртта и болестта нямат любимци, те посещават всички. Президенти, крале, филмови звезди — всички заболяват, всички умират.

Та и Хари се разболя. Не от нещо просто, не от някоя лека и банална болест като инфлуенца, да речем, дето ще полежиш една седмица и после пак си като нов. Горкото момче хвана туберкулоза, и то в много тежка форма.

И тъй, болестта повали Хари и всичките му пари в банката „Вели“ се оказаха безсилни да му помогнат. Разбира се, той се опита да си даде почивка, но това не му бе по силите. Прикован към леглото, Хари все гледаше да продава застраховки за живот на най-близките си приятели. Знам го от братовчед му Саймън Грегъри. Той твърдеше, че всъщност Хари не се мъчел да си умножи богатствата, но просто като си отвори устата, не можел да приказва за друго освен за бизнес. Не можел да води обикновени разговори, защото всяка тема по един или друг начин била свързана със застраховки, автомобили и недвижими имоти. Ако някой отварял дума за политика или религия например, Хари се дразнел и пак свеждал всичко до бизнеса. Дори попитал Саймън Грегъри колко е годишен и като разбрал, че е на дваайсет и две, ужасно се оживил.

— Слушай, Саймън — рекъл той, — братовчед си ми, искам да ти направя услуга. Искаш ли да бъдеш финансово независим на шейсет и пет години, не бива нито ден да губиш. Ето в това трябва да вложиш парите си. Положително ще можеш да изплащаш четирийсет и три години по шест долара и дваайсет и седем цента месечно. Е, ще трябва да се лишиш от някои развлечения, но кое е по-важно — да гледаш няколко глупави филма или да бъдеш осигурен на шейсет и пет години?

Като го чул да говори тъй от леглото, Саймън едва не го набил.

Лекарят казал на приятелите на Хари, че му остава една единствена надежда — да прекара година-две в Аризона, но когато му предали това, той се ядосал и отвърнал, че докторът само гледа как да

го накара да си харчи парите. Бил добре, само дето усещал някаква студенина в гърдите, а докторът да не идвал повече. „Друг лекар извикайте. За какво ми е Аризона?“

Сегиз-тогиз Хари се мяркаше из града — говореше бързо-бързо някому и гледаше да продаде нещо, но това биваше за ден-два, после отново трябваше да се връща в леглото. Така продължи близо две години. Да можехте да видите как се промени горкото момче! Просто лошо да ти стане. Като го погледнеш, ще си помислиш, че е най-самотният човек на земята, но най-страшното бе друго: опитваш се да му говориш, държиш се приятелски с него, а той си знае своето — застраховките за живот. Да ти пламне главата! Не вижда, че умира на краката си, ами на всичко отгоре се мъчи да продава на здрави хора застраховки за живот. Щеше да бъде смешно, ако не бе прекалено тъжно.

Един ден, години по-късно, срещнах из града Саймън Грегъри. Не изглеждаше добре. Попитах го какво го тревожи и той отвърна, че Хари умрял, а той през цялото време бил до леглото му и сега просто не е на себе си. Всичко, което Хари говорел, умирайки, било ужасно. До последен дъх — застраховката и финансовата независимост на шейсет и пет години.

Вестник „Ивнинг Хералд“ отпечата голям некролог със снимка. В него се казваше колко предприемчив и амбициозен бил Хари и цял куп подобни неща. Та ето докъде я докара, но все пак имаше нещо, заради което никой не можа да забрави този смахнат глупак.

Хари бе особен, това не може да се отрече. Сега за нас той е почти легенда. В града има много деца, родени след като почина Хари, но въпреки това и те знаят за него толкова, колкото и ние, ако не и малко повече. Чуеш ли някой да разправя за него на децата си, за да ги накара да станат по-амбициозни или нещо подобно, ще помислиш, че става дума за велика историческа личност. Разбира се, повечето от тези истории са комични, но въпреки това го правят да изглежда наистина велик. Едва ли някой си спомня името на последния ни кмет, а в градеца други големи личности не са се раждали, но кой е Хари знаят и децата. И това е просто учудващо, като се има предвид, че той умря, ненавършил и двайсет и три години.

Провалеше ли някой в града ни някое необичайно начинание, хората казват: „Хари щеше да го направи“. И всички се размиват.

Преди месец, например, на арената в цирка на хиподрума излезе един въжеиграч, който трябваше да направи салто във въздуха и отново да стъпи на въжето, само че не можа. Докосваше въжето с крак, губеше равновесие и се стоварваше на арената. После опитваше отначало — с музиката и всичко, барабаните гръмнали, за да ви накарат да усетите колко е опасно. Акробатът направи три безуспешни опита, а когато за четвърти път загуби равновесие, един хлапак от публиката извика колкото му глас държи: „Де да беше Хари! Хари щеше да го направи от пръв път!“ И всички в цирка избухнаха в смях. Горкият акробат, смаян от смеха, почна да ругае публиката на испански. Не знаеше, че градът ни си има своя шега.

Всичко това ще ви даде макар и бледа представа какво име си бе създал Хари, но най-смешните истории за него са как в рая или в ада се бил хванал да сключва застраховки за земетресение, да продава автомобили и да си купува дрехи на нищожна цена. Всички рекорди счупи. Беше особен. С него всички обичаха да си правят шеги, но въпреки това смъртта му беше загуба за града и няма човек, който да го е познавал и да не би искал Хари да е още сред нас, да търчи из града, да върти големия бизнес и да прави нещата общодостъпни, типичен американски бизнесмен.

ДЖИМ ПЕМБЪРТЪН И СИНЪТ МУ ТРИГЪР

В ресторанта на Уили, разположен на Пийч стрийт, влезе баща ми; аз стоях на тезгяха и разговарях с Елла, новата сервитьорка от Тексас, дъвчех кюфтета и отпивах от чашата кафе. Хвърли си шапката на мраморния тезгях, съблече си палтото, сгъна го, остави го до шапката и се обърна към мен:

— Триг, смятам да ти счупя главата. Разправял си на мисиз Шеридън, че не съм бил във войската, а?

Едва не се задавих с кюфтето и кафето, а Елла ми каза да си вдигна лявата ръка, защото помагало против хълцане.

— Триг, дигай се от тоя стол! — вика баща ми.

— Поне кюфтето да си довърша — казвам аз.

— Хубаво — рече баща ми. — Да приказваш на мисиз Шеридън, че никога през живота си не съм убивал човек! И сега вече не иска да ме погледне.

— Добре, татко, само чакай да си изям кюфтето. Ти никога никого не си убивал и сам знаеш това.

— Ти пък откъде знаеш? — рече баща ми. — Сигурен ли си?

— Не съм съвсем сигурен, татко, но за какъв дявол ти е да убиваш някого?

— Това не е твоя работа! — вика баща ми. — Нямам време да обяснявам кое защо и как. Гълтай си бързо последното кюфте и ставай! Главата ще ти счупя!

После се обърна към Елла:

— Здравей, Елла — каза той любезно. — Поръчай ми една говежда пържола. Може и малко по-сурова.

— Да, мистър Пембъртън — рече Елла. — Наистина ли ще се биете с Тригър?

— А отде-накъде ще плещи за мен разни лъжи?

— Това, татко, не е никаква лъжа — обадох се аз. — Кого изобщо си убивал? Кажи поне едно име!

— Едно ли, дявол да го вземе! — рече баща ми. — Мога на пръсти да ти изброя четиринайсет души.

— Нямах четиринайсет пръста — казах аз. — И десет нямах. Осем са. Двата пръста на лявата си ръка изгуби в дъскорезницата на Пери.

— Тия пръсти съм ги загубил във войната — рече баща ми. — За отечеството.

— Татко — викам аз, — та ти никога не си бил в Европа, сам знаеш. Всичко е само голо въображение.

— Ще ти дам аз на тебе едно голо въображение! Мисиз Шеридън твърди, че не съм никакъв герой.

— Не си, татко — казах аз.

— Така, значи, ставай тогава! — рече баща ми. — Щом смяташ, че е така, ще ти счупя главата!

— Знаеш, че мога да те напердаша. Не ме карай пак.

— Пак? Че кога пък си ме пердашил?

— Как кога, мистър Пембъртън? Нали вчера Тригър ви надви точно тук, пред „Уили“.

— Поръчай ми и един пържен лук — рече баща ми. — Иначе как си, Елла? Да не ти е надрънкал синът ми нещо обидно, а? Знаеш, такива не ми минават. Ще му счупя главата!

— Но защо, мистър Пембъртън? Тригър беше любезен, както винаги. Той е момчето с най-добри маниери и външност в Кингсбърг.

— Няма да търпя някой да дрънка обидни думи по адрес на едно невинно момиче като тебе, Елла — рече баща ми. — И ако синът ми Тригър те покани на разходка извън града, ти само ми кажи и аз ще му счупя главата.

— Че защо пък, много ще ми бъде приятно да изляза с Тригър извън града — рече Елла.

— Да не си посмяла! — вика баща ми. — Няма да минат и две минути и Тригър ще те гътне във високата трева.

— Едва ли — каза Елла.

— Като нищо — потвърди баща ми. — Нали, синко?

— Не знам — отвърнах аз.

Изгледах Елла и реших, че за пръв път през живота си баща ми май е прав. За пръв път той не служеше на дивото си въображение.

Изглежда баща ми позабрави, че иска да се бием заради мисиз Шеридън и от това се почувствах чудесно. Не ми се искаше да разстройвам най-хубавите години от живота на баща си чрез побоища, които той смяташе за състезания по борба.

— Елла — каза баща ми, — каквото и да правиш, не давай на Тригър да ти завърти главата с хубави приказки и добри маниери.

— В този град съм от вчера — рече Елла, — но не срещнах ни един тъй да ми харесва както Тригър. — И преобърна пържолата. — Как ви се струва, мистър Пембъртън? — попита тя.

Той седна на стола до мен.

— Тригър, би ли ме почакал навън, додето си изям вечерята? Хич не мога да се бия на гладен стомах.

— Имам да ходя до Колизеума, татко — казах аз.

— Пет минути можеш да почакаш — рече баща ми.

— Уговорихме се с Хари Уилк да поиграем билиард. Имаш ли нещо предвид?

— Ще ми се да минеш покрай мисиз Шеридън — рече баща ми — и да й кажеш, че съм убил седемнайсет германци през войната. Тя си седи на верандата. Не мога да понасям такова чудесно време без възторга и обожанието на една хубава жена.

— За бога, татко — казах аз. — Мисиз Шеридън няма да ми повярва.

— А, ще ти повярва — рече баща ми. — Каквито и смахнати неща да й кажеш, ще ти повярва. Значи седемнайсет. Да не забравиш!

— Но ти в действителност никога не си го вършил.

— Каква е разликата?

Елла сложи пържолата в чиния и постави чинията на тезгяха между лъжицата, вилицата и ножа. Татко си отрязва един голям къс. Беше кървавочервен. Лапна го и се усмихна на Елла.

— Ти си едно добро и невинно момиче, Елла — каза той. — След някой и друг ден ще ти се доще да се омъжиш, пък си тръгнала с Тригър.

— Но на мен точно това ми харесва, мистър Пембъртън.

— Добре тогава — рече баща ми. — Щом тъй си го измислила, вземи че си разбий живота. — После се обърна към мен. — Ще ми направиш ли тази дребна услуга, Триг?

За бога, гордеех се с баща си. Толкова голям и смахнат!

— Разбира се, татко — казах. — Ще кажа на мисиз Шеридън, че си избил цял взвод картечари.

— Иди право при нея — рече баща ми. — Ще я заварим на верандата, люлее се в стола. Кажй й, че щом си свърша вечерята, пристигам.

— Добре, татко.

— Довиждане, Тригър — каза Елла.

— Довиждане, Елла — отвърнах аз.

Излязох на тротоара, качих се на моя Харли Дейвидсън и след шест пресечки стигнах до мисиз Шеридън, чиято къща — със стаи, давани под наем — се намираше на Елм авеню.

Мисиз Шеридън си седеше на верандата точно както ми бе казал баща ми, смучеше със сламка от бутилката газирани ягоди сок, но с нея беше и Ралф Ейтън.

Облегнах мотоциклета на бордюра и се приближих до верандата. Мисиз Шеридън изглеждаше в добро настроение, но Ралф Ейтън имаше кисел вид, особено като ме видя. При това аз никога не съм харесвал дъщеря му Ефи. Той така си мислеше. Искаше да ме ожени за нея, пък аз твърдях, че въпросният човек е Гейб Фишър. Уверяваше ме, че не му се виждало да е Гейб Фишър, а аз казвах, че не ми се вижда да съм аз. Беше се ядосал и заканил, че ще отнесе случая до Върховния съд, но нищо не направи.

— Добър вечер, мисиз Шеридън — рекох аз.

— Добър вечер, Тригър — каза мисиз Шеридън, — ела, поседни. С Ралф искаме нещо да ти кажем.

— Добър вечер, мистър Ейтън — обърнах се аз към него, а той ме запита:

— Какво търсиш тук по това вечерно време, синко?

Качих се на верандата, седнах на парапета и зазяпах ту мисиз Шеридън, ту мистър Ейтън.

— Ето ме, мисиз Шеридън — рекох аз. — Какво искате да ми кажете?

— Ами-и, нещо за синчето ти Омир, дето го имаш от Ефи, малката дъщеря на Ралф.

— Омир не ми е син — казах аз.

— Не си прав, Тригър — обади се Ралф Ейтън, — ама хич не си прав, като казваш това. Омир просто ти е одрал кожата — и твоята, и

на баща ти, и на дядо ти. Омир е истински Пембъртън.

— Мистър Ейтън — рекох аз. — Боя се, че ви е много развинута фантазията.

— Не, не е, Тригър. Омир е твой син. Той вече говори и дори говори също като тебе.

— Тригър — обади се мисиз Шеридън, — струва ми се, че трябва да се позаинтересуваш малко повече от собствените си деца.

— Ама, мисиз Шеридън, как може да говорите такива неща! Какви деца? Че аз не съм женен.

— Женен или не, ти вече имаш четири-пет деца из околностите. Така ти е лесно да хвърчиш насам-натам с тоя мотоциклет. Не знам дали имаш представа колко ти помага тая машина да достигнеш невинните момичета и после светкавично да офейкаш.

— Моят мотоциклет ми служи да разносям вестниците от Сан Франциско на фермерите, които живеят наоколо. Затова ми е той на мен.

— Не казвам, че не ти служи предимно да разносяш вестниците, Тригър — рече мисиз Шеридън, — но ти разносяш вестници само сутрин, и то за около един час. Имаш най-хубавите деца в областта и мисля, че никак не е любезно да не им обръщаш никакво внимание.

— Тригър — рече мистър Ейтън, — защо не се ожениш за дъщеря ми Ефи? Ще се установиш на едно място, име ще си създадеш.

— Какво име, например, мистър Ейтън? — попитах аз.

— Забележително име. Спри се на едно място и стани човек!

— Да, наистина, Тригър — обади се мисиз Шеридън. — Мисля, че с малко усилия от твоя страна можеш да станеш едва ли не личност.

Разбрах, че е време да почна обработката на мисиз Шеридън, но не можех да го сторя пред човек като мистър Ейтън, човек, когото баща ми никога не е харесвал, затуй реших да го махна час по-скоро от пътя си.

— Мистър Ейтън — почнах аз, — додето не съм забравил, дойдох да ви предам, че мистър Чарли Хейгън иска да ви види по частна работа. Ще ви чака пред Колизеума. Каза да побързате.

Мистър Ейтън подскочи три фута от стола.

— Искаш да кажеш Чарли Хейгън, банкерът? А, синко? — попита той — Имаш предвид най-богатия човек в Кингз Каунти?

— Да, сър. Мистър Хейгън твърдеше, че имал да ви говори за нещо важно.

— Кой би предположил? — удиви се мистър Ейтън. — Ще ме извините ли, мисиз Шеридън?

— Разбира се — отвърна мисиз Шеридън. Мистър Ейтън препусна по стъпалата на верандата, изтича през двора и хукна по Елм авеню.

— Мисиз Шеридън — почнах аз, — може и да не повярвате, но през войната баща ми е извадил от строя цял полк германци-картечари. Издебнал ги, докато спели.

Мисиз Шеридън остави бутилката газирана вода, изпъчи пищна гръд и се заклати от изненада.

— Тригър, за какво, по дяволите, ми разправяш?

— За баща си — отвърнах. — Джим Пембъртън. Самотния Вълк от Кингз Каунти, Ужаса за крадци и джебчии, Покровителя на деца и невинни девойки, ето за кого.

— И какво казваш е направил през войната смахнатият твой баща? — попита мисиз Шеридън.

— Казах, че е избил седемнайсет германци-картечари сам, без ничия помощ — ето какво.

— Не вярвам — отсече мисиз Шеридън.

— Всичко, което мога да ви кажа, е, че не сте права, мисиз Шеридън. Това е самата истина. Баща ми имаше и документи за доказателство, само че ги е загубил. Имаше и седем медала, но се наложи да ги продаде. Баща ми е герой, мисиз Шеридън.

— Тригър — рече мисиз Шеридън, — кой те е пратил тук с тази завързана история? Вчера ми разправяше, че баща ти никога не е бил в армията.

— Просто съм бил зле осведомен, мисиз Шеридън — казах аз. — Бил съм абсолютно погрешно осведомен.

— Е, и как е извършил баща ти този подвиг? — попита мисиз Шеридън. — Как изобщо е можал да свърши такова нещо?

— Издебнал ги е — казах аз. — Убил единайсет, докато спели, удрял ги по главите с приклада на пушката си. После другите шест се събудили и му създали малко грижи, но той докопал една от собствените им картечници и ги покосил до крак. За това получил седем медала, а два дни по-късно войната свършила.

Мисиз Шеридън се люлееше красиво в стола си.

— Ей, какви работи стават по света! — рече тя. — Тригър, ето ти петнайсет цента, слез моля ти се до Майер и ми купи пакет Честърфийлд. Тази история плаче за силни цигари.

Изтичах през няколко къщи до Майер и купих пакет цигари за мисиз Шеридън. Като се върнах, баща ми седеше на верандата и разправяше на мисиз Шеридън как е станало всичко. Говореше с много мил и предан глас.

— Хей, Тригър — обърна се мисиз Шеридън, — подай ми цигарите.

Докато тя отваряше пакета, погледнах баща си да разбере как се справя. Тя извади цигара и запали. Баща ми се усмихна и направи недвусмислен жест с дясната си ръка, от който разбрах, че всичко върви много добре и той ми е благодарен. Отвърнах му със същия жест, а мисиз Шеридън поемаше дълбоко дима и изглеждаше развълнувана и мила. Ясно, бях си свършил работата.

— Лека нощ, мисиз Шеридън — казах аз. — Беше ми страшно приятно във вашата компания.

— Моля ти се, Тригър, това преди всичко беше удоволствие за мен — каза мисиз Шеридън.

— Лека нощ, татко.

— Лека нощ, Тригър — отвърна баща ми. Тръгнах към тротоара и яхнах мотоциклета. Преди да запаля мотора, чух баща ми да приказва с дълбок, топъл и нежен глас и разбрах, че поне за остатъка от вечерта всичко ще бъде наред.

ВОЙНАТА Е ОБЯВЕНА

На трети септември 1939 година в бръснарницата на Морага авеню, където се подстригнах, се втурна едно момче, което се казваше Джон.

— В Европа е обявена война — извика то.

Господин Тагалавия изпусна косата ми от едната си ръка и ножицата от другата.

— Да се махаш отгук! — рече той. — И по-рано съм ти казвал.

— Как се казваш? — попитах аз хлапака.

— Джон — отвърна той.

— Колко си годишен?

— Единайсет.

— Да се махаш отгук! — повтори Тагалавия.

Имах чувството, че Тагалавия говори на Джон, но всъщност не беше тъй. Не говореше и на *себе си*. На мен говореше.

Джон бе излязъл от дюкяна.

Бръснарят си развърза престилката и я захвърли настрана.

— Кой да се маха? — попитах аз.

— Ти — отвърна Тагалавия.

— Защо?

— Искам бръснарницата ми да е порядъчна.

— Но аз съм порядъчен човек.

— А говориш с онова глупаво момче — рече бръснарят. — Не желая хора като теб да ми влизат в бръснарницата.

— Той няма вид на глупак — рекох аз.

— Глупак, загубено момче — рече бръснарят. — И не желая в бръснарницата ми да идват глупаци.

— Може би беше малко глупаво от моя страна да питам момчето как се казва — отговорих. — Съжалявам. Как да ви кажа — аз съм писател и *винаги* питам хората за нещо. Извинявайте. И ми довършете моля подстригването.

— Не — рече бръснарят. — И толкоз.

Станах от стола и си огледах главата. Косата ми беше подстригана едва наполовина. С тази външност главата ми нямаше точно този вид, който трябваше да има, но все пак можех спокойно да мина три-четири пресечки, докато намеря някой нормален бръснар да ми довърши подстригването. Сложих си вратовръзката и сакото.

— Извинете, колко ви дължа?

— Нищо — рече бръснарят. — Не ща пари от хора като теб. Нито аз, нито семейството ми умираме от глад. Тъй че от глупаци пари не взимам.

— Съжалявам — повторих аз, — но смятам, че *все нещо* ви дължа. Трийсет и пет цента достатъчно ли е?

— Нито пени! — отсече бръснарят. — И ако обичаш, махай се оттук. Халал да ти е това подстригване. Аз *давам* на хората. А не взимам от тях. Мъж съм, а не глупак.

Предполага се, че при това положение трябваше да напусна бръснарницата, но бях почти сигурен, че това, което *всъщност* искаше, бе да се наприказва.

Имам предимството, че разбирам хората и това у мен надхвърля средното ниво, а понякога е дори загадъчно. Долавям неща, които други хора по една или друга причина са неспособни да усетят.

(Понякога това, което долавям, е лошо и ме вкарва в неприятности, но обикновено успявам да се измъкна от тях. Любезна дума. Дружелюбен тон. Практично отношение към такива неща. Всички ние сме братя. Един край ни чака — в земята. Нека се обичаме един друг и не си създаваме ядове.)

В случая усетих, че бръснарят си има грижи или е напласен; че му се иска да говори и да бъде изслушан; че *всъщност*, освен ако греша в предположението си, той има да каже нещо на *света*. И хиляди мили да пропътува, едва ли би могъл да намери човек да го изслуша с такава готовност и да го предаде на света.

— Една цигара? — поканих го аз.

— Нищо не искам — отвърна бръснарят.

— Да ви помогна ли за кърпите?

— Я ми се махай от бръснарницата!

Очевидно тук се бях натъкнал на екземпляр, какъвто изобщо не съм срещал досега. Случвало ми се е да разговарям с някои дами, които следват съвременното течение в литературата в неговата

неяснота и непроницаемост, но все пак аз съм писател. Човек очаква един писател да е белязан с чертите на загадъчност и разни други работи, но от един бръснар обикновено се очаква подстригване, бръснене или и двете заедно, съпроводени от любезен разговор, но само толкова. Жените, които са имали време да четат, са склонни да приемат за естествена ексцентричността у един писател, но може би единственият човек на света, който може да приеме подобни качества у един бръснар, е писателят.

Писателите имат малко гордост. Те знаят, че са хора и някой ден ще умрат и ще бъдат забравени. Ние идваме, отиваме си и биваме забравени. Съзнавайки това, писателят е внимателен и любезен, докато другите са груби и жестоки.

Реших да предложа на бръснаря *пълната* цена за подстригването. Шейсет и пет цента вместо трийсет и пет. Човек всякога може да се подстриже. Има по-важни неща от грижата да не те изиграят.

— Извинете — рекох аз. — Мисля, че не е хубаво от ваша страна, дете не ми давате да си платя. Наистина, не сте ми довършили подстригването, но вероятно някой друг път ще го сторите. Живея наблизо. Ще се видим пак.

— Да ми се махаш от бръснарницата — повтори пак бръснарят. — Не желая хора като теб да влизат тук. И да не си ми стъпил друг път. Нямам време.

— Какво искате да кажете с това „хора като мен“? Аз съм писател.

— Не ме интересува какъв си — рече господин Тагалавия. — Да говориш с това глупаво момче!

— Няколко думи само — казах аз. — Дори през ум не ми е минало, че ще ви бъде неприятно. — Изглеждаше развълнуван и гореше от желание някой да му обърне внимание.

— Той е глупак, загубено момче — настояваше бръснарят.

— Защо мислите тъй? — попитах аз. — Изглеждаше достатъчно искрен.

— Защо мисля тъй! — рече бръснарят. — Защото той е глупак. Всеки ден от една седмица насам ще се втурне в бръснарницата и ще крещи: Война! Война! Война!

— Не ви разбирам — рекох.

— Не разбираш! — тросна се бръснарят. — Война! Не те знам кой си, но нека ти кажа нещо.

— Казвам се Донълд Кенъбек — казах аз. — Може да сте чували за мен.

— Аз се казвам Ник Тагалавия — рече бръснарят. — Никога не съм чувал за тебе. — Той позамълча и ме погледна в очите. — Война? — рече той.

— Да.

— Ти си глупак — рече бръснарят. — Нека ти кажа нещо. Никаква война няма! Аз съм бръснар. Не обичам глупавите хора. Цялата работа е блъф. Искат да видят дали има още глупаци. И има. Сега хората са по-глупави от всякога. Втурва се тук момчето и вика: „В Европа е обявена война!“, а ти говориш с него. Насърчаваш го. И той почва веднага да вярва на всичко, също като теб.

Бръснарят млькна и отново внимателно ме изгледа. Свалих си шапката, за да види колко има още за подстригване.

— Какво пишеш? — запита той.

— Мемоари — отвърнах.

— Ти си глупак — рече бръснарят. — Защо ще насърчаваш момчето? И без войните той ще има достатъчно грижи. Защо го попита „Колко си годишен?“

— Стори ми се будно момче — отвърнах. — И просто поисках да разбере, че съм го доловил.

— Не желая хора като теб да ми влизат в бръснарницата — рече пак той.

— Хора като мен? Аз *мразя* войната.

— Мльквай! — рече той. — Светът е пълен с глупаци като теб. Мразиш войната, а в Европа *има* война.

Това заключение бе просто фантастично.

— Извинете — рекох, — но не *аз* съм почнал войната.

— Мразиш войната — повтори бръснарят, — а като ти кажат, че в Европа има война, ти им вярваш, че в Европа има война.

— Нямам основания да вярвам, че в Европа цари мир — отвърнах аз.

— Мразиш войната — продължи той, — а вестниците излизат с уводни статии „Война!“. Момчето се втурва в бръснарницата. Война.

Ти идваш за подстригване. Война. Всеки вярва. Светът е пълен с глупаци.

Защо ти е опадала косата?

— От треска.

— От треска! Останал си без коса, защото си глупак. Подстригване с електрическа машинка! Сресване! Ножици! Ти нямаш никаква коса за подстригване. Цялата работа е блъф. Не желая повече в бръснарницата ми да идват глупаци и да ме нервират. Никаква война няма.

Бил съм прав, като мислех, че бръснарят е имал нещо да каже и искаше да го каже някому. Бях много доволен.

— Вие сте забележителен човек — рекох.

— Стига си дрънкар! — рече той. — Не съм никакъв си единайсетгодишен загубен хлапак. На петдесет и девет години съм. Бил съм забележителен човек! Вестници. Карти. На главата си нямаш никаква коса. Че какво да ти подстригвам? Втурва се тук някакво момче. И не си седиш мирно. „В Европа е обявена война“, вика то. „Как се казваш? Колко си годишен?“ На какво прилича? Да не си откачен?

— Не съм искал да ви тревожа — рекох. — Нека ви платя.

— Никога — рече бръснарят. — Нищо не искам. Не съм те подстригвал. Нито пени. Ако дойде тук човек с коса на главата и седне, взимам електрическата машинка и го подстригвам. Косата пада на пода. Никакви грижи. Никакви тревоги. Никакви глупости. Става от стола. Главата му изглежда чудесно. Ушите се чувстват добре. Шейсет и пет цента. Благодаря. Довиждане. Момчето се втурва. Казвам — да се махаш от бръснарницата ми. Момчето излиза. Никакви тревоги.

— Други бръснари ще ме подстрижат — казах аз.

— Хубаво — рече той. — Върви при други бръснари. Моля ти се, върви при други бръснари. И запомни едно нещо. Няма никаква война. И не си разнасяй пропагандата.

Вече бях доволен, че успешно стигнах до дъното на неговото раздражение и бях открил свеж и оригинален материал за нови мемоари. Затова без повече да продумам, излязох от бръснарницата и бавно тръгнах по улицата.

Мисля, че съм използвал сполучливо материала; че можах да го поднеса по начин, който, ако не друго, ще повиши моята и без това

значителна известност.

ПАЛО

Изпълнен до смърт с досада, раздразнен от спирачките, които нещо не бяха в ред — изглежда имаше по-сериозна повреда, която щеше да струва много пари, много повече от сумата, която с толкова главоболия изкарваше напоследък, ядосан, защото чистачките на предното стъкло не ги биваше, а насрецните коли караха на дълги светлини, макар и положително да знаеха, че трябва да пускат късите — от всичко това колата непрекъснато поднасяше по стръмнините и завоите на двупосочното шосе, той не виждаше, просто не можеше да види външната бяла линия на пътя.

Радиото, което обикновено го развличаше, сега не можеше да му помогне, макар че тази станция предаваше хубава музика от шест и половина сутрин до полунощ — защото тъкмо сега имаше половинчасова програма за децата.

На всичко отгоре вече закъсняваше. Беше се уговорил да се срещне с Док в службата в шест и половина, а вече бе почти толкова. Вратът му близо до тила гореше, чувстваше се изтощен. Особено силно го изморяваше вирането през заскреженото стъкло, през което почти нищо не се виждаше.

Свърна встрани от пътя и спря. Измъкна иззад преградката кърпа за лице, която употребяваше вместо гюдерия, изтри стъклото отвътре, после излезе на дъжда и го забърса и отвън, додето стана идеално чисто. Но още нетръгнал, то отново се замъгли. Би трябвало да се изсмее в очите на „Дженеръл мотърз“ или който и да е там за неспособността им да направят стъкла с добра видимост и в дъжд. Намали скоростта от четирийсет мили на трийсет, запали цигара и се заслуша в англичанина, който говореше по радиото на децата.

„Англичанинът, който въобще не познава децата си — помисли си той, — който дори не ги вижда, ги обича най-силно и най-добре ги разбира.“

Англичанинът по радиото приказваше на децата с чистия си открит английски глас.

Те всички бяха хора, всеки един от тях. Виждал бе стотици хиляди такива в Лондон и всеки от тях, мъж или жена, имаше характер и свой собствен път, говореше и мислеше по свой собствен начин, имаше свой собствен мирис, но преди всичко — имаше собствено чувство за хумор и се смееше по свой начин. Те винаги спореха помежду си и винаги някой казваше на другия: „Да сложиш кутията там? На главата ти да я сложа аз, там ѝ е мястото!“ Ето и тоя тук, очароваше децата по една радиостанция, отстояща на шест хиляди мили от Лондон с гласа си от грамофонна плоча, произведена в Англия. При това детската програма се водеше от специален говорител, също някакъв англичанин, който неизменно завършваше с думите „Лека нощ, деца, на-вся-къ-де!“, сбогувайки се твърде неохотно, за да бъде весело.

Навсякъде? Надали и пет-шест деца слушаха програмата, тъй като радиостанцията бе почти неизвестна.

И все пак не бяха ли англичаните по-добри от повечето хора? Не бяха ли с най-силно чувство за хумор? Не откриваха ли най-смешното дори в шепата пари? При това никой от тях нямаше достатъчно за нещо повече от личен блясък. Не бяха ли всички те лордове и лейди, на което се смееха, защото това просто нямаше никакво значение?

Гледай го! — още един смахнат с дълги светлини, засвистял с колата си по височините и завоите с шейсет мили в час.

Американците сами по себе си не са лоши хора, само дето обичат всеки уикенд бясно да шофират колите си, излъсквани преди това с часове, да свистят в дъжда и мрака, като че ли имат къде да отидат и какво да правят там; само дето всички са скучни, еднообразни, всъщност дори глуповати, малко дразнещи, когато се очаква да са улегнали, при това повечето от тях са завършили университет, а всички тъй си приличат, толкова са жизнерадостни, но равнодушни към всичко, освен към самите себе си, макар и готови да се усмихнат и сърдечни в приятелството.

Тръгнал бе към градчето, защото на лист хартия с името си бе вложил пари, свързани с една къща, която трябваше да види още веднъж. Нямаше да си прави този труд, ако и без това не трябваше да се отбие до пощата на летището да вземе някои дреболии за Ню Йорк. Къщата бе на пет минути път от летището, тъй че трябваше да отиде и да говори с тях. „Боядисайте я цялата в тъмносиво и тебеширено

бяло“, бе казал той, после прелисти каталога за тапети и се нервира, отмятайки страниците, най-сетне избра четири образеца, които му се сториха подходящи и поръча на жената да повика декоратор да ги постави.

Старата му къща на Сънсет в Сан Франциско беше на четирийсет и пет минути път от новия дом в подножието на хълмовете край Сан Матео — би трябвало да бъде по-скоро Свети Матей, който и да е бил той; как се видиотяваше понякога! Освен това мястото беше близо до радиостанцията, някъде в този град и с приближаването му тонът се проясняваше и когато пристигна, стана съвършено чист.

Пало Алто — това, естествено, не означаваше нищо, освен за него и за сина му. Малкият сега беше в Ню Йорк, момчето, което не бе виждал вече две години, ако не се смята една кратка среща, почти само „Здрасти“ миналата година. За двамата с дъщеря му в Ню Йорк не значеше нищо, но за двамата със сина му имаше свое значение; но и синът му сигурно вече е забравил, сигурно всичко е забравил и Пало не значи нищо, нито пък Алто. Само веднъж, в една единствена нощ то имаше значение, най-хубавото и най-пълното значение, което може да има едно нещо.

Пало Алто бе на десет-петнайсет мили по-нататък, към върха на острова, там някъде беше и Станфорд, но той не бе ходил никога в Станфорд. Двайсетгодишен бе опитал да запише литература в Калифорнийския университет, но му поискаха диплома за завършено образование и това му попречи. Това и подхлъзването на мраморния под, когато се мъчеше да ги убеди, че трябва да му разрешат.

Подхлъзвайки се, той си бе рекъл: „Зарежи ги, ти не можеш дори да си стоиш на краката в един университет и всеки път, щом речеш да се движиш, ще се подхлъзнеш, карай да върви, върни се обратно на Карл стрийт и вместо да учиш разни неща, пиши ги! Ония там няма да те научат на нищо, което да не можеш сам за себе си да разбереш, за какво ти е да ходиш в университет?“

Новата къща бе построена до един отточен канал извън Сан Матео, който и да е бил горкият светец.

По времето, когато работеше в Пало Алто, живееха заедно и четиримата в къщата на Таравъл стрийт. Един път привечер на залез слънце момчето поиска да се отърси от самотата си, поиска от баща си да му помогне да се отърси, а баща му искаше момчето да почне да

свикна с нея, караше го да стои в двора само или със сестра си и да свиква със самотата, защото в живота щеше да се среща с нея не веднъж. Помота се из двора, изкоренявайки бурените сред розовите храсти, и внезапно му мина през ума, че може да отиде до кръчмата четири преки по-нагоре и да гаврътне набързо две-три. Опита да се изниже незабелязано, но те усетиха, че излиза и момчето го хвана на вратата.

— Татко!

— Татко, татко! — извика и момичето.

— Играйте си тук, дечица — каза им той.

— Остани при нас да си работиш — рече малкият.

— Имам да ходя на едно място.

— И аз имам да ходя — каза момчето.

Той извика на майка им, която трябваше да е в кухнята, но тя не го чу и той реши да почака, докато се покаже и ги отведе горе. Върна се пак при бурените, а момчето клекна до него да му помага и да пита къде е искал да отиде, пък не е отишъл.

Веднъж бяха пътували заедно с момчето до Пало Алто и по целия път то го беше молило да види Пало Алто, а когато го видя, Пало Алто му се стори скучен. Беше си го представяло по-друг. Но не беше. И сега вместо да каже на момчето, че е искал да отиде до кръчмата, каза му, че си е помислил да прескочи до Пало Алто, но решил, че е много далеч. Ровиха се из плевелите още половин час и после майката се показва на стъпалата за горния етаж.

— Хайде да ги извикаш горе — рече той.

— Защо? — попита момчето.

— Прибери ги, моля ти се.

— Хайде, деца — каза майката, но само момичето отиде. Момчето не само не беше съгласно, но се и разсърди. Тази вечер то трябва да е било ужасно отегчено и самотно, защото неговото нежелание бе едно от най-болезнените неща, които изобщо бе забелязвал у него, но въпреки това искаше то постепенно да свиква с онова, с което трябваше да се научи да свиква.

— Качи се горе при сестра си — каза той на момчето, но то го гледаше тъй засегнато и сърдито, че усети нещо нередно в теорията си за ранното привикване със самотата.

— Няма — каза момчето.

— Ела — повика го сестра му от стълбището. — Бъди добро момче. Виж, аз съм добро момиче. Ето, прибирам се. Ела.

— Затваряй си устата — извика й малкият.

— Ти си затваряй устата — рече момичето. — Лошо момче!

Майката и дъщерята влязоха в къщата, а момчето заудря баща си с малките си юмручета, колкото имаше сила.

Нищо не разбираше.

— Какво има? — попита го той.

— Искаш да се кача горе — викаше момчето през сълзи. — Не искаш да остана с тебе.

Какво можеше да направи?

— Добре — каза той, — хайде да поскубем още малко бурени.

— Не искам вече никакви бурени — викаше момчето. — Искам да отидем в Пало!

— Къде?

— В Пало.

— Но аз няма да ходя в Пало Алто — рече той.

— Искам да ме заведеш там — викаше малкият през сълзи.

— Нали вече те водих — рече той. — Не ти хареса.

— Искам да отидем в Пало.

— Слушай — рече мъжът, — ще ти кажа истината. Исках да отида до кръчмата и да изпия една-две чашки. Казах ти, че искам да отида в Пало Алто, защото малките момчета не бива да влизат в кръчми.

— Как да не бива! — попита момчето.

— Така, не бива да влизат, не е за тях — каза той.

— Но могат да чакат навън, нали? — попита момчето. — Ще ходиш ли в кръчмата?

— Да, ще ми се.

— И на мен.

— Добре тогава — каза той. — Не е толкоз страшно. Няма да те оставя да чакаш много. Ще изпия само набързо една-две чашки.

— Какво?

— Уиски.

— И аз искам малко уиски.

— Ето, виждаш ли сега? Едно четиригодишно момче не бива да пие уиски. Но можем да отидем заедно дотам, ти ще почакаш малко

навън, додето изпия две чашки, после ще се върнем заедно. Искаш ли, докато си изпия чашките, да се подстрижеш в бръснарницата до кръчмата?

— Имам ли нужда от подстригване?

— Не особено.

— Не искам тогава.

Отидоха до кръчмата, момчето остана да чака навън, той влезе и набързо изпи две двойни уискита, почувства се по-добре, излезе и свари момчето да говори сериозно с един стар скитник, който бе тъй грохнал, че би изплашил до полусмърт и възрастен човек.

— Твое момче ли е? — попита скитникът.

— Да.

— Добро момче.

Скитникът тръгна по Таравъл стрийт, а мъжът и момчето се запътиха за дома.

— Изпи ли си двете набързо? — попита момчето.

— Да.

— Харесаха ли ти?

— Да. Чудесни бяха.

Повървяха мълчаливо половин пряка, после момчето запита:

— Какво значи Пало?

— Ами, това е половината от името на оня град там долу, където те заведох веднъж, Пало Алто, дето има университет. Ти сам го видя.

Пало и Пало Алто наистина имаха някакво значение за него, но това бе нещо, което не можеш точно да определиш.

Заслепи го друг идиот, вратът му пак гореше, той все още бе на мили разстояние от службата на Док, англичанинът по радиото продължаваше да говори на децата и дъждът валеше по-силно от всякога — Пало, добре, Алто, добре, Пало Алто, добре, мигновеното приятелство на момчето и скитника, застанали пред кръчмата, питащи и отговарящи.

Къщата бе построена за момчето и за сестричката му. Не беше в Пало Алто, но в тази посока. Построена беше да отидат там, да поживеят с баща си един-два месеца идната година през лятната ваканция — беше построена за тях, да идват там, стига да можеха.

Най-сетне стигна в града, остави колата на гараж и тръгна към следната пряка, където бе службата на Док. На двайсет и първия етаж

се качи само с двайсет-двайсет и пет минути закъснение.

Док седеше зад писалището, пред него имаше поднос с две бутилки и две чаши.

— Съжالياвам, че закъснях — каза той. — Дъждът ме забави.

— Царевично или скоч? — попита Док.

— Все едно.

— Да пийнем от царевичното.

Док пусна по две кубчета лед във всяка чаша, наля върху леда царевично уиски, после и малко вода. Мъжът взе чашата си, дигна я и попита:

— Този пожар там на доковете ли е?

— Не, мисля, че гори стадионът за бейзбол.

— Наздраве, Док.

— Знам, че си зает, но си помислих, че една почивка като тази ще ти дойде добре — рече Док. — Тук ще дойдат още двама, после ще отидем в бара, ще вземем още един човек и ще вечеряме заедно. Те всички са добри момчета. Не ходя често, защото не съм от клуба, но като дойде миналата седмица след четиринайсет години — зрението ти е чудесно, ти си късоглед вместо далекоглед, това е всичко, то е точно за твоята работа, а когато искаш да гледаш нещо надалеч, можеш да си сложиш очила, само затова стават едни очила — мислех си да отидем там някой четвъртък, това ще е отмора за теб.

— Радвам се, че си се сетил — каза той. — Изобщо не обичам да работя, но като погледнеш — какво друго може да свърши по-добре който и да е от нас? Тези работи ме отегчават. Не са лоши. Нито една не е лоша, но ме отегчава.

— Всеки се отегчава от работата си — рече Док. — Преди петнайсет години, когато ти дойде тук за пръв път, обикновено се вълнувах от всеки, който дойдеше при мен, но вече не се вълнувам. Всички са еднакви, не виждат, както са виждали по-рано. Хубаво ли е царевичното?

— Чудесно — каза той. — Кой е запалил стадиона?

— Може да са доковете или някой склад — рече Док. — Гори вече час и половина. Преди петнайсет години ти предрекох, ако си спомняш, че зрението ти никога няма да се влоши. Да, очите ти са добре, но *нещо* е станало с тях.

— Времето — рече той. — Каквото и да е станало, то става с всички нас, не само с моите очи. Но като шофирам нощем, се вбесявам, защото не виждам добре. А ако вали и дъжд, изобщо нищо не виждам. Ще трябва да ям повече моркови.

— Морковите нищо не помагат — рече Док. — Ако обичаш моркови, яж си, разбира се, но няма да ти помогнат да виждаш по-добре.

— Тогава ще трябва да си упражнявам мускулите на очите. Хъксли така прави.

— И упражненията не помагат, освен ако не смяташ да местиш предмети с поглед. Веднъж пътувах по море с Хъксли — ние изобщо не се познавахме — но разбрах какви грижи му създава зрението.

— Търбър също е зле — рече той. — И с Таркингтън^[1] е било зле. Какво става с очите, Док?

— Можем да го определим, след като стане — каза Док, — но кой знае защо става? Как можеш да знаеш. Просто става. Опитва ли с очилата?

— Чудесни са да гледаш облаците — каза той.

— Няма да ги носиш много.

— Много рядко поглеждам към облаците.

— Все пак те са единствените, които ти трябва — рече Док. — Да си налеем още малко от това?

Док наля и следващите чашки бяха още по-вкусни от предишните.

— Преди петнайсет години — рече Док — ти можеше да се смееш.

— Тогава беше като на шега.

— Какво знаеше тогава?

— Знаех, че от нищо не ме е грижа. Сега не е тъй.

— Много ли?

— По-скоро премного.

— Много жалко, че е така.

— Затова работата е добра идея — каза той. — Разбира се, тя осигурява и прехраната на човека, но не поради тези причини тя е най-доброто, което съществува.

— За какво те е грижа?

— За всеки. За всичко — отвърна той. — Защото сега и моите собствени деца са сами в света. Не мога да срещна момче или момиче, без да се вгледам внимателно в тях, и ако на тях им е приятно, за мен това е най-хубавото нещо на света, а когато те са нещо друго, каквото и да е, но друго, то тогава е най-ужасното нещо на света. Освен това ме е грижа и за техните майки и бащи, защото сега зная пред какво са изправени те, ако живеят добре заедно. Зная пред какво ще бъдат изправени и ако не живеят заедно. Зная пред какви трудности са изправени, а те са винаги повече, отколкото пред децата. Но дори и така, човек трябва да се грижи най-много за децата, защото на никого друго не можеш да се надяваш.

Поговориха още половин час, после излязоха от службата, стадионът все тъй пламтеше, качиха се на колата на Док и отидоха в бара, където бяха момчетата. Разприказваха се с тях и взеха да пият заедно — един генерал в спортен костюм, един банкер, хвърлящ зарове с един зъболекар, един адвокат, ревящ от смях на анекдотите на застрахователния агент, момчета, които идват тук от години и едва дочакват четвъртък, за да си изпият заедно уискито и да се видят един с друг. След пет-шест чаши уиски се качиха горе да вечерят и после отново слязоха в бара за бренди.

Почнал бе да се чувства добре, постепенно му ставаше все по-добре и по-добре, спомняйки си къщата до канала, радиостанцията, която предаваше хубава музика от сутрин до полунощ, стила на британците, горящия стадион, момчето, застанало пред кръчмата на Таравъл, чакащо него, очакващо своя прокълнат баща да изпие две набързо, разговаряйки със стария скитник, момчето, което сега беше със сестра си и с майка си в Ню Йорк.

— Знаеш ли, Док — каза той, — знаеш ли, че никога не съм ходил в Станфорд?

— Не си ли?

— Не. Обаче съм ходил в Пало Алто.

— Така ли?

— Да. Ходих с колата дотам.

— Наистина?

— Да. Обаче Пало Алто *не беше* Пало Алто. Беше нещо друго. Него не го интересуваше какво е. Тъй и не разбрах какво беше, но знам, че е нещо друго.

— За кого говориш?

— За сина ми. За кой друг?

Беше чудесен отдих. Хубаво беше да си с Док и момчетата. Когато и те са доволни, обаче, само тогава. Останалото време беше работата и от време на време кръчмата.

[1] Олдъс Хъксли, Джеймс Търбър и Брукс Таркингтън — известни писатели, които са имали лошо зрение. — Бел.ред. ↑

ТРЕТИЯТ ДЕН НА КОЛЕДА

Донълд Ефоу, момче на шест години и три месеца, чакаше на ъгъла на Трето авеню и 37-а улица. Тук преди час сърдитият му баща го бе оставил за една минута, докато вземе от магазина някои неща за Елис. Тя беше болна, кашляше и плачеше. Елис бе тригодишна и цялата нощ бе държала всички будни. Сърдитият баща на Донълд, Хари, се вбеси от врявата и си го изкара на майката. Мама се казваше Мейбъл. „Мейбъл Луиза Аткинз Фернандес, преди да се омъжа за Хари Ефоу“ — чу я веднъж момчето да казва на човека, който бе дошъл да подмени счупеното стъкло в кухнята. „Съпругът ми има по майчина линия индианска жилка, аз пък — по бащина. Фернандес звучи по-скоро като испанско или мексиканско име, отколкото като индианско, но баща ми все пак имаше индианска кръв. Обаче никога не сме живели сред тях, както правят някои метиси. Все в градовете сме живели.“

Момчето беше облечено в износени дрехи — комбинезона и карираното сако на баща му, което, ако не му седеше толкова зле, можеше да мине за палто. Единствено ръкавите бяха скъсени според ръцете му. Не стигаше джобовете си и непрекъснато триеше ръце, за да се постопли. Беше вече единайсет сутринта.

Бащата на Донълд бе влязъл някъде и съвсем скоро щеше да се върне и да се приберат у дома, та мама да даде на Елис млякото и лекарствата, за да не плаче и да не кашля, а мама и татко вече да не се карат.

Това „някъде“ беше кръчмата на Хейгърти. Имаше два входа — откъм ъгъла и откъм страничната улица. Пет минути след като бе влязъл, Хари Ефоу се измъкна през изхода на 37-а улица. *Забравил* беше момчето навън, просто му се щеше да се измъкне за малко и от него, и от всички останали. Беше си позволил само едно уиски, защото струваше скъпо — четвърт долар. Прекалено много за едно малко уиски. Гаврътна го, излезе бързо от кръчмата и отмина. Смяташе да се върне след няколко минути за момчето, да купят храна и лекарства за

болното дете и да се приберат у дома. Но случи се така, че той просто продължи да крачи по-нататък.

Най-сетне Донълд влезе в заведението и видя, че не прилича на никой от магазините, в които го бяха водили. Един мъж в бяло сако го видя и рече:

— Тук не може да влизаш. Отивай си в къщи.

— Къде е татко?

— Тук ли е бащата на момчето? — извика мъжът и всички в заведението, седем души, се обърнаха и погледнаха Донълд. Погледнаха го само за миг и после продължиха да пият и разговарят.

— Баща ти го няма — каза мъжът.

— Хари — рече Донълд. — Хари Ефоу.

— Никакъв Хари Ефоу не познавам. Върви си у дома.

— Той ми каза да го почакам навън една минута.

— Аха. Само че тук влизат много хора да изпият по нещо и си тръгват. И той може да е минал. Като ти е казал да чакаш навън, най-добре го чакай там. Тук не бива да стоиш.

— Навън е студено.

— Знам, че навън е студено — рече барманът. — Но тук не бива да стоиш. Чакай навън, както ти е казал баща ти, или си върви в къщи.

— Не знам как — каза момчето.

— Не знаеш ли адреса?

Момчето явно не разбра въпроса, затова барманът се опита да му го каже иначе.

— Не знаеш ли номера на къщата и името на улицата?

— Не. Ние излязохме да купим лекарства за Елис.

— Да, разбирам — каза търпеливо барманът. — И освен това знам, че навън е студено, но все пак чакай го отпред. Не мога да държа деца в заведението.

От една маса се надигна някакъв хилав, към шейсетгодишен човек, който едва се държеше на крака, и се приближи до бармана.

— Аз ще отведа момчето в къщи, ако може да ми покаже пътя.

— Сядай там! — каза барманът. — То не знае пътя.

— Може би го знае — каза човекът. — И аз съм имал деца, а улицата не е място за малки момчета. С удоволствие ще го заведа в къщи при майка му.

— Ясно, но по-добре си стой на мястото.

— Хайде да те заведе в къщи, синко — рече старецът.

— Сядай там! — почти изкрещя барманът и старецът се обърна учуден.

— Ама ти за какъв ме мислиш? — каза меко той. — Момчето е уплашено, премръзнало и има нужда от майка си.

— Седни, ако обичаш — каза барманът. — Знам какво му е на момчето. А ти не си човекът, който да го заведе у дома при майка му.

— Но все *някой* трябва да го заведе у дома при майка му — каза меко старецът и хлъцна. По износените му груби дрехи барманът разбра, че ще са от някое благотворително дружество. Сигурно имаше не повече от трийсет-четирийсет цента за бира, а и те по всяка вероятност са били изпросени.

— Днес е третият ден на Коледа — продължи старецът. — Бива ли да оставим това безпомощно дете на улицата? Та празникът още не е отминал!

— Ей, какво става там? — провикна се от мястото си друг.

— Нищо няма — отвърна барманът. — Бащата на това момченце му е казал да го чака отпред, това е. — После се обърна към Донълд Ефоу. — Ако не знаеш как да се прибереш, почакай просто навън, както ти е казал баща ти. Той всеки момент ще се върне да те вземе. А сега да те няма!

Момчето излезе от кръчмата и застана там, където бе чакало вече над един час. Старецът се надигна след него.

Барманът заобиколи бара, хвана го за рамото пред летящата врата, обърна го и го отведе на масата му.

— Сядай сега — тихо каза той. — Не ти е работа да се грижиш за момчето. За себе си се погрижи. Аз ще гледам да не му се случи нещо.

— Ти за какъв ме мислиш, все пак? — повтори старецът.

Барманът, нисък, набит ирландец, надхвърлил петдесетте, огледа улицата през стъклото на вратата, обърна се и рече:

— Ти откога не си се поглеждал в огледало? И до ъгъла няма да стигнете, ако ти водиш момчето.

— Защо да не стигнем? — настоя старецът.

— Защото изобщо нямаш вид на баща, дядо или какъвто и да било на това момче.

— И аз съм имал деца — уморено отвърна старецът.

— Разбирам — рече барманът, — но все пак не се бъркай. На едни е дадено да бъдат добри към децата, на други — не, и толкоз. — Донесе бутилка бира на масата и я постави до празната чаша. — Тази бутилка е от мен — каза той. — Ние с теб понякога можем да си позволим да бъдем добри един към друг, но не ни е дадено да проявяваме доброта към едно дете, когато баща му е сигурно някъде наблизо. Стой си тук и си пий бирата.

— Не ти ща гадната бира. Не можеш мен да ме държиш като арестант в мръсната си кръчма.

— Просто стой тук, докато дойде бащата на момчето да си го прибере, пък после си тръгвай, когато ти скимне.

— Още сега искам да се махна оттук. Не мога да понасям, като ми нареждат какво да правя. Ако ме знаеше какъв човек съм, сигурно иначе щеше да ми говориш.

— Добре — рече барманът. Мъчеше се да удържи положението, за да не стават скандали, и се надяваше, че ще разубеди стареца да помага на момчето. — Разправи ми нещо за себе си и сигурно няма да ти говоря повече така. Ще видиш, че няма.

Барманът със задоволство отбеляза, че старецът си отля от бирата. Наблюдаваше го, докато отпива, а той каза:

— Името ми е Алгейлър, това е то.

Отпи пак от бирата, а барманът чакаше да продължи. Стоеше на края на бара, за да понаглежда и момчето на улицата. То търкаше ръце, но не се чувстваше кой знае колко зле. Свикнало беше с всякакви несгоди, изглежда не му тежеше много и да чака баща си на улицата.

— Алгейлър — повтори старецът и продължи да си мърмори. Барманът не го чуваше какво приказва, пък и това нямаше никакво значение, щом старецът вече се е поуспокоил. Прибрал се бе пак в себе си — където му е мястото.

В кръчмата влезе една жена, която от седмица насам идваше всеки ден по обяд. Водеше фокстериер на каишка.

— Навън на студа стои едно момченце. Чие е? — попита тя.

После огледа масите и стисна изкуствените си челюсти. Кучето заподскача в краката ѝ, отпуснало се от топлината.

— Всичко е наред — каза барманът, — баща му отиде да свърши някаква работа. Ей сега ще се върне.

— Аха. Хубаво, ако се върне наистина ей сега — рече жената. — Не мога да понасям бащи, които оставят децата си да ги чакат на улицата.

— Алгейлър — каза високо старецът, извърщайки се.

— Какво каза, стар пиян скитнико? — попита жената. Кучето се хвърли към стареца, обтягайки каишката, и изляя няколко пъти.

— Няма нищо — любезно каза барманът. — Просто си каза името.

— Хубаво, ако не е казал нещо друго — рече жената и пак стисна изкуствените си челюсти.

Кучето също се успокои, но продължаваше да подскача. Беше с палтенцето, което тя винаги му навличаше в студено време, макар и хич да не топлеше краката му, а всъщност те най-много измръзваха.

Барманът наля халба бира на жената и тя отпи, застанала до бара. После седна на столчето, а кучето спря да подскача и се заоглежда наоколо.

Барманът занесе на Алгейлър още една бира за своя сметка и без да си продумат, дори без да се спогледат, се разбраха, че ще карат тъй.

Пред входа откъм 37-а улица влезе мъж, прехвърлил трийсетте, и си поръча царевично уиски. Лицето му с грижливо поддържани мустачки се стори доста познато на бармана. Като наля чашата, той попита съвсем тихо, без да го чуе друг:

— Онова момченце навън не е ли твой син?

Когато чу въпроса, мъжът тъкмо надигаше чашата. Погледна над нея бармана, обърна я на един дъх и без да продума, тръгна към прозорците да погледне момчето. После се обърна към бармана и поклати глава. Поиска още едно царевично уиски, изпи го и си излезе. Мина край момчето, без изобщо да му обърне внимание.

Като привърши втората бира за сметка на заведението, Алгейлър задряма на масата, а жената с фокстериера взе да разправя на бармана нещо за кучето си.

— Тайпи го имам, откакто се е родил — говореше тя, — и досега никога не сме се разделяли. Нито за миг.

Към дванайсет и четвърт влезе един добре облечен господин и поръча „Джони Уокър“ — черен етикет — с лед и малко сода, но веднага се поправи: червен етикет. Като го изпи, запита:

— Къде ви е телевизорът?

— Нямаме телевизор.

— Да нямате телевизор? — учуди се мъжът. — Че какъв бар е това? И през ум не ми е минавало, че в Ню Йорк може още да има барове без телевизор. И с какво развличате клиентите?

— Имаме само мюзик-бокс.

— Добре, добре — каза мъжът. — Щом имате само мюзик-бокс, значи имате само мюзик-бокс.

— Какво ви се слуша?

— Все едно. — Човекът хвърли поглед по заглавията на различните плочи в мюзик-бокса и попита: — Какво ще кажете за „Звънтете, камбанки“ в изпълнение на Бени Гудман?

— Както искате — рече барманът.

— Добре — каза мъжът и пусна монета. — Тогава „Звънтете, камбанки“.

Автоматът включи, мъжът седна пак на бара и барманът му приготви още едно уиски с лед. Плочата засвири и като чу началото, мъжът рече:

— Това не е „Звънтете, камбанки“. Друго е.

— Неправилно сте натиснали бутона.

Момченцето влезе пак. Барманът му извика да се маха, но музиката гърмеше много силно, затова той отиде до момчето и отново го изведе навън.

— Къде е моят татко? — попита Донълд Ефоу.

— Ей сега ще се върне. Стой там и го чакай.

Така продължи до два и половина, после заваля сняг. Барманът издебна удобен момент, излезе и доведе момчето вътре. После прескочи до кухнята и му донесе нещо за ядене. Момчето седна на един сандък зад бара, скрито от погледите, и почна да яде от сложената на друг сандък чиния.

Като се нахрани, взе да задрямва. Барманът му направи легло от няколко празни бирени каси, застла ги с палтото си и три стари престилки, измъкнати от сандъка за пране, и го зави със сакото си. Откакто го въведе вътре, не бяха продумали и дума и сега, приютено и полузадрямало, момчето се усмихна през сълзи.

Сутрешните клиенти вече си бяха отишли, включително Алгейлър и старата с изкуствените челюсти и фокстериера, а докато момчето спеше и барманите се бяха сменили.

Навън се мръкна, бушуваше виелица. Момчето погледа малко снега, после се обърна към бармана.

— Върна ли се татко? — запита то.

— Не още — отвърна барманът. После приклезна, за да може да говори с него. — След няколко минути свършвам работа и ще се опитам да те заведа у вас, ако можеш да ми посочиш къщата, като я видиш.

— Не се ли върна татко?

— Не, не е. Може да е забравил къде те е оставил.

— Той ме остави точно тук — каза момчето, сякаш това беше невъзможно да се забрави. — Точно тук, отпред.

— Знам.

От кухнята се показа барманът от нощната смяна, също с бяло сако, и забеляза момчето.

— Кое е това дете, Джон? От твоите ли е?

— Да — отвърна той, защото нямаше нужда да разправя какво е станало.

— Откъде му е това сако?

Момчето попремига и се загледа в земята.

— Една моя стара дреха — отвърна барманът. — Има си и свои собствени, разбира се, но много обича да носи *това* палто.

Момчето вдигна удивено очи към бармана.

— Да, такива са децата, Джон — каза другият барман. — Все им се иска да приличат на бащите си.

— Точно тъй.

Той свали бялото сако, облече своето и палтото и хвана момчето за ръка.

— Лека нощ — каза той, другият му пожела същото и го проследи с поглед, докато излезе на улицата с момчето.

Минаха мълчаливо три преки и после влязоха в дръгстора и седнаха в ъгъла.

— Горещ шоколад или сладолед ванилия?

— Не знам.

— Чаша шоколад, един ванилов сладолед и сода — поръча барманът на сервитьорката и като плати на касата, зае се със сладоледа, а момчето — с шоколада. После излязоха отново на снега.

— А сега помъчи се да си спомниш накъде живееш. Ще можеш ли?

— Не знам накъде.

Барманът спря в снега, мъчейки се да измисли какво да направи, но нищо не му идваше на ум.

— Е, добре де — каза накрая. — Искаш ли да останеш у дома тази нощ с моите деца? Имам две момчета и едно момиченце. Ще ти приготвим място да спиш. А утре баща ти ще дойде да те вземе.

— Ще дойде ли?

— Положително.

Продължиха да крачат в беззвучния сняг и по едно време барманът дочу тихия плач на момчето. Не се опита да го утешава, защото знаеше, че нищо не може да го утешава. Самото момче не искаше това, просто хлипаше си тихичко и вървеше до своя приятел. Чувало бе за скитници, чувало бе за лоши хора и му се струваше, че това е едно и също, но този тук беше човек, какъвто не бе срещало дотогава, а не беше нито скитник, нито лош човек. И въпреки това то се чувстваше ужасно самотно без своя сърдит баща.

Заизкачваха се по някакви стъпала, затрупани със сняг, и приятелят му рече:

— Ей тук живеем. Ще хапнем нещо топло и после ще си легнем, а утре баща ти ще дойде да те вземе.

— Кога ще дойде? — попита момчето.

— Сутринта — отвърна приятелят му.

Когато влязоха в светлата къща, барманът видя, че момчето е престанало да плаче, престанало може би до края на живота си.

ПОРТОКАЛИТЕ

Казаха му:

— Застани на ъгъла с два от най-едрите портокали в ръка и като се зададе автомобил, усмихни се и размахай портокалите. Ако поискат, кажи им пет цента единият — каза чичо му Джейк, — три за десет цента, а дузината трийсет и пет цента. Усмихвай се широко — продължи той. — Ти *можеш* да се смееш, нали Люк? Нали можеш понякога да се смееш?

Опита да се засмее насила, но чичо му направи ужасна гримаса и той разбра, че усмивката му не е сполучлива. Искаше му се да може да се разсмее широко, както се смеят някои хора, само че те не бяха уплашени и объркани като него.

— Не съм виждал такова сериозно момче през живота си — каза чичо му Джейк. После приклепна, за да бъдат главите им наравно, погледна го в очите и продължи: — Те няма да си купят портокали, ако не се усмихваш, Люк. Хората обичат да виждат засмени децата, които продават портокали. Това ги прави щастливи.

Слушаше какво говори чичо му, гледаше го в очите и го разбираше. Обаче това, което долавяше, бе, че и Джейк също е объркан. Видя го да се изправя и чу как изпъшка, също както пъшкеше баща му.

— Люк, нали можеш понякога да се смееш? — попита чичо му.

— Едва ли — обади се жената на Джейк. — Ако не беше такъв страхливец, щеше ти самият да идеш да продаваш портокали. И ти, и брат ти сте само за едно място. В земята. Мъртви.

Точно това не му даваше да се смее: вечните приказки на тази жена, не само думите, но и подлостта в гласа ѝ, с която винаги предизвикваше чичо му Джейк. Как можеше да иска от него да се смее и да има самочувствие, след като вечно повтаряше, че нищо не струват — и те, и целият им род?

Джейк беше по-малкият брат на баща му и приличаше на него. Тя, разбира се, говореше, че баща му е сторил добре, дето е умрял,

защото не можел да върти търговия. Това е Америка. Трябва да се движиш сред хората, да се срещаш с тях и да ги накараш да те харесват. А пък Джейк винаги казваше: „Да ги накарам да ме харесват? Че как мога да ги накарам?“ А тя се ядосваше и викаше: „Глупак такъв! Ако не беше това бебе в корема ми, щях сама да ида да работя при Розенберг и да те гледам като дете.“

В такъв момент Джейк изглеждаше отчаян като баща му, ядосваше се винаги на себе си и искаше другите да са щастливи. Джейк винаги искаше от него да се смее.

— Добре — рече Джейк. — Добре, добре, добре, убий ме, побъркай ме! Разбира се. Просто да умреш. Десет каси портокали, а в къщи нито пени и няма нищо за ядене. Просто да умреш. Да застана на улицата с портокали в ръка? Или може би да взема каруца и да тръгна по улиците? Просто да умреш — повтаряше той.

После Джейк направи някаква гримаса и му се стори толкова отчаян, като че на света не може да има по-отчаян човек от него, нито дори той самият, и му се прииска да не се разплаква от това, дето Джейк е толкова нещастен. На всичко отгоре и жената на Джейк беше по-сърдитата от всеки друг път и сама се разрева — тя все тъй ревеше, когато истински ѝ идваше до гуша и ти просто усещаш колко ужасно е всичко, защото тя не плачеше тъжно, а гневно, и припомняше на Джейк всичките сметки, всичките тежки времена, които са преживели с него, и всичко за бебето в корема ѝ, което трябваше да се роди. „И за какво е нужен на света още един глупак?“ — викаше тя.

На пода стоеше една каса портокали и тя, плачейки, взе два и каза:

— Ноември месец, а в печката и пламъче няма и всички ще се вкочанясаме. А в къщата трябва да замирише и на месо. Дръж! — викаше тя. — Яж! Яж си портокалите! Тъпчи се с тях, дано пукнеш! — и плачеше все по-силно и по-силно.

Джейк не можеше да проговори от мъка. Седна и се заклатушка напред-назад, приличаше на побъркан. Да го карат да се смее! А жената на Джейк влизаше и излизаше от стаята с портокалите в ръка, ридаеше и говореше за бебето в корема си.

След известно време спря да плаче.

— А сега да го заведеш до ъгъла — каза тя — и гледай да изкара малко пари. — Джейк сякаш бе оглушал. Дори глава не повдигна. Тя се

развика: — *Заведи го до ъгъла! Накарай го да се усмихва на хората. Трябва да ядем.*

Какъв смисъл има да живееш, когато всичко се руши и никой не знае какво да прави? Какъв смисъл има да ходиш на училище и да учиш аритметика, да четеш стихотворения, да рисуваш патладжани и всички тези глупости? Какъв смисъл има да седиш в студената стая, докато стане време за лягане, и да слушаш Джейк и жена му непрекъснато да се карат, да си лягаш, да плачеш, да се събуждаш и да виждаш тъжното небе, да замръзваш, да трепереш, да ходиш на училище и да ядеш на обяд портокали вместо хляб?

Джейк скочи и се разкреця на жена си. Викаше, че ще я убие и после ще забие ножа в сърцето си, а тя се разрева още по-силно, разкъса си роклята и гола до кръста завика: „Хубаво, по-добре всички да умрем, убий ме!“, а Джейк я прегърна през кръста и я заведе в другата стая, тя продължаваше да плаче, да го целува и да му казва, че просто е бебе, едно голямо бебе, че тя му е нужна като майка.

Беше се изправил в ъгъла и всичко стана така бързо, че не забеляза колко е уморен, а беше много уморен и гладен. Седна. Какъв смисъл да живееш, когато си съвсем сам на света, нито баща, нито майка, никой, който да те обича? Плачеше му се, но какъв смисъл да се разплаче, щом и това не можеше да му помогне?

След малко Джейк излезе от стаята. Мъчеше се да се усмихне.

— Трябва само да вземеш два големи портокала в ръка, Люк — каза той, — да ги размахаш пред хората, като минават с автомобилите, и да се усмихваш. И додето усетиш, ще продадеш цялата каса портокали.

— Ще се усмихвам — каза Люк. — Един за пет цента, три за десет цента, трийсет и пет цента дузината.

— Точно тъй — каза Джейк.

Джейк дигна касата и тръгна към задната врата.

Много тъжно беше на улицата. Джейк носеше касата с портокали, а той вървеше до него и го слушаше как му говори да се усмихва широко, а небето беше мрачно и по дърветата нямаше ни един лист, и улицата беше тъжна, а беше много смешно — портокалите миришеха така свежо и хубаво и изглеждаха толкова красиви, че беше смешно. Портокалите изглеждаха толкова хубави и бяха така тъжни.

На ъгъла на Вентура минаваха всички автомобили и Джейк остави касата на тротоара.

— Най-добре става, когато стои само едно момче — каза той. — Аз ще се върна в къщи, Люк. — Джейк приклепна пак и го погледна в очите. — Нали не те е страх, Люк? Ще дойда, преди да мръкне. Има още два часа до мръкване. Просто гледай да се чувстваш щастлив и се усмихвай на хората.

— Ще се усмихвам — каза той.

Тогава Джейк скочи, сякаш не можеше да се изправи иначе, освен със скок, и забърза по улицата, а от това светът отново стана тъжен; пет цента за един, три за десет цента, трийсет и пет цента дузината.

Той взе два от най-едрите портокали в дясната си ръка и я вдигна над главата си. Не изглеждаше добре. Тъжно беше. Какъв смисъл има да държиш два големи портокала в ръка, да вдигаш ръка над главата си и да си готов да се усмихваш на хората, които преминават в автомобилите си?

Стори му се, че мина много време, додето най-сетне откъм града се зададе автомобил. Като наближи, той видя, че шофира млад мъж, а отзад седеше жена с две деца. Когато наближиха съвсем, усмихна се, но те изглежда нямаха намерение да спират, затова той размаха портокалите към тях и се усмихна още по-широко. Не можеше да се смее прекалено широко, защото го заболя устата. Хората не спряха и дори не му се усмигнаха. Момиченцето в автомобила му се изплези, сякаш го взе за бедняк. Какъв смисъл да стоиш на ъгъла и да се мъчиш да продаваш портокали на хора, които ти правят гримаси, защото им се усмихваш и ти се иска да те харесат?

Какъв смисъл да те заболят просто мускулите, само защото едни хора са богати, а други — бедни, богатите се хранят и се смеят, а бедните нямат какво да ядат и само се карат и искат да се избият един друг?

Той отпусна ръка, престана да се усмихва и погледна към пожарния кран, после канавката под пожарния кран, после улицата под канавката, улица Вентура, и къщите от двете страни на улицата, и хората в къщите, и след края на улицата местата, където имаше лозя и овощни градини, реки и поляни и после планини и зад планините други градове, други къщи, улици и хора. Какъв смисъл да си на този

свят, щом не можеш дори пожарния кран да погледнеш, без да ти се доплаче?

По улицата приближаваше друг автомобил, той вдигна ръка и пак се усмихна, но докато автомобилът отминаваше, забеляза, че човекът дори не го погледна. Пет цента единият. Можеха да ядат портокали. След хляба и месото можеха да изядат и по един портокал. Обелваш го, вдъхваш чудесния аромат и го изяждаш. Можеха да спрат автомобилите си и да си купят три за десет цента. После мина още един автомобил и той се усмихна и размаха ръка, но хората само го погледнаха и толкова. Поне да бяха му се усмихнали, нямаше да е толкова лошо, но само да отминават без дори да се усмихнат? Минаваха много автомобили, а му се искаше да седне, да спре да се усмихва и да заплаче, защото беше ужасно. Не искаха никакви портокали, не им се нравеше да го гледат, като им се усмихва, макар че се усмихваше точно тъй, както според чичо му би трябвало да им хареса. Само го поглеждаха и нищо повече.

Падна здрач, а той си мислеше единствено, че целият свят може да свърши. Мислеше само, че ще стои там с портокалите в ръка и ще се усмихва, докато дойде краят на света.

Мислеше си, че едничкото, заради което се е родил, е да стои на ъгъла и да размахва портокалите към хората, да им се усмихва с големи сълзи по страните си до края на света, додето всичко стане черно и празно, а той ще стои там и ще се усмихва, ще го заболи устата и ще плаче, защото те дори не искаха да му се усмихнат в отговор; мислеше, че целият свят може да пропадне в мрака и да свърши, и Джейк ще е мъртъв, и жена му ще е мъртва и всички улици, къщи, хора, реки, поляни и цялото небе ще свършат и никой никъде няма да остане, нито един човек, нито една пуста улица или един тъмен прозорец, или една затворена врата, защото те не искаха да купуват портокали и не му се усмихваха и целият свят можеше да свърши.

БРАТЪТ НА БИЛ МАКДЖИЙ

Момчето се чувстваше много самотно, защото пак се беше сбило. И загуби. Само че този път от момиче. Чувстваше се и разгневено, тъй както е разгневен огънят. И замръзнало, както ледът на Северния полюс. И ранено, както се чувства хубаво животно в капан, уплашено и без свобода.

Беше много неща в едно, но предимно момчето на стола във всекидневната. Животно с чудесни очи, като млад тигър, удивен от хитрия капан.

Натупа го едно момиче с лунички по цялото лице и с ябълка в мръсната си ръка.

Но не се разплака, тъй както не се разплаква и малкият носач с премногото багаж, който непрекъснато изпуска ту един, ту друг куфар, все повече губи сили, залита и едва успява да се задържи на крака. Виждаше го бе със собствените си очи — онова негърче, което носеше кожените куфари на собствения му баща, а собственият му баща дори не го и забелязваше, камо ли да посегне поне малко да му помогне. Бе сърдит, засрамен и самотен, но не се разплака. Дясното му око бе насинено, а горната устна — разцепена и подпухнала.

— Ще го пипна аз това момиче — закани се той. — Както и да се казва, ще го намеря.

Бе стоял пред къщата на Бил МакДжий, гледаше разнебитените стъпала, мислейки, че трябва да се поправят, и никому не се бъркаше, когато дочу как някой ухапва ябълка. Обърна се и видя момичето с луничките. Беше голяма — осем, а може би и деветгодишна, свирепа, не се усмихваше. Погледна я, без да продума, и се заслуша как зъбите ѝ ухапват крехката ябълка. Нищо не каза, защото често излизаше, че се е обадил не на място. Беше много опасно.

— Знаем кой си — рече момичето.

Гласът ѝ беше писклив и недружелюбен и му мина през ум, че тя живее на някое дърво или в пещера. Ако живее по дърветата, сигурно

ще е някъде по върхарите; ако е в пещера, сигурно под сянката на някой близък храст, за да не я забелязват орлите и кукумявките.

— Да — рече тя, — знам кой си ти.

— Не знаеш — каза той. (Откъде можеше да знае?)

— Знам — продължи момичето с ябълката. — Ти си момчето, което е различно.

— Не съм.

— Да, различен си. Дори името ти е различно.

— Не, не е.

— Казваш се Поет Коб, а няма такова име.

— Ед се казвам.

— Ед чий?

— Ед МакДжий.

— Ед МакДжий! — възкликна луничавата. — Бил МакДжий няма брат.

— Аз съм братът на Бил МакДжий — каза момчето. — Аз съм неговият брат Ед.

— Нищо подобно не си — заяждаше се момичето. — Ти си лъжец. Ти си Поет Коб. И си на шест години. Майка ти е актриса, а баща ти предава поезия в Градския колеж.

— Вземи си думите назад — рече той.

— Какво да си взема назад?

— Всичко това.

— Всичко това е истина — рече момичето.

— Всичко това са лъжи. Вземи си ги назад.

— Няма!

— Тогава на ти тебе!

Той стисна пестници и се хвърли към нея с всичка сила, но не я улучи, загуби равновесие, подхлъзна се и падна.

Скочи веднага, за да поднови нападението си, но в този миг забеляза, че пред къщата на Бил МакДжий спира линейка. Напълно забрави, че е ядосан, замисли се за линейката и какво ли търсеше пред дома на Бил МакДжий и тогава нещо твърдо като камък го удари по окото и го ослепи. Падна, удари се унижително, скочи отново на крака и заудря с две ръце в посоката, където смяташе, че е момичето. Но тя не беше там.

Тъкмо взе да проглежда, макар и много зле, получи нов удар, този път в устата и отново бе повален.

Когато се изправи и можеше отново да вижда, момичето си бе отишло, а двамата мъже от линейката сега стояха пред вратата на МакДжий.

Видя момичето да се отдалечава по улицата, продължавайки да яде ябълката си. Окоето го болеше силно, устата му кървеше.

— Казвам се Ед МакДжий — каза той тихичко.

Говореше на злобното момиче, което бе се отървало тъй лесно. Говореше на майка си, на баща си, на мисиз МакДжий, на Бил, на злобното момиче и на себе си. Отиде до вратата при двамата мъже и попита:

— Какво има?

— Нещастен случай. А с *теб* какво е станало?

— Какъв нещастен случай?

— Ти по-добре се прибери у дома.

— Тук живея. Какъв нещастен случай?

— Много сериозен.

Вратата се отвори и той видя мисиз МакДжий. Веднага разбра, че се е случило най-лошото нещо на света. Мисиз МакДжий носеше Бил на ръце, но сега той изобщо не приличаше на Бил. На нещо друго приличаше.

— Какво има? — попита той мисиз МакДжий.

— Мисля, че се е удавил — отвърна мисиз МакДжий. — Беше влязъл в банята да се изкъпе, защото смятахме да идем да се помолим, и той трябва да се е подхлъзнал, ударил си е главата и се удавил. — Тя подаде дребното телце, завито в балтон, на единия от мъжете. — Сложих му тук това палто, на баща му е, та да му държи топло — каза тя. — Удавен ли е Бил?

В думите и в поведението на мисиз МакДжий не се долавяше никакво вълнение. Говореше и се движеше тъжно, както по залез е тъжна една крава, загледана в потъващото слънце, без да има какво да прави. Гласът ѝ беше тих и тъжен и изглежда не знаеше какво да каже.

Единият от мъжете — не този, който държеше Бил — поиска да разбере всичко.

— Всеки път ли като отивате на молитва, се къпе? — попита той.

— Да — отвърна мисиз МакДжий. — Всеки път.

— А колко често ходите? — продължи той. — Два пъти седмично?

— Не. Ходим веднъж в годината, на неговия рожден ден — каза мисиз МакДжий. — Отиваме да се помолим един за друг и за всеки друг, за когото се сетим. После се отбиваме в дръгстора за сладолед и се връщаме пеш у дома, защото рожденият му ден е през август, когато е приятно да се разхождаш вечер, само че той трябва да се е подхлъзнал и си е ударил главата. Удавил ли се е?

През цялото време момчето стоеше там, слушаше мисиз МакДжий и мъжете и гледаше ту към тях, ту към Бил.

Мисиз МакДжий погледна към него, сякаш той е единственият човек на света, когото познава и наистина зачита, и каза:

— Бил се е удавил, Поет.

— Аз съм Ед — каза тихо момчето. — Ед МакДжий. Братът на Бил МакДжий. — Говореше толкова тихо, че никой не го чу.

— Загубихме Бил — каза мисиз МакДжий. — Какво ще правим сега?

— Аз съм Ед — повтаряше той. — Аз съм брат на Бил. Бил беше мой брат през целия си живот.

— Щяхме да празнуваме рождения му ден като миналата година — каза мисиз МакДжий. — Удавен ли е Бил? — попита пак тя единия мъж.

— Удавил се е — потвърди той.

Момчето остана там през цялото време. Остана там и когато цялата къща се напълни със съседни и мисиз МакДжий бе единствената жена в къщата, която не плачеше. Стоя там, докато си спомни за майка си и баща си и отново му се прииска да не се казва Поет, майка му да е актриса, а баща му — преподавател по поезия.

Върна се у дома и завари баща си и майка си.

Майка му бе красива и млада и той просто не разбираше защо не е като майката на Бил, която макар да не беше нито красива, нито млада, нито играеше в театъра, нито беше интелигентна, все пак беше майка на Бил, сякаш това да му бъде майка, е било едничкото, за което е мечтала и което е искала да бъде. Баща му също беше най-красивият човек, когото познаваше, енергичен и с всичките други чудесни неща, но хич не приличаше на бащата на Бил, както му го бе описала мисиз МакДжий, човек, който е бил шофьор на автобус, докато един ден му

омръзнало и напуснал дома, заминал за Лондон или може би някъде още по-далеч, Париж навярно, за да кара там други автобуси.

Когато влезе в апартамента, чийто интериор бе работа на самия Анджели — човек с женски глас, който имаше навика да целува ръка на майка му и да казва: „Прелест, изключителна прелест“, — майка му се обличаше. Стана ѝ неприятно, че я сварва в такъв вид, изглеждаше страшно развълнувана от нещо, пушеше цигара с блестящо цигаре, а на края се беше задържала много пепел.

— О, Поет! — възкликна тя. — С кого си се бил пак?

— С едно момиче.

— С момиче?

— Да. Не искаше да си вземе назад думите, които ми каза.

— Какво ти каза?

— Че съм бил различен, а аз не съм различен. Каза, че съм бил на шест години. А съм на шест и половина. И каза, че се казвам Поет Коб. А аз се казвам Ед МакДжий.

— Ед МакДжий! Кой е той?

— Братът на Бил МакДжий.

— А кой, за бога, е Бил МакДжий?

— Момчето на мисиз МакДжий.

— О, Поет — възкликна майка му. — Джордж — извика тя, — остави моля те сонета, който пишеш, и обърни малко внимание на сина си.

Видя, че баща му излезе от кабинета си. Държеше лист хартия.

— Ан, чуй това — каза той. — Мисля, че ще ти хареса. За теб е. „О, най-красива красота, най-истинска красота, най-благородна истина...“ — Внезапно млъкна, защото бе забелязал лицето на сина си. — Какво се е случило с него?

— „О, най-сляпа слепота, най-истинска слепота!“ — каза майката. — Пак се е бил. Този път с момиче.

— Е, може би тя го е предизвикала — каза мъжът.

— Да, така е — рече жената. — Казала му, че бил различен. Поет, седни тук. Седни точно тук, на този стол.

Момчето седна на големия стол.

— Виж сега, Джордж — каза майката. — Трябва да се обличам за вечерята. Искам да бъда в най-добрия си вид. — Закъснявам вече, а

това може да се окаже най-големият шанс в кариерата ми. Искам да поговорим насаме, докато се обличам. Поет, да седиш там, където си.

— Боли ли те окото? — попита мъжът.

— О, окото не ми боли — каза момчето.

— Не ме боли — поправи го мъжът. — А какво те боли?

— Брат ми се удави.

— Ти нямаш брат.

— Бил МакДжий — каза той. — Той ми беше брат. И се удави.

— Удавил се е — рече мъжът. — Ако смяташ да ставаш поет, трябва да говориш правилно.

— Не смятам да ставам поет. Искам да стана шофьор.

— В такъв случай можеш да говориш, както си искаш. Щом не те боли окото, какво те боли?

— Джордж! — извика майката. — Нямам намерение да закъсняваме, а трябва да поговорим само двамата. Остави моля те за малко Поет и ела тук.

— Разбира се, най-красива красота, най-истинска красота — каза мъжът.

— И престани — рече тя.

— Най-благородна истина. Най-ярка, най-справедлива.

Отиде в другата стая и момчето остана само. „Най-ярка, най-справедлива“. И това наричаха поезия. Удавил се е? Не можеше да бъде. Майка му само така говореше. Той ще спипа онова момиче. Ще й даде да разбере за тази синина на окото му. Ще й даде да разбере, ще му приказва тя, че бил различен! И че не бил Ед, братът на Бил МакДжий.

Седя дълго време, както му бяха заръчали. Чуваше майка си и баща си да говорят за него, за себе си и за някой си Флойд, за когото предполагаша, че ще знае защо иска да бъде Ед МакДжий вместо Поет Коб. Тоя Флойд му дойде до гуша, намрази го.

— Кой е Флойд? — попита той.

— Какво? — попита баща му.

— Кой е Флойд?

— Зигмунд Флойд — отвърна баща му. — Приятел на нашето семейство.

— Зигмунд Флойд! — възкликна майката на Поет. — Не ставай смешен. Поет — извика тя, — мама и татко искат да си поговорят.

— Докога трябва да седя тук?

— Докато ти кажем да спреш.

— Какво да спра.

— Да спреш да седиш.

— Как може да се спре седене? — попита той.

— Престани да задаваш въпроси — рече майка му.

— Защо не ходим да се молим? Те ходят всяка година. А ние защо не ходим?

Никой не му отговори. Чуваше ги да говорят. Не им беше студено, нито бяха самотни, нито ги болеше или нещо подобно. Просто бяха красиви и изискани. Най-ярка, най-справедлива.

— Защо сте ме взели мен, а не някой друг? — попита той. — Вместо някой друг, когото щяхте да обичате? И да го водите всяка година на молитви?

Баща му и майка му пак не отговориха. Продължаваха да приказват.

— Аз ви обичам — рече той. — Защо вие не ме обичате?

Той наистина ги обичаше. Обичаше ги тъй силно, че те никога нямаше да разберат колко ги обича. Обичаше ги тъй, както мисиз МакДжий обича Бил, но те не го обичаха по същия начин.

— Ако не ме обичате така, както аз ви обичам — продължи той, — не искам повече да стоя при вас. Ще ида да живея при мисиз МакДжий.

— О, престани, моля ти се — викна майка му.

— Ще ида да живея при нея — каза той. — Не искам да ставам поет. Не искам да бъда Поет Коб. Такова име няма. Всеки друг си има майка и баща, а не поет и актриска.

— Поет и *актриса* — поправи го баща му.

— А не мъж и жена, които само говорят за Флойд. Защо не сте си взели някой като вас, вместо такъв като мен? Не искахте ли да си вземете?

Майка му и баща му излязоха от стаята и двамата облечени, и двамата красиви, и двамата прекрасни и той ги обичаше толкова много, че те никога нямаше да могат да си представят колко ги обича.

— Трябва да отиваме на вечеря, Поет — каза майка му, — но преди да излезем, искаме да ти кажем нещо, което трябва да знаеш. Ние те обичаме. И татко те обича, и майка те обича. И всички се

обичаме един друг. Обичаме красотата и изкуството и всички други неща, за които си струва да се живее.

— Мразя изкуството и красотата — каза той.

— Не, не ги мразиш — рече майка му.

— Всичко мразя.

— Добре, Поет — каза майка му. — Ето и мис Гардън идва да те окъпе и да ти даде да вечеряш.

Тя се обърна към жената и каза:

— Мис Гардън, Поет пак се е бил. Погрижете се за него, ако обичате.

— Добре, мисиз Коб — каза жената.

Родителите на Поет поговориха малко с мис Гардън, после майка му се обърна, взе го в прегръдките си, обсипа главата и лицето му с целувки и прошепна в ухото му:

— Аз те обичам толкова много, мое малко *незначително* момченце.

А баща му каза тихичко:

— Лека нощ, Ед. Лека нощ, Ед МакДжий.

Изведнъж всичко стана хубаво. За първи път баща му и майка му бяха толкова добри и сега ги обичаше повече от всякога.

Когато излизаха, той изчака мис Гардън да отиде в банята да приготви ваната. Като чу водата да тече, изтича през апартамента, втурна се надолу по стълбите, мина през изхода за прислугата да не го забележат и се затича по улицата към къщата на мисиз МакДжий.

Сега улицата беше съвсем пуста и тъмна. Качи се до вратата, почука и след малко мисиз МакДжий отвори. Той каза:

— Той ми беше брат, мисиз МакДжий. Бил беше моят брат.

— Бил се удави — рече мисиз МакДжий.

— Ще идвам всеки ден — продължи той, — защото ми беше брат.

Слезе по стълбата и спря пред къщата.

Мисиз МакДжий излезе от гостната на верандата и застана там, нищо неразбираща — нито изкуството, нито красотата, нито каквото и да било. Тихо простена, а той едва се сдържаше да не заплаче.

Обърна се и тича чак до дома. Мис Гардън се беше ядосала, но все пак се зарадва да го види. Преди да угаси лампата, тя му почете както всяка вечер, но той не я слушаше.

— Защо не ме слушаш? — попита тя.

— Мисля си.

— За какво си мислиш?

— Мисля си за брат ми.

— Ти нямаш брат.

— Вземи си думите назад.

— Взимам си ги.

— Казва се Бил МакДжий и се удави.

— Да.

— И ще ходя да я виждам всеки ден.

— Кого?

— Мисиз МакДжий.

— Добре.

Мис Гардън загаси лампата и излезе на пръсти от стаята, затваряйки вратата зад себе си.

След десетина минути телефонът иззвъня. Беше мистър Коб.

— Да, така е — каза му тя. — Избяга. Ходи някъде и се върна след десетина минути. Мисля, че е много разстроен. Сигурна съм, че мисиз МакДжий съществува и се опасявам, че е загубила сина си.

От другия край в телефонната кабина точно до салона за коктейли, където пиеха преди вечерята, мъжът слушаше внимателно, после каза:

— Ще гледаме да се върнем рано. Надникнете в стаята му след час, час и нещо.

В леглото братът на Бил МакДжий си мислеше за майката на Бил МакДжий, за самия Бил, за това колко добри приятели бяха, и накрая заспа.

Когато на сутринта се събуди, видя че майка му и баща му лежат в стаята на едно легло, направено на пода. И двамата дълбоко спяха. Гледа ги дълго, удивен и възхитен от това, което са направили. По едно време майка му отвори очи и го видя да седи в кревата. Усмихна му се и затвори очи, а той нищо не каза. След малко тя пак отвори очи и се усмихна.

— Не искаш ли да дойдеш тук при мама и татко? — попита тя.

Той скочи от кревата, а тя му помогна да се вмъкне между тях в леглото, което си бяха направили на пода. Там беше чудесно и съвсем друго. Момченцето се засмя и очите му трепкаха от радост.

— Мое малко незначително момченце — прошепна пак в ухото му майка му.

— Какво е незначителен?

— Важен. А как се казваш?

— Поет — прошепна момченцето. — Поет Коб.

Почна да се унася, задряма и майка му. После баща му се разбуди и всички си приказваха дълго време в полусън.

Той им разказа всичко, което знаеше, всичко, което си спомняше, и за пръв път в живота му те поискаха да слушат още. Задаваха му сериозни въпроси и той сериозно им отговаряше. Слушаха внимателно какво ги пита и отговаряха на въпросите му, като че ли имаше смисъл да им се отговаря. Питаше за всичко, за което си припомни, че е искал да пита, но не е имало кого, освен Бил МакДжий, който беше деветдесет годишен, но въпреки това го обичаше и никога не се подиграваше на името му, нито се правеше на голям пред него, нито се държеше с него тъй, сякаш е различен, глупав, малък или какво и да било.

Питаха го също за Бил и за майката на Бил. Вече изобщо не бяха поет и актриса. Вече не бяха представителен мъж и красива жена. За пръв път в живота му те бяха за него това, което е представлявала за Бил собствената му майка, и той беше спокоен и доволен, че и хора, които не са черни, могат също да бъдат такива. Мислил бе, че не могат. Мислил си беше, че само черните хора могат да бъдат такива, защото единствените такива хора, които познаваше, бяха черни.

Майка му изслуша много внимателно всичко, което ѝ каза, после попита:

— Искаш ли да имаш брат?

— Да — отвърна момчето. — Но повече от всичко искам да се върне Бил МакДжий.

— Зная, но не можем да върнем Бил. Когато някой си отиде по този начин, той не се връща. Идва някой друг.

— Кой идва?

— Не знаем — рече жената, — но знаем, че ще бъде наш, тъй както си наш ти.

— Наш? Защо ще бъде наш?

— Защото се обичаме.

— Защо се обичаме?

— Защото сме едно малко семейство в голямото семейство.

Мъжът протегна ръка към жената през момченцето и я прегърна, обгръщайки ги двамата заедно, жената протегна ръце да ги прегърне — и него, и момченцето, а момченцето изпъна ръце да прегърне мъжа и жената, прегърнати заедно. И тримата се прегърнаха, разсмяха се и преплетоха краката си, като за пръв път в живота си се превръщаха в нещо повече от това, което са били досега, нещо по-хубаво и от поезията, по-хубаво и от играта на сцената, превръщайки се в самото нещо, от което поезията черпи живот, а изпълнението на сцената — своето оправдание да съществува.

ТИГЪРЪТ НА ТРЕЙСИ

ГЛАВА 1

Томас Трейси имаше тигър.

Всъщност това бе черна пантера, но все толкова, той си я смяташе за тигър.

Имаше бели зъби.

Ето как се сдоби той със своя тигър:

Когато беше тригодишен и съдеше за нещата само по звука, някой бе издумал *тигър!* Каквото и да означаваше *тигър!*, Трейси поиска да си има свой собствен.

Един ден се разхождаше с баща си из града и на витрината на един рибарски ресторант нещо спря погледа му.

— Купи ми този тигър — рече той.

— Това е рак — отвърна баща му.

— Не го искам тогава — рече Трейси.

Няколко години по-късно Трейси отиде в зоологическата градина с майка си и видя истински тигър в клетка. Напомняше малко тигъра от думата, но все пак и това не бе *неговият* тигър.

С течение на годините Трейси виждаше на картинка всякакви животни — в речници, рисунки, енциклопедии и филми. Сред тези животни дебнеха и много черни пантери, но Трейси ни веднъж не видя в тях своя собствен тигър.

Един ден обаче Трейси най-неочаквано застана лице срещу лице със своя тигър. Беше петнайсетгодишен, отишъл бе сам в зоопарка, пушеше цигара и се закачаше с момичетата.

Животното бе спяща черна пантера, която внезапно се събуди, дигна глава, впери очи право в Трейси, изправи се на краката си, изръмжа, както ръмжат черните пантери, произнасяйки нещо като Ауъъъ, отиде до ъгъла на клетката, спря миг, взирайки се в Трейси, и после се върна обратно на платформата, на която спеше. Там се отпусна тежко на дъските и се загледа далеч в пространството, далеч толкова години и мили в пространството, колкото години и мили може да има то.

На свой ред Трейси също бе зяпнал пантерата. Взира се в нея около пет минути, после изплю цигарата, изкашля се, храчи и излезе от зоопарка.

— Това е моят тигър — реши той.

И повече никога не отиде в зоопарка да види още веднъж своя тигър — нямаше нужда. Той вече го притежаваше. Беше си го присвоил напълно през онези пет минути, когато го гледаше втренчен в безкрайността с ужасното си тигърско отчаяние и достойнство.

ГЛАВА 2

Като стана на двайсет и една, Трейси замина с тигъра си за Ню Йорк. Там, на пазарището Уошингтън на Уорън стрийт, почна работа във фирмата на Ото Сейфанг, занимаваща се с внос на кафе. Повечето предприятия в този район бяха продоволствени магазини, тъй че освен дето пиеше безплатно кафе — в дегустаторския отдел, — Трейси можеше и да яде безплатно плодове и зеленчуци. Заплатата за неквалифицираната работа, която вършеше Трейси, бе ниска, но самата работа макар и тежка, беше добра. Отначало не му беше лесно да премята на гръб тежките по сто паунда чували с кафеени зърна и да ги носи на петдесет ярда, но след седмица това стана нищо за него и дори тигърът се удивляваше на лекотата, с която ги пренасяше Трейси.

Един ден Трейси отиде при своя пряк началник на име Валора да поговори за бъдещето си.

— Искам да стана дегустатор — заяви Трейси.

— Кой ти каза? — рече Валора.

— Кой какво да ми е казал?

— Кой ти каза да станеш дегустатор?

— Никой.

— Какво разбираш от дегустиране? — запита Валора.

— Обичам кафето — отвърна Трейси.

— Какво разбираш от дегустиране? — повтори Валора.

— Пробвах малко в дегустаторския отдел.

— И ти като всички, които не са от професията, си ял в дегустаторския отдел кафе с понички — рече Валора.

— Мога да различавам кога кафето е лошо и кога хубаво — рече Трейси.

— По какво разбираш?

— По вкуса.

— Имаме трима дегустатори — Нимо, Пибърди и Рингърт — рече Валора. — Работят в „Ото Сейфанг“ от двайсет и пет, трийсет и пет и четирийсет и една години. Ти откога работиш във фирмата?

— От две седмици.

— И искаш да станеш дегустатор?

— Да, господине.

— И искаш да стигнеш върха на стълбата за две седмици?

— Да, господине.

— И не искаш да си чакаш реда?

— Не, господине.

В това време в канцеларията влезе самият Ото Сейфанг. Валора скочи от стола си, но на Ото Сейфанг, седемдесетгодишен мъж, това му беше неприятно. Той каза:

— Седни, Валора! Продължавай!

— Да продължавам? — попита Валора.

— Хайде, продължавай, откъдето те прекъснах, и не се прави на глухоням — рече Ото Сейфанг.

— Говорехме с това момче тук — иска да работи като дегустатор.

— После?

— Той е при нас от две седмици, а иска да става дегустатор.

— Продължавайте си разговора — рече Ото Сейфанг.

— Да, господине — каза Валора и се обърна към Трейси. — Само след две седмици — рече той — искаш да получиш служба, с каквата Нимо, Пибърди и Рингърт се сдобиха едва след двайсет, двайсет и пет и трийсет години работа за фирмата? Така ли?

— Да, господине — отвърна Трейси.

— И искаш да постъпиш при Ото Сейфанг точно като такъв и да получиш най-добрата работа?

— Да, господине.

— И знаеш всичко за вкуса на кафето?

— Да, господине.

— Какъв вкус има *хубавото* кафе?

— На кафе.

— Какъв вкус има *най-хубавото* кафе?

— На хубаво кафе.

— Каква е разликата между *хубаво* кафе и *най-хубавото* кафе?

— В рекламата.

Валора се обърна към Ото Сейфанг, колкото да каже:

— Какво смятате да нравите с такъв хитрец от провинцията?

Но Ото Сейфанг явно не споделяше становището на Валора. Просто го чакаше да продължи.

— В дегустаторския отдел няма никакви вакантни места — рече Валора.

— А кога *ще има*? — попита Трейси.

— Като умре Нимо — рече Валора. — Само че при Ото Сейфанг за това място преди теб чакат още трийсет и девет души.

— Все пак Нимо няма скоро да умре — рече Трейси.

— Ще му кажа да побърза — рече Валора.

— Аз не искам да бърза.

— Но искаш неговата работа?

— Не, господине — каза Трейси, — искам *четирима* дегустатори.

— Искаш *ти* да бъдеш четвъртият? — попита Валора. — А не Шивли, който е на ред?

— Какъв ред?

— Редът за дегустаторите на кафе — рече Валора. — Искаш да прередиш Шивли?

— Не искам да го пререждам — отвърна Трейси. — Просто искам да постъпя в дегустаторския отдел, защото *мога* да различавам кафето и зная кога е хубаво.

— Наистина ли?

— Да, господине.

— Ти откъде си? — попита Валора.

— От Сан Франциско — отвърна Трейси.

— Защо не се върнеш в Сан Франциско? — Валора се обърна към Ото Сейфанг. — Ясно, нали, господине — рече той.

Нито Валора, нито Ото Сейфанг знаеха, че всъщност разговора водеше тигърът на Трейси. Мислеха, че говори самият Трейси.

Отначало Ото Сейфанг смяташе, че ще стори нещо изненадващо, нещо, което е виждал някога на сцената. Нещо неочаквано за Валора например, а може би дори и за Трейси. Но след малко реши, че не е на никаква театрална сцена, а във фирмата си за внос на кафе, която е място за бизнес, а не за изкуство. Беше повярвал, че би назначил четвърти дегустатор, при това самия Трейси, защото Трейси бе намерил достатъчно смелост да дойде при Валора и да му каже истината: че той, Трейси, разбира от хубаво кафе, когато той, Трейси,

го опитва и като връх на всичко да оповести, че той, Трејси, има идеи в главата си. За рекламирането, например. (Каква шега е изкуството, ако смяташ, че всичко става ей така, помисли си Ото Сейфанг. В изкуството се очаква да дадеш на момчето онова, което иска, и да направиш нещо от него, само защото е дошло от Калифорния с остроумни отговори на някакви идиотски въпроси. Но какво *всъщност* беше това момче? Разбираше ли нещо от кафе? Да не би да живее и диша само с кафе? Не. Просто един находчив всезнайко.)

Тъй че Ото Сейфанг се отказа да стори нещо неочаквано.

— Каква ти е професията? — обърна се той към Трејси.

— Пиша песни — отвърна Трејси.

— О! А какво работиш във фирмата „Ото Сейфанг“? Знаеш ли аз кой съм?

— Не, господине — рече Трејси. — Кой сте вие?

— Ото Сейфанг.

— А вие знаете ли кой съм аз?

— Кой си ти?

— Томас Трејси.

(Аз притежавам тази фирма, помисли си Ото Сейфанг. Тя е моя собственост от четирийсет и пет години. А ти какво имаш?)

(Аз имам тигър — помисли си Трејси в отговор на мислите на Ото Сейфанг.)

След като си размениха ясно тези мисли, продължиха разговора.

— Какво работиш във фирмата „Ото Сейфанг“? — запита старият.

— Разтоварвам и пренасям чували — отвърна Трејси.

— Искаш ли да продължаваш тази работа? — рече Ото Сейфанг.

Трејси знаеше, че тигърът има готов отговор, и нетърпеливо очакваше да го чуе, но изведнъж откри, че тигърът е заспал от отегчение.

И тогава Трејси чу собствения си глас да отговаря:

— Да, господине, искам да продължавам тази работа.

— По дяволите, връщай се тогава на работа — рече Ото Сейфанг.

— И ако още веднъж дойдеш да дрънкаш глупости с Валора и да му губиш времето, ще те изхвърля. Валора знае как да си губи времето и без твоя помощ. Така ли е, Валора?

— Да, господине — отвърна Валора.

Трейси се върна на работа, зарязвайки тигъра дълбоко заспал под писалището на Валора.

Когато тигърът се събуди и се върна при Трейси, Трейси не искаше да му говори.

— Ауъъ — рече тигърът с надежда да разчупи леда.

— „Ауъъ“, я! — рече Трейси. — Чудесен номер, и то на приятел! Мислех, че ще се разскачаш. Не очаквах от теб да заспиш. Като ме попита „Искаш ли да продължаваш тази работа“, разчих да кажеш нещо на място. И се наричаш тигър!

— Мър-р-у-ъ-ъ — измърка тигърът.

— Мър-р-у-ъ-ъ! Хайде, махай се! — рече Трейси.

Останалото време от деня Трейси разтоварваше чувалите в сърдито мълчание, защото за пръв път тигърът бе заспал в толкова неподходящ за лоши обноси момент, а на Трейси това хич не му се хареса. Разтревожи се дълбоко — в семейното дърво на тигъра май имаше някакво съмнително петно.

След работа Трейси тръгна към метрото с Нимо. През целия път Нимо нервничеше, тъй като от сутринта все беше пил кафета. На години беше почти колкото самия Ото Сейфанг, но нямаше тигър и всъщност дори не си и представяше, че човек може да *има* тигър. Едничкото, което правеше Нимо, бе да стои на пътя на Шивли. А Шивли стоеше на пътя на останалите трийсет и осем души във фирмата „Ото Сейфанг“.

Е, добре, Трейси също ходеше на работа, но в същото време бе написал и три стиха за песен. Щеше да ходи още малко на работа в „Ото Сейфанг“, докато се окопити тигърът, но нямаше да стои на ничий път и никого нямаше да прережда.

Като излезе от метрото и тръгна към Бродуей, Трейси реши да изпие чаша кафе и пи. Явно беше специалист дегустатор, знаеше си го. И не искаше да чака ей така цели трийсет и пет години, за да го докаже. Изпи още една чаша, после трета със самочувствието на специалист.

ГЛАВА 3

От време на време тигърът на Трейси се озърташе в очакване да забележи млада тигрица, която да има такива маниери, че да спре вниманието му, но речеше ли да се озърта, тигърът никога не забелязваше млади тигрици. Имаше само млади котки. В няколкото случая, когато му се мярна тигрица, тигърът на Трейси бързаше за някъде и едва имаше време колкото да се обърне, все още забързан напред, и да погледне след нея. Това положение на нещата изглеждаше тъжно, тъй че тигърът един ден тъжно рече:

— Люн.

— Какво значи това? — попита Трейси.

— Алюн.

— Не разбирам.

— Ах люн.

— Какво е това?

— Луналюн.

— Няма никакъв смисъл.

— Ах луналюн — рече търпеливо тигърът.

— Ако искаш да кажеш нещо, говори на английски — каза Трейси.

— Ла — рече тигърът.

— Това вече е на френски — каза Трейси. — Говори на английски. Знаеш, че не разбирам френски.

— Сола.

— Солар?

— Со — рече тигърът.

— Не съкращавай думите — каза Трейси, — и говори бавно, че да разбере какво се мъчиш да кажеш.

— С — каза тигърът.

— Можеш и по-добре да говориш — рече Трейси. — Или говори, или си затваряй устата.

Тигърът си затвори устата.

Трейси се замисли над това, което беше казал тигърът, и внезапно проумя.

Беше през обедната почивка. Трейси седеше на слънце на стъпалата пред входа на фирмата и слушаше как Нимо, Пебърди и Рингърт си говорят за високото положение, което са достигнали в света на кафето благодарение на своето предано дегустиране. От време на време Трейси се опитваше да намери рима на някоя дума за песента, която съчиняваше, но тя така си и остана недовършена.

Тъкмо се опитваше да разбере какво бе казал тигърът, когато по Уорън стрийт се зададе момиче в тясно прилепнала жълта плетена рокля. Беше с ужасно дълга черна коса, сресана на прав път, толкова буйна, че приличаше на грива. Имаше страшно жив блясък и наелектризирано пропукваше. Тигърът на Трейси сви мускули, грациозната му глава се обтегна напред към момичето, опашката му се изопна и се скова съвсем неподвижно, като едва забележимо потрепваше. После тигърът глухо и мощно изръмжа: Ауъъ!

Професионалистите дегустатори чуха ръмженето и удивено се обърнаха към Трейси, защото никога дотогава не бяха чували такъв изключителен звук.

— О! — каза Трейси на тигъра. — Сега разбрах.

— Ауъъ! — повтори тигърът, ръмжейки сякаш от болка, и още по-силно обтегна глава напред. Тогаз погледът на Трейси се гмурна в очите на момичето. Ръмженето и гмурването станаха съвсем едновременно. Момичето дочу ръмженето, усети гмуркането, поспря едва, леко се усмихна, изпъна още повече прилепналата жълта плетена рокля и отмина с танцуващи стъпки, а ръмженето на тигъра премина в леко стенание.

— Така ли казват в Калифорния? — попита Нимо.

— Ауъъ — рече Трейси.

— Кажи го пак — рече Пебърди.

Трейси повтори, а в същото време гледаше след отминаващото момиче и тигъра, който с едри скокове се втурна след него.

— Чу ли Рингърт? — рече Пебърди. — Как викали в Калифорния, като видят такава хубавица.

— Бъди спокоен — каза Рингърт, — чух.

— Чул си го — рече Нимо, — ама *можеш* ли да го кажеш?

— Разбира се, че не мога — отвърна Рингърт — и никой от вас, старите дегустатори, не може да го направи.

Дегустаторите на кафе се съгласиха, признавайки, че не ще могат да го сторят, и после всички се върнаха на работа. Тигърът следваше Трейси с едри скокове от камарата чували с кафе до далечния склад на компанията, пренебрегвайки пътеката. Цял следобед Трейси подхвърляше чувалите, сякаш бяха кесийки с фасул.

— Която и да е тя — каза той на тигъра, — сигурно работи някъде наблизо. Ще я видя утре през обедната почивка, вдругиден също ще я видя и тогава ще я поканя на обяд.

Трейси говори на тигъра целия следобед, но тигърът само ръмжеше. От време на време другите носачи дочуваха ръмженето. Всичките бяха млади хора и искаха да го имитират, но то бе неподражаемо. Трябва да имаш тигър. Един от тях на име Калъни почти можа да го постигне и самоуверено заяви на Трейси, че каквото и да направи някой от Калифорния, ще го направи и той, защото е от Тексас.

— Утре, вдругиден, по-вдругиден — говореше Трейси на тигъра, — и после ще я поканя на обяд.

Както и очакваше, планът се осъществи.

Тя седеше срещу Трейси на масата в кафене „Окей“ и двамата се хранеха, а тигърът обикаляше с дебнешката си походка около масата и гледаше да не ръмжи или да не преглъща.

— Казвам се Том Трейси — рече Трейси.

— Знам — каза момичето — казахте ми.

— Забравил съм.

— Знам. Казахте ми го три пъти. И се казвате Томас, а не Том, нали?

— Да — каза Трейси. — Томас Трейси. Това ми е името. Това е цялото ми име. Искам да кажа, това е само моето име. А името на човека не е всичко.

— А как ви е второто име? — попита момичето.

— Нямам — рече Трейси. — Само Томас Трейси. За по-кратко Том, ако искате да ми викате на галено.

— Не искам — каза момичето.

— Не искате? — възкликна Трейси, защото тази забележка бе от голямо значение за него. Той чак потръпна, обнадежден от

прекрасното естество на това значение. Потръпна и забеляза, че тигърът се вижда в нещо тъй напрегнато, че цялото му тяло потрепва. Обърна се да види в какво се вижда тигърът и откри, че е млада тигрица.

— Не искате? — повтори Треиси.

— Да — каза момичето. — Томас Треиси ми харесва тъй, както си е. А няма ли да попитате аз как се казвам?

— Как се казвате? — попита Треиси с понижен глас.

— Лора Лути — каза момичето.

— О! — промълви Треиси. — О, Лора Лути.

— Харесва ли ви?

— Дали ми харесва? О, Лора Лути! Лора Лути! Двата тигъра се гонеха около Лора Лути и Томас Треиси, докато те обядваха и продължиха да се гонят, когато те се нахраниха и отидоха до касата, където Треиси пусна осемдесет и пет цента за обяда на двамата.

Какво значение имаха парите!

На улицата Треиси взе Лора за ръка и така минаха край „Ото Сейфанг“, край Нимо, Пибърди и Рингърт, които бяха наизлезли отпред. Двата тигъра вървяха невъзмутимо един до друг. Треиси изпрати Лора до службата ѝ, две преки по-надолу на Уорън стрийт, недалеч от доковете, където тя работеше като стенограф.

— Утре? — попита той, без да знае какво точно иска да каже, но разчиташе, че *тя* ще знае.

— Да — отвърна Лора.

Тигърът на Треиси изръмжа. Тигърът на Лора снижи глава полуусмихнат и се обърна.

Треиси се върна в „Ото Сейфанг“ при дегустаторите на кафе, които още седяха отпред.

— Треиси — каза Нимо, надявам се да живея достатъчно дълго, за да видя какво ще излезе от това.

— Разбира се — рече Треиси. Говореше с гняв и прямота. — Ще живееш, Нимо, защото си *длъжен*.

Тигърът сега бе застанал по средата на тротоара, втренчен в пространството.

Същия този ден като си тръгна за в къщи след работа, Треиси видя, че тигърът стои все така посред тротоара и самият той се спря до него, заставайки на пътя на оживения след работния ден човешки

поток. Стоя там до тигъра дълго време, после се обърна и се запъти към метрото заедно с тигъра, който неохотно го последва.

ГЛАВА 4

Лора Лути живееше във Фар Рокауей. В събота и неделя обикновено оставаше в къщи при майка си. Майката на Лора, ако изобщо има място за сравнение, бе по-хубава от самата Лора, тъй че между тях съществуваше едно постоянно, макар и деликатно съперничество в огледалата из къщата, в мненията им за киноартисти, драматични актьори, за съседите наоколо и за хората от църквата. (Църквата бе на отсрещната страна на улицата, тъй че те можеха да виждат тези хора. В съботите и неделите гледаха заедно, а останалото време майката на Лора гледаше сама или, тъй като нищо не ѝ пречеше да зяпа, не си даваше труд да гледа навън. От време на време обаче все пак се случваше да забележи един елегантен и строен господин, който влизаше късно следобед в църквата за изповед или може би да даде своята лепта.)

Това съперничество между майка и дъщеря процъфтяваше напук на това, че Оливър Лути, бащата на Лора, се връщаше всяка вечер от Манхатън, където работеше, и че от двайсет и четири години споделяше едно легло с мисиз Лути, чието малко име бе Вайола.

Мистър Лути работеше като счетоводител. Той, така да се каже, се занимаваше със счетоводство, откак спеше заедно с мисиз Лути. Всъщност тя го бе накарала да се залови със счетоводството, тъй като бе на мнение, че е много по-добре да се занимава с нещо като счетоводство вместо с нещо като корабна търговия, което бе неговата професия преди брака му с нея. В корабната търговия той бе по-точно чиновник, но Вайола винаги казваше, че бил в корабоплаването — твърдейки това, често си позволяваше да вярва, че е търгувал с добитък и с трактори, или може би дори със самите кораби. Не веднъж ѝ се струваше, че и другите смятат така, и не бързаше да разсее хорските впечатления. Разбира се, впечатленията скоро се разсяваха сами, но затова пък винаги ѝ оставаше онзи кратък миг на дръзка, макар и съмнителна слава.

Много често на семейство Лути гостуваха чудесни хора от никъде. Имаше нещо много привлекателно в тези посетители. За разлика от хората, за които можете да прочетете нещо в рубриките „Обществен живот“ на вестниците, тези хора изглеждаха дори мръсни. И все пак — когато те самите се пооткрехваха, благодарение любезните въпроси на мисиз Вайола, и почваха да приказват — изглеждаха все по-малко мръсни и все повече, ако не се гледа на лошата им съдба, като хора, чието истинско място е била сцената.

Тези посещения биваха грижливо планирани, и то така, че най-често да се паднат в събота следобед. Веднъж — само Вайола би могла да обясни как — от банята им излезе един мъж на име Глиър, озова се в хола и там се сблъска с Вайола, идваща от спалнята с един стар брой на „Рийдърз Дайджест“, в който искаше да покаже на мистър Глиър някаква статия за транспорта; той я обгърна нежно с ръце и направи на лицето ѝ нещо, което приблизително може да се нарече целувка. Тя си спомняше, че е ухаел на сен-сен и че ако би решил да влезе в киното, положително би получил работата на чиновник, но чиновник в някой филм. Знаейки какво ѝ се върти в главата, познавайки добре влиянието, което би упражнила върху един динамичен мъж, който може да стане филмов актьор, мистър Лути две години доста се поизмъчи. Накрая тя забрави мистър Глиър и щом се сетеше за него, наричаше го не Глиър, а Шермън — бог знае защо.

„Какво ли стана с онзи интересен човек, Шермън?“ — бе попитала веднъж мъжа си, а той отговори, че са го превърнали в статуя и са го турили в един парк на Савана^[1].

И така една неделя следобед във Фар Рокауей, като гост на семейство Лути, се озова и Томас Трейси.

По целия път до къщата на Лути тигърът бе напрегнат, горящ от нетърпение отново да се срещне с тигрицата на Лора. Щом Трейси и тигърът се намериха в къщата, изведнъж почнаха да се случват необикновени неща.

Трейси забеляза майката на Лора, Вайола, а Вайола забеляза Трейси. Не бе случайно това забелязване. Може би няма нищо чудно в това Трейси да забележи Вайола, защото у нея имаше нещо, което човек не може да не забележи. Беше си същата Вайола, далеч не наедрияла от времето, но още по-порочна от уморителната си невинност.

Лора забеляза това забелязване между Трейси и майка ѝ, после го забеляза и баща ѝ. Той забеляза също, че в църквата отсреща става нещо. Тогава Вайола го изпрати да купи сладолед, което бе прието охотно, защото църквата бе на път за магазина и той щеше да надникне и там, за да разбере какво става.

Щом той излезе, Вайола донесе кутия шоколадови бонбони и покани Трейси да си вземе, което повлече значителен брой последници. Лора си даде вид, че се радва дето Трейси и майка ѝ се разбират тъй добре и помоли да я извинят за момент, защото трябвало да потърси свидетелството си за краснопис, където името ѝ било написано Люти, вместо Лути.

Тя излезе весело от стаята, като остави Трейси и тигъра му насаме с мисиз Лути и шоколадовите бонбони.

Тя му предлагаше шоколадови бонбони, Трейси си взимаше, докато накрая изяде шест и тогава, неспособен да си даде сметка какво става, скочи, готов на всичко.

С изненада откри, че тази готовност не е неочаквана, а по-скоро предвидена. И той, както и Глиър преди, сграби невинната жена и направи на лицето ѝ нещо, което приблизително може да се нарече целувка. Мисиз Лути моментално отбеляза, че дъхът му мирише на зъби. Трейси се отдръпна точно навреме, за да даде път на тигъра, после отново отстъпи, та да може настървено забързаният звяр да се върне. Тогава отново се зае с въпроса за целувката.

Още незавършил втория си опит, в стаята цъфна Лора.

Трейси се помъчи да се престори, че това, което прави, всъщност съвсем не е онова, което изглежда да е, макар изобщо да не си представяше на какво ли друго би могло да прилича, освен на това, което си е.

Тогаз видя, че тигърът на Лора е застанал до нея и е вперил в него очи, пълни с удивление и омраза. После потърси с поглед своя тигър, но той си бе отишъл.

Трейси си взе шапката и напусна къщата.

Откъм църквата се зададе мистър Лути със сладоледа и Трейси забърза в обратната посока.

Чак когато се намери отново на Бродуей, тигърът му успя да си проправи път сред неделните тълпи, настигна го и тръгна редом с него.

— Втори път да не си посмял! — каза му Трейси.

На следния ден през обедната почивка Трейси застана пред фирмата с надеждата да види Лора, но тя не мина по улицата.

И докрая на седмицата си остана така.

[1] Намек за статуята на генерал Шермън, герой от Гражданската война в САЩ. — Бел.ред. ↑

ГЛАВА 5

— И какво се получи? — попита Нимо през обедната почивка в петък.

— От песента ли? — каза Трейси.

— Не — рече Нимо, — кой ти гледа песента? Какво стана с чернокосата хубавица в блестящата жълта рокля?

— Ауъъ — каза печално Трейси.

— Какво значи това? — попита Нимо.

— Отидох миналата неделя у тях във Фар Рокауей и се запознах с майка ѝ. Донесе една кутия шоколадови бонбони и аз изядох цели шест. Хич не обичам шоколад, но тя все ми ги завираше в лицето и аз все трябваше да си взимам по един. И накрая май не се получи много добре.

— Защо? — попита Нимо.

— Ами, бях изял всичките тези бонбони, бащата беше отишъл за сладолед, дъщерята бе отишла да търси някакво свидетелство, аз сграбчих майката и я целунах.

— Ами!

— Ами, я!

Дегустаторът се разхълца неудържимо.

— Какво ти е? — попита Трейси.

— Не зная — рече Нимо.

— Май по-добре ще е да си идеш в къщи и да си легнеш — каза Трейси.

— Не, нищо ми няма — рече Нимо. — Само ми кажи точно какво стана. Искам да зная.

— Ами, това, което ти казах — рече Трейси. — Май че е от шоколада.

— И какво мислиш да правиш? — попита Нимо.

— Ще гледам някак да оправя нещата — отвърна Трейси.

— Как?

— Някой ден през обедната почивка ще седна пак тук, пред фирмата — рече Трейси, — и по Уорън стрийт ще се зададе някое момиче като Лора Лути, само че този път като ида на гости у тях и видя майка й, няма да си взимам никакви шоколадови бонбони, това е.

— Но ти няма да срещнеш момиче като Лора Лути — каза Нимо. — Отивам да си гледам работата.

— Имаш още двацет минути — рече Трейси.

— Не, трябва да се прибирам вече — каза Нимо, — пък и за какво да стоя тук? Каква полза да чакам?

Нимо вече бе тръгнал, когато чу Трейси да ръмжи. Обърна се и видя чернокосата хубавица. Само че до нея вървеше някакъв непознат момък, на вид счетоводител и явно не от Калифорния.

Нимо се прибра възмутен, а Трейси гледаше и не вярваше на очите си.

Понечи да се усмихне, но не можа.

Лора отмина, без дори да го погледне.

Нимо хълцаше непрекъснато и накрая го пуснаха да си иде. На другия ден не дойде на работа. В понеделник сутринта в дегустаторския отдел седеше Шивли с празничен костюм от син шевиот, тъй като Нимо бе умрял.

Някои казваха, че е умрял от хълцането, но от такива хора ще чуеш, че камилите умирали от гърло.

ГЛАВА 6

Колко сърца са били разбити в миналото, колко сърца се разбиваха сега и колко сърца щяха да се разбият във времената, които идваха! Нимо бе свършил, Лора бе изгубена, Шивли бе най-сетне в дегустаторския отдел, Пебърди и Рингърт го третираха като куче, непрекъснато дебнеха резултатите от дегустирането му и разбиращо се споглеждаха.

Трите реда от песничката на Трейси се оказаха боклук, както и много други неща. Песента се стопи, самото късче хартия, на което я бе записал тъй грижливо, бе изчезнало, а и мелодията бе забравена.

Един неделен ден Трейси и тигърът отиваха към църквата „Сейнт Патрик“ на Пето авеню, изгаряни от треската на някаква стара и смътна религия, която някак изглеждаше нова, вървяха всеки в собствената си човешка или животинска самота.

Влязоха и огледаха всичко.

Следната събота Трейси напусна работата си при Ото Сейфанг и се върна в Сан Франциско.

Минаха няколко години.

Един ден — Трейси бе вече дващест и седем годишен и отново в Ню Йорк — той тръгна да се поразходи, както се бе разхождал преди шест години.

Като стигна Уорън стрийт, отклони се от Бродуей и се отправи към бившата фирма на Ото Сейфанг, вече магазин на Кийни.

И кафето ли бе фалирало? Нимо, Пебърди, Рингърт, Шивли, Ото Сейфанг — и те всичките ли бяха фалирали?

Пред входа на сградата тигърът изведнъж настръхна, защото точно там бе стоял един цял следобед, загледан след отминаващата Лора Лути.

Пред магазина на Кийни Трейси ускори крачка, спря едно такси и каза да го откарат пред градската библиотека.

Оттам Трейси и тигърът продължиха разходката си по Петото авеню. Улицата гъмжеше от празнично облечени хора, мъже и жени с

децата си.

Трейси все още не бе открил момичето, което можеше да замени Лора Лути. Нимо бе предрекъл, че Трейси *никога* няма да я открие, и сега му се струваше, че е бил прав.

Спря на ъгъла, на една пряка от „Сейнт Патрик“, и се загледа как едно момиченце пресича улицата със сестричката си. Тигърът дойде до него. Трейси сложи ръка на главата му.

— Можеха да бъдат мои — рече Трейси.

— Ауъъ — каза тигърът.

Тръгна бавно с тигъра край себе си. Изведнъж удивен забеляза, че всички откъм неговата страна на улицата се втурват бързо към отсрещната. Погледна натам и видя, че всички са спрели, цяла тълпа, и гледат към него, някои дори през фотообективи.

В пълно недоумение Трейси се запъти да пресече улицата, за да разбере за какво е цялата суматоха, но щом слезе от тротоара, хората отсреща се разбягаха с викове и писъци.

Обърна се и погледна пак тигъра.

Гледай ти, през целия му живот тигърът винаги е бил с него, но досега никога не бе се случвало подобно нещо.

Никога и никой досега не бе забелязвал тигъра.

Възможно ли е сега да го виждат всички?

Кучетата се задърпаха на каишките си, взеха да лаят и да скимтят. Това също бе нещо ново. Трейси спря наред Петото авеню, докато отmine автобусът, и отново се удиви, този път от лицето на шофьора и на пътниците.

— Хм, разбираш ли какво става? — попита Трейси тигъра си. — Изглежда са те видели. Изглежда те наистина те виждат точно тъй, както съм те виждал досега само аз. Само че гледай, те са ужасени, изплашени до смърт. Боже мой, те би трябвало да знаят, че няма от какво да се страхуват.

— Ауъъ — изръмжа тигърът.

— Не съм те чувал да говориш толкова добре от времето, когато бяхме в „Ото Сейфанг“ и по улицата се зададе Лора Лути.

Трейси и тигърът тръгнаха отново по Петото авеню и накрая стигнаха „Сейнт Патрик“. Трейси мислеше да влязат в църквата, както бяха правили преди шест години, тъй че се запъти да пресече улицата и да влезе, но щом тръгна да премине отсреща, хората пред църквата

се разпръснаха и избягаха. После и ония от църквата започнаха да излизат. Трейси и тигърът бяха закъснели за литургията, но въпреки това искаха да влязат, да минат по средната пътека и да погледнат отново всички красиви неща там, простора и блясъка на великолепието, многоцветните витражи, чудесните колони и горящите свещи.

На излизане от църквата хората бяха спокойни, но после внезапно изпадаха в паника. Някои се втурваха по преките улици, други — нагоре и надолу по Петото авеню, трети — обратно в църквата, за да се скрият.

— Ужасно съжалявам за това — рече Трейси. — Сам знаеш, че никога досега не се е случвало подобно нещо.

— Ауъъ — каза тигърът.

— Но все пак ще влезем в църквата — каза Трейси. Сложи ръка на главата на тигъра и така тръгнаха заедно към входа на църквата, изкачиха се по стъпалата и се потопиха в чудесната атмосфера вътре.

Но ако *пространството* беше чудесно, останалите в него хора не бяха, дори и няколкото мъже в плащеници. Бързо и в безреда всичките се изпокриха.

Трейси и тигърът закрачиха бавно по средната пътека. Тук-там затворените врати се пооткрехваха, отвътре се визираха ужасени очи, после вратите отново се затваряха и той чуваше как ги заключват и залостват.

— Чудесно място, нали? — рече Трейси. — Само че помниш ли колко бе различно преди шест години? Тогава тук гъмжеше от хора — мъже, жени, деца — всички за нещо се радваха, а не като сега — да се плашат до смърт, да тичат и да се крият зад вратите. От какво се страхуват? Какво ги е прихванало?

— Ауъъ — обади се тигърът.

Трейси и тигърът излязоха от църквата през изхода на 50-а улица, но щом се озоваха навън, Трейси видя бронирана кола, от която към тях стърчаха цевите на пушки. Огледа улицата и близо до Медисън авеню забеляза още една бронирана кола. Зад колите се тълпяха наплашени хора, чакащи да се завърже сражение и да се стигне до някакъв край.

Човекът, който седеше зад волана на колата, спряла точно пред Трейси, бързо вдигна стъклото, за да се предпази по-сигурно от тигъра.

— Какво има? — попита Трейси.

— За бога, не виждаш ли този звяр до себе си — отвърна шофьорът.

— Виждам го, естествено — рече Трейси.

— Това е избягалата от цирка пантера.

— Я не ставай глупав! — рече Трейси. — Това животно не е и помирисвало цирк. И не е пантера, а *тигър*.

— Отдръпни се, човече, нашите хора ще стрелят!

— Да го застрелят? — учуди се Трейси. — Вие да не сте луди?

И тръгна по 50-а улица към Медисън авеню. Шофьорът на бронираната кола запали мотора и бавно потегли след Трейси, като не спираше да го убеждава, че трябва да се отстрани от тигъра.

— Дръпни се, човече — викаше той.

— Гледай си работата! — рече Трейси. — И си закарай бронираната кола обратно в склада ли, в гаража ли, знам ли къде си я държиш!

— Пази се, все едно — ще стреляме — извика шофьорът.

— Само да сте посмели! — извика им Трейси.

— Добре, момче, сам си го търсиш! — рече шофьорът.

Чу се изстрел. Трейси се огледа да види дали не са ранили тигъра. Не бяха и той хукна да бяга към Медисън авеню.

Сега тигърът направо хвърчеше. Трейси през живота си не бе го виждал да тича така стремглаво. Като наближи втората бронирана кола на 50-а улица, проехтя нов изстрел. Тигърът подскочи, падна и когато се втурна да бяга, Трейси забеляза, че предната му дясна лапа е подгъната и той подскача на три крака. Като стигна до Медисън авеню, тигърът зави и изчезна от погледа му, а най-близката бронирана кола го последва с цялата си пълзяща мощ.

Трейси се втурна да догони тигъра. Но на ъгъла го спряха трима полицаи. Набутаха го във втората бронирана кола и потеглиха с него.

— Защо искате да ми убиете тигъра? — попита Трейси.

— Това животно е разкъсало пазача на цирка и е избягало — отвърна шофьорът.

— Какво говорите! — рече Трейси.

— Много добре чуваш — отвърна мъжът.

— Този тигър си го имам почти цял живот — рече Трейси.

— *Никакъв* тигър не си имал цял живот — рече шофьорът, — но че ти има нещо, има ти и скоро ще го разберем какво е.

ГЛАВА 7

Трейси седеше на един стол тип „Английска национална банка“ в средата на огромна зала, из която се суетяха репортери, фотографи, полицаи, дресьори на животни и цял куп разни други.

Ако тигърът наистина не е бил неговият собствен тигър, то и неговият собствен тигър сега наистина не беше при него.

Той седеше сам.

Нямаше го тигъра, легнал на пода до краката му.

Трейси седеше на този стол вече цял час.

Внезапно в залата влезе нов човек.

— Доктор Пингицър — каза някой.

Бе нисък, усмихнат мъж на около седемдесет години.

— Е, какво има? — обърна се веднага той към тълпата.

Вместо отговор го избутаха настрани, където го наобиколиха специалистите и започнаха да му обясняват за какво става дума.

— Аха — дочу Трейси гласа на лекаря. После бързо се приближи към него. — Аз съм Рудолф Пингицър — представи се той.

Трейси стана и подаде ръка на Рудолф Пингицър.

— Томас Трейси — каза той.

— Аха, Томас Трейси. — Д-р Пингицър се обърна към другите.
— Един такъв стол и за мен, ако може?

Донесоха веднага още един такъв стол и за лекаря.

Той седна и каза любезно:

— Аз съм на седемдесет и две години.

— А аз на двацет и седем — каза Трейси.

Д-р Пингицър почна да си пълни лулата, при това разсипа доста тютюн по дрехите си, но хич и не мислеше да го изчетка, издраска седем клечки, докато я запали, пусна десетина кълбца дим и накрая заприказва с лула в устата:

— Жена ми е на шейсет и девет години, имам син на четирийсет и пет, психиатър, друг — четирийсет и две годишен, психиатър, един трийсет и девет годишен, психиатър, дъщеря на трийсет и шест

години, казва *трийсет и една*, психиатър, друга на *трийсет и една*, казва *двайсет и шест*, психиатър, мебелиран апартамент, грамофон, пиано, телевизор и пишеща машина, само че тя е нещо повредена.

— Защо не я поправите? — попита Трейси.

— А, да, но аз никога не пиша на нея — каза д-р Пингицър. — За внуците е. Боклук. Та такива неща имам, повечето от тях психиатри.

— А пари имате ли? — попита Трейси.

— Не — отвърна д-р Пингицър. — Толкоз психиатри струват скъпо. Книги имам. Имам също, а, да, легло. За спане. Нощем. Лягам. Спя. За разнообразие.

— Имате ли приятели? — запитва Трейси.

— Много приятели имам — рече д-р Пингицър. — Разбира се, като казвам приятели... — докторът размърда ръка и щракна няколко пъти с пръсти, — разбирате, че имам предвид... — още няколко щраквания — естествено... Кой знае?

— Ходите ли на черква? — попита Трейси.

— А, да — отвърна д-р Пингицър. — Да. Чувство. Харесва ми. Хубаво е.

Някакъв репортер пристъпи напред и запитва:

— Няма ли *вие* да задавате въпросите, докторе?

— Аха! — рече бързо докторът. — Ако ще правите интервю с д-р Пингицър, залата да се опразни.

Дежурният капитан от полицията, на име Хузинга, каза бързо:

— Слушам! Чухте ли доктора? Всички навън!

Чуха се доста протести от страна на журналистите, но Хузинга и хората му изхвърлиха всички във фойето. Когато залата се опразни, докторът се усмихна на Трейси, кротко пафкайки лулата си, после взе да задрямва. И Трейси бе доста изморен, тъй че той също се поддаде на дрямката. Старецът захърка. Трейси не хъркаше.

По едно време някой блъсна вратата и един фоторепортер бързо засне двамата мъже, заспали на столовете си.

Тогавя влезе Хузинга и събуди доктора.

— Аха — рече докторът.

Хузинга тъкмо щеше да разбуди и Трейси, но докторът го спря.

— Недей. Важно е.

— Слушам, докторе — рече Хузинга.

И се измъкна на пръсти от залата.

Старчето седна и се загледа в лицето на Трейси. След малко Трейси отвори очи.

— Сънувах, че съм във Виена — рече докторът.

— Кога за последен път сте били там? — попита Трейси.

— Преди двайсет години — отвърна докторът. — Много, много отдавна. Много обичам сладолед. Ванилия.

— А кафе обичате ли? — попита Трейси.

— Кафе ли? — рече докторът. — Аз съм от Виена. С кафето живея. А, да! — И извика силно, за да го чуят зад вратата: — Кафе, моля!

Отвън Хузинга прати един полицай за каничка кафе и две чаши.

— Той знае какво прави — рече Хузинга на полицаая.

— Ще пием кафе — съобщи д-р Пингицър. — Та какво се е случило? Аз не разбрах.

— Стреляха по тигъра ми — отвърна Трейси.

— Жалко — рече д-р Пингицър.

— Влязохме в „Сейнт Патрик“ — рече Трейси, — както правехме преди шест години, и тъкмо излизаме, навън ни чакат с бронирана кола и по-нататък, на 50-а улица — още една. Първият изстрел не улучи, но тигърът ужасно се изплаши и хукна да бяга. Като наближи втората бронирана кола, стреляха пак и го улучиха по лапата.

— Този тигър *твой* тигър ли е?

— Да.

— Как така?

— Той цял живот е бил с мен.

— Аха — рече старчето. — И е тигър както кучето е куче?

— Искате да кажете — рече Трейси, — дали е *истински* тигър, каквито са тигрите в джунглата или в цирковете?

— Точно тъй.

— Не, не е истински — рече Трейси. — Или поне не беше до днес, но днес *беше* истински. И въпреки това, той все пак си е *моят* тигър.

— Защо говорят, че от цирка е избягал някакъв тигър?

— Не знам.

— Възможно ли е?

— Мисля, че да. Ако може, всяко дресирано животно трябва да се отърве от цирка.

— Не те ли е страх от този тигър? — попита д-р Пингицър. — Тук някъде имаме снимки, направени от фоторепортери. Навремето хобито на малката ми дъщеря бе да прави снимки. Снимки, снимки — все снимки на татко. На *мен!* — Той се обърна към вратата и извика: — Снимките, моля!

Хузинга влезе, взе цял куп снимки от писалището и ги подаде на доктора. Той почна да ги прехвърля тъй бързо, че едва ли имаше време да различи някоя от тях, а ръцете и очите му шареха с фантастична скорост.

— Значи не се страхуваш от това животно — попита той отново, — от този тигър. Това е *черна пантера*.

— Да, знам — рече Трейси, — но все едно, за мен е тигър.

— И наричаш това животно *тигър*.

— Да, знам, че е черна пантера — каза Трейси, — но винаги си мисля за него като за тигър.

— *Твоя тигър?*

— Да.

— И не те ли е страх от този тигър?

— Не.

— Всеки се страхува от тигри.

— Всеки се страхува от много неща — рече Трейси.

— Мен ме е страх от нощите — рече д-р Пингицър. — На младини като бях във Виена, нощем отивах където има много светлини, много блясък. Така не ме беше страх от нощите.

Хузинга донесе кафето и го наля. Този човек, който знае защо, явно обожаваше д-р Пингицър.

— Да опитаме сега кафето — рече докторът.

— Едно време исках да стана дегустатор на кафе — рече Трейси.

— А, тъй ли? — каза д-р Пингицър. — Да си изпием сега кафето. Наслаждавай се на кафето. Животът е толкова кратък. — Той махна към вратата. — Много... много... много... — направи някаква гримаса и не можа да си довърши мисълта.

— Да — рече Трейси.

Изпиха си мълчаливо кафето. Трейси отпиваше внимателно, изучавайки вкуса му, както бе правил преди шест години във фирмата на Ото Сейфанг, седнал с Нимо, Пибърди и Рингърт.

ГЛАВА 8

След като бяха изпили по три чаши, д-р Пингицър рече:

— Аха. Работа. Мразя да работя. Мразя психиатрията. Всякаква работа мразя. Обичам веселието, радостта, въображението, загадката.

— Защо работите тогава? — попита Трейси.

— Защо ли? — рече д-р Пингицър. — По дяволите! — Докторът се позамисли малко. — Във Виена срещнах едно момиче. Елза. Елза Варшок се казва. Аха. Елза е жена ми, майката, онази, която казва „Отде да намеря пари за храна?“ Виждаш, нали? И аз работя.

— Разбирате ли от психиатрия? — попита Трейси.

— От психиатрия — не — отвърна д-р Пингицър. — Хората разбирам малко. Но малко, съвсем мъничко. С всяка година и с всеки ден все по-малко. Защо ли? Хората са трудни. Хората са хора. Хората са радост, веселие, въображение, загадка. Аха. Хората са болка, хората са болест, хората са луди, хората са наранени, хората нараняват хора, убиват, самоубиват се. И къде е радостта, къде е веселието, къде е въображението, къде е загадката? Мразя психиатрията. Хората обичам аз. Ненормални хора, хубави хора, наранени хора, болни, съсипани хора, поотделно всеки човек — всички ги обичам. Обичам ги. И защо? Защо са отнели на хората радостта, веселието, въображението, загадката. За какво? Аха. За пари. — Той се усмихна. — Тъй мисля, че е. Заради парите. Те са любов, тези пари. Те са красота, тези пари. Те са радост, тези пари. А къде са парите? — Не знам. И никакво веселие повече. Само работата. Работа. Тигър. Тигър.

— Знаете ли това стихотворение? — попита Трейси.

— Има ли такова стихотворение? — попита д-р Пингицър.

— Разбира се.

— И какво е то? — попита докторът.

— Ето го — почна Трейси:

Тигър, тигър, лумнал с мощ

*като факла в черна нощ,
кой безсмъртен взор, коя ръка
те вгради в таз дива красота?*

— Аха. Има ли още? — попита д-р Пингицър.

— Да, още малко, ако не съм го забравил — рече Трейси.

— Кажй го — настоя д-р Пингицър.

*Где в далечни бездни, висини
пламъкът в зениците лети?
Чи криле потърсиха простори,
теб от огън кой посмя да стори?*

— Виж ти! — рече д-р Пингицър. — *Такова* стихотворение не съм чувал от седемдесет и две години! Кой го е измислил?

— Уилям Блейк — отвърна Трейси.

— Браво на Уилям Блейк! — рече докторът. — Има ли още?

— Да, чакайте да си го спомня — рече Трейси. — А, да:

*Що за плещи и кои изкусни сили
за сърце ти свиха яки жили?
Щом затупа то, в теб мощ се взе
лапа вдигна зла и зли нозе.*

— После? — попита докторът.

— Май си го спомних цялото сега — рече Трейси.

*Що за чук и що за здрави клеци
мозъка отляха в нажежени пеци?
Що за наковалня? И ръка,
смъртен ужас хванала така?*

Щом замаятат копия звездите

*и небето плувне им в сълзите,
радост не изпитва ли Творецът?
Той, създателят и на агнеца?*

*Тигър, тигър, лумнал с мощ
като факла в мрачна нощ,
кой безсмъртен взор, коя ръка
те вгради в таз дива красота?^[1]*

Трейси спря.

— Това е цялото стихотворение — рече той.

— Аха, благодаря — каза д-р Пингицър. — Това стихотворение сигурно го знаеш от малък. Тъй ли?

— Да — отвърна Трейси. — Почнах да го декламирам на три години.

— И *разбираш* ли го това стихотворение? — попита д-р Пингицър.

— Нищо не му *разбирам* — отвърна Трейси. — Просто ми харесва.

— Аха. Ясно.

Старчето се обърна към вратата.

— Много... много... много... — почна той. — Да. Сега два въпроса. Първо. *Какъв* е твоят тигър?

— Мой — отвърна Трейси.

— Второ — рече д-р Пингицър. — *Какъв* е тоя тигър по улиците?

— Ами, изглежда, миналата нощ някаква черна пантера от цирка разкъсала пазача и избягала — отвърна Трейси. — Случват се такива неща. И мисля, че сега из Ню Йорк се скита именно тази ранена черна пантера. И ако я изплашат, тя може и човек да убие, ако ѝ се наложи. Но черната пантера, дето се е загубила в Ню Йорк, е също така моят тигър.

— Тъй ли?

— Да.

— Защо? — попита д-р Пингицър.

— Не знам точно — рече Трейси, — но тя си вървеше с мен по Петото авеню и в църквата „Сейнт Патрик“. Никого не закачаше. Просто си вървеше до мен. И побягна чак като стреляха по нея. *Вие* няма ли да побегнете, ако стрелят по вас?

— Със страшна скорост — отвърна д-р Пингицър. — На седемдесет и две години съм, но със страшна скорост. — Той замълча за миг да си представи как щеше да тича тъй бързо на седемдесет и две години. — Ами полицаите, те сигурно ще убият животното — продължи д-р Пингицър.

— Ще се *опитат* да го убият — рече Трейси.

— Ще го *убият*.

— Ще се *опитат* да го убият, но няма да успеят, защото не могат — рече Трейси.

— Защо да не могат? — рече д-р Пингицър.

— Тигърът не може да бъде убит.

— Един тигър да не може да бъде убит? Защо пък?

— Не може — и толкова — настоя Трейси.

— Но тигърът може да убие някого? — рече д-р Пингицър.

— Ако се наложи — отвърна Трейси.

— Правилно ли е това?

— Не знам. Не е ли?

— Аз също не знам — рече докторът. — Аз знам много малко. Съвсем, съвсем малко. Аха. Сега един въпрос от психиатрията — ти луд ли си?

— Да, разбира се — отвърна Трейси.

Старецът погледна към вратата и сложи пръст на устата си.

— Тихо — прошепна той.

— Луд съм, защото раниха тигъра ми — рече Трейси. — Луд съм, защото първия път сложиха тигъра ми в клетка. Луд съм, защото го пратиха в цирка. Но освен това съм си луд по рождение.

— Аз също, но това са неща, които *не бива* да се казват — рече д-р Пингицър. Погледна пак към вратата и внезапно стана. — Ще им кажа така: *Този човек е нормален*. И те ще го приемат! Аха! Работата е свършена — и той извика високо: — Заповядайте, моля.

Пръв в залата влезе Хузинга и след него нахълтаха всички.

Д-р Пингицър огледа всички лица, изчака всички да млъкнат и тогава заяви:

— Аха! Този човек е нормален.

Тогава напред излезе някакъв човек, съвсем различен от д-р Пингицър, и рече:

— Д-р Пингицър, аз съм д-р Скатър, главен невролог на Манхатън. Може ли да ви запитам за психиатричните методи, чрез които стигнахте до това заключение?

— Не — отвърна д-р Пингицър и се обърна към Трейси: — Довиждане, моето момче — рече той.

— Довиждане — кимна Трейси.

Д-р Пингицър огледа поотделно всеки в залата и тогава се запъти към вратата.

По пътя бе сниман от цял куп фоторепортери. Един от тях попита:

— Д-р Пингицър, какво ще кажете за черната пантера? *Негова* ли е, както твърди той?

— Аз преглеждах него, а не черната пантера — отвърна докторът.

Някакъв журналист пристъпи към д-р Пингицър:

— Защо черната пантера изобщо не го е закачила, докторе? — запита той.

— Не знам — рече докторът.

— Е, добре, какво разкрихте след разговора с него? — попита журналистът.

— Нищо — отвърна докторът.

— Какво ще кажете за изгубената в града черна пантера? — продължаваше журналистът.

— Това не е въпрос из областта на психиатрията — отвърна докторът.

— А какъв въпрос е това?

— Откъде е черната пантера?

— От цирка.

— Цирков въпрос тогава — заключи д-р Пингицър.

И излезе от стаята.

Всички се насъбраха около д-р Скатър, който никак не бе доволен от заключението на д-р Пингицър, а и от поведението му.

[1] Стихотворението е превод на Кръстан Дянков. ↑

ГЛАВА 9

Движейки се с тигъра, Трейси не нарушаваше никакви закони.

И все пак стореното изглеждаше тъй чудовищно и недопустимо, сякаш бе незаконно или най-малкото дръзко, безразсъдно и оскърбително.

И в крайна сметка се реши, че сигурно е ненормален. Човек не може да се разхожда просто ей тъй с една черна пантера, избягала от цирка, само защото отношенията му с животното се радват на пълно разбирателство.

В резултат на това след оттеглянето на д-р Пингицър Трейси бе изследван и от д-р Скатър, който реши да разясни категорично отговорите на Трейси по начин, подобаващ на неговото образование и предубеждения.

Стъпка по стъпка и без каквото и да било затруднение д-р Скатър доказа, че Трейси фактически е невменяем.

— Освен това — продължи д-р Скатър пред всички заинтересувани, включително и полицейския капитан Ърл Хузинга, който единствен от групата не искаше да приеме резултатите от изследванията, направени от д-р Скатър, все още пазейки предишното си уважение към д-р Пингицър, — когато пациентът бе разпитан, за да се установи реакцията му спрямо едно неопределено дълго пребиваване в Белвю с цел по-нататък да се извършват основни психиатрични изследвания, той отвърна, че предпочита да се прибере у дома, но ако бъде заставен да отиде в Белвю, ще използва това пребиваване по възможно най-добрия начин и там ще се чувства у дома си толкова, колкото и навсякъде другаде, ако не и по-добре. Това отношение показва, че освен всички други установени досега симптоми, пациентът страда и от комплекс за самоизмъчване. Освен това показва психопатична арогантност и презрение към колективния разум. Пациентът очевидно се самозаблуждава, вярвайки, че е особено изключение от законите, които ръководят и контролират обществото. Тази заблуда е основана и подсилена от продължителния контакт с

въображаемия тигър, който според твърденията му, бил негов и само негов; който имал дар слово — т.е. били в словесно общение. Сигурен съм, че никой не се съмнява в необходимостта да бъде отведен в Белвю за наблюдение и лечение.

И тъй, един приятен неделен ден през октомври Томас Трейси бе въдворен в Белвю.

Там откри, че хората са съвсем луди. Откри също, че всеки си има тигър; кой угрижен, кой гневен, кой дълбоко наранен; тигри, лишени от хумор, от любов към свободата, от смях, въображение и надежда.

Там бе и синът на Нимо със своя унил, умиращ тигър. Там бе дъщерята на Пибърди с наплашения си тигър, който само крачеше напред-назад. Там бе и самият Рингърт с тигъра си, който приличаше на изтощено старо псе.

А и Лора Лути бе там и разкошният ѝ някога тигър сега представляваше покъртителна гледка, бе само кожа и кости...

Единствен Трейси нямаше тигър.

Тигърът на Трейси се бе укрil в мазето под фирмата на Руш, Рубелинг и Райън на Медисън авеню между 55-а и 56-а улица. Убежището бе мрачно, забутано и мъртвешко. Тигърът се спотайваше под помещението, в което Руш, Рубелинг и Райън разкрасяваха мъртъвците с пудра, руж и усмивки.

Тигърът лежеше там в ужас и самота, съкрушен, с разбито сърце, закопнял за смъртта.

ГЛАВА 10

Има ли смисъл да описваме какво въздействие оказаха върху нюйоркчани поместените на заглавните страници на всички вестници истории за Трејси и тигъра, разказите за известни и неизвестни радио и телевизионни репортери, описанията на Трејси и тигъра, когато минават по Петото авеню, когато влизат и когато излизат от църквата „Сейнт Патрик“? Както и по-нататъшните фоторепортажи за Трејси и д-р Пингицър като пият кафето си, заобиколени от полиция, журналисти, психиатри и други?

Ефектът бе такъв, какъвто можеше да се очаква.

Невинни кучета, тръгнали да се облекчат до някое дърво, срещаха хора, които умират от страх: жените пицяха при вида на всяка сянка и после нашляпваха децата си, защото искали да поиграят на улицата.

В неделя вечерта никой не излезе от дома си, а и в понеделник сутринта малцина посмяха да излязат, тъй като тигърът бе все още на свобода. А Трејси беше в Белвю.

Повечето време го подлагаха на прегледи.

На свой ред Трејси намираше за много интересни хората, които го преглеждат.

В свободното си време Трејси навести Лора Лути, която тъй и не можа да си спомни за него. Припомни ѝ своето неделно посещение във Фар Рокауй, но Лора, изтощена и бледа сега, беше забравила всичко.

— Тогава изядох цели шест бонбона — каза ѝ Трејси.

— Трябваше да изядеш седем — рече Лора.

— Защо?

— Така щеше да имаш един в повече — каза Лора. — Все е по-добре да имаш един в повече. Винаги така съм мислела. Един в повече за всеки.

— Шоколадови бонбони? — учуди се Трејси.

— Всичко — рече Лора. — Майка, баща, живот, шанс. Хубаво е да имаш шест, но един в повече винаги е още по-хубаво. Още един и

още един, трябваше да си вземеш още един.

— Не си ли спомняш? — попита Трейси. — Баща ти отиде за сладолед.

— Сладоледът се топи — заяви Лора. — Това е тайната на сладоледа. Топи се.

— Лора, погледни ме — рече Трейси. — Изслушай ме.

— Няма нищо по-тъжно от разтапящ се сладолед — продължи Лора.

— Не е тъжно, Лора — каза Трейси. — Сладоледът си е за това — да се топи.

— Така ли?

— Разбира се.

— Не знаех — рече Лора. — И толкова плаках, като видях, че сладоледът се разтопи.

— Какъв сладолед, Лора?

— Сладоледеното момиче, сладоледеното момче — обясни Лора. — Не знаех. Толкова сълзи за нищо. Плаках, докато и аз самата се стопих. Сигурен ли си, че е тъй?

— Не — отвърна Трейси. — Не, не съм сигурен. Не зная какво се е случило, но каквото и да е, чуй ме, Лора. Преди шест години аз седях пред фирмата на Ото Сейфанг.

— Защо пък точно там? — попита Лора.

— Там работех — отвърна Трейси. — Седях там и разговарях с дегустаторите на кафе Нимо, Пебърди и Рингърт.

— Къде са те сега? — попита Лора.

— Нимо умря — отвърна Трейси, — Рингърт е тук, а Пебърди не знам къде се дяна. И докато седях, по Уорън стрийт се зададе едно хубаво момиче.

— Много ли беше хубава? — попита Лора.

— Най-хубавото момиче на света.

— Коя беше тя?

— Ти, Лора — рече Трейси.

— Аз? — учуди се Лора. — Най-хубавото момиче на света? Май че грешиш.

— Не. Ти беше, Лора.

— Е, добре, но сега не съм вече най-хубавото момиче на света — рече Лора.

— Точно за това исках да ти говоря — каза Трейси.

— Добре — рече Лора, — говори.

— Искам пак да минеш по Уорън стрийт.

— Така ли?

— Да.

— Защо?

— Не зная как иначе да ти го кажа — рече Трейси, но аз те обичам.

— Какво искаш да кажеш — попита Лора.

— Не зная — отвърна Трейси, — може би искам да кажа, че за мен ти още си най-хубавото момиче на света.

— Не съм — рече Лора.

— Да, ти си най-хубавата — каза Трейси. — За мене си най-хубавата.

— Не — рече Лора, — много е пресилено, за да е вярно. Какъв лош вкус? Освен това е и много помпозно. Много повече, отколкото просто да си лежиш и да знаеш, че си мъртъв.

— Ти не си мъртва, Лора.

— О, мъртва съм.

— Лора! — извика Трейси. — За бога, Лора, аз те обичам.

— Жалко — каза Лора. — Много жалко. Предпочитам да съм мъртва.

Трейси не знаеше какво да мисли. Наистина ли беше луда?

Също като д-р Пингицър и той не знаеше.

Във всеки случай се намираше в Белвю.

Месеци наред тя имаше силна треска. Според мнението на специалистите, скоро щеше да умре.

Те си знаеха, че по-нататък и те ще умрат, но това не ги тревожеше, защото се надяваха да умрат нормални.

ГЛАВА 11

Отмина една трескава за Ню Йорк седмица.

Тигърът бе все още на свобода. Което за него означаваше, че умира от глад и страх под балсамьорната на Руш, Рубелинг и Райън.

Според вестниците обаче в понеделник сутринта тигърът е бил видян на три различни места в Харлем, на две в Гринуич Вилидж, на шест в Бруклин, а някакво момче от Фресно, Калифорния, застреляло с флоберова пушка една черна котка, защото приличала изумително на тигъра на Треиси. По всички вестници из страната се появи снимката на момчето, гордо вдигнало котката за опашката.

То се казваше Салваторе Бенинтенди.

Във вторник привечер Тигърът на Треиси, както вече го наричаха, бе забелязан от най-различни хора из цялата страна.

Някакъв джентълмен от Лондон го видял в Сохо и обясняваше в писмо до вестник „Таймс“ как това същество, както го наричаше той, е стигнало дотам. Обясненията му бяха извънредно интересни, неговите симпатии явно бяха на страната на съществото, както става понякога с англичаните или поне с благородните ексцентрици.

Някакъв служител от тотализатора при хиподрума в Сиатл, бит от гангстерите-конкуренти, събщи в полицията, че е бил нападат от Тигъра на Треиси.

Едип съдържател на ресторант в Чикаго рекламира ново питие, наречено Тигърът на Треиси, по дващсет и пет цента чашката.

Един производител на играчки от Толидо събра своите дизайнери и търговски агенти и в събота сутринта на бял свят излязоха черни плюшени играчки „Тигърът на Треиси“, с които децата трябваше вече да си лягат. Той пусна на пазара и пуловери с щамповани образи на тигъра и името му, а също и най-различни по големина гумени надуваеми тигри и кутийки, от които на пружинна изскачаше Тигърът на Треиси.

Самото животно бе хванало настинка, която бързо се обръщаше в плеврит. Очите му помътняха и непрекъснато се слепваха от гурели.

Носът му бе запушен. Белите му зъби се покриха с нещо, което имаше вкуса на края.

Продължаваха наблюденията над Трейси и резултатите всекидневно бяха грижливо докладвани пред нацията и пред целия свят редом с останалите, пак толкова важни новини.

Повече от десетина психиатри и журналисти направиха кариера благодарение на Трейси и неговия тигър.

Чувствата на Трейси към Лора Лути бяха разкрити от един находчив журналист, който извести сензационната новина на света в очерк, озаглавен

ТРЕЙСИ, ВЛЮБЕН В ЛОРА

МОМЧЕТО С ТИГЪРА УХАЖВА ХУБАВИЦАТА ОТ БЕЛВЮ

Вестник „Мирър“ обаче, като не можа да си осигури снимки и материали за Трейси и тигъра, реши да удари останалите вестници с искането да бъде незабавно разследвана градската полиция и ако е нужно, да се стигне и до уволнението на началника Огъст Блай, защото ако той не може да убие или залови тигъра, как ще се грижи за населението на Ню Йорк в случай че над града бъде хвърлена бомба?

Идеята бе възприета от много хора, които с готовност възприемат всякакви идеи.

„Мирър“ се обърна пряко към началника Блай: „Кога ще можете да уверите гражданите на най-големия град в света, че тигърът на Трейси ще бъде заловен или убит и ще осигурите отново спокойния сън на хората?“

Въпросът бе зададен чрез телеграма.

Началникът на полицията Блай повика най-способните си сътрудници и им нареди да съставят отговор на телеграмата. Предложени бяха десетина най-различни варианта, обаче нито един не бе приет като задоволителен, понеже никой не знаеше кога тигърът ще бъде заловен или убит.

„Не знам“ — искаше да отговори началникът, но не посмя.

Вместо това, в отговор на „Мирър“ бе написана и изпратена телеграма от петстотин думи. Отговорът бе поместен на първата страница на „Мирър“ под заглавие „Срам за нюйоркската полиция“. „Мирър“ постави ребром въпроса за оставката на началника Блай. Освен това вестникът оповести награда от пет хиляди долара за всеки мъж, жена или дете, независимо от тяхната раса, цвят на кожата, възгледи или вероизповедание, който донесе на „Мирър“ тигъра или кожата му.

На следващия ден във вестник „Мирър“ дойде някакъв човек с простреляна в главата черна пантера и тъй най-сетне „Мирър“ се добра до желаната сензация.

Съобщенията и снимките за убиването на Тигъра на Трейси бяха разпратени из цялата страна и из целия свят.

Човекът, на име Арт Плайли, само за няколко часа бе потърсен повече от сто пъти по телефона в „Мирър“, предимно от жени, като някои от тях му предлагаха годеж. Фирмата „Еlegantният мъж“ влезе в преговори с него за демонстрирането на нов костюм за реклама на предприятието, когато в редакцията на вестника пристигна Трейси, ескортиран от полицаи, за да види тигъра.

Всички вестници бяха изпратили по един репортер и фотограф за всеки случай. Не че беше някакъв изключителен случай да заснемат шефа на полицията, а защото си струваше да видиш всичко отблизо.

„Мирър“ обаче не разреши на Трейси да види тигъра.

Арт Плайли бе замолен да стисне ръка на Трейси за снимка, но той вече знаеше как стават тези неща и каза:

— Ще го направя за не по-малко от пет.

— Пет какво? — запитаха го.

— Стотачки — отвърна Арт Плайли. — Само „Мирър“ може да ме снима без възнаграждение. Това е според договора. За всеки друг вестник — петстотин.

— Това е за училищен вестник — рече на шега фотографът и тъй като Арт Плайли никога не бе ходил в гимназия, счете това за свой дълг и стисна ръката на Трейси безплатно.

За което обаче получи няколко солени ругатни от главния редактор на вестник „Мирър“.

Колкото до Трейси, той се здрависваше с всички. Надяваше се, че са искрени. Всъщност или затова, или защото нямаше как иначе.

Вестник „Нюз“ обвини „Мирър“, че е извършил измама пред гражданите на Ню Йорк, тъй като тигърът, който се намира при тях, не е тигърът на Трейси.

В резултат на тези подозрения и конкуренцията след три дни бе организиран тържествен, официален преглед на „Мирър“-ския тигър от Трейси, цирковия дресьор на животното и още десетина души, които търсеха някаква, та дори и нищожна популярност.

Церемонията бе кратка. Трейси погледна към нещастната мъртва черна пантера, положена до специално приготвения за нея ковчег, в който възнамеряваше да я погребее „Мирър“. Всъщност Трейси погледна чак от другия край на стаята. При това говореше почти без да се обърне и направи цялата церемония на пух и прах.

— Това не е моят тигър — заяви той. — Това дори не е черна пантера. Това е пума, на която са боядисали козината черна.

В резултат на измамата вестник „Мирър“ конфискува банковата сметка на Арт Плайли, той бе арестуван и хвърлен в затвора. Там обаче бе посетен от главния редактор на вестник „Нюз“, който му направи следното предложение: ако Плайли прави разкрития само пред „Нюз“, вестникът ще му заплати шест хиляди долара. Плайли правеше разкрития в продължение на три дни, след което бе изпратен на каторжен труд, тъй като покрай акуратните му разкрития излязоха наяве и цял куп други неща. Той заяви, че винаги е искал да бъде преди всичко известен и щом най-сетне е станал известен, не иска да спре на половината път.

Би било скучно да навлизаме в естеството на неговите разкрития. Той искаше да бъде известен, това е всичко.

На деветия ден от своето укриване под балсамьорната на Руш, Рубелинг и Райън тигърът се почувства много зле. Тази нощ, разтреперан от отчаяние, той изпълзя от скривалището си и отиде до една отворена кофа за смет, в която намери остатъци от месо, кости и обелки от най-различни зеленчуци. Замъкна повечето остатъци в скривалището си, като ходи до кофата на няколко пъти.

Към два часа през нощта едно момченце се събуди от кашлица и поиска от майка си да му даде сироп. Когато тя се върна с лекарството, момченцето извика:

— Мамо, виж каква голяма котка в боклукджийската кофа!

Мама погледна и събуди татко. Таткото нямаше никакво оръжие, но беше любител-фотограф и имаше камера.

Таткото седна на прозореца и зачака тигърът да се върне до кофата за смет. След две-три минути тигърът се върна, само че таткото изведнъж нещо се вцепени и не можа да щракне апарата.

Мама ядосано измъкна камерата от ръцете му и я даде на момченцето, което беше осемгодишно. То нагласи апарата на фокус колкото можа, тигърът видя светкавицата, скочи и избяга в скривалището си.

Мъжът се облече и прояви снимката в собствената си тъмна стаичка. Снимката показваше задницата на тигъра.

После той отиде в полицията със снимката на задницата на тигъра на Трейси. В полицията го разпитваха близо час и към четири сутринта болният тигър дочу гласове и зърна светлини. Гледаше и слушаше дълго време.

Когато всичко утихна, тигърът излезе и тръгна из града.

Снимката и разказът как е била направена бяха съответно публикувани във вестниците, заедно със снимки на болното момченце, което веднага се разболя още повече.

Районът в Ню Йорк, където живееше момченцето, бе маркиран от специалисти картографи, след което почнаха да се строят хипотези за скривалището на тигъра.

ГЛАВА 12

Капитанът от полицията Ърл Хузинга води няколко разговора насаме с Трейси в Белвю, след което реши да иде направо при началника Блай и да изкаже своето мнение, дори и да му коства службата.

— Той може да залови тигъра — заяви Хузинга.

— Как? — попита началникът Блай.

— Ами, може би *изглежда* доста сложно — каза Хузинга, — но след няколко срещи, които имах с него, зная, че *не е* сложно. Зная, че той може да го направи.

— Как? — повтори Блай.

— Първо — рече Хузинга, — той иска никой да не знае за това. Изобщо да не се вдига никакъв шум.

— Можем да запазим това в тайна — увери го началникът. Бе му дошло до гуша от цялата тази история и просто се чувстваше болен от нея и по-стар от своите шейсет и шест години.

— На Уорън стрийт има една сграда, която е била фирмата на Ото Сейфанг за внос на кафе — продължи Хузинга. — Сега вече не е никаква фирма, но сградата е на мястото си. Сега там е склад. Трейси иска да се направи табелата на фирмата „Ото Сейфанг“ и да се закачи отново на старото ѝ място. Исква да се възстанови дегустаторският отдел и там да се настанят хора на име Пебърди, Рингърт и Шивли, които да дегустират кафето. Пебърди живее в една мебелирана стая. Рингърт е във Белвю, а Шивли живее с дъщеря си в Бронкс.

— И за какво му е цялата тази идиотщина? — попита Блай.

— Знам, че не изглежда много смислено — каза Хузинга, — но съм сигурен, че ще залови тигъра. Трябва му само един ден. И да е в неделя. За нас това е много удобно, защото в неделя следобед по Уорън стрийт едва ли ще има някой, освен един-двама пияници.

— Май ти самият малко си мръднал от това често ходене в Белвю, но продължавай да чуя цялата работа.

— Освен това иска в склада да има поне стотина чувала с кафе — продължи Хузинга.

— Защо?

— Той е работил там — каза Хузинга. — Тази неделя смята да отиде в осем сутринта. После да дига и да пренася чувалите, а Пибърди, Рингърт и Шивли ще бъдат през това време в дегустаторския отдел. От време на време Трейси ще прекъсва за малко и ще се отбива при тях да изпие по едно кафе. По обяд ще има почивка, той ще излезе пред фирмата и ще седне там на слънце. В дванайсет и половина по улицата ще се зададе едно момиче на име Лора Лути и ще спре пред „Ото Сейфанг“.

— Ще спре? — учуди се Блай.

— Да.

— И какво?

— Трейси веднага ще се приближи — рече Хузинга. — Ще вземе момичето за ръка и ще тръгне с нея по Уорън стрийт. Две-три къщи по-нататък от „Ото Сейфанг“ има един празен склад, който е бил продоволствен магазин. Ще влезе в тази сграда с момичето и тигъра. В склада ще има една клетка. Тигърът ще влезе в клетката, Трейси ще я заключи и после ще излезе с момичето от сградата.

— Тъй ли?

— Да.

— После?

— Две неща трябва да му обещаем — рече Хузинга. — Първо. Абсолютно никаква гласност. Никакви снимки, дори за нашия архив. Вие и аз ще можем на наблюдаваме от отсрещната сграда. Второ. Ще се сдобием с тигъра в клетка, обаче трябва да му обещаем никой да не знае, че е при нас. Ако тигърът е болен, ще трябва да полагаме специални грижи за него, особено за ранения крак. Предния десен.

— И вярваш ли му на този шантав? — запита началникът Блай.

— Да, сър.

— Защо?

— Преди десет дни ми възложихте този случай — рече Хузинга. — През цялото време се срещах с Трейси. В пресата и думичка нямаше за Лора Лути. Докторите казваха, че е на смъртно легло, и всичко, което можеше да направят, бе да я гледат как угасва, съзнавайки това. Е да, но тя сега и не мисли да умира. Пингицър, който всекидневно

разговаря и с двамата, се мъчи да проумее какво става. Той казваше, че всички в Белвю са хора, загубили по някаква любов в живота си. Влюбените в мнозинството си се разболяват и мнозина от тях умират. И то за много кратко време. А Трейси не е луд.

— А защо д-р Скатър и всички останали специалисти твърдят, че е луд? — попита началникът.

— Не зная — рече Хузинга. — Техните заключения изглеждат добре обосновани. Но мисля, че на нещата може да се гледа винаги по няколко начина. Пингицър изучава случая на Трейси и смята, че в този случай винаги има добри резултати, особено ако се започне достатъчно рано, но никога не е виждал да подейства в такъв напреднал стадий, както е при Лора Лути. Казваше, че когато става дума за човешкото съществуване трябва да бъдеш търпелив, да се стремиш да разбереш, защото всичко може да се случи, особено ако е замесена любовта. Едва ли предполагате, че в Белвю има много смях, нали?

— Надали, но и да има, по-скоро е ненормален.

— Е, да, но има, и то абсолютно разумен — рече Хузинга. — Скатър и всички останали почнаха да се вбесяват от това и се мъчат да го спрат. Раздразнени са, че пациентите им не се държат тъй, както се е очаквало от тях; стават, ходят си един другиму на гости, помагат си, разказват си разни истории, танцуват, пеят, и то съвсем не по ненормален начин. Съвсем естествено, разумно и приятно. Разбира се, повечето от тях са тъжни, но не по-тъжни от хората където и да било другаде. — Хузинга замълча за миг. — И тъй, Трейси ще залови тигъра. Като стане това, отново ще имаме почва под краката си, нищо че не ще го оповестим на хората. И без това след две седмици всички ще са забравили тази история. Какво ще кажете?

— Глупости! Не съм съгласен — заяви началникът. — Ще гръмне навсякъде и ще стана за смях на целия град.

— Днес е сряда — каза Хузинга. — До четири дни ще имаме резултат. Ще ми дадете ли разрешение да действам? Аз отговарям, ако се провали нещо. Ще кажа, че е мое хрумване и съм го направил на своя глава. Пингицър е с мен и иска да види какво ще се получи. Началникът мисли дълго време над това.

— Добре — рече накрая той. — Добре, и аз ще гледам.

— Но ще трябва да удържим на обещанието си — предупреди Хузинга.

— Добре — рече началникът. — Действай!
Доволен и сигурен, но същевременно с дълбоко затаен страх,
капитанът започна да действа.

ГЛАВА 13

Една слънчева неделна утрин Трейси се показва изпод земята, изкачвайки стъпалата на метрото.

Спря вече на светлото и се огледа наоколо, както бе правил преди шест години. Нямахше големи промени.

Мина през Боулинг Грийн Парк, излезе на Уорън стрийт, погледна си часовника и забърза, както бе правил винаги, тъй като беше осем без пет.

Уорън стрийт бе пуста. Като повечето неделни улици и тя приличаше на улица от сънищата.

Трейси видя, че сградата отново е „Ото Сейфанг“. Забърза към входа и влезе, а от насрещната сграда го наблюдаваха капитан Хузинга и началникът Блай.

Вече бяха видели да влизат Пибърди, Рингърт и Шивли.

— Виж какво — рече началникът Блай, — не зная ти какво мислиш, но на мен ми се струва, че Трейси е по-луд, отколкото изобщо може да се очаква. Ти как мислиш?

— Малко рано е още — рече Хузинга. — Доколкото знам, в дванайсет и половина по Уорън стрийт ще се зададе Лора Лути, както е станало преди шест години.

— Хубаво — рече началникът Блай. — Само че какво смята да прави той тук — да домъкне тигъра в „Ото Сейфанг“, където и да се е скрил, така ли?

— Да.

Прекъсна ги радиостанцията на полицията; докладваха, че всичко е спокойно.

— Я чакай да си припомня как беше — рече началникът Блай. — Тя ще бъде с жълта плетена рокля, така ли?

— Да — отвърна Хузинга.

— Ще дойде насам около дванайсет и половина, така ли?

— Да.

— Трейси ще седи там отпред на стъпалата, така ли?

— Да.

— Момичето ще спре, като види Трейси, така ли?

— Да.

— И в тоя момент ще се появи тигърът, така ли?

— Да.

— Трейси ще хване момичето за ръка и ще тръгнат заедно по Уорън стрийт, а тигърът ще върви до тях, така ли?

— Да.

— Три къщи по-нататък в оня празен склад, който сега е пълен с картини на животни, ще има клетка, така ли?

— Да.

— Откъде намери картините? — попита Блай.

— От „Реймънд & Реймънд“ — отвърна Хузинга, — имат репродукции от световно известни картини, изобразяващи животни.

— Тигърът ще влезе в клетката и Трейси ще я заключи, така ли?

— Да.

— На мецанина в оня склад водят секретно наблюдение двама от твоите по-нови хора, Сплайсър и Слю, за да ни докладват каквото стане по-нататък, така ли?

— Да. Вече са там.

— Повикай ги.

Хузинга взе връзка и Слю дигна слушалката. Двамата поговориха малко.

— И двамата са на линия — рече Хузинга.

— Какво им каза да не правят? — попита началникът.

— Питаше ме дали може да направи няколко снимки — отвърна Хузинга. — Той не знаеше за какво сме го сложили да наблюдава, но си е взел камерата.

— Не мислиш ли, че няма да е зле, ако все пак направи няколко снимки? — попита началникът.

— Обещахме да не правим снимки.

— Та ние сме полиция — заяви началникът. — Какво от това, че сме обещали?

— И тъй да е, но не мисля, че ще е добре, ако ги снимаме — рече Хузинга.

— Добре — съгласи се началникът. — И ако всички ние не сме откачени, и той наистина вкара тигъра в клетката, после ще излезе от

склада и ще продължи нататък по Уорън стрийт с момичето, така ли?

— Да.

— А къде ще отиде? — попита Блай.

— Това не е наша работа — рече Хузинга. — На разходка, да кажем.

— И щом той излезе, ние ще отидем в склада, по съобщение от Сплайсър и Слю, така ли?

— Да.

— Зад склада има фургон — рече началникът. — Клетката с тигъра ще бъде натоварена на фургона. Веднага щом стане възможно, тигърът ще бъде прегледан, излекуван най-внимателно и после пуснат на свобода някъде, където няма да безпокои никого, така ли?

— Да.

— Къде ще бъде това?

— Дресорът съобщи, че животното е родено в плен. В парка на Медисън скуеър. Трейси поиска тигърът да бъде пуснат на свобода в най-близката до Ню Йорк планина.

— Кой каза, че там няма да има опасност? — попита началникът.

— Най-близките планини са диви — рече Хузинга. — Там не живеят хора.

— Не говоря за хората — обясни Блай. — За тигъра говоря. Как ще живее той? Може да се натъкне на ловец и да го застрелят.

— Това би било случайност — рече Хузинга.

— И това ще стане, ако всичко тръгне тъй, както Трейси и ти искате да вярвате, че ще бъде. А какво ще правим, ако тигърът не се появи?

По-младият погледна по-възрастния.

— Ще *трябва* да ме уволните — рече Хузинга. — В такъв случай ще си подам оставката.

— И никой друг не знае, така ли? — попита Блай.

— Само вие и аз — рече Хузинга, — ако не стане, ще си подам оставката.

— А какво ще правим с Трейси и момичето, ако не стане?

— Дадох дума на д-р Скатър да ги върна и двамата в Белвю — отвърна Хузинга.

— Д-р Скатър знае ли за всичко това?

— Не, скалъпих му друга история — рече Хузинга. — Пингицър знае. Искам да кажа, знае, че Лора Лути ще се срещне с Трейси в дванайсет и половина пред „Ото Сейфанг“. Нищо повече не знае, обаче.

— Той къде е? — попита Блай.

— Трейси помоли д-р Пингицър да седи в дегустаторския отдел — рече Хузинга. — Видях го да влиза няколко минути, преди да дойдете вие.

— Какво прави там? — попита Блай.

— Трейси поиска да е там.

— Трейси знае ли, че ако нещата се провалят, ще ги върнат и двамата с момичето в Белвю?

— Не — рече Хузинга. — Точно това ме тревожи. Скрих го от него. Мисля, че е по-добре. Обаче доста се безпокоя.

Радиостанцията се обади отново в осем и половина. Все още всичко бе спокойно. Началникът телефонира на секретаря си.

— Цели два часа да няма никакви произшествия? — учуди се той. — Искам да знам какво точно се е случило, каквото и да е то. Свържи се отново с мен.

След малко секретарят се свърза с него и доложи:

— От всички постове докладваха, че нямат никакви произшествия.

— Наистина ли?

— Да, господин началник.

— Кога се е случвало такава неща — учуди се началникът, — цял час да няма никакви произшествия в Ню Йорк?

— Не се е случвало, доколкото знам — потвърди секретарят.

— Виж ти! — обърна се Блай към Хузинга. — Нещо става. Абсолютно никакви инциденти, няма дори пияници, нито семейни скандали, ни дребни кражби, цял час никакво нарушаване на реда в Ню Йорк!

ГЛАВА 14

Отново на старата си работа, Трейси вдигаше чувалите на рамо, пренасяше ги на четирийсет ярда и после присядаше, само че сега не му бе леко.

Натоварен с поредния чувал, Трейси вървеше от далечния край, където бе складът, към стената на дегустаторската сграда. Оставеше ли чувала, все му се приискваше да влезе и да изпие едно кафе с Пибърди, Рингърт, Шивли и Пингицър — дочуваше ги да говорят, но не разбираше какво казват.

Уморяваше се много след всяко пренасяне. Всеки чувал тегнеше страхотно на рамото му. На няколко пъти коленете му почти бяха готови да се подгънат. Не разбираше защо е това. Само преди шест години работата му се струваше тъй лека! Дишаше тежко и дигнеше ли чувал да го пренася, получаваше сърцебиене.

Най-сетне спря да си почине до задния прозорец, да си помисли над своя проблем и да погледне какво става надолу по пътя.

Всичко си беше същото: асфалтът, старите тухли и камъни, избелялата дървесина, боклуджийските кофи, различните отпадъци и парчетии, осеяни наоколо, старото упорито дърво, няколкото бурена, ниският тухлен свод на постройката от другата страна на пътя, купищата изпокъртени тухли, две от тях останали и досега на земята.

Искаше му се да си даде по-дълга почивка, за да погледа жалката картина. Някога всичко бе ново, обещаващо, блестящо и чисто, а сега — покъртително.

И все пак, следващия път той отново закопня да го види — с копнежа на влюбения по тежко болната любима.

На връщане, след петия чувал, обърна отново очи към тази гледка и в нея почна да открива красота, а нарамвайки шестия чувал, за пръв път можа да го стори, без да изпъшка.

Вече вървеше по-леко и когато го остави, дочу Пингицър и другите да се смеят.

Следния път, когато погледна отново нататък, дървото му се стори красиво. Усмихна се, помислил си от колко време расте там — положително повече от шест години — защото и тогава го бе забелязал. Листата му не бяха зелени, но това бе, защото корените му нямаха достатъчно земя да се разпрострат, а за клоните липсваше простор. Но макар и хилаво, то си беше там и беше дърво. По всяка вероятност неговото търпение от време на време бе възнаграждавано от долетяла птичка, която го поздравяваше и отлиташе, а понякога дори оставаше да си построи гнездо в него. Дървото си съществуваше, в това нямаше съмнение. Бе съществувало дълго време и сега още си беше там. Стъблото му бе силно и жилаво, тук-там понатъртено, но въпреки това все още здраво.

С всеки чувал на Трейси му ставаше все по-леко и по-леко — да го вдига и пренася до стената на дегустаторската сграда. А вдигането и пренасянето на деветия чувал бе вече нищо работа.

Стана девет часа, до дванайсет го чакаше още цял куп работа, но Трейси се отби при дегустаторите.

Мъжете седяха около кръглата маса, всеки със сребърна чаша кафе пред себе си, а кафето на Пингицър тъкмо се процеждаше.

— М-да, тъкмо навреме — рече Пингицър. — Това кафе тук е моя отдавнашна идея, още от Виена. — Той наля чаша за Трейси, подаде му я, Трейси я пое и отпи от кафето. Задържа го за малко да усети вкуса му, после пак отпи.

— Хубаво е — рече той.

— Моя собствена идея — каза Пингицър. — От Виена.

Трейси се заразхожда из стаята, слушайки разговора им, както правеше преди шест години. Когато чашата му свърши, подаде я на Шивли, който му отля от своята чаша. Кафето на Шивли също бе хубаво.

— М-да, това е силата на младостта. Това е илюзията на младостта. Прекрасна илюзия — рече Пингицър. — Беше време във Виена, когато и Пингицър имаше такава сила и такива илюзии. Беше прекрасно време, прекрасна сила, прекрасна илюзия. М-да. Ето ви Пингицър, седемдесет и две годишен, който не иска да работи повече, иска да има прекрасни илюзии.

— След малко пак ще дойда — рече Трейси.

Отиде направо до прозореца да погледне още веднъж към пътя. Имаше да мисли много за това, което му се искаше да стане и колкото може по-бавно, но и не след повече от час-два. Времето винаги го бе хипнотизирало. Знаеше, че не го разбира, но знаеше също, че каквото и да постигнеш — всичко, което някога се е случвало — мисъл или истина, — постигаш го само *в един миг*. Ако искаш, можеш винаги да изчакваш и да го оставиш само да я търси, а можеш и ти да тръгнеш — *във* времето и *с* времето — да търсиш мисълта, която искаш да постигнеш, и после внезапно — от движението *във* времето и *с* времето и от това, че си търсил мисълта — да я постигнеш, да я постигнеш цялостно, да я откриеш ясно, в един миг.

Но освен това трябва да затаиш дъх някъде вътре в себе си, та да оставиш място на идващото да спре. Трябва да вървиш бързо и в същото време да бъдеш почти недвижим.

Трейси имаше да мисли за много неща и да извърши много, а всичко трябваше да почне заедно с работата му. Всичко, което трябваше да се направи — а то не бе малко, — щеше да почне с извършването на най-обикновена работа, щеше да стане с вдигането и пренасянето на чувалите с кафе.

Трейси поспря за миг, усмихна се на жалката гледка, която беше и красива, на огромната работа, която му предстоеше, и си спомни всички объркани неща, но без да опитва да ускори хода им, а погледът му блуждаеше по ниския свод на старата сграда от другата страна на пътя.

Преди да спре и отново да обхване с поглед цялата картина, бе пренесъл още пет-шест чувала и този път не се задържа, защото работата бе почнала да го посъживява и искаше час по-скоро да я свърши. Но му се стори, че и без да се вглежда, бе забелязал нещо. Докато пренасяше следващия чувал, си мислеше какво ли ще е забелязал или просто си е въобразил в това време, тъй наситено с очакване.

Реши да пренесе поне още пет-шест чувала, преди отново да поспре за малко. Тогава ще отиде към задната врата, ще я отвори, ще излезе на стъпалата и ще погледне оттам.

И от стъпалата, без да гледа нещо определено, му се стори, че забелязва отново онова и дълбоко в него се появи някакво задоволство.

Там беше, каквото и да е то. Там някъде беше. В това нямаше съмнение.

Върна се отново да работи, пренесе още три чувала и после пак влезе в дегустаторския отдел да постои малко с дегустаторите на кафе.

— Как върви работата след тези шест години? — попита Рингърт.

— Пак потръгна — отвърна Трейси. — А ти как си, Рингърт?

— О, не мога вече да ритам, Трейси — отвърна Рингърт.

— М-да, ритането — рече Пингицър. — Това второ ли беше? Едно. Да си движиш крака? Второ. Да се оплакваш? Не можеш да си движиш крака? Не можеш да се оплакваш?

— Не знам — рече Рингърт. — Движа си крака правилно, но не както можех. И мога също да се оплаквам, но не тъй, както можех. Можех да се оплаквам от всичко и беше много смешно. Сега ми остана само едно нещо да оплаквам, но дори не ми се ще да го оплаквам.

— Какво е то, това нещо? — попита Пингицър.

— Краят на Рингърт.

— М-да. Какъв вкус има кафето на Рингърт?

— Хубаво е — отвърна Трейси.

— Ако обичаш — рече Пингицър, подавайки чашата си през масата. Той я напълни догоре. Д-р Пингицър отпи от кафето и рече: — М-да, хубаво е.

Трейси пренесе още три чувала, после застана до прозореца с гръб към гледката и се вслуша. Стоя дълго, може би към три минути. Пътят беше безмълвен. Понеже не бе сигурен, че е чул нещо, реши, че не е сигурен и отиде пак да работи. Всеки път, когато идваше за нов чувал, поспираше за миг да се послуша пак. След още шест чувала се бе послушал още шест пъти. Седна на един чувал, но не да си почине, а за да бъде благодарен, за да бъде близо до нещата, близо до същността на нещата и да се усмихне на всичко, което можеше да е наблизо.

Като се увери най-сетне, че е чул думата, не се изненада. Не скочи на крака. Не се обърна. Повтори я тихичко. След миг я чу пак и тогава много бавно стана, дигна един чувал на гръб и тръгна.

Когато остави чувала, обърна се и видя тигъра.

Макар и от толкова далеч, изглеждаше много печален.

Бе изтощен от глад, болнав отпаднал, ранен. Той се върна към купа чували, едва поглеждайки към тигъра, нарами нов и тръгна с

него. А като взимаше следващия чувал, тигърът се покатери върху купчината чували и се излегна там да си почива и да гледа.

Трейси и тигърът заговориха, но този път не с думи, нито дори със звукове. И всеки от тях разбираше.

Мисълта бе дошла в един миг, за да остане.

Когато пренесе всичките чували, бе дванайсет и четвърт. Дегустаторите на кафе бяха излезли да обядват. Тигърът застана до Трейси и после заедно се спуснаха по стълбището до входа на сградата. На вратата към улицата тигърът се уплаши и отстъпи назад. Трейси поспря за миг до него, без да продума, после излезе сам и застана на стъпалата, а вратата зад него се затвори сама.

ГЛАВА 15

На отсрещната страна на улицата от стаята на втория етаж капитан Хузинга и шерифът Блай наблюдаваха.

Там, според плана, Томас Трейси бе застанал пред „Ото Сейфанг“.

— Колко е часът? — попита Блай.

— Дванайсет и половина — отвърна Хузинга. — Мислите ли, че ще стане?

— Нещо вече стана — рече Блай. — Нали и ти слуша на всеки половин час рапортите по радиовръзката?

— Да.

— Пълно спокойствие вече цели четири часа.

— Да. Мислите ли, че ще стане?

— И да не стане, все едно. Погледни го — рече Блай. — Той не е луд.

— И все пак е ненормален — рече внезапно Хузинга. — И всичко това не е нормално. Не ми е ясно. Не мога да го разбера. Сложихме там оная табела. „Ото Сейфанг“. Ото Сейфанг е мъртъв от три години. Тук вече е склад, а не фирма за внос на кафе. Сега е така, а не както преди шест години. Той е ненормален, но не колкото мен — да вярвам, че някой от нас може да повтори същото нещо, което на времето е разбило сърцето му. Това не може да бъде сторено. Не може — и толкова. Жал ми е за него. Той е луд. И не знае това, но ще го върнат в Белвю заедно с това момиче. Нищо няма да стане, шефе. Жалко. Подавам си оставката. Вярвах с цялата си душа, че това ще може да стане. Но е лудост да вярваш в *това*. Нищо няма да стане.

— А какво ще кажеш за нещата, които *вече* станаха? — попита Блай.

— Случайност — отвърна Хузинга. — Впрочем ставало е и преди. Прегледах старите досиета. През декември 1882 година е имало *цели* седем часа, през които не е докладвано нито едно произшествие.

През март 1896 — единайсет часа, през юли 1901 — пет, август 1908 — девет часа. И по-рано се е случвало.

— Да. Но как можеш да знаеш, че в същото време не става нещо друго, за което никой не знае — рече шерифът. — Нещо друго, което остава незабелязано?

— Искате да кажете, че ви се струва и в момента да става нещо? — попита Хузинга.

— Казах, че вече е станало — рече началникът. — И ти казвам да не ги връщате в Белвю.

— Дадох дума на д-р Скатър — рече Хузинга. — След малко ще ги върна и ще си подам оставката.

— Няма нужда да си подаваш оставката — каза Блай. — Понякога изпадаме в неизгодно положение, нали? Случвало се и по-рано — много пъти. Няма да си загубиш службата. Тук нищо не си заложил. Понякога нещата се провалят. Кой ти гледа?

— Аз — рече Хузинга.

Внезапно видяха по Уорън стрийт да се задава Лора Лути.

Видяха как Трейси и Лора се срещнаха. Видяха ги да се усмихват, видяха устните им, раздвижени в говор. Видяха Лора да изкачва трите стъпала до Трейси. Видяха Трейси да обгръща раменете ѝ. Видяха нейните ръце да го прегръщат силно. Видяха как Пибърди, Рингърт, Шивли и Пингицър, застанали заедно, ги наблюдават. Видяха Трейси и Лора да тръгват, хванати за ръце, но точно преди да тръгнат, Трейси да отива към вратата и да я отваря.

Не я разтвори докрай, а само колкото бе нужно.

И тогава видяха да излиза тигърът на Трейси и да застава до Лора Лути.

Бе черна пантера, която накуцваше с десния си преден крак. Ако не се гледаше накуцването, това бе най-красивата черна пантера, която изобщо бе виждал някой.

Видяха как Трейси, Лора Лути и тигърът на Трейси тръгват заедно по Уорън стрийт. Видяха ги да влизат в магазина за картини на животни, закачени по стените.

След малко видяха Трейси и Лора да излизат и да се запътват към доковете в края на Уорън стрийт.

И видяха, че тигърът вече не е с тях.

Блай и Хузинга изтичаха по стълбите, изскочиха от сградата, прекосиха улицата и влязоха в магазина. Там завариха Сплайсър и Слю да стоят заедно и да ги чакат.

— Кой от вас е Слю? — попита Блай.

— Аз, сър — отвърна единият.

— Тъй. Каж ми *точно* какво видя току-що.

— Видях един млад мъж и една млада жена да влизат и да разглеждат всичките картини по стените на този магазин — отвърна Слю. — И ги видях да излизат.

— Нещо друго?

— Не, сър.

— Ти, Сплайсър — рече Блай, — кажи ми точно какво си видял *ти*.

— Същото видях, сър — отвърна Сплайсър.

— Сигурен ли си?

— Да, сър.

— Върнете се на поста си, ако обичате — рече Блай.

Двамата млади полицаи напуснаха магазина.

— Е, какво ще кажеш? — обърна се Блай към Хузинга.

— Не знам — рече Хузинга. — Вие *видяхте* тигъра, нали?

— Аз видях тигъра — отвърна Блай.

— Не го казвате просто така, нали? — рече Хузинга. — *Видяхте* да му отворят вратата? Видяхте тигъра да излиза и да застава до нея, нали?

— Да. Всичко видях — отвърна Блай.

— А Сплайсър и Слю не са видели тигъра.

— Не, не са — рече Блай.

— И тигърът е изчезнал.

— Да, изчезнал е.

— Какво може да е станало с тигъра? — попита Хузинга.

— Не знам — отвърна Блай.

— Тогава, ако нямате нищо против, бих искал да ме освободите за останалото време от деня.

— Ти си свърши работата — рече Блай. — Какво ще правиш сега? На мач ли ще ходиш?

— Не, иска ми се да отида за малко в „Сейнт Патрик“. После май ще се прибера у дома. Нямам търпение да видя жената и децата.

— Добре. Върви си — рече началникът.

Хузинга тръгна из магазина, като спираше пред всяка картина, после излезе оттам и се отправи към „Сейнт Патрик“. След това и Блай разгледа картините. Върна се да види още веднъж картината с някакъв арабин, заспал в пустинята, и един лъв, надвесен над него.

После и той излезе от магазина и се запъти към „Сейнт Патрик“.

Това е историята за Томас Трейси, Лора Лути и тигъра, който бе любовта.

**БАСНЯ IX ОТ „БАСНИТЕ НА САРОЯН“
НЕВОЛИТЕ НА ЛЕКОВЕРНИЯ СЪПРУГ,
КОЙТО НЕ ИСКАЛ НИЩО ДРУГО, САМО
ДА ЯДЕ ГЪСКА, НО БИЛ ЛИШЕН ОТ ТОВА
УДОВОЛСТВИЕ ОТ СВОЯТА НЕВЯРНА
СЪПРУГА И НЕЙНИЯ АРОГАНТЕН, НО
ВЕРОЯТНО КРАСИВ ЛЮБОВНИК.**

Една сутрин скромен съпруг донесъл на жена си гъска и ѝ казал: „Сготви ми тая птица, та като се върна довечера у дома, да си похапна.“

Съпругата оскубала гъската, почистила я и я сготвила. Следобед дошъл любовникът ѝ. Преди да си иде, попитал я какво ядене може да му даде за приятелите. Погледнал във фурната и видял печената гъска.

— Това е за мъжа ми — казала жената.

— Искам да ми я дадеш — казал любовникът, — иначе няма да те обичам повече.

И любовникът си отишъл с гъската.

Вечерта съпругът седнал на масата и казал:

— Донеси ми гъската.

— Каква гъска? — учудила се жена му.

— Гъската, дето ти я донесох сутринта — отвърнал мъжът. — Донеси ми я.

— Ти сериозно ли говориш? — попитала жената. — Никаква гъска не си носил. Трябва да си сънувал.

— Донеси ми гъската! — завикал съпругът.

Тогава жената взела да пищи:

— Горкият ми мъж, загубил си е ума! Горкият ми съпруг се е побъркал! И не знае какво е насън, какво наяве.

Дошли съседите и повярвали на жената, тъй че мъжът нямало какво повече да каже и си останал гладен, само на хляб, сирене и вода.

На другата сутрин мъжът донесъл на жена си друга гъска и попитал:

— Това гъска ли е?

— Да — отвърнала жена му.

— Сънувам ли?

— Не.

— Това главата на гъската ли е?

— Да.

— Крилца?

— Да.

— Пера?

— Да.

— Хубаво, сготви я тогава — казал мъжът. — Като се върна довечера в къщи, искам да ям гъска.

Жената сготвила гъската. Дошъл любовникът ѝ.

— Днес май пак има гъска — рекъл той. — Надушвам я.

— Не бива да я взимаш — казала жената. — Снощи и отзарана мъжът ми направи ужасна сцена. Това е вече много. Обичам те, но не бива да взимаш гъската.

— Ти или ме обичаш, или не ме обичаш — казал любовникът. — И аз или ще взема гъската, или няма да я взема!

Тъй че взел той гъската.

— Донеси ми гъската — казал вечерта съпругът.

— Горкият ми съпруг — завикала жената. — Той съвсем се е побъркал. Гъска, гъска, гъска! Коя гъска! Никаква гъска няма. Горкият, горкичкият ми съпруг.

Дошли съседите и този път повярвали на жената.

И съпругът останал гладен.

Следната сутрин пак купил гъска от града. Наел един висок човек да носи гъската в тепсия на главата си. Наел оркестър от шест души и с музикантите, заобиколили високия мъж с гъската, той тръгнал по улиците към къщата си и викал на съседите да видят.

Като стигнали до къщата, след него вече имало цяла тълпа.

Обърнал се той към хората и завикал:

— Мохамедани, съседи, земя и небе отгоре, риби в морето, войници и всички останали, гледайте, гъска! И вдигнал птицата от тепсията. — Гъска! — крещял той.

Подал той гъската на жена си.

— А сега да сготвиш това проклето нещо — рекъл той — и като се върна довечера, ще ям от нея.

Изчистила жената птицата и я сготвила. Дошъл любовникът. Имало нежни сцени, сълзи, целувки, гонене, схватка, пак сълзи, пак целувки и любовникът си отишъл с гъската.

В града съпругът срещнал един свой стар приятел и му казал:

— Ела тази вечер у дома; жената е изпекла гъска; ще вземем две бутилки ракия и ще си прекараме чудесно.

И тръгнал мъжът с приятеля си към къщи. Влезли и той попитал жена си:

— Сготви ли гъската?

— Да — отвърнала тя. — Във фурната е.

— Хубаво, ти всъщност винаги си била добра жена — казал съпругът. — Ние с приятеля ми първо ще пийнем малко, после ще си хапнем гъска.

Съпругът и приятелят му пийнали по четири-пет ракии и после повикал жена си:

— Чудесно, а сега донеси гъската.

А жената рекла:

— Нямаме никакъв хляб, иди до братовчед си да вземеш малко, гъската не върви без хляб.

— Добре — съгласил се мъжът.

И излязъл.

Жената се обърнала към приятеля на мъжа си:

— Моят мъж е побъркан. Никаква гъска няма. Довел те е тука да те заколи с този страхотен кухненски нож и с вилицата. По-добре е да си идеш.

И човекът си тръгнал. Върнал се съпругът и попитал за приятеля си и за гъската.

— Твоят приятел избяга с гъската — казала жената. — И как можеш да го наричаш приятел, след като цял ден съм се мъчила да ти сготвя прилично ядене?

Съпругът взел кухненския нож и вилицата и се втурнал на улицата. В далечината видял приятеля си да тича и извикал след него:

— Само един крак, приятелю, само един крак и толкоз.

— Божичко! — казал си другият. — Тоя наистина бил луд.

И затичал по-бързо от когато и да било. Скоро съпругът не можел дъх да си поеме. И се върнал у дома при жена си. И този път ял само хляб и сирене. И след тази скромна вечеря взел пак да пие ракия.

И както си пиел, истината почнала да му се разкрива малко по малко, както става обикновено през алкохола.

Като се напил съвсем, вече знаел всичко. Станал и без много приказки натупал жена си.

— Щом любовникът ти трябва да има всеки ден гъска — казал той, — да беше ми казала поне. Утре две ще донеса. Понякога и аз огладнявам, представи си.

ПАРИЖ И ФИЛАДЕЛФИЯ

След като бе разменил няколко думи с Лора Слейд, артистът Андре Саламат се обърна към лелята на момичето и забеляза:

— Но тя не може да е истинска, разбира се, че не може.

— Защо мислите така? — попита жената.

— Защото е премного хубава, за да бъде истинска — отвърна артистът.

Приятно му бе да слуша собствените си думи повечето от тях бяха от пиесите, в които е играл по едно или друго време, макар и да не беше неискрен човек.

Беше прехвърлил петдесетте, но бе запазил душевната си младост, което много често се хвърляше в очи, а и хубавата външност, която имаше в началото на кариерата си като млад актьор в Париж, все още се бе запазила. Знаеше, че доста дългият му нос е почнал да поувисва малко, но това все още бе актьорски нос, а неговият Сирано, изпълняван на френски без допълнителен грим, когато бе на двайсет и две години, бе първият от серията триумфи. Знаеше също, че строго погледнато не е висок. На сцената и сред обществото това му създаваше известни затруднения: ръстът му трябваше да изглежда 1.79, докато всъщност бе едва 1.72.

Но актьорството бе за него професия, хляб и сол, изкуство, радост, живот и слизането му от сцената не можеше да сложи край на това. Нещо повече, славата му като Андре Саламат беше дори по-голяма от славата му на артист, но, естествено, той гледаше на тези неща като на едно цяло.

Беше си изработил хитър актьорски трик в стила на говоренето, който правеше блестящи и най-баналните реплики, затова хич не го бе грижа дали наистина са блестящи. Фактически блестящ беше той, а това бе важното. Трикът засягаше и стойката му, и начина да поглежда към някого или да се втрещва в пространството, и силата и интонацията на гласа му, произношението на думите, в което оставяше лек чуждестранен акцент, и ритъма на изговарянето им.

Беше много близо до фалша, но не повече, смяташе той, отколкото който и да е, когото изобщо бе срещал, тъй като неговият стремеж, както и техният, бе да извлече колкото се може повече от живота. В никакъв случай не бе глупав, беше се посветил на театъра — непрекъснато четеше стари и нови пиеси, не криеше своята религиозност, обичаше бога и често намираще покой, коленичил в молитва. Обичаше също така и църквите, но според собствените му думи, само като сгради. Никога не е бивал въвеждан с ритуали в която и да е църква и не мислеше да го стори и занапред, защото и в религията, и в любовта, както казваше той, обичал да се държи естествено и никак не държал да има посредник в която и да е от тези области. Той бе много по-малко презиран от мнозина други артисти със съответна слава и всъщност се радваше на доста голяма популярност в три-четири слоя на нюйоркското общество.

Когато срещна Лора Слейд, тъкмо по личните си сметки, се движеше във висшия слой на това общество, тъй като лелята на момичето, мисиз Боук-Реън Адамз, бе широко известна вече трийсет години за дейността си, свързана с операта и разни видове благотворителност. Тя бе настоявала за неговото присъствие на благотворителния прием, организиран от „КЕЪР“^[1], тъй като и неговата собствена родина получаваше всекидневно помощи от тази благотворителност. Той прие поканата с готовност.

Знаеше, че на приема ще присъстват много хора, които би искал да види и да го видят, и уморен или не от усилията да се движи по-изправен, отколкото му е удобно, той забърза да вземе такси до дома на Петото авеню веднага след вечерното съботно представление на сензационната пиеса „Дяволът минава“, в която играеше ролята на човек без всякакви маниери, роля, която силно му допаднаше.

Пиесата бе написана от някакъв новак с посредствени способности, но основната идея се хареса на Андре Саламат и той се съгласи да участва при едно условие: че ще му бъде разрешено да разшири ролята. Само толкова, че слабата, но добре организирана пиеса да стане нещо повече от средство за Андре Саламат и да донесе с успеха си достатъчно много пари, след което неизвестният драматург никога повече да не пише друга пиеса.

Когато пристигна, приемът бе в разгара си и в хола, непосредствено до огромния салон, докато казваше на мисиз Боук-

Реън Адамз колко добре изглежда, погледът му обиколи известните личности и той си набеляза да размени по няколко думи с този или онзи. Тогава зърна Лора Слейд и несъзнателно се изпъна до краен предел. Тя беше на не повече от двацет и две-три години, косата и беше златиста, кожата — блестяща, фигурата — великолепна и бе тъй вълнуваща, колкото изобщо можеше да бъде. За щастие разговаряше с някакъв мъж, достатъчно възрастен да ѝ бъде баща, и разбира се на Андре Саламат дори и през ум не му мина, че и той самият бе някъде на тази възраст, макар и не толкова стар, колкото събеседникът ѝ, който положително бе на около шейсет и пет години и му личеше. Едничката дъщеря на Андре Саламат, Ивон, бе двацет и пет годишна, омъжена в Париж за един интелектуалец-комунист, майка на двама сина, и от своя страна също малко революционерка, което беше безкрайно отегчително, доколкото го засягаше. Единият от двамата му сина — Анри, бе над трийсетгодишен, а по-малкият, Жан, на осемнайсет, роден в Америка, следваше кинематография в Калифорнийския университет в Лос Анжелос и живееше с майка си, Ийв Гейли, добре известна от нямото кино.

След като се срещна с най-значителните личности на приема, той незабавно си състави план, чрез който да привлече вниманието ѝ и евентуално да я очарова. Ако тя е като повечето американски момичета, бе напълно сигурен, че това няма да представлява голяма трудност, макар и един-два пъти да бе ставал обект на присмеха на младите дами, след като най-сетне бяха намирали свободни минути да останат насаме с него на прием и той бе говорил с тях много мило. Но всъщност тези млади дами още дори не бяха завършили училище и както се оказваше за негова изненада, бяха едва шестнайсетгодишни. Американските момичета правят тъй, че понякога изглеждат на възраст почти колкото майките си, ето защо не бе негова грешката, дете не знаеше колко са неразвити и незрели всъщност. За артиста всяко момиче, което отвърща с хилене на любезните му реплики, е неразвито и в това несъмнено имаше нещо вярно.

Саламат разговаряше с мисиз Боук-Реън Адамз и тъкмо се канеше да запита коя е тази млада дама, която прилича на картина от Реноар и създава у човека усещането, че е създадена от розови венчелистчета и шампанско, когато самото момиче дойде, подскачайки със смях откъм оживената група, и попита леля си не може ли да

остане при нея още един ден преди заминаването си за Филадельфия. Тъй можеше да се сметне, че Лора Слейд е била представена на Андре Саламат.

— Не казвайте никога, никога Филадельфия — каза той на младото момиче.

— Аз живея там — засмя се момичето.

— Несъмнено — рече Саламат, навлизайки в ролята, която тъкмо съчиняваше: на мистичен поет, ако може така да се каже. — Да, сигурен съм, че там живеете — продължи той, — но не трябва никога да го казвате, защото не ви отива. Трябва да казвате само Париж.

— Париж — разсмя се момичето. — Париж. Париж. Доволен ли сте?

— Аз изцяло съм ваш роб — каза артистът. — Когато казвате Париж, аз съм в краката ви: обожавам ви, вярвам отново в ангелите, в любовта, в малките деца. Когато казвате Париж — продължи той, модулирайки гласа си, за да му придаде израз на дълбока тъга, — аз вярвам отново в живота.

Нямаше представа как тя ще приеме тези думи и тъжната нотка в гласа му, но се помоли — разбира се, без да коленичи — тя да не се разсмее. Съвсем не бяха сами, но поне никой не ги слушаше, тъй като лелята бе отишла да поздрави току-що влязлата Талула Бенкхед.

— Изглеждате много тъжен, мистър Саламат — каза момичето със задоволителен тон, тъй че актьорът бе насърчен да продължи още малко в същия стил.

— Аз съм тъжен човек — потвърди той тъй убедително, че сам си повярва, и всъщност това не беше съвсем невярно, защото няма човек, който да каже тези думи, без да си повярва, и да има нужда да доказва, че говори истината. Всеки човек е тъжен: просто повечето мъже не са открили, че понякога е полезно да изтъкнеш това пред едно красиво момиче от Филадельфия.

— Но в пиесата изглеждате толкова далеч от всякаква тъга — забеляза момичето. — Тъкмо днес я гледах на дневното представление, защото леля ми каза, че и вие ще играете.

— Гледахте ме днес? — възкликна актьорът.

— Да и смятам, че бяхте чудесен — каза тя.

— Ако само знаех, че сте в залата! — продължи той още по-оживено, напълно сигурен, че постъпва правилно, — щях да играя

само за вас през цялото време и някъде в хода на действието щях да произнеса вашето име. Чакайте да видя къде можеше да бъде. О, да. Когато дяволът бива разобличен и прогонен от земята, щях да направя пауза, да се обърна към вашето място и да кажа: „На никого тук не бих казал сбогом, освен единствено на Лора“. Само ако знаех, че сте били там!

Той продължи бързо, надявайки се да позамаже малко слабостите на репликата, която бе измислил за нея, която не стига, че беше глупост по начало, но и беше зле произнесена. Все пак, както изглежда, Лора Слейд не забеляза това и всичко вървеше все така гладко.

— Никога през живота ми не е имало актьор, който да произнесе от сцената реплика за мен — каза тя.

— Ще го правя заради вас всеки път, когато идвате в театъра — каза актьорът. — Но сега, ако ми дадете билета си, ще знам точно кой е вашият стол, ще отида да го прегърна и ще наредя на уредника да го премести оттам в моята гримьорна, за да може отсега нататък само вие да седате на него. Не бих допуснал друг да седне на него.

— Билета не го пазя — каза момичето, — аз бях в галерията.

— Боже мой!

— Просто нямаше никакви други места.

— Но тогава всъщност не сте могли да ме виждате оттам.

— О, виждах ви чудесно — каза Лора Слейд. — Взех от леля бинокъла. Беше четвъртото място отдясно, погледнато откъм сцената, на предпоследния ред в галерията.

— Веднага ще го взема оттам и ще го преместя в гримьорната си.

— Наистина ли?

— Разбира се.

— Не ви вярвам, мистър Саламат — каза момичето, — но смятам, че просто сте очарователен.

— За вечерното представление в понеделник ще имате място на първия ред — продължи актьорът. — И цялото представление ще играя за вас, а след представлението ще намерите своя стол от галерията в моята гримьорна.

— Не ви вярвам.

— Кълна ви се.

Той самият почти се изненада от собствените си думи.

Погледът му бе станал проникващ и нежен и му беше много приятно, че момичето ще бъде там. Мис Бенкхед и лелята на момичето дойдоха и останаха колкото да се поздравят, а после за още малко можеше да бъде почти сам с нея. Усещаше, че трябва да каже още нещо, но и животът му да зависеше от това, не можеше да измисли какво, затова стойката му леко се поотпусна. В края на краищата той прибягна до повторението с надеждата, че ще има ефект: „Цялото представление за вас“.

За щастие лелята на момичето дойде и се обърна към него:

— Но елате при другите, Андре. Какво правите тук в хола, за бога? И ти също, Лора. А ако всичко това те прави толкова щастлива, можеш да останеш до вторник сутринта.

Момичето подскочи и прегърна леля си със смях и след един съвсем кратък поглед към актьора, колкото да му покаже, че това е тяхна тайна, се втурна назад към просторната зала. И тогава актьорът неволно, ако това изобщо бе възможно, отбеляза:

— Но тя не може да е истинска, разбира се, че не може.

— Защо мислите така? — попита лелята.

— Защото е премного хубава, за да бъде истинска.

Тогава жената взе ръката му, както правят понякога близки приятели, когато мислите им не могат да се оформят в думи, които да не наранят. Тя стисна ръката му пет пъти по ужасно досаден начин — защото Андре Саламат разбра, че това означава броя на съпругите му и че освен това означава конкретни неща, които скрито бяха по-оскърбителни и от най-грубите думи. Все пак той бе успял да прикрие раздразнението си или поне така сметна. Той бе талантлив актьор, но това бе един от случаите, когато не бе сигурен какво впечатление е направил. Това също бе досадно и той се мъчеше да го прикрие. Опита се да направи това, като повдигна ръката на лелята, която бе стиснала неговата ръка пет пъти, и я целуна веднъж по горната страна и два пъти по дланта. Надяваше се, че това ще има някакво по-особено значение за лелята, което пък ще се окаже досадно за нея, и по този начин ще бъдат квит. Мина му през ум, че всъщност и тя бе имала трима съпрузи. Фактически това, което тя искаше да му каже, бе, че племенницата ѝ е сгодена във Филадельфия за едно чудесно момче от добро семейство.

— Драги мой Андре — каза жената с тон, който според него не изразяваше симпатия. И продължи по-малко многозначително: — Сега трябва да се присъедините към останалите и да позволите и на други свои приятели да ви се порадват.

Той отиде направо при Ленърд Лайънз, който стоеше с някакъв мъж и съпругата му: тя се оказа от Вашингтон, а мъжът от Държавния департамент. Веднага след като бе представен, актьорът почна да сипе анекдоти за себе си, които от месец насам събираше, за да ги разкаже при удобен случай на Ленърд Лайънз. Той спомена какво отвърнал на една издигаща се млада актриса, която го спряла пред „Сарди“ и прямо го попитала дали да упорства в стремежа си да играе или да се откаже и да си отиде у дома. Смяташе своя отговор блестящ, но само Ленърд Лайънз се засмя, а жената на оня от Държавния департамент попита наивно:

— Къде живее тя?

Вместо да измисли нещо блестящо в отговор на този глупав въпрос, актьорът отвърна, че няма и най-малката представа и после разказа анекдота за негърката, която почиства апартамента му и как, подреждайки нещата му по различни начини, му бе разкрила чувствата си към него, но и този път само Ленърд Лайънз можа или пожела да се разсмее, от което му стана ясно, че анекдотите му едва ли ще се появят във вестника.

Намери претекст да ги остави и забърза към Дороти Килгалън, на която изказа неприязнеността си към тоя от Държавния департамент. Разказа на Дороти Килгалън други два анекдота за себе си и добави, че бил поканен от френското правителство да се върне в Париж след двацет и пет годишно отсъствие, за да играе в три пиеси на Молиер. Това не беше напълно вярно, макар и наскоро да бе разговарял с един френски драматург в Щатите, който го бе убеждавал да се върне в Париж, за да играе в една негова пиеса, и по време на разговора бе станало дума и за френското правителство и за пиесите на Молиер.

Погрижи се да разкаже на присъстващите журналисти последните новини около себе си, но дори докато се занимаваше с тези отегчителни, макар и необходими дреболии, той се ободряваше от мисълта за впечатлението, което е направил на Лора Слейд. През

цялото време погледите им се срещаха и си напомняха за тяхната обща тайна.

Към два часа през нощта се бяха събрали всички поканени, още не бе си тръгнал никой и лелята успя да привлече вниманието на всички и произнесе трогателна реч за това, че е дълг на всеки присъстващ да даде своята лепта за благотворителни цели и да убеди и приятелите си да сторят същото. Тя прочете от един списък имената на присъстващите по азбучен ред и всеки, след като чуеше името си, съобщаваше сумата на дарението, което правеше. Някои от най-богатите хора на приема обявяваха доста малки суми, за да не се изтъкват, но всеки знаеше, че по-късно ще дадат много повече. Когато лелята на момичето прочете името на актьора, той обяви най-голямата сума в сравнение с другите. Истината бе, че очакваше аплодисменти, но не ги получи, тъй като никой не бе забелязал жеста му. Моментално промени израза на лицето си от Герой на Франция в най-обикновен човек от интелектуалния свят, който винаги е готов да помогне на по-малко сполучилите от него.

Тази нощ повече не можа да поговори насаме с Лора Слейд, защото знаеше, че ако леля ѝ разбере тайната им, веднага ще я прати обратно във Филадельфия. Но когато в понеделник излезе на сцената след края на вечерното представление, за да приеме аплодисментите, забеляза, че е седнала на мястото, което ѝ бе запазил, и докато се покланяше ниско, успя съвсем дискретно да я погледне в очите и да ѝ прати въздушна целувка, сякаш я пращаше към цялата публика.

Смяташе, че тази вечер е играл най-добре през цялата си кариера; той наистина играеше само за нея. А когато го прокудиха от земята, произнесе името ѝ, но този път репликата прозвуча много по-хубаво от предишния път.

През първия антракт внезапно си спомни, че не е преместил стола ѝ от галерията, извика уредника и му каза веднага да намери един такъв стол и да го сложи в гримьорната му. Уредникът запротестира, но актьорът бе твърд и като разбра, че няма да го оставят на мира, уредникът реши да изпълни желанието му и изпрати помощника си в галерията по време на второто действие с фенерче и отвертка. През втория антракт Андре Саламат намери стола в гримьорната си. Благодарни на уредника и му даде пет долара.

— За рози — каза той. — Донесете ги в гримьорната ми преди края на представлението.

Това също бе сторено от помощник-уредника, човек, учил драматургия в Йейл и за шест години написал две действия и половина на една пиеса. На връщане от цветарския магазин той се отби в барчето на „Сарди“ е букета рози в ръце и изпи три уискита с лед, защото вместо да стане драматург, получи се така, че трябваше да бъде едно сърчно момче за всичко в услуга на посредствени актьори.

След представлението Лора Слейд отиде в гримьорната на Андре Саламат и се влюби в него или поне в идеята да му стане шеста съпруга, но трябваше да скрие тази мисъл дълбоко в себе си, защото независимо от това какво мислят хората за едно двайсет и две годишно момиче, омъжено за човек на петдесет и седем, или както казваха някои, дори на шейсет и една, тя знаеше какво прави. Преди всичко, напълно възможно бе наистина да е влюбена в него, но ако се окаже, че не е, то няма да е чак толкова съществено, защото той бе достатъчно чаровен, представителен, известен и богат, за да осигури и на двамата приятен и комфортен живот. На второ място, тя бе съвсем сигурна, че след съответния период от време ще го накара да разбере, че от всичко на света най-много ѝ се ще да бъде известна и дори да няма достатъчно способности за сцената, иска да се учи покрай него и да работи усилено, започвайки със съвсем малки роли в театъра. И трето, ако той, не дай боже, се окаже трудно достъпен, което може да се очаква, или пък продължи да се заная с всяко срещнато момиче, нищо нямаше да ѝ попречи да се разведе и не би имало нищо лошо в това, че е била известно време мисиз Саламат. И накрая, в случай че той се окаже лудо влюбен в нея и изобщо не ѝ разреши да се появи на сцената или да се разведат, или станеше страшно ревнив, или тя забременееше и им се родят едно-две деца, какво от това? Съществуват със сигурност такива неща като смърт и той положително нямаше да изкара повече от пет години, а тя щеше да остане вдовица, ще наследи неговото богатство и евентуално ще има от него син. Какво я интересува Джоузеф Дейли от Филадельфия? Тя просто трябваше да се омъжи за някого и толкова.

Така че тя бе добре подготвена за всичко.

Актьорът доста се изненада, когато тя прие поканата му да изпият по един чай и да послушат малко музика в неговия апартамент,

защото бе очаквал, че автоматично ще му откаже поне веднъж.

Все пак, макар че загуби удоволствието от ухаждането, какво от това! За нещастие обаче той бе уморен повече от обикновено и мечтаеше единствено за леглото си и за сън. Усилията да изглежда по-висок бяха почнали по малко да му създават неудобства, вратът му пареше от напрежение.

В таксито тя спомена нещо за омъжените жени, което почти го раздразни, защото не беше сигурен дали това не разкрива по-пресметлива натура, отколкото обичаше да среща в една млада дама, но се помъчи да отхвърли досадата си, смятайки я резултат от общата умора.

От своя страна Лора Слейд бе по-жизнена от предишния път, когато я срещна. Бе очарована, че е играл цялото представление за нея, от това, че е преместил стола ѝ в гримьорната си, и от розите, които ѝ бе поднесъл, от близостта си с него.

Но цялото ѝ въодушевление, откри той, също бе малко отегчително, защото ако трябва да се говори истината, той всъщност бе тъжен и самотен човек. Утехата му беше бог, макар че много малко хора можеха да очакват това.

Откривайки, че тя няма и понятие как да стопли вода в чайника, да приготви чая и да подреди чашите, чинийките и лъжичките на масата, той стана по-тъжен и по-самотен от всякога и трябваше сам да приготви всичко, а през това време тя го гледаше с явно обожание.

Най-сетне реши да му помогне и изпусна чашата. Счупи се на стотици парченца, които той събра с известни усилия. Беше му невероятно трудно да прикрива досадата си, докато вършеше това, но успя да измисли нещо съвсем банално — как ще скъта всички тези чудесни парченца, защото *тя* ги е счупила. Изглежда в гласа му липсваше нещо съществено, защото момичето в отговор му каза, че предпочита да е учила малко домакинство и готварство в Брайърклиф вместо английски, математика и зоология.

Тази фраза направо го съсипа и той се улови, че непрекъснато си повтаря наум „английски, математика и зоология“.

Най-сетне чаят бе готов и дойде времето да седне на масичката и да се поосвежи. След първата чаша самотата и тъгата му почнаха по малко да го изоставят и той ѝ разказа за мечтата си да открие някъде на

света момичето, което ще е Жената с възродената истинска красота, възвишеност и мъдрост.

Известно време Лора Слейд бе с впечатлението, че описва нея, но скоро разбра, че той не е онова, което изглежда, а само един много изморен човек, по-стар, отколкото ѝ се струваше и дори не толкова хубав. Все пак ѝ се щеше да вярва, че някое от многото неща все още може да се сбъдне, някое от многобройните неща, за които бе почнала да си мечтае, откакто ѝ бе казал всички онези красиви думи, след като бе изрекла „Париж“ три пъти. Актьорът продължаваше все тъй да говори за своя идеал, докато накрая тя си помисли, че може би е болен, но съзнаваше, че няма да е уместно да се погрижи за него като за стар уморен човек, тъй че продължи да изразява възторг от думите, които сега едва дочуваше, повече от половината на френски, езика, който бе учила малко, но никак не разбираше. Изведнъж тя схвана сериозните му думи като смешни и надявайки се да му внуши, че е очарована, и да го накара да забрави за малко идеала си, избухна в смях, който ѝ се стори весел и заразителен.

Актьорът млъкна и едва-едва се усмихна, защото тя просто се кикотеше.

Това бе върхът на всичко.

Момичето бе абсолютен идиот.

Той ѝ наля мълчаливо, после наля и на себе си и те отпиха от чая си в мълчание.

Накрая той каза:

— Не знаех, че сте толкова млада!

Гласът му бе сух, състарен и уморен.

— Но аз не съм — рече Лора. — Аз съм двайсет и две годишна. Жена. На двайсет и две години майка ми е имала три деца, а баба ми пет.

— Толкова много? — каза актьорът сухо.

— Да. Животът в онова старо време е бил много по-вълнуващ.

Просто невероятно, помисли си актьорът на френски, че момиче на тази възраст може да бъде толкова глупаво.

Той затвори очи да си отдъхне за миг и докато си почиваше, чу я да казва:

— Париж. Париж. Париж.

Той уморено отвори очи и попита:

— Моля?

— Париж — повтори момичето. — Спомняте ли си?

— Разбира се, че си спомням — каза Андре Саламат. — Там съм роден. — После се изправи. — А сега да ви изпратя до дома — каза той с променен тон. И тонът му недвусмислено гласеше, че е време да се сложи край на глупостите и че всичко е завършило официално. Той бодро продължи: — Обещах на леля ви на нейния чудесен прием, че ще ви изпратя навреме.

— Наистина ли? — възкликна момичето. — Мислех, че е тайна.

— Тайна? — учуди се той. — Но защо? Аз обожавам американските момичета. Те са така ободряващи в своя... ентузиазъм. Когато в Париж младите францужойки срещнат прославен актьор, те са така безразлични. Пред входа на лелята той хвана ръката ѝ и я целуна.

— Предайте на леля си моите най-добри чувства — каза той.

— Филадельфия — каза Лора Слейд.

Сега тя бе ядосана и не я интересуваше какво ще си каже той.

— Филадельфия? — попита Андре Саламат.

— Да — отвърна момичето. — Когато произнасям „Филадельфия“, аз отново вярвам в любовта.

Тя влезе в къщата и затвори вратата зад себе си.

Актьорът вдигна поглед към небесата и почувства колко е тъжен, колко приятно му е, че отново е тъжен.

[1] „КЕЪР“ — американска помощна организация непосредствено след края на Втората световна война. — Бел.ред. ↑

НЕЩО КАТО НОЖ, НЕЩО КАТО ЦВЕТЕ, ИЗОБЩО КАТО НИЩО НА СВЕТА

— Трябва да дойде всеки момент — каза Макс. — Честна дума. Ще дойде.

Дребният на масата кимна в отговор, а Макс си помисли, забърсвайки бара: „За какво му е притрябвал човек като Пит?“

В бара влезе жена с приятна външност и си поръча уиски със сода. Докато приготвяваше напитката, Макс продължи да говори на дребния.

— Не ми е работа — рече той, — но за какво ви трябва Пит?

— Моля? — попита жената.

— О, извинете, мадам — каза Макс. — Говорех на оня дребния приятел на отсрещната маса. („Дребният приятел на масата — повтори Макс наум. — Ама че приказки, дявол да го вземе!“)

— Той ми е приятел — каза дамата.

— Не, не — прекъсна я Макс. — Говорех на онзи дребния джентълмен ей там. (Дребният джентълмен? Стига с тая дума „дребен“.)

— Добре, и тъй да е — каза дамата. — Той е мой приятел.

— Кой?

— Пит — отвърна тя.

Дребният стана от масата и се приближи до бара. Огледа жената и се поусмихна.

(Това пък какво значи? — помисли Макс.)

— Аз съм му баща — рече дребният.

Жената се обърна и го погледна отвисоко. На Макс му се стори, че хич не го и забелязва.

— Вие сте му *баща*? — попита тя.

— Да — потвърди дребният. — На Пит Морган.

— Етел Бийд — представи се жената. Тъй произнесе фамилието си име, сякаш едното „и“ бе в повече, на всичко отгоре усети и лош

дъх — така го възприе Макс. Всъщност не че тя миришеше, но той си знаеше какво има предвид.

— А аз се казвам Хенри — рече дребният.

— Приятно ми е — отвърна жената.

— И на мен — продължи дребният. — Минах насам тази вечер да видя Пит. Вече две седмици не се е прибирал у дома.

Макс не можеше да проумее какво става.

Пит се отбиваше тук всяка нощ, понякога между полунощ и два, но винаги сам. А тази вечер малко след десет се появява баща му, пък след единайсет идва и някаква жена, достатъчно възрастна да му бъде майка.

— Вашият син е интересно момче — рече жената.

— Знам го, откак се е родил — каза дребният. — И мога да си представя колко е очарователен за хора, които не го познават.

— Заинтересува ме със своята амбиция.

— Много мило от ваша страна. Коя амбиция? — попита дребният.

— Разбрах, че искал да става актьор — отвърна тя.

— Амбиции има, колкото щеш — рече дребният. — Нещо обикновено за преждевременно развитите момчета.

— Каза ми, че е на двасет и една — заяви жената.

— Няма още и седемнайсет — отговори дребният.

— Един момент — намеси се Макс. — Нямал и седемнайсет ли? Че той вече две седмици идва тук всяка нощ. А на малолетни алкохол не бива да сервирам. Забранено е. Мислех го за двасет и две-три годишен.

— Не — рече бащата, — и седемнайсет няма.

Дребният очакваше жената да си тръгне, за да си поговори насаме с Пит, но тя явно нямаше намерение да става.

— И седемнайсет няма — повтори той.

— Чух — рече жената.

— Пит е от момчетата, които искат много — продължи дребният. — Пари давате ли му?

Тя не се смути от този въпрос, както очакваше Макс.

— Да, давала съм му — отвърна.

— И сте омъжена?

— Моля — рече жената.

— Добре де, иначе казано, имате деца, нали?

— Да, имам момиче на деветнайсет години — отвърна тя — и друго на седем. Още едно уиски със сода.

Макс ѝ наля нова чаша. Дребният не пиеше.

— Сигурно съпругът ви е богат? — рече той.

— Богата съм аз — отвърна жената. — Всичките ми съпрузи бяха... бедни.

— И искате да осиновите Пит? — предположи дребният.

— Моля! — рече жената с променен тон. Сега вече тя се сконфузи. (Туй то! Ами сега? — помисли Макс — Майка му стара, адски чаровен хлапак е тоя Пит.)

— Искам само да ви предупредя — рече дребният, — че синът ми ще ви докара нещастие. Разберете, на *него* не ще можете нищо да направите! Според мен той е способен на всичко. Би могъл да направи нещо велико или нещо много странно. Би могъл да убие, без да почувства ни най-малко угризение. Положително не го познавате така добре, както аз. Искам да си поживее сега, пък скоро сам ще разбере с какво да се захване. Той е неспокоен, бързо се отегчава и дълбоко в себе си е неудовлетворен. От него всичко може да се очаква.

— Страхувам се, че не ви разбирам — рече жената.

— Много обичам Пит — каза дребният. — Може би, защото не прилича нито на мен, нито на майка си, нито на братята и сестрите си. Всички го обичаме, но най-много аз. Да ви кажа, Пит малко се стеснява от мен. Но затуй пък май му допадам повече от всеки друг на света. Сигурно нямате намерение да се омъжите за него?

(Може и по-тихо да говори! — помисли Макс. — Какви ли не типове срещаш в един малък бар!)

— Вдругиден ще сключим брак — заяви жената.

— Аха — кимна дребният.

— Много се обичаме — каза тя. Беше дълбоко засегната. Дори Макс усети. Според него, ако толкова ѝ е дотрябвало да се омъжва, по-добре да избере някого според годините си, като самия него например.

(Хм, един от тези двамата трябва веднага да се изпари — внезапно си помисли Макс. — Хлапакът ще дойде всеки миг.)

— Трябва вече да дойде — намеси се той и взе да бърше бара, та намекът му да не изглежда толкова явен или какъвто и да било там.

— Да, знам — рече дребният. После се обърна към жената: — Винаги съм насърчавал Пит да прави каквото намери за добре. Ще се правя, че нищо не съм знаел и като мине всичко, ще убедя и майка му да не ви се бърка.

— Много сте любезен — каза жената. Бе ядосана, и, както се стори на Макс, малко засрамена.

— Мисля за Пит — рече дребният.

Стана и излезе, без повече да продума. В другия край на бара Макс се зае да бърше една чаша.

— Дайте ми още едно уиски със сода — каза жената.

Такава огорчена и сконфузена, тя внезапно му се стори грозна. Отначало изглеждаше почти красива или поне привлекателна, а сега, като я погледна, изведнъж му се видя направо ужасна. Макс постави чашата пред нея, отиде до грамофона и пусна жетон.

Щом плочата свърши, пусна нова. Момчето щеше да дойде всеки момент. Той попоглеждаше към вратата и се чувстваше неловко. Жената се мъчеше да не се обръща, Макс продължаваше да пуска жетони и да поглежда към входа.

В два часа рече:

— Време е да затварям, мадам.

Жената плати деветте уискита със сода и тръгна. На прага поспря и се върна към бара.

(„Е, добре, мадам — каза си Макс. — Не съм на седемнайсет, но все още ме бива. Пък и четирийсет и осем не са толкова много. Да поговорим по въпроса, а? Ако толкова държите да се омъжите, вземете си някого на своята възраст. Омъжете се за мен.“)

Макс се наведе през бара към жената. Тя мачкаше в ръка една банкнота и взимайки си довиждане, я остави в ръката му. После се обърна и си тръгна. На вратата отново спря. (А Макс си каза; „Елате, мадам. Струва си да обмислим това. Вие сте запазена, аз съм на възраст и при това съм дискретен.“) Жената отново се приближи.

— Много се обичаме — каза тя. („По-скоро ние с вас се обичаме — помисли си Макс. — Мадам, вие и не подозирате колко влюбени сме един в друг. Кажете само една дума.“)

— Мадам — почна Макс. Чувстваше се глупаво. В очакване жената го доближи още повече.

— Да?

— Съжалявам — продължи Макс. — Тази вечер не дойде. За пръв път от две седмици.

— Няма значение — рече тя.

— Да ви потърся ли такси?

— Колата ми е отвън.

— С удоволствие бих ви закарал до в къщи — предложи Макс.
— Искам да кажа...

— Шофьорът ми е в колата — отвърна тя.

И излезе, преди Макс да заобиколи бара и да отвори вратата пред нея. Отиде да заключи и през това време видя как шофьорът отваря вратата на автомобила, помага на жената да влезе и потегля.

Макс постоя две-три минути до вратата. („А с мен какво става?“ — помисли си той.) Върна се на бара и разтреби всичко. Облече си палтото, но после си наля една чаша и замислено отпи.

На вратата някой потропа, но Макс и не помисли да извика, че е вече затворено.

Почука се пак и той чу гласа на Пит.

— Хей, Макс! Пусни ме за малко.

Макс отвори и Пит влезе.

— Макс — рече той, — дай да пийна едно. Нещо ми се случи. Влюбен съм.

— Да, зная — каза Макс.

— Ти знаеш! — възкликна Пит. — Та ние се запознахме тази вечер.

— С кого? — попита Макс.

— С най-хубавото момиче на света, Макс — отвърна Пит. — Още е хлапачка, но е чудесна. Толкова невинна и естествена и... за бога, не ме е срам да си кажа... чудесна е!

— Ти и преди си казвал „чудесна“ — отбеляза Макс.

— Сега е на четиринайсет години — каза Пит. — И къде мислиш я открих?

Макс се замисли.

— В киното? — предположи той.

— Не. Снощи, вместо да отида на една среща, реших да се прибера. И пред цветарницата на ъгъла ми хрумна да купя някакви цветя за нашите. И я открих при цветаря. Дъщеря му е. Полуирландка, полуиталианка. Хубава. Скромна. И си няма гадже. Купих цветята,

занесох ги в къщи и седнахме да побъбрим с нашите, докато се върне баща ми. А той отишъл в службата да поработи извънредно. След малко отивам пак в цветарницата, запознах се с нейните родители и ги попитах може ли да я заведа на кино. След киното я изпратих до тях и оттогава досега се мотая из града.

— Аха — кимна Макс. — Това е добре.

— А тук как беше? — попита Макс.

— Не беше лошо.

— Някой приятел?

— Няколко души, не ги познавам.

— А интересни кръчмарски разговори имаше ли?

— Да, малко.

— Един ден ще си отворя бар — рече Пит. — Обичам да срещам най-различни хора и да ги слушам, като си приказват.

— Така ли?

— Да — отвърна Пит. — Разнообразието, Макс. Всичките най-различни хора. Всичките различни лица. Всичките говорят различно. Особено ми се ще да ги слушам, като се *смеят*. Знаеш ли *тя* как се смее?

— Не.

— Като ангел — рече Пит. — Направо ми скъса сърцето. И ме натъжи повече от всичко на света. Влюбен съм, а единствената беда е там, че светът е пълен с такива.

— Прав си — рече Макс.

— Там е работата — каза Пит. — Толкова са много.

— Вярно, много са — съгласи се Макс.

— И са навсякъде — продължи Пит. — Където и да идеш. Това момиче беше в цветарницата, точно в нашия квартал. А като си помислиш колко още квартали има! Колко още градове. Стотици хиляди.

— Да — рече Макс. Почувства се стар, но доволен, че си има място в живота, че работата му е лека и времето за работа минава леко, че има покрив над главата си и старото равнодушие към онези стотици хиляди. — Да — повтори той. — Така е, Пит.

Пит изпи второ уиски и хвърли един долар на бара.

— Тази вечер аз черпя — рече Макс.

— Благодаря. Утре ще се видим в... — почна той, но прекъсна.
— Може известно време да ме няма. А оттук до нас има към три мили.
— О кей — рече Макс.
— Е, хайде — каза Пит.

Макс проследи походката му — пъргава и чевръста като на сцена. Сложи си шапката, излезе и заключи вратата. Зави бавно зад ъгъла, благодарен повече от всякога на старото си равнодушие и все пак малко раздразнен от своя удобен живот.

ПОСЕТИТЕЛЯТ В СКЛАДА ЗА РОЯЛИ

Работя в склада на Слиго & Бейли на Брайън стрийт между Първа и Втора улица, точно под завоя на рампата на Фримънт стрийт на моста Бей в Сан Франциско. Складът е дълъг от едната пресечка до другата и широк половин пресечка. Пълен е с рояли.

Слиго & Бейли е стар музикален магазин в Сан Франциско, намира се на ъгъла на Грант авеню и Джиъри стрийт, на около две мили от склада. Фирмата съществува от сто и единайсет години и разполага със собствена шестетажна сграда. Занимава се с всичко, което има някакво отношение към музиката, а също и с радиоапарати, телевизори, хладилници, печки, спортни стоки и много други неща. Никога не съм виждал Люкандър Слиго III, който притежава и управлява фирмата.

Първият Люкандър Слиго основал компанията заедно с Елтън Бейли. Години наред се занимавали изключително с рояли. Бейли нямал синове, но в компанията се включила дъщеря му Елтония. Бейли се надявал тя да се омъжи за най-големия син на Люкандър, но тя се омъжила за едного на име Спецафлай — била четирийсет и четири годишна, а той — десет или единайсет години по-млад от нея. Съпругът на Елтония не се интересувал от рояли, а едва ли се интересувал и от нея. Не се интересувал дори от техния син. Изоставил жена си още преди да роди.

Персоналът на склада Слиго & Бейли се състои от сина на Елтония, Оливър Морган Спецафлай, сега на шейсет и две години, и от мен, Ашланд Клюпър, двамайсет и четири годишен.

Работя в склада за рояли от година и половина.

Обърнах се за работа към личния състав на Слиго & Бейли, на шестия етаж на сградата. Момичето, което работеше в този отдел, се заинтересува от биографията ми, но за съжаление никъде нямаше вакантни места.

— Освен ако не искате да постъпите на работа в склада — рече тя.

— В какво се състои работата?

Тогава тя ми разказа за О. М. Спецафлай. Съобщи ми, че през последните двайсет и пет години никой не се е задържал на работа при него повече от един месец.

— Защо не се задържат?

Опита се да ми обясни колкото може по-ясно, че О. М., както го наричаше тя, имал право на значително положение във фирмата, на значителна годишна заплата, но че още преди двайсет и пет години станало изключително належащо да го направят началник на склада, т.е. — направо казано, — да го махнат от пътя си.

Като началник-склад О. М. поискал персонал, а Люкандър Слиго III настоял О. М. да има секретарка, счетоводител, портиер, момче за всичко и акордьор. Секретарката обаче напуснала след една седмица, а след месец — и всички останали. Малко по малко О. М. стигнал до решението персоналът му да се състои само от един човек.

— Каква е заплата? — попитах аз.

— Шейсет и пет долара седмично в началото. Обаче след всеки месец има по пет долара увеличение.

— Докога?

— Докато сте на работа.

— Ако остана, да кажем, три години?

— Всеки месец ще получавате по пет долара увеличение.

— В какво ще се състоят задълженията ми?

— О. М. ще ви обясни.

— Нямате ли представа горе-долу какви са?

— Страхувам се, че не — отвърна момичето. — Всичко, което знам, е, че от понеделник ще работите в склада — по осем часа дневно. Но не бих ви убеждавала да постъпите там.

След половин час бях в склада. Почуках на входната врата. Чуках, защото бе заключено. Най-сетне чух бързи и леки стъпки и вратата се отвори. Пред мен застана висок мъж в тъмен официален костюм. Представих се и той ме покани в кабинета си, чиято врата бе на няколко крачки от входа на сградата.

Кабинетът на мистър Спецафлай бе просторен и добре обзаведен. Писалището му бе огромно и скъпо. Столът бе облицован с черна кожа. Зад гърба му имаше голям портрет с маслени бои на дядо му, Елтън Бейли, а отстрани висеше портретът на майка му Елтония.

Разговорът ни бе кратък, макар че мистър Спецафлай разгледа внимателно бланката, която бях попълнил в „Личен състав“.

— Ашланд Клюпър?

— Да, сър.

— Да ви покажа вашата стая, мистър Клюпър.

Минахме сред най-различни марки рояли, между които нямаше специално оставен проход, и стигнахме другия край на склада, където една преградка отделяше малко пространство. Преградната почваше на две стъпки от пода и свършваше на пет. Влязохме през летяща врата и се озовах в тясно помещение, свършено празно, ако не се смятат обикновеното писалище и обикновеният стол без политура. На писалището имаше телефон. Това беше всичко.

— Седнете, мистър Клюпър.

Заех мястото зад писалището.

— Много добре — рече мистър Спецафлай и излезе.

Десетина минути седях неподвижно. После почнах да отварям чекмеджетата и открих, че и шестте са празни. Цялата канцелария представляваше писалище и стол зад една преградка.

Към пет без петнайсет реших да използвам телефона, по-скоро за да сторя нещо, отколкото за да говоря. Реших да се обадя в Нюбигинз да попитам могат ли да ми препоръчат някоя хубава книга за роялите. Почнах да набирам „Телефонни услуги“, но в това време чух някой да казва „Да?“

Беше мистър Спецафлай.

— Мислех да се обадя в Нюбигинз да попитам нямат ли някоя добра история на пианото.

— На телефона О. М. Спецафлай.

— Да, сър.

— С кого разговарям, моля?

— Изглежда нещо става с телефона, мистър Спецафлай — казах аз. — Ашланд Клюпър е на телефона.

— Какво има, мистър Клюпър?

— Мислех дали не може да се обадя в Нюбигинз.

— Какво е Нюбигинз?

— Книжарница, сър.

— Ще ви позвъня — рече мистър Спецафлай. Мислех, че ще звънне след няколко минути.

Позвъня ми чак в петък в пет без четвърт.

— Мистър Клюпър — рече той, — преди да излезете, моля отбийте се в кабинета ми да си вземете чека.

— Да, сър.

Чекът беше сложен в зелена чиния, която можеше да служи и за пепелник.

— Ще получавате чека си всеки петък — уведоми ме мистър Спецафлай.

— Добре, сър. Благодаря ви.

Взех чека и почнах да го сгъвам, тъй че да остане време, ако той пожелае да ми каже още нещо.

— Чудесно! — отбеляза той. — Безупречно прегънато.

Почаках още малко с надежда, че ще добави нещо за моите задължения през идната седмица, но той не каза нищо повече.

В събота сутринта посетих личния състав на Слиго & Бейли и момичето ме попита:

— Е, как върви работата?

— Питам се, не бихте ли ми казали нещо повече за мистър Спецафлай?

— Да не сте решили да напускате?

— Не, не мисля да напускам.

— Какво правихте цяла седмица?

— Нищо.

— А той?

— Не зная.

— Чудак ли ви изглежда?

— Не мисля, че е чудак.

— Значи смятате да останете?

— Имате ли друго вакантно място?

— Откровено казано, има едно, но то е в отдела за печки с шейсет и пет долара седмична надница и без никакви по-нататъшни увеличения. Най-малко година-две. Искате ли да се срещнете с началника на този отдел?

— А ако остана една година на работа при мистър Спецафлай, ще получавам сто и двайсет долара седмично, така ли?

— Да, така е.

— Но това е доста хубаво, нали?

— Да, хубаво е.

— И не съм женен.

— Да, миналия понеделник видях в заявлението ви.

— Е, добре, ако след една година служба при мистър Спецафлай ви предложи да станете моя жена, какво бихте ми отговорили?

— Аз съм омъжена — отвърна момичето. — Искате ли да се срещнете с началника на отдела за печки?

— Не. Ще ми кажете ли нещо за мистър Спецафлай? Т.е., за моите задължения?

— Щом сте решили да останете още една седмица при мистър Спецафлай, защо не попитате самия него в понеделник?

В понеделник сутринта в осем часа мистър Спецафлай бе застанал пред вратата на кабинета си.

— Много държа на точността — каза той, — сега е осем без една минута. Обикновено аз идвам в осем без десет, но и това е добре — да идвате в осем без една.

— Да, сър.

— Освен това държа и на изрядната външност. Човек, който в понеделник идва изряден, ще бъде спретнат през цялата седмица.

— Мистър Спецафлай, в какво се състоят задълженията ми?

— Моето момче — отвърна мистър Спецафлай, — работата те очаква в канцеларията ти.

Кимна ми любезно и влезе в кабинета си. Промъкнах се между роялите и влязох в канцеларията си. Очаквах да намеря на писалището си купчина книга, но там нямаше нищо. Седнах и се помъчих да си представя за кого ли е омъжена, но не можах. Момиче, което е омъжено, е омъжено и толкова.

Втората седмица премина точно както първата. В петък следобед в пет часа си взех чека и си отидох у дома. В събота сутринта отново отидох в личния състав, защото исках пак да я видя.

— В отдела за хладилници има вакантна длъжност — започна тя. — Искате ли да се срещнете с началника?

— Кой е той?

— Мистър Ставрос.

— Колко е заплатата?

— Шейсет и пет, но без вероятност за увеличение. Не сте ли доволен в склада?

— Не зная какво трябва да правя.

— Да, така става.

— Разчистих пътека между роялите.

— А мистър Спецафлай одобри ли това?

— Не ми е казал.

— Той минава ли по пътеката?

— Не, но в деня, когато разчистих пътеката, той ми телефонира в пет без четвърт и каза, че отсега нататък когато и да вдигам слушалката, трябва да казвам „Ашланд на телефона“. А аз дотогава казвах „Ало“.

— Надявам се, че му е харесала пътеката, която сте направили?

— Мислите ли, че все така ще я карам и ще върша все такива неща?

— Да, струва ми се.

— А не трябва ли да се опитвам да продавам рояли?

— Интересувал ли се е някой от роялите?

— Не, но той винаги държи външната врата заключена.

— Но това е склад, а не магазин.

— А за какво са тези рояли?

— Хората продават стари рояли, за да ги заменят с разни модерни неща, а ние прибираме старите рояли в склада. Това е всичко.

— Излизат ли някога оттам?

— Старите рояли не се търсят много.

— При нас има сто двацет и три. Преброих ги.

— Харесва ли ви сред толкова много рояли?

— Да, харесва ми. Обичам да ги гледам всяка сутрин. Разбира се, през целия ден мога да си ги гледам, но ми се струва, че сутрин ми е особено приятно да ги виждам. Ето ги, казвам си. *Всичките*. Най-различни марки. За кого сте омъжена?

— Мъжът ми е счетоводител в Уелс & Фаргоу. В отдела за хладилници по цял ден е пълно със смях и шеги, защото мистър Ставрос е много забавен човек. Искате ли да ви уредя среща с него?

— Не, но ако имате сестра, бих желал да се срещна с нея.

— Нямам. В отдела за хладилници обаче има три доста привлекателни момичета. Може би ще е по-добре да напуснете склада.

— Никога не съм предполагал, че ще работя в склад. Моята амбиция винаги е била да стана известен.

— Много хора смятат, че ако мистър Ставрос се появи на сцената, ще стане много известен. — Тя набързо надраска нещо на листче хартия с циклостилен надпис. После сгъна листчето и ми го подаде.

— Какво е това?

— Препоръчително писмо до мистър Ставрос.

— Точно сега не мисля да напускам склада.

В понеделник сутринта в осем без една минута мистър Спецафлай вече стоеше пред вратата на кабинета си.

— Аш, иди си право в канцеларията и седни зад писалището. Искам нещо да пробвам.

Отидох си в канцеларията, заех мястото си и след две-три минути телефонът иззвъня. Вдигнах слушалката.

— Ашланд на телефона — казах аз.

— Аш, мисля да не залоствам външната врата, за да може да се отваря и отвън. Мисля да опитам тази сутрин или по-скоро следобед.

— Добре, сър.

— Ако дойде някой, ще те уведомя по телефона.

— Да, сър.

— А в случай, че аз не забележа, а ти забележиш...

Мистър Спецафлай спря. Почаках един миг и после казах:

— Да, сър?

— Искам да кажа, Аш, да разбереш кой е.

— Да, сър. Да ви съобщя ли?

— Няма нужда, Аш, това е само експеримент.

— Да, сър.

Целия ден никой не дойде. Във вторник сутринта в осем и половина телефонът иззвъня и мистър Спецафлай ми каза:

— Искам само да те уведомя, Аш, че пак оставих вратата отворена.

— Хубаво, сър.

— И друго, ако влезе някой, обади ми по телефона. Ще кажеш само „Посетител в склада“. И аз ще разбера.

— Да, сър. Посетител в склада.

— Точно така.

Никой не дойде. В пет без четвърт реших да му позвъня и да попитам дали да се опитам да продам роял.

Когато вдигнах слушалката, чух го да казва:

— Посетител в склада ли, Аш?

— Не, сър. Звъннах да ви попитам ще ми разрешите ли да се опитам да продам роял.

— Аш, нека си звъним само когато в склада дойде посетител.

— Добре, сър.

Цялата седмица не дойде нито един посетител. В петък следобед си взех чека и се прибрах, а в събота сутринта се явих отново в личен състав и момичето там ми каза:

— Открих едно просто чудесно място в отдела за спортни стоки. Мистър Платок търси приятен млад човек, който да демонстрира тренировъчните весла и сгъваемите велосипеди. Искате ли да се срещнете с мистър Платок?

— Не знам.

— Ще ви разрешат да носите спортните дрехи, произвеждани от Слиго & Бейли, и ми се струва, че ще правите чудесно впечатление.

Тя пак почна бързо да драска на някакво листче, но аз изобщо и не мислех за демонстрации с тренировъчни весла и сгъваеми велосипеди. Мислех как да накарам някого да посети склада.

— Можете ли в понеделник да дойдете в склада по време на обедната почивка?

— Бих могла... разбира се — рече момичето. — Но има ли все пак някаква специална причина да идвам?

— Мистър Спецафлай се опитва да въведе нещо ново. Оставя външната врата незаключена, тъй че ако някой поиска, може да влезе в склада откъм Брайън стрийт. Но цялата минала седмица нямаше посетители. Мислех си, че ако вие дойдете, ще мога да се обадя на мистър Спецафлай.

— Разбирам.

— А после бихме могли да обядваме заедно. Знам едно място близо до пристанищните магазини.

— Обикновено обядвам с мъжа си в едно малко заведение близо до Уелс & Фаргоу.

— Не може ли един обяд да бъдете без съпруга си? В понеделник.

— Значи не искате да се срещнете с мистър Платок?

— Май не искам. Виждате ли, когато започна нещо, искам да го изпитам докрай.

— О, струва ви се, че нещо сте започнали, така ли?

— Да.

— И какво според вас сте започнали?

— Започнах да разбирам мистър Спецафлай.

— Наистина ли?

— Да, и още някои неща.

— Какво друго почнахте да разбирате?

— Например какво е да бъдеш известен. Как да ви кажа, да бъдеш известен по начин, по който са известни известните хора, не е всъщност истинска известност, но да бъдеш забележителен по начин, по който е забележителен мистър Спецафлай, това наистина е забележително. И още някои неща разбрах.

— Всички в Слиго & Бейли знаят от години славата на мистър Спецафлай. Кой са другите неща?

— Начинът, по който вие сте забележителна, ми се струва позабележителен от начина, по който са забележителни забележителните филмови актриси.

— Много мило от ваша страна, но едва ли някой на света знае за мен.

— И това е едно от нещата, които почвам да разбирам. Вие сте забележителна, без да ви познават много хора, но хората, които ви познават, знаят, че сте забележителна.

— Откъде да разбере, че знаят?

— Ето, аз едва ви познавам, а зная, че сте забележителна, тъй че представете си какво сте за хората, които наистина ви познават, хора като вашия съпруг или децата ви, ако имате такива.

— Нямам.

— Но ако имахте, нямаше ли все пак да знаят колко сте забележителна?

— Да, предполагам, че щяха да знаят.

— Ще посетите ли склада?

— Може би няма да мога в понеделник, но във вторник или сряда сигурно ще мога.

— Ще намерите вратата отключена. Моята канцелария е в дъното, вдясно.

В понеделник си взех сандвичи и се нахраних под рампата на Фриймънт стрийт и моста Бей, а мистър Спецафлай изяде своя обяд на писалището си. Не зная защо яде сандвичите в кабинета си. Аз обядвам на улицата, защото ми е приятно да се разхождам през почивката.

Разхождах се по Първа улица към 38-и пристан или по Брайън стрийт до пристан 28-и, гледах там параходите и си мислех.

Мислех си за миналото, за настоящето и бъдещето, но предимно за бъдещето, въпреки че не можех да забравя миналото, особено след като съм прекарал толкова години в домовете на хора, които се питаха дали могат да ме осиновят и стигаха до извода, че не могат; когато бях към петнайсетгодишен, избягах, защото исках да живея самостоятелно, а на осемнайсет постъпих в морските войски и заминах за Корея и там ме раниха, но не ме убиха, както стана с трима мои приятели. Прекарах просто една година по разни болници и на двацет и две годишна възраст ме освободиха от военна служба в Сан Франциско.

Но по време на разходките в обедните почивки си мислех предимно за бъдещето.

Във вторник, като стана дванайсет часа, не излязох от службата, въпреки че нямах нищо за ядене. Просто седях зад писалището и се заслушах... Нямаше какво да слушам, но съвсем скоро може би щеше да има, а исках да съм подготвен. В дванайсет и четвърт го чух.

Беше посетителят в склада.

Стъпките приближаваха и после летящата врата на канцеларията се отвори.

Вдигнах слушалката.

— Посетител в склада, мистър Спецафлай.

— Какъв е, Аш?

— Едно момиче в синя рокля.

— Благодаря, Аш.

Мистър Спецафлай затвори телефона, затворих го и аз, а момичето в синята рокля пристъпи до писалището ми, извади някакво сгънато листче и ми го подаде. Беше препоръчителна бланка от личния състав на Слиго & Бейли, която гласеше: *„Представям мис Стела Мейхю на мистър Ашланд Клюпър П. П. Всичко хубаво!“*

Заобиколих писалището и подадох ръка на Стела Мейхю.

— Щастлив съм да се запозная с вас — казах аз.

Стела изглеждаше ужасно изплашена, а и самият аз бях много уплашен, защото, първо, бях очаквал посетителят да е момичето от личен състав, едно омъжено момиче, второ, Стела бе първият посетител в склада и, трето, никога не бях виждал момиче, което толкова да ми хареса.

Стела отвори бързо чантата си и извади сгъната бланка за постъпване на работа. Разгънах я и зачетох отговорите, които бе попълнила.

Исках да изглеждам колкото може по-делови, тъй че като прочетох няколко графи, рекох „Да, ясно“. Прочетох още няколко и пак казах „Да, ясно“.

А после — после просто я прегърнах и я целунах. Знаех, че трябва да си давам възможно по-делови вид, но непрекъснато си мислех за бъдещето и за миналото. Заради нея виждах цялото си минало изтрито, а бъдещето — точно тъй, както винаги ми се е искало да го виждам — малкия ни собствен дом, и двамата ние забележителни, и забележителния ни син, а малко по-късно и забележителна дъщеря.

Тъкмо целувах Стела, когато телефонът иззвъня.

— Ашланд на телефона.

— Какво желае посетителят, Аш?

— Не зная, сър.

— Всичко наред ли е?

— Да, сър.

— Добре, Аш. Тогава ще се заема с обяда си.

— Да, сър.

Мистър Спецафлай отново затвори телефона, затворих и аз.

Измъкнах стола иззад писалището и казах на Стела Мейхю да заповяда да седне, защото искам да поговоря с нея. Тя седна и аз ѝ разказах целия си живот, миналото, настоящето и бъдещето, и после казах:

— Виждаш ли, аз не съм никакъв работодател. Не мога да предложа каквато и да било работа, но самият аз имам работа и смятам да остана на нея, особено щом има нещо хубаво и осезаемо, което да направя с парите, които изработвам. Бих искал да купя някъде на изплащане нова къща, но тази мисъл хич нямаше да ме занимава, ако нямаше някой, с когото да отида там, който да ми бъде жена. Това е

единствената служба, която мога да ти предложи — ако ти харесва. Прочетох заявлението и всичко в него ми допада. И разбира се, можах да те видя. Искам да кажа, много се радвам, че си в Сан Франциско само от една седмица, радвам се, че и ти като мен си нямаш никого, а хора, които никого си нямат, когато се имат един друг... предполагам, че това вече има някакво значение. Нали съм прав?

— Да, сър — отвърна Стела Мейхю.

Тъкмо пак я целувах, когато дочух мистър Спецафлай да минава по пътеката, която бях разчистил сред роялите, но просто не можех да спра. Мистър Спецафлай бутна летящата врата и аз казах:

— Мистър Спецафлай, позволете да ви представя мис Стела Мейхю.

— Драго ми е, мис Мейхю — рече мистър Спецафлай.

— Мис Мейхю е бъдещата мисиз Ашланд Клюпър — казах аз.

— Хубаво, Аш — рече мистър Спецафлай. — Мисля, че това е чудесно. По-хубаво момиче не би могъл да намериш, ако щеш и целия свят да преобърнеш. — Той се усмихна към Стела. — И вие надали ще намерите по-добро момче.

— Благодаря, сър — каза Стела.

— Няма защо — рече мистър Спецафлай. Излезе от канцеларията, а ние със Стела се заслушахме в стъпките му, отминаващи по пътеката към кабинета му.

Тогаваш Стела ми разказа всичко, което знаеше за собствения си живот, минало, настояще и бъдеще. На няколко пъти се опитваше да не заплаче и дори успяваше, с едно единствено изключение. Както и аз.

Тази година и половина, откакто съм на работа в склада на Слиго & Бейли, е най-щастливото време през целия ми живот. Изобщо не мисля да напускам, въпреки че бях казал на момичето в личен състав да спре ежемесечното ми повишение от пет долара.

— Не още — бе казала тя. — Има още много време, докато увеличението спре. Как е мистър Спецафлай?

— Забележителен, както винаги.

— А как е вашата съпруга Стела?

— Все тъй забележителна, както винаги, благодаря.

— А синът ви?

— Синът ми е най-забележителният човек на света.

— Мога да ви предложа едно доста привлекателно място в отдела за телевизори — каза момичето от личен състав, но това беше просто шега, защото знаеше, че не искам да напускам склада.

Знаеше, че започна ли нещо, искам да го изпитам докрай.

МИЛО ДЕТЕ

Стаята бе просторна, на седмия етаж на хотел „Блекстоун“, на улица О’Фаръл в Сан Франциско. Вътре нямаше нищо, което да го задържи, освен портативния радио-грамофон, едничката плоча и мрака.

В стаята влезе усмихнат и се заразхожда, мъчейки се да реши какво да прави. Имаше на разположение още шест часа и понеже времето бе достатъчно, не искаше да мисли за това.

Повече не забелязваше стаята. Денем трансперантите на единствения прозорец я правеха тъмна. Вечер запалваше лампата в банята и оставяше вратата пооткрехната, да му свети колкото да не се блъска в мебелите. Но въпреки това се спъваше. И то не че не можеше да ги види, а просто защото отново бе сам и изобщо не гледаше. Нямахме какво да гледа вече.

Припомни си всичко.

В сърцевината на всичко бе споменът за нея.

Крачеше тихо из стаята, обръщаше се, блъскаше се в рамката на вратата, в ръбовете на столовете и в разни други предмети, движеше се несъзнателно с ослепен от спомена поглед. Внезапно спря, свали си шапката и палтото, протегна се и разтърси глава, както правеше на ринга, като е объркан.

Нищо нямаше.

Можеше да продължава сякаш изобщо не бе я познавал. Можеше да бъде невъздържан в постъпките си, да се смее високо и все някой ден щеше да се оправи. Можеше да я кара като всеки друг на света, но се съмняваше дали му се иска така. Лазери бе казал, че сега е в по-добра форма от друг път, но Лазери нямаше представа от онова, което знаеше той.

Ароматът на косата ѝ, вкусът на устните ѝ и чертите на лицето ѝ се възвръщаха в него. Стомахът му се сви. Усмихна се и седна на леглото. След малко стана, отиде до портативния грамофон, включи го и сложи игличката върху плочата. После се излегна по корем на

леглото и заслушан в музиката, се замисли за нея. „Мило дете — каза си той, — споменът за теб е едничката истина, която зная. Нашата обич е едничката красота в живота ми. В сърцето ми е останал един-единичък смях, смехът на твоето сърце в моето, когато бяхме заедно“.

Телефонът иззвъня. Знаеше, че е Лазери. Стана и спря грамофона.

— Джо? — обади се Лазери.

— Да.

— Добре ли си?

— Абсолютно.

— Помниш ли какво ти казах?

— Какво ми каза?

— Да не го взимаш надълбоко.

— Това и правя.

— Не откачай!

— Добре.

— Какво ти е?

— Нищо, спях.

— Така ли? Добре, ще се видим в девет.

— О кей.

— Нещо става с теб — каза Лазери.

— Глупости.

— Има нещо — каза пак Лазери. — Пристигам веднага.

— Нищо няма, спях — рече Джо. — Ще се видим в девет.

— Гласът ти нещо не е в ред — каза Лазери.

— Добре съм.

— Нали си сам в стаята си?

— Да.

— Джо — рече Лазери, — какво има?

— Ще се видим в девет — каза Джо.

— Нали няма пак да ми правиш номера?

— Няма.

— О кей — каза Лазери. — Щом си добре, това ми стига.

— Добре съм.

— О кей — рече Лазери. — Щом искаш да бъдеш сам, стой си.

Само не откачай.

— Ще се видим в девет — повтори Джо.

Върна се към грамофона, пушна плочата, после реши повече изобщо да не я слуша. Ето какво ще направи. Няма повече да слуша плочата. Ще я счупи. Ще махне грамофона. Ще дигне трансперантите от прозореца. Ще запали всички лампи и ще си отвори очите. Ще се връща в стаята само да спи. Ще иде в игралния дом на Търк стрийт и ще намери едно-две от момчетата. Ще залага и ще ги слуша да разговарят за карти, коне и разни други грижи, които ги вълнуват. Ще отиде на едно-две места, където е ходил и по-рано, и ще намери някои от момичетата, които познава. Ще им поръча да пият, ще ги пита как си живеят и ще ги слуша да му разправят всичките си грижи. И повече няма да бъде сам.

Разсмя се, отначало тихо, после с пълно гърло. Смееше се на себе си — над жалката комедия на собствената си мъка. После вече се смееше на всички живи хора и взе да му се струва, че всичко пак ще се оправи. Щом можеш да се смееш, ще можеш и да живееш. Ако можеш да гледаш на нещата по този начин, ще изтърпиш всичко. И както се смееше, изведнъж чу и *тя* да се смее с него, тъй ясно, като че е в стаята. Прилоша му пак и млъкна — нямаше никаква полза.

Спомни си я като жива да се разхождат заедно по една от многото улици на един от многото градове; лицето ѝ, детинско и тържествено, движенията ѝ до него, плахи и невинни, гласът ѝ, тъй трогателен и млад, че го караше да спира и да я прегръща, където и да са, а тя казваше сериозно: „Джо, хората гледат.“

Спомняше си как влизат двамата в някоя от многото стаи, нейното присъствие — едничкото добро и красиво нещо в живота му. Спомняше си сладостта на устните ѝ и тихото тупкане на сърцето ѝ, забързващо до внезапното стенание, което пораждаше у него такава огромна нежност, че бе просто непоносима, нежност, която винаги бе крил, защото никога не е имало кому да я даде.

Крачеше из тъмната стая и си припомни колко бе невнимателен към нея оная вечер, като се върна в къщи и я завари да слуша плочата. Посочи грамофона и попита: „Откъде дойде това?“

Спомни си как изтича към него и го прегърна и как той я отблъсна. Спомни си как тя се отдръпна от него и каза: „Взех го на изплащане. Ако не го искаш, ще им кажа да си го вземат обратно. Мислех, че ще ти хареса.“

Плочата свиреше и макар да си знаеше, че е нещо, което много обича, от което има нужда и което бе искал от много време, продължаваше да се държи грубо. Тя едва се сдържаше да не заплаче, не знаеше къде да се дene, какво да стори. Запъти се плахо към грамофона и понечи да го спре, но той ѝ викна да го остави. Тя се обърна и почти изтича в другата стая, а той остана пред грамофона с шапка на главата да изслуша плочата до края. После го изключи, излезе из града и се върна чак след пет сутринта. Тя беше заспала. Не можеше да проумее какво право бе имал да я познава, да ѝ говори, да живее в един дом с нея, да я докосва. Наведе се над нея, целуна я леко и я видя с отворени очи.

— Моля те, прости ми — каза той.

Тя седна усмихната в леглото, обгърна го с ръце, а той целуна устните ѝ, после носа, очите, ушите, челото, шията, раменете, ръцете, пръстите и ѝ говореше:

— Моля те, запомни едно нещо, детето ми. Не обръщай внимание какво говоря понякога, аз те обичам. Понякога може да откачам, но не забравяй, че те обичам. Моля те, помни това.

Съблече се, легна в своето легло и заспа. Събуди се, когато тя дойде при него, прегърна я със смях, а тя шепнеше името му по тъжния, сериозен начин, както правеше винаги, като разбереше, че всичко пак е наред.

Във Вентура наеха един апартамент, защото в тази област щеше да има три мача: в Лос Анжелос, в Холивуд и в Пизмо Бийч. Взе я със себе си в Холивуд за срещата с Кид Фуенте, индианеца, защото знаеше колко ѝ се иска да го види на ринга. Взе ѝ място на първия ред, а след мача тя му каза, че е седяла до Робърт Тейлър и Барбара Стенуик^[1] и че те били много любезни с нея.

— Надявам се, че не си им искала автограф — каза той, а тя се оживи и каза:

— Взех, Джо.

— Добре — каза той, — но трябваше и те да ти поискат.

— О, те бяха толкова мили — рече тя. — Сигурна съм, че им хареса.

— Сигурно — каза той. — Сигурно, сигурно. Тоя мълчалив индианец просто ме съсипа. Чудя се как победих. Предполагам, че просто се е изморил. След два-три месеца би могъл да ме унищожи.

— Чудесен си на ринга — каза тя.

Спомни си този мач, защото тя говореше често за него. Беше в шест рунда. Още на четвъртия бе почти победен. Тя беше схванала и избягваше да говори за това, но един ден каза:

— Едва не се разплаках.

— За какво говориш? — попита той.

— За мача — отвърна тя. — Всички крещяха, а не можех да разбера за теб ли бяха или против теб. И почти се разплаках.

— Кога беше това?

— Не зная. Толкова бях развълнувана. Той удряше жестоко, ти беше в ъгъла и всички ставаха прави и крещяха. Струваше ми се, че мен удря.

Спомни си как, притиснат в ъгъла, получаваше тежки удари, без да успее да връща. Не разбираше дали няма да бъде победен и си казваше: „Ще те извадят от строя за нищожно време в тази борба.“ Опитваше да се измъкне, но нямаше накъде. Съвсем неочаквано индианецът се свлече на земята, бе изтощен. Спомни си да му казва: „Е, добре, Кид, свърши.“ Разбра, че сега ще се оправи, защото до края на рунда оставаха не повече от петнайсет секунди. В тези секунди се напрегна и събра всички сили. Индианецът бе изтощен и не можеше нищо да направи; точно преди гонга му нанесе много тежък удар. Индианецът падна и го погледна изумен: как бе възможно изобщо човек да понесе толкова удари и при това още да е тъй силен.

Гонгът спаси индианеца, но до края на боя вече бе слаб и той го прати в нокдаун по веднъж в останалите два рунда.

— Беше лош момент — каза й той. — По начало щях да бъда бит, ако индианецът не бе се уморил. Не може да се биеш така отпуснато по средата на рунда, освен ако не искаш да си пазиш силите за края.

— Добре изглеждаше — рече тя. — И нямаше вид на човек, който е ядосан. Нали не беше ядосан?

— Ядосан ли? — повтори той. — На кого да се ядосвам? И този беден индианец се бие като мен само за да изкара малко пари. Ни той има нещо против мен, ни аз против него. Ако можеше да ме победи, щеше да го стори, ако аз мога да го победя, ще го сторя и аз.

— Да, а аз едва не се разплаках. През останалото време от мача ти изглеждаше толкова добре, но като те притисна в ъгъла,

единственото, което виждах, бе как някой непрекъснато получава удари.

— И на мен самия не ми се хареса — рече той.

Добре, че не бе виждала някоя от слабите му срещи — първите, онези, когато му нанасяха безброй удари. По-късно бе вече достатъчно трениран и можеше да ги избягва. Рядко прибягваше до преимуществото да влиза в клинч, но ако положението станеше крайно тежко и нямаше друг изход, той го правеше, отпочиваше си няколко секунди и се опитваше да определи как да се бие през останалите секунди от рунда. Обикновено завършваше успешно всеки рунд и ако бе контузен преди това, си възвръщаше силите. Несъмнено имаше добър обстрел, краката му бяха здрави и дори и зашеметен, не се разтреперваха и стоеше солидно.

След като видя борбата му с Кид Фуенте, тя вече не поиска да идва на мач. В дните, когато имаше среща, тя се чувстваше зле, просто болна на легло и се молеше. Пускаше грамофона и слушаше плочата, която бе станала тяхната музика, песента на техния съвместен живот. И когато се прибираше в къщи, той я заварваше бледа и болна, почти разплакана, да слуша плочата. Взимаше ръката ѝ и дълго я държеше, вслушваше се в туптенето на сърцето ѝ, успокояващо се малко по малко, прегръщаше я и се вглеждаше в очите ѝ. После казваше: „Това значи само петдесет долара в повече, детето ми, но победих.“ И тя разбираше, че в него няма никаква суетност и разбираше какво иска да каже. После го питаше какво ще иска. Шунка с яйца? Уиски със сода? Какво ще иска? Втурваше се по престилка да приготви храната, суетеше се наоколо със съдините и слагаше всичко на масата.

Сядаше да хапне, дори да не е гладен. Просто защото не е бил победен. Загубеше ли, изпаднаше в много лошо настроение, ужасно се срамуваше, че се държи така зле с нея, а тя не знаеше къде да се дене, но както биваше груб към нея, изведнъж ѝ казваше високо: „И все пак не ставай глупчо; не обръщай внимание на приказките ми, защото просто не съм на себе си. Провалих целия мач.“

Когато се върна след срещата си със Сами Кауфман от Ню Йорк, бе в много лошо състояние. Главата му тежеше, устните му бяха подпухнали, лявото му око потрепваше, болеше го всяко мускулче от тялото и той непрекъснато ругаеше, макар боят да бе минал добре и успешно.

Въпреки това вечерта бе добре разположен към нея и тя му каза:

— Джо, моля те, откажи се. Можеш да печелиш пари и по друг начин. Нямаме нужда от много пари.

Той крачеше из стаите и говореше на себе си. По едно време внезапно се успокои, загаси лампите, сложи плочата на грамофона и седна да послушат заедно своята песен. Беше от Ян Сибелиус, фрагмент от сюитата Крал Кристиан, наречен Елегия. Пуска плочата три пъти, после заспа от умора, а тя продължаваше да я пуска, докато след половин час той се събуди. Усмихна се и й каза:

— Бих искал да се откажа момичето ми, но не знам друг начин да си изкарвам прехраната.

На другата седмица опита с комар, но губеше.

И повече не се отказа от бокса. Тръгнаха заедно нагоре-надолу по крайбрежието — на север до Сан Франциско, Сакраменто, Рено, Портланд и Сиатл, а после на юг по брега и в долината из градовете, където печелеше всички срещи, после Холивуд, Лос Анжелос и Сан Диего. И тогава изведнъж разбра. Отначало вместо да се почувства на седмото небе, се изплаши до смърт. Как ли не се мъчеше да не се страхува и гледаше тя да е в добро настроение, но мисълта непрекъснато го тревожеше. Тя бе толкова дребничка. Просто не знаеше какво да прави. Спомни си как една нощ му каза:

— Моля те, Джо, нека да го оставим. Толкова много го искам!

— Мислиш, че аз не го искам? — отвърна той. — Мислиш, че не искам да го имаме? То е *всичко*, което искам. То е *всичко*, което изобщо съм искал.

После замърмори на себе си.

— Какво, Джо? — попита тя.

— Добре ли се чувстваш? Мислиш ли, че можеш да го направиш? Не те ли е страх?

— Малко ме е страх — рече тя, — но, струва ми се, първия път всеки го е страх.

Месеците на очакване бяха най-щастливите в живота му. Всичко добро у него излизаше наяве, макар че непрестанно се безпокоеше. Дори на ринга бе по-добър от всякога. Всичките му мачове бяха добри, освен един и това бе срещата му с шампиона Корбет. Завършиха наравно, но много оспорвано и някои спортни коментатори казваха, че

е спечелил той, други — че е Корбет и всички, особено Лазери, искаха преиграване.

Затова нея вечер щеше отново да се бие с Корбет. Имаше на разположение още шест часа. Спечелеше ли този мач, щяха най-сетне да хванат големите пари с Лазери. Вярваше, че в тази среща ще победи, но и да станеше, какво от това? Какво го интересуват сега парите? Да кажем, че спечели състезанието. Къде ще иде след мача?

— Аз съм умрял — каза си той. — Каква полза да се заблуждавам?

Както си мислеше за момичето, заспа. Щом се събуди, отиде, без да мисли, до телефона и поръча на централата в хотела да потърсят Корбет в залата Райънс и да го свържат с него. Само след миг телефонът иззвъня. Обади се и чу гласа на Корбет:

— Ало, ти ли си, Джо?

— Ралф — почна Джо, — искам да ти кажа, че тази вечер на всяка цена ще спечеля. Смятам, че е време да се оттеглиш.

На отсрещния край на жицата Корбет избухна в смях и взе да псува приятеля си на италиански.

— Ще те оправя, момчето ми — каза той. — Знаеш, че обичам агресивните боксьори.

— Да не кажеш, че не съм те предупредил — рече Джо.

— Ще се видим на ринга — каза Корбет.

Докато се поздравяваха на ринга, Джо му каза:

— Това ще ти е последната борба. — Корбет не разбра, че го казва на себе си.

— Добре, Джо — отвърна той.

Първият рунд бе светкавичен и яростен. Дори спортните коментатори не можеха да разберат какво става. Лазери побесня.

— Джо — каза му той, — какво мислиш да правиш? Няма да биеш Корбет по този начин. Бий се в неговия стил.

Вторият рунд бе по-кратък и по-яростен и от първия. По всяка вероятност бяха наравно, но това стана само защото той още не бе изморен. Музиката непрекъснато кръжеше из главата му, проникваше през рева на тълпата и се разнасяше в него, а в същото време сърцето му продължаваше да говори на момичето, да мечтае, че тя е още жива и си е в къщи, слуша тяхната песен и го очаква да се върне у дома и да я вземе в прегръдките си.

След втория рунд Лазери щеше да го набие.

— Джо — викаше му той, — слушай ме! Бий се в стила на Корбет. Той ще те убие.

(Нямам нищо против — казваше сърцето му. — Мило дете, всичко е наред).

Третият рунд, ако изобщо можеше да има разлика, бе по-кратък от първия и втория. Като се измъкваше от клинч, Корбет рече:

— Какво мислиш, че правиш, Джо?

— Гледам да те нокаутирам — отвърна Джо.

Корбет се засмя и почнаха отново да сипят удари, един след друг; спортните коментатори се споглеждаха и се опитваха да определят какво става.

Лазери беснееше.

— Джо — викаше той, — като че ли не говоря на теб. Работихме шест години. От нищо те направих голям боксьор. А сега пращаш шампионата по дяволите — шанса, за който се блъскахме толкоз години. Върви по дяволите, Джо! Дано в следващия рунд те повали.

В четвъртия рунд всичко тръгна наопаки. Лявата вежда на Корбет бе цепната, кървеше, той изглеждаше зашеметен и много по-слаб.

(Какво, по дяволите — казваше сърцето му, — ще падне ли Корбет в такъв момент?)

След рунда Лазери му каза:

— Джо, мисля, че го би... но ще говорим по-късно. Следващата ти среща ще бъде в Медисън Скуеър Гардън. Ще отидем малко във Флорида. Но ще говорим по-късно.

В петия рунд Корбет играеше мудро, ударите му бяха слаби и изглеждаше объркан. Към края на рунда падна и докато преброят до девет, се подпираше на коляно.

— Това бе най-хубавият ти мач, откак изобщо играеш — каза Лазери. — Спортните коментатори са луди по теб. Ти си истински шампион, Джо.

Някъде към края на шестия рунд играта бе прекратена, защото окото на Корбет беше в много лошо състояние.

Лазери бе луд от радост, но не разбираше какво се бе случило. Очевидно Джо бе водил голям бой — неговият стил бе съвършен за този мач. И все пак Лазери знаеше, че нещо някъде не е в ред.

— Джо — подхвана той в колата, — сега си шампион. Какво те тормози?

— Няма да се бия три-четири месеца, нали? — каза той.

— Поне два-три — отвърна Лазери. — Защо?

— Спечелихме повече пари, отколкото сме имали изобщо досега, нали?

— Имаме достатъчно за всеки от нас поне за две години — отвърна Лазери. — Но защо? Какво имаш наум?

— Нищо — каза той. („Мило дете“ — каза сърцето му.) — Мисля, че имам право на малко празненство?

— Разбира се, разбира се — отвърна Лазери. — Не искам да се преуморяваш. Какво искаш?

— Искам смях — рече той. — Ще се кача в стаята си. Доведи две момичета. Донеси малко уиски. Искам смях.

— Разбира се — каза Лазери. — Разбира се, Джо. И аз самият имам нужда от смях, след като ми изкара акъла.

Като се прибра в стаята си, запали всички лампи, свали плочата от грамофона и за миг помисли да я счупи. Все пак не можа. Пъхна я под леглото, сякаш да я скрие.

Взе да се разхожда из стаята, но болката отново го обхвана, сега по-зле от всякога. Седна на леглото и се разплака.

Когато Лазери и двете момичета влязоха в стаята, тя бе тъмна, само откъм банята проникваше малко светлина. Грамофонът свиреше, а боксьорът седеше на леглото с глава в ръцете си и плачеше.

— Махайте се оттук, дявол да ви вземе! — тихо каза той.

Без дума да каже, Лазери изведе двете момичета от стаята.

— Ще му мине — рече той.

— Мило дете — остана да повтаря боксьорът.

[1] Известни киноактьори. — Бел.ред. ↑

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

Разхождайки се из магазините на Уулуърт — беше 1927 година, видя средна опашка пред щанда. Купувачите оживено ровеха грамофонните плочи. Приблужи да научи какво има и разбра, че са получили специална партида — богат избор — нови петцентови плочи на „Виктор“ и „Брунзуик“. Не беше пускал грамофона си с месеци. Време беше пак да го навие и да послуша нещо. Грамофонът бе до голяма степен част от самия него. Апаратът го поглъщаше и той избликваше от него като песен, симфония или джазова композиция. Но той не бе го доближавал с месеци и грамофонът стоеше пращен и ням в стаята му.

Тези петцентови плочи му напомниха колко време бе мълчал — самият той чрез грамофона, и че може отново да се порадва на изявата си чрез него.

Избра пет-шест плочи и ги понесе към квартирата си. Сигурен бе, че нито една не е хубава, но какво от това — безразлично му беше колко банална и изтъркана ще е музиката. Дори нещо да е ужасно тъпо — все едно човек или някаква плоча, — пак си струва да го изследваш като път към познанието. Знаеше, че и най-лошият американски джаз дава тази възможност. Може мелодията да е идиотска, оркестрацията — шумна и така нататък, но все някъде във врявата би могъл при внимателно вслушване да долови най-благородното ридание или смеха на смъртните. Понякога това ще е внезапният и рязък контрапункт, няколкото акорда на банджо, може би, друг път ще се долови в тъжния глас на много лош певец, изпълняващ блудкав шлагер. Нещо най-често случайно, нещо обречено.

А при класическата музика няма какво да изследваш. Достойнствата на истинската музика са вложени в нея умишлено. Създадени са за всички и са безпогрешни.

Мисля, че бе в началото на август. (Говоря за себе си). От много месеци не бе се вслушвал в себе си чрез грамофона и сега носеше към къщи новите плочи.

Нормално е през август един млад човек да се чувства неимоверно жизнен; по онова време бях чиновник в една телеграфна компания. Обикновено седях по цял ден пред масата, чуках на телетипа, приемах и изпращах телеграми и свършеше ли денят, усещах тази неизразима жизненост, а заедно с това се чувствах загубен. Увисвах във въздуха. Бях така дълбоко затънал в техническата надпревара на века, сякаш бях обречен и самият аз накрая да се превърна в част от този механизъм. Това седене пред апарата бе начин да си изкарвам прехраната. Ненавиждах го ужасно, но това бе начинът.

Струваше му се, че пропада в апарата, че го изкормват и натъпкват със сложна система пружини, зъбци, чукчета и лостове, куп прецизно работещи боклуци, които безспирно извършват точно определена работа.

Седях по цял ден пред машината, отдавайки безценната си помощ на американската индустрия. Акуратно изпращах важни телеграми до важни лица. Работата, която извършвах, нямаше нищо общо с мен, но аз си седях там и работех за Америка. Това, което исках, бе, струва ми се, дом. Живеех сам в евтина квартира под наем. Имах таван, под и няколко книги. Книгите не можех да прочета. Бяха от велики писатели. Не можех да ги прочета: седях по цял ден пред масата, помагайки на своята страна да стане най-благоденстващата в света. Имах легло. Понякога заспивах просто от изнемога. Обикновено късно нощем или рано сутринта. Човек не може да спи навсякъде. Ако стаята не значи нищо за теб, ако не е част от теб, не можеш да спиш в нея. Стаята, която имам, не бе част от мен. Тя принадлежеше на всеки, който платеше три долара седмичен наем. Там живеех аз. Бях почти деветнайсетгодишен и съвсем смахнат.

Той искаше дом, място, където да се връща към себе си, пространство, защитено от стени и прозорци, място под слънцето, място на земята.

Донесе шестте плочи в стаята си. Погледна през малкия прозорец на малката стая и разбра, че е загубен. Това го развесели. Ето ти повод да си побъбриш преструвански за развлечение. Крачеше из стаята, все още с шапка на главата, говорейки на пространството. Е, тук сме си у дома, каза той.

Забравил съм каква му беше вечерята, но помня, че я приготви на малката газова печка, която хазяйката му бе дала за готвене или за самоубийство. Хапна нещо, изми и избърса съдините и тогава отиде при грамофона.

Може би щеше да разбере за какво се отнася. Може би в джазовата музика има скрити намеци. Това бе идея. От джаза бе научил нещо за машините, за неспиращите американски машини. Бе свикнал да си представя десет хиляди нийоркски жени в една огромна зала, превити над шевните машини. Да си представя машини, по-големи от планини, машини, които правят големи неща, създават сила, съхраняват енергия, произвеждат електрически фенерчета, локомотиви, консерви, саксофони.

Грамофонът бе малък, не портативен, а просто малък „Виктор“. Имаше го от години и го мъкнеше със себе си от място на място. Непрактично бе да разнася такъв грамофон навсякъде със себе си и той знаеше, че е непрактично, но го взимаше винаги, като се местеше от квартира на квартира, от град на град. Дори да не го слушаше с месеци, мъкнеше го със себе си. Обичаше да си знае, че винаги е при него и щом поиска, може да го слуша. Все едно, че имаш страхотна сума в банката, наистина огромна — да те е страх да я пипнеш. Можеше да си пусне каквото си иска. Имаше румънски народни песни, негърски спиричуъли, американски уестърни, американски джаз, Григ, Бетховен, Гершуин, Зез Конфри, Брамс, Шуберт, Ървинг Бърлин, „Там, където се разлива реката Шенън“, „Аве Мария“, „Вести ла Джуба“, Карузо, Рахманинов, Вернън Далхарт, Крайслер, Ал Джолсън. Там, в плочите, имаше всичко, в музиката бе и самият той, а не бе слушал грамофона от месеци. И той, и грамофонът бяха онемели и с времето ставаше все по-трудно да се наруши тишината.

От месеци се чувстваше загубен. Една вечер от трамвая внезапно бе забелязал небето. Това, че съществуваше небе, бе ужасен факт. А щом го забеляза и се вгледа в него в припадащата нощ, той откри, че окончателно е загубен.

Но не правеше нищо. Искаше му се да има собствен дом, но не правеше нищо, за да го постигне.

Седеше до грамофона, мислейки за неговото безмълвие и за собственото си безмълвие и не смееше да гъкне, за да изяви съществуването си.

Дигна грамофона от пода и го сложи на малката кухненска маса. Грамофонът бе много прашен и го чисти, без да бърза, цели десет минути. Като свърши, обхвана го още по-силен страх и за миг му се дощя да го остави обратно на пода, в мълчанието. След малко бавно го нави, надявайки се тайно вътре нещо да се счупи, та в последна сметка да не може повече ни звук да издаде.

Спомням си ясно колко изненадан бях, че нищо в грамофона не засече. Колко странно, помислих си, след всички тия месеци безмълвие. След миг от кутията щеше да изплува звук. Не зная научното название на този вид ужас, но помня, че умирах от ужас. Смятах, че най-добре ще бъде моето загубване да си остане тайна. Ясно съзнавах, че вече не желая да издам и звук, а в същото време знаех, че щом съм донесъл в къщи нови плочи, трябва да ги чуя поне веднъж, преди да ги сложа в купчината при другите.

Слушах тази нощ и шестте плочи от двете страни. Бях си купил фини иглички, да не стърже мембраната и да не безпокоя останалите наематели в къщата, но след толкова месеци безмълвие силата на звука, излизащ от грамофона, бе страхотно голяма. Толкова голяма, че през цялото време трябваше да пуша цигари; по едно време на вратата се почука.

Беше хазяйката, мисиз Либиг. Каза: „Тук ли сте, мистър Романо? Малко музика, а? Добре...“

„Да“, казах. „Няколко нови плочи. Ей-сега свършват“.

Не й харесваше, че пускам грамофона в къщата й, но живеях тук толкова отдавна, винаги си плащах толкова редовно и поддържах

стаята толкова изрядна, че не посмя да ми забрани или да ми каже направо. Разбрах обаче.

Всичките плочи бяха тъпи и отегчителни. Всички, освен една. Имаше в тази мелодия един синкопиран пасаж, който ужасно ми допадна. Пусках тази част три-четири пъти през тази нощ, опитвайки се да доловя същността ѝ, но доникъде не стигнах. Разбирах пасажа технически, но не можех да определя защо така странно ме развълнува. Беше нещо в противоречие с романтичната музика, затуй ми се стори сладникава мелодия. Състоеше се от осем отривисти акорда на банджото, повторени четиринайсет пъти, като мелодията все повече се насища емоционално, достига кулминацията и после заглъхва в тишината. *Едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем, рязко, четиринайсет пъти.* Звукът бе остър. Имаше нещо в упоритата настойчивост на пасажа, което проникна в мен, нещо, което винаги е било в мен, но досега ми е било неясно. Няма да назова композицията, защото съм сигурен, че ефектът ѝ върху мен бе най-вече случаен, макар и неотвратим и че който и друг да чуе този пасаж, няма да му повлияе по същия начин. обстоятелствата ще трябва да са абсолютно еднакви с обстоятелствата на моето собствено съществуване по това време, ще трябва да сте към деветнайсетгодишен, съвсем смахнат и т.н.

Прибра плочите и ги забрави. Музиката им се присъедини към цялата друга музика, която някога бе слушал, и се изгуби. Мина седмица. Смълчан една вечер, внезапно чу отново пасажа, *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем, четиринайсет пъти.* Мина още една седмица. От време на време чуваше пасажа. Това му се случваше, когато се чувстваше неизказано пълен с живот и му се струваше, че е достатъчно силен да смаже всичко грозно на света.

Нямаше къде да излизам в неделя, затова обикновено ходех на работа. Седенето пред телетипа взе да става главно занимание в живота ми, затуй свикнах да работя и в неделя. Обикновено работата в неделен ден беше спокойна и по-голямата част от времето седях меланхоличен, замечтан, с мисли за онзи дом, с който исках да се

сдобия. Телетипът изпраща и приема съобщения. Като голям триумф на техниката, той остави без работа хиляди тогавашни телеграфисти. Тези хора получаваха най-много един долар на час, но когато бе усъвършенстван и въведен в употреба телетипът, те си загубиха службата, а постъпиха такива младоци като мен, дето и хабер си нямат от обикновената телеграфия. Усъвършенстването на телетипите се оказа голям икономически удар. Спестяваше на телеграфните компании милиони долари годишно. Аз получавах около двацет и осем цента на час, а за едно и също време можех да приема и предам два пъти повече телеграми от най-бързия телеграфист. В неделя обаче работата бе много спокойна и понякога телетипите мълчаха по цял час.

Една такава неделна сутрин, след дълго мълчание машината ми зачука и отидох да приема и регистрирам съобщението. Оказа се, че не е никакво съобщение, нито пък редовна телеграма. Прочетох думите *здравей, здравей, здравей*. Никога не бях смятал, че машината може да е свързана по някакъв начин и с мен. Тя си беше за вестите на странични хора и изчукването на този поздрав до мен ме поразя. Първо на първо правилникът за вътрешния ред строго забраняваше ползването на машините за извънслужебни предавания. Това беше нарушение на служебната дисциплина и то ме накара да се замисля за оператора, който ми бе изпратил поздрава. Написах думата *здравей* и почнахме разговор.

Много странно ми се струваше да използвам машината за себе си. Разговарях близо час с другия оператор. Оказа се, че е момиче и че работи в градската централа. Аз работех в един от многобройните пощенски клонове в града. Разговаряхме близо час за цял куп работи, после изведнъж прочетох думата *началникът* и разбрах, че при нея е влязъл големият шеф и повече не можем да разговаряме.

Внезапно в тишината той отново чу пасажа *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем* едно след друго, едно след друго и почна да му придава особено значение: къщата, чистата земя около нея, топлото слънце и един друг човек, *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем*, той и този друг, къщата, земята и слънцето, ясните мисли и дълбокият сън и *едно, две, три, четири, пет, шест, седем,*

осем, особеното му значение и чувството за пълнота, и ни следа от мисълта, че е загубен, и никакво усещане, че е впримчен.

Опитвах се да си представя момичето. Почнах да се питам дали ще поиска да дойде с мен в тази къща, която исках да имам, и би ли помогнала да я изпълним с нейния и моя живот заедно. Не след дълго телетипът отново затрака и отново прочетох *здравей, здравей, началникът излезе*.

Чудесно беше — и начинът, по който стана, и нарушаването на служебния правилник, и изобщо всичко.

В пет следобед тя напусна централата и дойде в пощенския клон, където работех аз. Не бе ми казала, че ще идва, но още с влизането ѝ разбрах, че е тя, защото, щом зърнах лицето ѝ, разнесе се онази мелодия *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем* отривисто и ужасно ми се прииска да скоча през гишетото, да я притисна до себе си и да ѝ разкажа за къщата.

Вместо това почнахме учтив разговор.

Свърши си работата в шест часа и тръгна да я изпрати до дома ѝ, извън града, говореше с нея и непрекъснато чуваше музиката. За пръв път от месеци насам се смя искрено. Тя бе очарователна. Имаше възхитително жив ум; обожаваше пакостите и му се стори, че вижда в очите ѝ земята, мъдрата земя, пълна с топлина и светлина, със силата, от която кълнят зърната. На тази земя трябваше да изгради къщата, да съществува, да бъде самият той.

Като се прибра, той пускаше плочата непрекъснато, додето найсетне хазайката дойде и рече: „Мистър Романо, приближава единайсет и половина.“

Станаха доста добри приятели и той взе да ѝ разправя за къщата. Отначало тя всъщност не го слушаше какво говори; просто слушаше как говори, но скоро почна да се вслушва във всичките му думи, всичките откачени неща за машините, които проникват в тях и ги разяждат, разяждат в тях всичко свястно.

Престанаха да ходят на работа в неделя и почнаха да се разхождат отгатък залива, в Мерин Кънтри. Разхождаха се всяка

неделя по хълмовете на Мерин Кънтри и разговаряха за къщата. Всяка неделя през септември и октомври бяха заедно и скитаха из хълмовете оттатък залива Сан Франциско. Чувството, че е загубен, започна да го напуска. Имаше на света поне един човек, който да знае за неговото съществуване и да му отдава някакво значение. Понякога му се струваше, че домът, за който бе мечтал от толкова време, наистина ще стане действителност, че ще влязат в него с това момиче, ще се заливат от смях, ще живеят в него заедно завинаги, завинаги.

Казах, че бе деветнайсетгодишен.

Завинаги, завинаги, това бе най-хубавото. Цял ден пред телетипа чуваше музиката *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем* завинаги, завинаги и завинаги, и момичето, и музиката, и дома, който щяха да имат, и всичко заедно. И дълго време вярваше, че тази надежда не може да не се сбъдне.

Сега вече стигам до истината. Не мога да си разреша да измислям.

През август, септември и октомври, поради нещо неуловимо, въздушно, ако щете, всичко се сля точно и сигурно в едно чудесно цяло — мелодия и контрапункт, а мечтата за вечността вече не изглеждаше фантастична.

Искаха къщата. Искаха я отчаяно. Август, септември, октомври. Искаха се отчаяно. И така нататък.

Нещата се променят. Променят се неуловимо, безшумно, странно. Всичко до известен момент е така: после, като погледнеш пак, всичко се е променило и вече е станало *иначе*: ситуацията е инаква, кръвта в жилите инаква, земята инаква, и същността на живота инаква. Нищо не можеш да направиш. Само изкуството е неизменно и вечно, на него винаги можеш да разчиташ.

Не бяха се скарали. Нито пък момичето се разболя и умря. Не избяга с друг млад мъж или с някой богат старец.

Просто мелодията неочаквано замлъкна, контрапунктът замря. Бе ноември.

Често като седях в къщи, се мъчех да разбера защо стана така с нас. Заради къщата? Смешно. Как изобщо можех да имам къща при моята заплата? Заради чувството, че съм загубен? Глупости. Абсолютни глупости. Разхождах се из стаята напред-назад, пушех цигара след цигара и се опитвах да си обясня внезапното срутване на кулата, която си бяхме изградили. Мъчех се да разбера защо вече не искахме да се разхождаме извън града. Не само тя. Самият аз бях престанал да ѝ говоря за къщата. Самият аз вече не чувах мелодията; безмълвието внезапно се бе възвърнало и отново се загубих в него, но сега без желание да се върна към себе си. Карай да върви, си казвах. Да става каквото ще. И така нататък.

През зимата се виждаха все по-рядко и през март изведнъж той разбра, че цялата работа е нещо вече отминало, мъртво.

С нея стана нещо. Остана без работа. Премести се на друг адрес, в друг град — къде, той не разбра. Загуби ѝ следите.

През юни и с него стана нещо.

Един следобед, както седях и работех на телетипа, внезапно чух пасажа *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем* отривисто, видях лицето ѝ и пейзажа на очите ѝ, дочух смеха ѝ *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем* и както работех на машината, всичко почна да се възвръща в мен тъй, както бе през лятото — музиката и споменът за това момиче, и възкръсналият дом, който щяхме да имаме, всичко бе като истина, като действителност; и почнах отново да се чувствам загубен, объркан, разстроен.

Вечерта пусна мелодията, но я слуша само веднъж, защото очите му се напълниха със сълзи. Бе се присмивал на сълзите, но повече не посмя да пусне плочата. Наистина всичко бе чудесно, помисли си. Музиката, момичето и домът бяха добили за него еднакво значение и това бе чудесно.

А на следния ден се опитах да я открия. Стана съвсем неволно. Тръгнах да се поразходя и докато се усетя, озовах се на стария ѝ адрес. Попитах хората, които сега живееха там, дали не знаят къде е заминала. Не знаеха. Скитах до един през нощта. Мелодията отново се възвръщаше в мен и почнах все по-често да я чувам.

Седнеше ли да работи на телетипа, почваше да му се струва, че мелодията блика от машината — *едно, две, три, четири, пет, шест, седем, осем*. Всяка неделя се улавяше, че моли машината да му я върне отново. Беше нелепо. Знаеше, че тя вече не е тук и все пак се хващаше да чака от машината някогашния ѝ поздрав *здравей, здравей, здравей*. Нелепо беше. Абсолютно.

Така и не бе научил кой знае колко за нея. Знаеше как се казва и какво означава за него, но нищо повече.

А музиката се появяваше отново и отново.

Един следобед стана от телетипа и съблече работните си дрехи. Беше малко след два часа, но той заряза работата и си взе парите. Стига вече благоденствие, си каза. Отиде си в квартирата и събра в куфара всичко, което искаше да вземе със себе си.

Грамофона и плочите подари на мисиз Либиг, хазяйката. Грамофонът е стар, каза ѝ, и от време на време стърже, особено като пуснете нещо от Бетховен. Но все пак работи. Плочите не са много. Има някои прилични парчета, но повечето са монотонен джаз. Докато говореше с хазяйката, усещаше в себе си музиката и просто го заболя да остави в чужда къща грамофона и плочите, но бе сигурен, че вече няма нужда от тях.

Излизайки от чакалнята на перона, усещах музиката да разкъсва сърцето ми и когато свирката изпищя и влакът потегли, седях безпомощно разплакан за това момиче и за къщата, и се надсмивах над себе си — че очаквам от живота повече, отколкото можех да получа.

ТАКА СТАВАТ НЕЩАТА

Когато почина Джордж Гершуин, реших, че трябва да си направя рентгенова снимка на мозъка. Но лекарят ми каза, че няма да е нужно.

— Това са непонятни неща — каза той. — Едничкото, което знаем, е, че хората се развиват по два начина — доброкачествен и злокачествен. И дори не знаем защо става едното или другото. В тази област вие сте по-вещ.

— Аз? — възкликнах. — Защо мислите, че аз съм по-вещ?

— Смятам, че вашите догадки са не по-лоши от тези на всеки друг — рече той, — ако не и по-добри.

— Благодаря — казах, — но как ще ми обясните главоболието, което имам толкова често?

— Хм, а какво ще кажете вие за моето тъй често главоболие? Досещате ли се? В него няма нищо особено, нищо неестествено, то най-малкото е неизбежно.

— Това е друго — отвърнах. — Просто всеки човек го има. И то не е, защото съм писател.

— Не е, защото сте писател — потвърди той. — То е, защото сте на път да умрете, тъй че не мислете за него, понеже всеки ще умре.

— Боже мой! — възкликнах. — Наистина ли?

— Знаете, че е истина — продължи той. — И от мен по-добре знаете, че е истина. Всеки от нас е по всяко време пред прага на смъртта. Знаете това. Липсата на кислород, както е с удавника, може за нищожно време да те изпрати на оня свят. Загубата на една дружба, на равновесие или положение, както е при провалящия се човек, за две-три секунди може също да те убие. Ударът при стълкновението на човек с по-твърдо от него тяло може мигновено да стори същото. Това са изключителните и по-трагични случаи, но дори при естествени обстоятелства всеки от нас е пред прага на смъртта.

И тъй, реших да не обръщам повече внимание на главоболието си.

Въпреки всичко от години насам не бях чувал по-тъжна вест; една нощ се бяхме запознали в Ню Йорк, разговаряхме, той свири близо два часа на пиано. Беше още момче. Едва ли някой би повярвал, че човек като него може да умре на трийсет и пет-шест години. Едва ли някой би повярвал, че човек, който може да чува музиката, ще си отиде толкова млад. Говорихме веднъж със Сибелиус за това как ни се иска да бъде. Сибелиус приближаваше седемдесетте.

Тази вест ме завари в родния ми край. Съобщи ми един мой братовчед. Бе дошъл при баба и дядо в двуместния си открит шевролет. Пътувахме към Кингсбърг. Като излязохме на шосето близо до Малага, той включи радиото. Разнесе се оркестрово изпълнение и тогава братовчед ми се сети:

— Гершуин починал — каза той.

Единственото, което знаех, бе че щом ми казва това, то е истина. Щом братовчед ми го казва, значи е истина. Не исках да повярвам, но знаех, че е истина. Спомних си Гершуин в Ню Йорк и трябваше да повярвам, че е починал. Боже мой, истина беше. Истина. Той е мъртъв. Гледах лозята, облени в чудна светлина, прекрасните дървета и спокойния път.

— Познаваше ли го? — попита братовчед ми.

— Срегнахме се с него една нощ в Ню Йорк — казах, — на някакъв прием. Имаше много хора, всички пиеха и приказваха, но въпреки това мисля, че го познавам.

Минавахме през лозята на Кингсбърг и аз гледах лозите, натегнали от гроздове. Накрая стигнахме до дядови и обядвахме там: сарми с лозов лист, арменски хляб със сирене и изстудена диня. После излязохме с колата из парка. Все така се вглеждах във всичко наоколо. Продължавах да се чудя как *става* всичко това. Как става. Колко е невероятно и прекрасно. Колко странно, печално и чудесно, че съществуват всичките спокойни неща, рисувани от велики хора, които са ги рисували, именно защото самите те са искали да ги проумеят — натюрмортите, формите на спокойната материя, крушата, гроздето, прасковата, рибата в блюдото, самуна хляб, бутилката вино, естествените неща от всекидневието. Колко величествени, хубави и тайнствени са тези естествени, обичани от всички хора неща!

В два часа същата нощ взех влака за Сан Франциско. Продължавах да се вглеждам във всичко: мрака на пейзажа, небето в

очакване на първия светлик, бледото разливане на утринта, издигането на слънцето, огряващо света, създаден от нас, милия, грозноват свят, който сме си устроили на земята; железопътните линии, индустриалните строежи и тихите печални обиталища на бедните. Цялата нощ размишлявах как е станало всичко това.

Ще се помъча да ви кажа как става. Ако успея да си спомня, ще мина пак по всички места, из които съм пътувал с влак или с кораб; ако успея да си спомня какво се е случвало, ще ви разкажа. Щом главоболието ми не е, защото съм писател и за вас ще бъде така, както за мен, а каквото е за вас, ще бъде и за всичките все още живи хора, които не са преминали през войни, трагедии или непознати болести. Ако надмогна желанието си да ви разкажа всичко наведнъж, ще се помъча да ви обясня как стават нещата или поне да ви наведе на една мисъл.

Ще се опитам да се върна към началото. Трябва да го сторя, иначе няма да е изчерпателно. Началото е, когато започваш, но не става дума за раждането, то е само статистически факт. Раждането също е начало, но не това, за което говоря. Под начало разбирам мига, когато самият ти *прогледнеш* и *видиш* за първи път.

Началото е, когато почнеш да се освобождаваш от погрешните представи и почувстваш самотната, жестока слава, че съществуващ, че си въвн от пустотата, че си неделима част от нещо — великия източник на енергия, че добър или лош, си цялостно и смъртно същество.

Началото е, когато схванеш разликата между това, което човек иска да изглежда, и онова, което е: всъщност само един посетител на света, който идва и си отива, заем от времето. Не властелин, а само обитател на пространството, изправен пред изпита на времето. Хората са прекрасни живи същества, винаги пред прага на смъртта и само на една крачка от славата; през целия си живот са деца, защото самият живот е още в своето ранно детство. Хората, които изминават последните си мигове към смъртта на седемдесет, осемдесет или деветдесет години, ги изминават като деца. Отиват си тъй безпомощни, както са дошли.

В очите на своите съвременници може да са били велики, малки или неизвестни, а в очите на бога — благородни, добри и истинни и въпреки това хората, които изминават последните си мигове, достигат края както хората, *идващи* насам, изминават *първия* си миг. Тези

мигове — идването и напускането на света — са мигове на чудо и тайнство, на доброто и, ако искате обратно, на злото, въпреки че идването е добро толкова, колкото и напускането е зло. И двете са едновременно и добро, и зло.

Те са винаги едно цяло (освен когато се отнася за климата и светлината) и в ония мигове, когато човек познава славата или достига предопределението си в противоположността на другия. Доброто и злото са едно в живота, във всичко, освен в онези мигове, когато ходът на времето спира от безкрайното възвисяване на духа, неизразимото издигане на душата, мигновеното и необхватно разрастване на истината, която търси истина и я открива.

Това е само догадка как стават нещата, догадка как са станали някои неща. Фрагментите са толкова многобройни и разнообразни, че никой не би могъл да каже как е станало всичко. Дори за себе си никое дете на нашия свят, никой човек, велик или неизвестен, благороден или истинен в очите на бога, не може да каже как е станало всичко това, дори представа няма как може да е станало. Може да е само миг, може да е вечност. Засега или завинаги, кой би могъл да знае?

Онази вечер в родния ми град пътувахме с моя братовчед из пустите улици и внезапно срещнахме същество от другия пол. Родено тук, то се разхождаше в здрача, прекрасно като грозд. Братовчед ми се прехласна. Взе да кара на зиг-заг, за да не изпусне момичето от очи, въздишаше с възхищение и обожание, пляскаше се по челото с тъга, възклищаваше на арменски, а на английски повтаряше: „Боже мой!“

Момичето бе не повече от шестнайсет-седемнайсетгодишно, ако не и четиринайсет-петнайсет, но прекрасно като всичко младо на земята, надарено с грация и чудесни форми като всички неща на този свят: зараждащият се ден, плодовете по клоните, морето край бреговете, настроението на сърцето. И аз като братовчед ми бях обхванат от тъга, бликаща от възхищението и преклонението пред красотата, тъй съвършена, че изглеждаше свята, макар и въплътена в дъщерята на някой пияница, идиот или някакъв друг, велик или нищожен. Братовчед ми и аз се любувахме на тази преходна красота, докато тя ни отведе до един коптор на затънтена уличка край железопътната линия. Тогава той, още неспрял да възклищава, се огледа гневно наоколо и ми извика:

— Да идем да пием по една бира!

Отидохме в една кръчма на Вентура авеню и пихме по две бири. После се прибрахме. Няколко души, все като нас, седяха и приказваха. По-старите си припомняха отколешните места и хората, които не са между живите; някогашното време в тази провинция и колко хубаво е било всичко, колко хубаво, и различно, и същото. Тежките времена и случаите, когато някой от нас, тогава още жив, бил на път да си отиде, а другите се молили и го заклевали и накрая тоя, дете бил вече пътник, се спрял и се върнал при нас и най-сетне всички останали могли да си отдъхнат и заспали, а на сутринта пътникът спял като къпан и след седмица или две-три отново бил сред нас, отново един от нас, приказвал си с нас — тригодишен, двайсетгодишен или четирийсетгодишен. Той и сега се смее с нас и всички сме заедно, спокойни, има спокойни маси за всички, ядене и пиене за всички; спокойни времена и спокойна светлина над целия свят. Говорим за смъртта, сякаш смърт не съществува, сякаш годините не отминават, сякаш Дикран е още сред нас, жив, блестящ, остроумен, залива се от смях, прегръща племенниците си, носи им подаръци. Говорим за Ховагим и стария му раздрънкай буик и гнева му, когато някой се държи зле или лъже, и яростта му веднъж, когато един съсед го излъгал, и как той повдигнал форда на съседа си, прекатурил го и извикал:

— На ти да се разбереш! А после пак лъжи!

А ние всички избухваме в смях.

По-късно през нощта отидохме с братовчед ми в града и влязохме в един бар.

— Помниш ли хората, за които говориха те? — попита ме братовчед ми.

— Някои си спомням — казах. — Някои са отпреди моето време, но Ховагим помня. Веднъж ни взе с брат ми на раздрънкания буик до лозето си. Водеше ни и на лов, пускаше ни арменски плочи на стария си грамофон и се просълзяваше. Често ни носеше грозде, праскови и дини. Спомням си този човек, но Дикран не помня. Помня, че съм чувал за него от сестра му, майка ми, от неговата майка, от баба и дядо. Обичам го. Изглежда е бил сериозен човек, макар че винаги се е правел на зевзек.

Отидохме в пивницата на баските на улица Тулеър. Имаше мюзик-бокс. Седнахме там да си прием уискито и да слушаме испански

танга и любовни песни. Хубаво място беше. Едно от най-хубавите места за пиене, където изобщо съм ходил. Продължавах да си мисля за оная нощ в Ню Йорк, когато срещнах Джордж Гершуин и той ми разказваше как композира.

Докато пиех, прозрях как стават нещата, но не мога да го изразя. Следователно никой не знае. Той бе отпътувал последния си миг, но все още бе с нас, защото и жив, непрестанно пътуваше — в мрака и обратно в светлината, гледаше и слушаше, изчезваше в сфери, непознати за всички ни, и се връщаше. Знаех, че *този* е начинът. Но така е съдено — всеки от нас умира, преди да е дошъл, или си отива, преди да е започнал, и недостигнал още мига, който да си спомня, той отново е пръст, скала или нищо.

Във влака по пътя за в къщи бях просто един тъжен арменец, както казват и за индианците. И то не защото е умрял Брамс, Бах или някой от другите — Реноар, Гойя, Достоевски, Дикенс, Робърт Бърнс или Байрон, Даниел Буун или Толстой, Андрю Джаксън или Марк Твен или който и да било от всичките, които обичаме. Просто защото така ни е било дадено от божията милост и благоволение — и доброто, и злото.

ВЕЛОСИПЕДИСТЪТ ОТ БЕВЪРЛИ ХИЛЗ

Изминал съм с моя кадилак над сто хиляди мили, обиколил съм цялата страна, прекосявал съм я от Тихия до Атлантическия океан и обратно. Но пътувал ли съм вечер, то винаги е било в самота, отчаяние, скръб и други състояния, съпровождащи края. Защото един край загатва друг, а краят на деня подсказва края на живота, особено ако си на път. Краят на живота припомня за грешките в него и на човек му се дощява да е знаел повече.

Почти винаги пътувам сам. Това е едно от предимствата на автомобилиста. Някои пътувания са като любовни приключения, затова трябва да са лични. Човек е влюбен в толкова много неща, пръснати в безреда по цялата страна. Качва се на колата и се запътва към тях, за да ги срещне отново и никого не желае да има край себе си. Човек може да е влюбен в улици, села и градове; в железопътни линии, телеграфни стълбове, къщи, веранди, поляни. И може да тръгне да търси ново подреждане и систематизиране на всички тези неща и на хората в тях.

По този начин автомобилът на човек става нещо като запазеното му място в църквата, само че в храма на света. Затова съм се ядосвал винаги, когато колата ми отказва да работи, както съм очаквал. Подобни неуспехи изглеждат като провал на собствената ми душа в търсенето на истината. Бих могъл да я търся и по всякакъв друг начин, но автомобилът придава на търсенето простор и дълбочина. Истината не е в пейзажа, но пък не е и извън него. Моята кола е различна от която и да било друга кола на света. Тя е моята кола и е като самия мен.

Преди да навърша шестнайсет години, съм имал много велосипеди. Нямам представа какво е станало с тях. Спомням си обаче, тъй безмилостно ги яздох, че вечно се повреждаха. Спиците на колелата постоянно се отпускаха и колелата се разцентроваха. Често се късаха веригите. Натисках кормилото тъй силно при рязкото потегляне, при спринтовете и на остриите завои, че то се разхлабваше и трябваше непрекъснато да го подтягам. Но най-важното, когато става

дума за моите велосипеди, бе начинът, по който карах, мислите, които ми хрумваха, и музиката, която звучеше в мен.

Преди всичко, купувах си велосипедите винаги от втора ръка. Бяха солидни, устойчиви, скоростни и практични. Яздех бързо и стилно. Чрез колоезденето съм открил много неща за стила. Стила на писане, имам предвид. И стила във всяко нещо. Никога не съм яздел за развлечение. Карах, за да стигна донякъде и това съвсем не означава от дома ми на Сан Бенито във Фресно до Народната библиотека. Това означава, че яздех, за да се добера до някъде самият аз. Не го правех просто тъй, за да се мотая. Понякога след цял ден усилено каране си отпочивах на него по пътя за дома, за вечеря и сън. Плъзвах се леко наляво на седлото, въртях педалите само с левия крак, а другия подгъвах на рамката, като оставях велосипеда да криволичи наляво-надясно. И ето какъв стил усвоих — да се движа и при това бързо. Научих се да усещам как се движа, как се държи велосипедът ми, къде се намирам, къде ще стигна скоро и къде по всяка вероятност ще се окажа в края на краищата.

В края на краищата винаги се оказвах у дома — за ядене и сън.

Човек може да открие стил в много неща, но аз усвоих моя чрез нещата, с които се движех, а тъй като и писането е нещо, подвластно на движението, струва ми се, имал съм късмет да се науча именно по този начин.

Велосипедът може да бъде важен атрибут в не по-малко важен ритуал. Ритмичното и уверено натискане на педалите скоро доставя на велосипедиста ценното усещане за темп и ритъм и съблюдаване на точно разчетеното време.

От ритъма произтичат много неща, ако не и всички. Физическата дейност предизвиква дейност от друг порядък — дейността на ума, спомена, въображението, мечтата, надеждата, реда и т.н. Физическата дейност освен това поражда и точен усет за грация, пластичност, изпълнителност, овладяна енергия, непринуденост и т.н. Дейността на въображението кара велосипедиста да почувства неограничените възможности, които крие всяко нещо. Той разбира, че има много разнообразни и превъзходни начини за резултатна езда и тази представа за начините и сравняването им събужда нова представа — за възможностите, които предоставят всички останали дейности. Освен това въображението поражда музиката и спомена.

В ранния период на това търсене чувах много велики симфонии, ненаписани от никой композитор и неизпълнени от ни един оркестър. Мисля, че това е разбираемо. Те просто, така да се каже, ме спохождаха. По рождение съм неспокоен и имам голямото желание да остана завинаги такъв. Никога не ми се е струвало, че е достатъчно вече, че мога да спра. Искаше ми се да стигам до все повече и повече неща. Това би трябвало да ме измори, но всъщност винаги ме е освежавало и укрепвало. Исках да се движа и когато нямах тази възможност, това ми даваше сила от друг порядък. В резултат желанието ми да се движа нарастваше още повече. Исках да търся и го правех.

На път откривах всички онези неща, без които никога не бих могъл да стана писателят, който съм. Нямах още шестнайсет години, когато — от продължителното колоездене — се добрах до много неща за стила, скоростта, пластичността, целта, стойността, формата, завършеността, здравето, настроението, музиката, дишането и накрая — и може би най-доброто от всичко — за връзката между началото и края.

Очите ми (чрез които живея дори повече, отколкото от хляба, чрез които животът има причина, цел и надеждата за пълноценност) биваха постоянно връхлитани от стихииите, особено през онези три години, когато си изкарвах прехраната с велосипеда. Не виждах ясно, цялото ми умение на велосипедист пропадеше и се озовавах спрял край пътя, все още крепящ велосипеда под себе си и се мъчех да си възвърна ясното зрение.

Вятърът непрекъснато замъгляваше погледа ми с разни неща и правеше всичко възможно да ме ослепи веднъж за винаги. Надигаше от земята прахоляк, песъчинки, насекоми, сажди, пепел и какво ли не още. Всичко това се носеше из въздуха и ми влизаше в очите. Вятърът непрекъснато ми създаваше главоболия. Разни мушици попадаха в очите ми и те сълзяха, за да се промият. Минаваше доста време, докато си избистря погледа. Прахолякът — или каквото и да било — винаги ме принуждаваше да спирам, а не обичах това. Веднъж си купих защитни очила, поносих ги, но нямаше никаква полза. Те само ми пречеха. Захвърлих ги и пак подкарах така, надявах се само да няма вятър. Но едва ли е имало поне един цял ден, без нещо да ми влезе в очите.

Обичах вятъра, стига да не ми създаваше толкова неприятности с безобразията си. Повече от всичко имах нужда да виждам ясно. Ето до какво се стигаше: за да мога да се движа — което ми беше работата, — трябваше да виждам къде вървя. А лошата видимост ме принуждаваше да спирам. Спирането беше провал. Не мога да понасям неудачите. Винаги са ме вбесявали. И досега е така. Успехът ми като телеграмен раздавач зависеше от очите ми, а той бе неотделим от стремежа ми да стана продуктивен писател. Затова разчитах толкова много на доброто си зрение.

Понякога заслепяването, отчаянието и гневът ми ставаха тъй силни, че ми идваше да захвърля всичко: да върна униформата и фуражката, да пратя велосипеда по дяволите, да седна в Народната библиотека и да посветя цялото си време на книгите. Там щях да бъда на завет от вятъра, с необезпокоявани очи. Но това не биваше да стане.

Преди всичко заради парите, които ми носеше тази служба. И които бяха нужни за семейство Сароян.

На второ място, имах нужда да извършвам някаква дейност на този свят, което бе нужно за писателя.

Трето, имах нужда непрестанно да се движа и да продължавам наблюденията си над ритъма, темпа, скоростта и ползата. Това щеше да ми помогне да разбере кой съм, кой ще бъда и как. Голямо удоволствие ми доставяше да наблюдавам вятъра, втурнал се през евкалиптите. Струваше ми се истинска музика да го слушам, като се провира между листата. А най-хубаво от всичко бе, като се разбушуваше и ставаше безотговорен — налиташе стремително, замираще внезапно, внезапно се въземаше, понасяше се във вихрушка, стремглаво се втурваше напред, спираше, обръщаше се и хукваше назад.

Понякога вятърът ставаше тъй силен, че едва си пробивах път с велосипеда, но не вярвах да ме спре окончателно, освен мошенически, ослепявайки ме с прахоляк. Често пъти той едва не ме отнасяше, но винаги успявах да се задържа.

В дъждовно време вятърът ми създаваше други грижи. Кой ти гледа, че съм бил мокър от глава до пети, но не виждах нищо, като ми влизаше вода в очите. А замъгленият поглед е нещо едва ли не по-лошо и от пълната слепота, защото тъй си мислиш, че все още виждаш достатъчно, за да се движиш. Скоро обаче разбрах, че е глупост да

продължавам със замъглено зрение. Въпреки това, често се изкушавах да рискувам. Ако не се налагаше да си гледам работата, вятърът и дъждът нямаше да са ми неприятни. Времето ме омагьосваше, особено бурите, но едно е да наблюдаваш буря, а съвсем друго — да се бориш с нея.

Друга неприятност за велосипедиста в дъждовно време са хлъзгавите улици и калта по пътищата. Налагаше се да измъквам велосипеда от калта и да продължавам пеш до адреса, където трябваше да доставя телеграмата. Много пъти се подхлъзвах и падах в калта, защото пренебрегнах обстоятелствата и се мъчех да карам бързо.

Освен това трябваше да се съобразявам с видимостта на другите по улицата, особено с автомобилистите, защото не бе достатъчно да виждам къде се движа самият аз, трябваше да гледам къде минава и автомобилът, да предвиждам къде ще се окажа подир миг.

Лятната жегата размекваше асфалта по забутаните улички на Фресно и можех да минавам по него с велосипеда си само като стана от седлото и отпусна цялата си тежест върху педалите; или със спринт, макар че скоростта, която достигах, едва ли би могла да се свърже със значението на думата спринт. Много по-често обаче едва успявах да съдържа движението, а това ми беше целта — да вървя с велосипеда закъдето съм тръгнал.

От целодневното обикаляне в жегата постоянно ожаднявах. През юли, август и септември тази жажда ставаше просто неутолима. Зачитах много парите и не можех да ги пиляя за себе си, но след дълго премисляне видях, че през лятото има смисъл да направя компромис поне веднъж дневно, а понякога и два пъти. На улица Фресно имаше едно място — „Даниш Дайъри“, срещу театър „Хиподрум“, където срещу пет цента човек може да получи неограничено количество студена мътеница от една глинена стомна. През лятото тази напитка беше чудесна за един раздавач. Към два-два и половина следобед отивах в „Даниш Дайъри“ и за пет цента изпивах огромно количество мътеница — поне четири големи чаши, а много често за кратко време поглъщах и седем-осем чаши. Течността чудесно утоляваше жаждата, разхлаждаше и засищаше. Защото бе и храна. Момичетата, които приготвяха мътеницата, ме знаеха добре и никога с нищо не показваха, че прекалявам. Нещо повече, изглежда им беше приятно да ме гледат, като поглъщам такова огромно количество. Истинско удоволствие ми

доставяше да прецеждам в устата си ситните капчици масло, плуващи в течността. На мраморния тезгях имаше големи солници — половин дузина — и вкусът на солта също бе чудесен. Мястото миришеше на чисто и беше великолепно, прохладно, лицата и телата на момичетата бяха свежи, с чудесен аромат. През целия ден очаквах да стане време за мътеницата и това удоволствие ме караше да се чувствам страшно обогатен в своята жизненост.

Работата ми бе тежка, но съществуваше „Даниш Дайъри“ и срещу пет цента можех да погълна колкото си искам мътеница. И го правех. Това бе едно от големите ми удоволствия през лятото, не по-малко от изстудената диня у дома след работа. Често изяждах по цяла диня, при това съвсем не от малките. Лятото ми създаваше огромна жажда, но ми предлагаше чудесни неща, с които да я утоля.

Като бях седемнайсет-осемнайсетгодишен, ушите ми (чрез които, както и с очите, живеех и се учех) имаха чудесен слух и долавях шумове от най-дребни същества, разни видове насекоми, мишките нощем, колибрите, трептящите листа, които се отронват, тихи подсвирквания, бръмчене и жужене.

Но нямах и шест години, когато започнах да чувам и с вътрешен слух. Въпреки че нямам съвсем определен спомен, знам, че един от по-значителните вътрешни звукове, които дочувах, бе нещо, което бих определил като шум от крила.

Това вероятно бе не от друго, а от настройването на апарата на вътрешния слух, който се мъчи да преодолее частичната си глухота, или просто от самото движение на кръвта в главата ми, когато за момент се задръсти някоя малка, но важна вена, в някоя малка, но важна област. Може и да е било нещо друго, което не мога да определя. Но каквото и да бе то, от време на време и не само преди заспиване чувах (и усещах) в главата си някакво движение като гмурване, преобръщане и натоварване, което възприемах като полета на някакво огромно крило и то сякаш бръсва душата ми. Когато забелязах това за пръв път, смразих се от ужас, защото реших, че е крилото на смъртта. Едно момче на тази възраст е склонно да тълкува така подобно усещане. Доста по-късно свикнах с него и го смятах за нещо не по-странно от постоянното събиране на слюнки в гърлото си.

С вътрешния си слух съм чувал и други неща. Споменах вече музиката, която се появяваше у мен. По този въпрос мога да кажа още нещо. Както си карах велосипеда, музиката почваше да се разнася в мен. Доколкото мога да я опиша, бе оркестрова музика. Често се вмъкваше и клавир, но цялостно музиката звучеше като изпълнение на голям оркестър, превърнал се в един инструмент. Музиката имаше забележителна форма, огромна акумулираща сила и страст от висок порядък — страстта, която се обуздава и отрича — човешките обстоятелства, от които знаем, че колективната страст достига най-лесно индивидуалното тяло и душа. Въпреки че само аз чувах тази музика, ценях я дълбоко и много се гордеех с нея.

Едновременно слушах музиката и я творях, или поне така ми се струваше. Тя действително се появяваше в мен и това ставаше, докато извършвах друга, не така забележителна работа — докато разнасях или приемах телеграми. Макар и тъй беззвучна, тази музика бе винаги величествено изживяване. Докато музиката се разнасяше у мен, чудех се каква форма ще приеме, как ще продължи по-нататък и как ще завърши. Музиката обикновено клонеше към края, когато слизах от велосипеда и това, струва ми се, е съвсем разбираемо, но не винаги бе така. Често едно нещо, една тоналност на музиката или едно измерение на спомена или вътрешния опит, продължаваше непрекъснато през деня, прехвърляше се и във вечерта, нощта и съня. На сутринта обаче то изчезваше и аз го забравях. Забравях, казвам, но само в подробностите, а не и в същността. Когато се отдавах активно на музиката и засвирвах с уста, тъй както я чувам, това не спираше оркестъра. Но щом настанеше време да слеза от велосипеда и да отида сред хората — да разнеса или приема телеграми, — музиката изчезваше от вътрешния ми слух, несъмнено защото сега вече външният ми слух възприемаше други шумове. Но продължавах да свирукам и когато съм сред хората, в службата ми, в консервната фабрика или в самата телеграфна компания. Свирукането ми дразнеше някои хора. Веднъж жената на собственика на телеграфната компания се оплака от това на съпруга си, който ме извика настрана и с известно неудобство ме помоли да не си подсвирквам, докато съм в службата. Молбата му ме учуди по две причини: първо, защото не съзнавах, че си подсвирквам, и, второ, защото не си и представях, че може някому да пречи. Но дребните душици често негодуват срещу гениите и ако

светът бе такова място, всички гении щяха да бъдат презирани като самотници и ексцентрици.

Не винаги имах късмет в това, което слушах. Не винаги то биваше голяма симфония. Често бе песен и странно, не цялостна песен. Всъщност тя никога не биваше завършена. Бе по-скоро фрагмент от песен, и то дотолкова, доколкото чувах и думи. И може би причината да остане незавършена тази форма е именно участието на думите. Защото думите са несъвършен инструмент за общуване, за изразяване на цялостното. Звуковете, ритмите и тактовете са завършени от само себе си, но думите трябва да бъдат *доведени* до край и тъкмо в това е трудността и величието на писането. Все едно, това ми доставяше удоволствие. По време, когато въздухът над земята бе изпълнен с чистота, чувах велика музика, която никой не е слушал.

Бях на тринайсет години, когато си купих грамофон и една плоча и ги отнесох с велосипеда у дома, в къщата ни на Сан Бенито авеню. Майка ми ужасно се ядоса, че съм похарчил дванайсет долара за такъв боклук. Почна да кълне апарата и се насочи към мен тъй заплашително, че трябваше да избягам навън. Тя тръгна по петите ми с някаква налудничавя, но въпреки това комична заплаха. Грамофонът стоеше на масата в гостната. Изтичах през предното стълбище до гостната, където бе грамофонът, навих го бързо, сложих игличката на плочата и пак избягах навън, тъкмо когато майка ми влизаше. Все още ме преследваше, когато от грамофона се разнесе музика. Беше нещо, наречено „Соня“, в изпълнение на оркестъра на Пол Уйатмън. Очаквах, че майка ми ще продължи да ме преследва, но не го стори. Самият аз спрях в задния двор да чуя плочата. След около минута влязох в къщи. Майка ми стоеше до грамофона и слушаше. Гневът ѝ се бе стопил и вместо него видях на лицето ѝ дълбоката мъка на нейната природа, семейство. Един едничък миг от джазовото изпълнение бе сторил това.

Като свърши плочата, тя се обърна към мен и каза: „Хубаво е. Нямах представа какво е, но е хубаво. Грижи се добре за машинката. Само тази плоча ли имаш?“

Казах и, че на обратната страна има още едно изпълнение. Тя седна и каза: „Нека го чуя, моля ти се.“ На обратната страна имаше нещо, доколкото си спомням, наречено „Хай-ли, Хай-ло“.

С това външната музика влезе в моя живот, в семейството ни, в дома ни. Сестрите и брат ми бяха във възторг от грамофона и единствената плоча. Майка ми установи правило да купувам всяка седмица по една нова плоча, което и правех. Тя с нетърпение очакваше пристигането на новата плоча и я слушаше по много пъти. Тази музика трябва да е била за нея нещо много странно, музика, която съвсем не прилича на онова, което си знае от Армения, различна от химните, които е слушала и пяла в църквата. И въпреки това ѝ хареса и тя я обикна.

След време изпратих два долара до едно бюро за покупки по пощата и получих дванайсет плочи. Беше страшна сделка. Музиката нямаше кой знае каква стойност, но да имаш дванайсет плочи за цената на три беше чудесно и задоволяваше семейния стремеж към икономии във всяко нещо.

Но моята музика, която слушах, докато карах велосипеда, се бе появила у мен дълго преди да купя грамофона.

Необходимо е да се разберат две неща: първо, че след като грамофонът стана важна част от семейния ни живот, аз продължавах да чувам собствената си музика и, второ, че колкото повече слушах грамофонната музика, толкова по-рядко чувах моята собствена.

Ако външният слух е преситен от музика, вътрешните уши почват да проявяват склонност към оглушаване. Ако тялото е задоволено, душата почва да губи желание или е неспособна да търси удовлетворение.

През 1908 година, последния ден на август аз съм се появил на земята в градчето Фресно, просто болен от любопитство, гняв и задоволство. Баща ми Сароян, арменец, бил на трийсет и четири години, майка ми, Такухи Сароян — на двацет и пет.

Баща ми получил образование в арменското презвитерианско училище в Битлис. По професия е проповедник. Издавал списание на английски и арменски, пишел философски есета, стихове и пътеписи. Бил много добър оратор.

Майка ми официално не е получила никакво образование, по може да чете и пише на арменски. Може също да чете английски и да

се подписва. Английски обаче чете доста лошо, затова понякога само преглежда вестниците.

Дядо ми се казвал Петрус и бил син на Саркис, който е Сароян чрез осиновяване, затова макар че двете страни на семейството ми носят едно и също име, не са роднини. Дядо ми по майка се казвал Минас, но името на неговия баща съм забравил. Семейните спомени са свързани с град Битлис. Не съм чувал да има спомени, свързани с някой друг град. Този град (и името му) винаги са имали голямо значение за мен.

Баща ми пристигнал сам в Ню Йорк през 1905 година. Две години по-късно се събрал там отново с жена си, дъщерите си Козет и Забел, което изглежда е вариант на Изабела. Там видял за пръв път сина си Хенри, роден в Ерзерум, на път за Америка.

Пътуването от Битлис до Ню Йорк продължило почти две години, защото баба ми Люси, която ги водела, на няколко пъти решавала да спрат. Хващали някаква работа с дъщерите си Такухи и Варкин и сина и Арам, за да изкарат пари за по-нататъшния преход.

Прекарвали три-четири месеца в Ерзерум, един-два в Марсилия и почти половин година в Хавър. Чичо ми Арам, тогава към единайсетгодишен, научил френски и служил за преводач на много арменци по пътя им за Америка. Жените плетели чорапи, които Арам продавал на дребни търговци.

Баща ми известно време бил проповедник на арменската енория в Патерсън, Ню Джързи. Освен това пишел статии за „Крисчън Хералд“ или поне бил свързан с това издание чрез някаква дейност. Най-добрият му приятел в Америка бил д-р Уилям Стоунхил, презвитериански пастор, който починал няколко месеца преди да се родя аз. На него съм кръстен Уилям. Ако той не бил умрял, баща ми, доколкото ми е известно, възнамерявал да ме кръсти Петрус, на дядо ми.

Д-р Стоунхил бил център на религиозен кръг от млади проповедници, обучени от презвитерианците в Армения, Гърция, България, Сърбия и някои други страни от преддверието на Ориента. И досега пазя снимката на тези млади хора, наредени около д-р Стоунхил и съпругата му. Повечето от тях са с големи черни мустаци и всички изглеждат страшно сериозни. С години помнех името на всеки от снимката, но вече съм ги забравил.

През 1928 година, когато за първи път пътувах от Калифорния за Ню Йорк, се отбих в Бруклин и позвъних в дома на мисиз Уилям Стоунхил. Отвори ми тя самата, изгледа ме един миг, после каза: „Вие май сте синът на арменеца Сароян. Заповядайте, моля.“

Не бях ѝ писал за намерението си да я посетя, защото ми се струваше, че не бива да го правя едва в последния момент. Нямах представа защо ми се ще да видя къде живее, след като къщата бе друга, не тази, където беше ходил баща ми. Безпогрешно разпознах дамата от снимката. Тя бе много мила и ми разправи за времето, когато са се знаели с родителите ми. Баща ми обичал да ходи добре облечен, особено за проповедите, разказваше тя, но майка ми отказвала да носи американски дрехи и тя имала големи затруднения с нейното облекло. Майка ми потвърди също, че било така. Каза, че предпочитала да носи своите дрехи от Битлис, защото били нейни собствени, в тях се чувствала удобно и не обичала да носи дрехите на други хора.

Когато посетих мисиз Стоунхил, бях дваисетгодишен. Разказах ѝ как семейството ми бе пътувало до Калифорния и отбелязах, че съм дошъл в Ню Йорк, защото това е мое отдавнашно желание и защото съм писател. Тогава тя ми призна, че също пише и ми подаде две книжлета, които издала на собствени разноски. Бяха стихосбирки. В подземната железница за Ню Йорк прочетох и двете, после ги четох пак и в мебелираната си воняща стая в хотел „Ню Йорк“, недалеч от пазара Уошингтън, аз която плащах три долара седмично. Стиховете бяха ужасно мили, самотни, безсмислени, приповдигнати и абсурдни. Разчувстваха ме и се просълзих. Тя ме беше поканила на едно религиозно събрание и когато ѝ отказах, едва сдържа изненадата си. Обясних ѝ колкото може по-любезно, че никога не посещавам такива места, защото там не се чувствам естествено и защото прекарвам свободното си време по улиците на Ню Йорк или в Народната библиотека на Пето авеню. Тя отбеляза, че баща ми винаги е участвал активно в църковните дела. Отвърнах ѝ, че съм решил да стана добър писател.

През нощта, когато съм се раждал, баща ми не бил у дома. Акуширала майката на вуйчо ми Мушег Сароян. Раждането било кратко, сравнително безболезнено и неотбелязано в регистрите. Няколко минути преди раждането майка ми била на крака и се държала за вратата, което, изглежда е семейна привичка. Баща ми бил на лозето

на братовчедите си Мурадян, близо до Сейнджър, на единайсет мили източно от Фресно. Работел там на лозята им. Били му обещаха работа в арменската църква в Йетем, близо до Фресно, но там енорията говорела предимно турски, а баща ми не знаел добре турски. Оказал се без работа и се хванал за първото, което му попаднало.

Когато съм станал на две години, цялото семейство се преселило в Сан Бруно, на двацет и пет мили южно от Сан Франциско. После сме се пренесли в Сан Франциско, където известно време баща ми бил свързан с Армията на спасението. Накрая сме отишли в Кембъл, малко градче, до Сан Хосе, Калифорния, където през юли 1911 година баща ми почина.

В Кембъл, също като бащата на Шъруд Андерсън някъде из Средния запад, той отглеждал кокошки и продавал яйца, но и това начинание не било много успешно. Пилетата непрекъснато измирили, кокошките хващали всякакви болести, снасяли малко и освен това през цялото време, докато се занимавал с този бизнес, яйцата не се търсели много.

Близо до нас в Кембъл живееше една стара португалка, чиито деца се бяха изпоженили и я напуснали. Майка ми я наричаше Папча, вероятно по този начин бе запомнила името ѝ. Тази жена бе чест гост в нашия дом, говореше на майка ми на португалски, а майка ми ѝ отвърщаше на арменски. Като си тръгнеше, аз винаги я изпращах до дома ѝ, защото бе самотна. Майка ми разправяше, че като отивала у Папча, след като съм я изпратил, винаги ме заварвала да седя на един сандък, гледал съм старицата и съм я слушал, а в ръката ми една дебела филия хляб с масло, около която кръжат няколко мухи.

Майка ми помнеше също и една сирийка, която пътувала с нашите в трета класа на парахода от Хавър до Ню Йорк. Тази жена помагала на майка ми да се грижи за децата, хранела ги, миела ги и им създавала някакъв уют в едно тъй претъпкано, мръсно и потискащо място. Първите няколко часа след потеглянето от Хавър жената заглеждала майка ми, после отишла при нея, казала ѝ няколко думи на арабски, които майка ми не разбрала, и взела да ѝ помага — да превъзмогне тревогата и страха, които ясно личали на лицето ѝ. Няколко години преди смъртта си майка ми каза, че вечно ще помни тази жена и ще благодари на бога за нея.

Друг приятел от кораба бил един рус норвежки моряк, който свенливо поел грижата да носи храна на майка ми, усмихвал ѝ се и носел на ръце сестрите и брат ми. Майка ми казваше, че ако някога е обичала някого, то е било този човек. Всеки път като се отбивал при нея, той ѝ казвал няколко думи на норвежки, тя му отвърщала на арменски и скоро си тръгвал. Всеки ден по време на пътуването ѝ носел храна и обичта си.

Кои са тези хора? Папча, сирийката, младият норвежки моряк? Те са моето семейство. Те са хората на обичта.

Човек не бива да мисли лошо за рода си. Това е основно правило, благодарение на което може да постигне самоутвърждаването си като личност или илюзията, че го е постигнал, което в края на краищата е почти същото. Редно е човек да мисли добре за рода си, независимо какви хора ще се окаже, че са, защото, ако човек забелязва единствено посредствеността на хората от рода си, това означава, че самият е посредствен и му липсват интелигентност, вкус, въображение и най-важното от всичко — любов. Ако човек смята рода си надарен с тези качества, то родът му положително има някаква стойност в едно или друго направление — дори това да е само способността му да оцелява например, което не е малко. Просто да издържиш, означава да запазиш надеждата за величие и самото достойнство. Надеждата за тези неща е тъй съществена, както и самите те, защото ако ги нямаш, можеш да ги постигнеш, а ако ги притежаваш, можеш да ги загубиш.

Реших много отрано да обичам рода си и да виждам във всеки от членовете му нещо неповторимо и скъпоценно, независимо от очевидността на жалките и неприятни неща. Не мисля, че когато съм писал за тях, някога съм лъгал — просто спирах вниманието си на нещата, които ценя и предпочитам, и избягвах онези, към които не изпитвам добри чувства и снисходителност. В края на краищата писателят си създава семейството, нацията, културата и дори собствената стойност и мисля, че аз най-сполучливо от всеки друг от рода Сароян съм го създал, което личи в цялото ми творчество и особено в малката книжка, наречена „Казвам се Арам“^[1].

Ако ми бяха предложили сам да си избира име, мисля, че бих избрал Арам. Юношеските и младежките години на вуйчо ми Арам ми бяха направили силно впечатление, обожавях го за неговата енергичност и хумора му, пък и самото име вървеше със Сароян. Двете

доста добре си подхождаха. Дълго време Арам е било любимо арменско име. По различни арменски вестници, списания и книги съм намирал героични рисунки на множество арменци, които са носели името Арам, и обичам всичките недостоверни легенди, които свързвах с това име.

На Арам от книгата ми „Казвам се Арам“, дадох фамилията Гарогланиян — това е било моминското име на баба ми Люси, докато, единайсетгодишна, се омъжила за Минас Сароян. Той бил тогава двайсет и една-две годишен. Кръстих сина си Арам, защото бях свикнал с това име като със свое собствено и понеже бе твърде късно аз да се нарека така, исках поне той да го носи.

Имаше обаче в живота ми време, когато не можех да понасям рода си и името Сароян.

Мислил съм да избягам от къщи. Мислил съм да си сменя името. Мислил съм и да се ожена възможно най-рано, за да си създам сам семейство със свое собствено име. Тези тревожни хрумвания ме обхванаха, като бях осем-деветгодишен и продължиха до деветнайсет-двайсетгодишна възраст, но с течение на времето ме вълнуваха все по-малко и след като навърших трийсет, а после и четирийсет години, вече ги смятах за глупост.

Стана ми ясно, че от промяната на обстоятелствата и на името аз самият няма да се променя. Обстоятелствата ще бъдат различни, името ще бъде друго, но аз ще си остана същият, какъвто съм. Същите ще си останат и препятствията по пътя да стана това, което искам да съм. Никога през живота си не съм помислял да се отрека от националността си. Когато понякога семейството ми ме дразнеше, дощявало ми се е да се отърва от тях веднаж за винаги, но това чувство никога не се е задържало много дълго.

Веднъж, като продавахме заедно „Фресно Ивнинг Хералд“, братовчед ми Хаиг Сароян каза на Джордж Риекас, че той, Хаиг, е американец. Аз му казах, че ние всички сме американци, но че Риекас се интересува от националността на семейството на Хаиг, което беше арменско. Хаиг отвърна: „Не, моята националност не е арменска. Снощи се скарахме с татко и аз избягах от къщи.“ Няколко дни по-късно той обаче ми каза, че неговата националност отново е арменска — сдобрил се с баща си.

От време на време името Сароян ми се струваше нелепо, както става с всяка дума, ако почнеш да мислиш дълго за нея. И разбира се, не името бе глупаво, а аз самият, глупаво беше безсилието в стремежа ми да живея пълноценно. Името само по себе си не представляваше нищо. Нищо не означаваше. По същия начин можех да се казвам и Мъд, както бях писал веднъж.

В дъното на досадата ми от моя род винаги е била голямата ми обич към тях и голямата доза надежда в намерението ми да придам някаква стойност на името си. Името Уилям понякога ми се струваше хубаво, понякога не, но малко по малко и двете имена станаха еднакво хубави. Те бяха звуковете и представите, които някак точно изразяваха мен самия.

Веднъж в трети клас на училището Емерсън една временна учителка, оглеждайки класа, преди да разтвори дневника, кимна към мен полуусмихната и каза: „Ти, предполагам, си Уилям Сароян.“

Умрях си от кеф и реших никога да не ѝ създавам неприятности, нито да позволя някому да го прави. Директорът ѝ бил казал, че аз ще бъда проблемът ѝ в този клас и тя решила да отгатне коя ли физиономия отговаря на това име. Ако беше попитала някой друг, сигурен съм, че само за един час щях да я изкарам разплакана от класната стая. Но реших, че е много симпатична и доста интелигентна. Всъщност Д. Д. Дейвис трябва да ѝ е казал, че косата ми вечно е несресана или да ѝ е описал накратко как изглеждам и какъв съм. Дори и така, с факта, че знаеше кой съм аз, тя ме спечели.

И досега ме обхваща тази наивна гордост, като ме поздравят непознати, тъй че, ако някой тип от кръчмата ми извика „Здрасти, Бил!“, готов съм да седна на масата му, да побъбря с него и да оставя хората да видят, че ме е познал един скитник, че съм пътувал и че съм някой. Удоволствие ми доставя, като ме поздрави по име някой непознат. Сприятеливал съм се с полупияни учители, които идваха на масата ми в ресторанта или бара и ми съобщаваха, че са чели книгата ми. Много хора, като поздравяват писател, казват, че са чели книгата му и с това го затрудняват да разбере за коя книга става дума. Веднъж, след няколко минути разговор, се оказа, че става дума за „Гневът на мравките“ на Джон Стайнбек. Спомням си, че отбелязах: „Съжалявам, но не съм автор на тази книга. Тя е на Уилям Фокнър.“

Човек минава през цял куп премеждия, докато си създаде име, само за да се окаже, че името е създадо него. Разбира, че трябва да живее съобразно с представите, свързани с името му. И това съобразяване постепенно му става навик.

Когато през 1944 година посетих Джордж Бърнард Шоу, веднага разбрах, че и с него случаят е същият. Той бе благороден, деликатен, мил дребен човек, който си е създал някаква маска и после я поддържа тъй неотклонно и сполучливо, че тя се е превърнала в естествено състояние. Като мен, по природа той очевидно е бил дълбоко нещастен човек. Човек, който е видял безполезността, безмислието и мъката на живота, но се е заставил да захвърли тези чувства настрани и да представлява друг Джордж Бърнард Шоу, което е изкуство и удобство.

Младите сърца познават неудовлетвореността от семейството. В семейството си човек не винаги вижда само любов и радост. Всеки понякога се е чудил как е попаднал точно в собственото си семейство. Ако нечие семейство е незначително, посредствено, обикновено, неправещо впечатление или просто неизвестно, естествено е на младия човек да му се доще да е имал по-добър шанс, като се е раждал.

Веднъж един човек ме изненада, като заяви трагично, че предпочитал да се е родил в бедно семейство, защото искал да стане писател. Семейството му бе с положение в обществото на Сан Франциско и невероятно богато. А той смяташе, че при такива обстоятелства му било невъзможно да стане писател. Скоро престанах да се учудвам и видях, че думите му не бяха съвсем неоснователни.

Неудовлетворението от собственото родословие е почти универсално. Познато е в една или друга степен във всяко семейство. И в края на краищата едва ли има на света човек, който да не е изпитвал неприязън към човешката раса.

Но щом човек иска да устоява на времето, той трябва да приема семейството си и да цени целия човешки род. Човек не може да живее живота си пълноценно, ако мрази това, което е. Болестта и омразата вървят заедно и са спътници на смъртта. Докато е жив, човек трябва да избягва натрапчивото присъствие на смъртта, защото и без това неизбежните затруднения са повече, отколкото може да понесе, и е трудно да ги пригоди към стила, с който живее и работи.

Човек копнее да принадлежи към благородно, уважавано, интелигентно, красиво, елегантно, полезно, смело, одухотворено, богато, мило, здраво и очарователно семейство, но неизменно открива, че неговото не е такова. Ако забележи в него благородство, забелязва, и то в много по-голяма степен, липсата на благородство. Същото важи и за другите неща. Винаги лошите неща са повече от хубавите. Един от рода бил слабоумен. Втори нечестен. Трети с грозно тяло и лице, грозен по природа. Друг бил превзет. Още някой бил страхлив като заек. И така нататък. Никак не е лесно да свикнеш с истината, че човешката раса е от същия нисш порядък, като животните, или че родът ти не е много по-добър от човечеството като цяло.

Естествено е за новодошлите да очакват много от семейството, към което принадлежат.

В края на краищата реших, че трябва *аз самият* да си бъда семейство. Видях, че не мога да направя много за другите, затова сметнах, че трябва да правя за себе си всичко възможно.

Когато престанах да изисквам нещо от когото и да било, освен от себе си, почнах да откривам у другите много неща със стойност, които дотогава не бях забелязвал и почнах да гледам на нищожните неща с радост и обич.

Това е едно важно постижение в духовното развитие, защото, когато става дума за придобиване на ценни качества, истина е, че човек сам по себе си може да представлява цялата човешка раса. Недопустимо е или поне неуместно да предявяваш изисквания към когото и да било, освен към себе си. Нищо няма да излезе от това. Човек не бива да е взискателен към родителите си, брат си или сестра си, към жена си или децата си. Човек трябва да е взискателен единствено към самия себе си, а към останалите да проявява любов и разбиране или и двете.

Но достигането на съвършенство винаги е ставало единствено чрез опита и прежеждията. Недостатъците са нещо постоянно и непреодолимо, тъй че забелязвайки ги у другите с хумор, разбиране и обич, намираме и собствените си недостатъци по-леко поносими.

В нашия род е имало невероятно глупави хора, имало е и прекрасни. Прекрасните са умрели, но не са забравени. Слушал съм за нищожните да се разправя със срам и съжаление, за чудесните — с

удоволствие и благодарност. Но дори чудесните не са нещо изключително. Тяхната слава е ограничена и лишена от стойност.

Колкото до сегашните ми роднини, те просто не са нищо особено. Повечето от тях са глупави или безполезно умни, физически отпадъци и непривлекателни, неодоухотворени, безчувствени, безразлични, равнодушни и лишени от особени качества, които да дават някакъв смисъл на съществуването им.

Изглеждат като неродени души, които идват и си отиват, без някой да забележи, че са идвали и са си отишли.

Сред тези хора, които представляват моя род, аз съм чужденец. С никого от тях не мога да говоря съдържателно. Разговорите неизменно се свеждат до неща, не само отегчителни, но и просто вбесяващи. Липсват им всякакви стремежи. Никакво влечение към истината, честта и достойнството. Ядат, спят, работят, изкарват пари, събират пари, мечтаят за пари, тормозят се за пари.

Религията на моя род винаги е била съвсем лична. Ние не сме неверующи, но дълго сме предпочитали да пазим своята религия за себе си. Вярно, на времето — през 1801 година — един от нашите хора заминал на поклонение в Ерусалим, но в рода ни се говори, че не е бил искрен, защото по пътя сключил значителен брой износни сделки и на връщане прекарал доста време в Константинопол — град, който по онова време много повече, отколкото сега, бил известен като място на удоволствията. Независимо от това, откакто се върнал, до края на живота му, той бил уважаван както подобава на поклонник.

Родът ни тачи своя бог, но отношението към него подсказва, че го смятат за един от някогашните членове на рода. Въпросът за Христос, неговия разум и мъдрост са били внимателно проучени и намерени за недостатъчно сигурни.

Ако изобщо сме зачитали някакви светци, те са били хора от нашия род, около които с годините били измисляни безброй лъжливи предания, превърнали се с времето в занимателно евангелие.

Един от тези светци бил момче на име Кисак, което умряло на единайсет години. То било най-хубавото, най-умното, най-блестящото момче, което някога е живяло.

Но този свят и живот били прекалено груби, за да може да ги понесе, това е всичко.

Други двама са близнаците Ара и Аракси Сарухян: по онова време, пък и досега, това име е останало в някои клонове на рода ни. Ара бил мургав, с черни очи и коса, Аракси светла, синеока и червеночоса. Двамата били произведени светци заради тяхната хубост, ум, приликата помежду им, тяхното нахалство и презрение към законите и действителността. Аракси се омъжила дванайсетгодишна за кюрд, родила му трима сина и три дъщери и по този начин внесла в рода ни кръвта на кюрдската нация. Като навършил дваисет и седем години, Ара напуснал бащиния си дом пиан — станал и излязъл. Говори се, че заминал за Индия.

Това са измислици. Всеки в рода ни знае, че са измислици и въпреки това и досега се разправят различни варианти, а се появяват и нови измислици. Отначало не им вярват, после ги възприемат като чиста истина. Ако човек на десет години е чувал собствения си баща да разправя някаква басня, колкото и невероятна да му се е струвала тогава, с течение на времето е склонен да я приеме, макар и само защото той самият е чувал да се разправя.

А между истинността на самата басня и реалността от разправянето ѝ човек не долавя достатъчно разлика — кой има основания да разруши старата църква, само за да построи нова?

Родът ни сам по себе си бе църква и част от религията ни бе да се разказват измислици, а това показва известен ум, въображение, което е с цел да се издигне равнището на семейството.

Тези измислици са се раждали в Битлис, град, изолиран високо в планината, през дългите многоснежни зими и през дългия жарък покой на лятото.

В Битлис официално не съществуваха никакви светци.

Имахме един във Фресно. Но дори и той не беше канонизиран.

В дома, който наехме на Сан Бенито, на пианото в гостната имаше тебеширено бяла отливка с големината на машинописна страница. Беше барелеф на старческа глава, боядисан после в кафяво. Който и да е бил този човек, в представите ми той най-много приличаше на светец. От осемгодишната ми възраст насам тази отливка ми е пред очите и досега е запазила същото значение за мен.

Първия път, като я забелязах на пианото, почти не ѝ обърнах внимание. Една почти квадратна плоча, на която някой е отредил специално място в къщата — другото не ме занимаваше. Струва ми се, тогава си помислих, че плочата със строгите си очертания съдържа някаква красота и заслужава да ѝ бъде отредено специално място, където ще се забелязва и ще упражнява известно влияние. И плочата наистина ми въздействаше. И не малко, смятам.

Един ден случайно забелязах, че е нещо повече от изображение. Станах от стола пред пианото и го разгледах. Беше глава на старец с дълга, но подрязана брада в три-четвърти профил. Това също ми се стори не случайно — че изобразява глава на старец. Не случайно бе и това, че старецът изглеждаше сериозен и печален. Веднага се досетих какво представлява. Реших, че трябва да е някой от рода ни.

Оттогава, когато ми се случваше да се ядосвам или объркам, приискваше ми се да погледна стареца. Отивах до пианото, качвах се на столчето и го гледах, докато ми мине. Само от гледането на гравирания силует се успокоявах и душата ми се примиряваше с моето собствено невежество и незначителност. Дълго време нямах нужда да зная нещо повече за този човек, но един ден заприказвах с баба ми Люси за него.

— Кой е той? — попитах я.

— Киркор Просветителя — отвърна тя на арменски, което на този език звучи Лузаверич. Както и да се произнася или пише на английски, то означава осветител или буквално „който хвърля светлина“. Баба ми не го наричаше свети Киркор, но съм чувал на английски да го наричат св. Грегъри Просветителя. Тъй или иначе, става дума за едно и също лице. Барелефът с лика му бе намерил място в дома, където живеех, очите ми намираха място в образа на отливката и в последна сметка моето въображение, невежество, незначителност и копнежът ми за много други неща даваха реалност на гравюрата: тя бе аз самият, тя бе начинът, по който възприемах този свят и живот на осем, девет и десет години и вероятно ще си остане същото за мен и когато стана на осемдесет години.

Тук, да си призная, паметта почва да ме лъже. Не помня дали от баба ми съм чувал, че той е изнамерил арменската азбука или че пръв е напечатал книга на говоримия език или пък е превел Библията на арменски — естествено, на *крабар*, тоест на класическия писмовен

арменски, за разлика от *ашхарабар*, който е пък народният арменски. Езикът в моето семейство беше ашхарабар. Във всеки случай разбрах, че името му е Киркор и в най-ранните си разкази дадох това име на брат си. Много пъти съм писал *моят брат Киркор*.

Но каквото и да е направил Киркор за езика, азбуката, за Библията и просвещението, или за свещения стремеж към преодоляване на невежеството в душите на хората, изглеждаше ми дълбока истина и бях сериозно повлиян от този действителен или легендарен ум, въпреки че, както казах, не съм сигурен в нищо. Киркор Просветителя може да е бил наречен тъй по други причини, а не заради азбуката, Библията, хартията, печатането или книгите. Това няма значение. Който и да е бил той, мисля, че е имал известно отношение към тези неща, защото оттогава и аз съм замесен в тях, а Киркор и аз сме един и същ човек.

Баба ми бе купила барелефа за двацет и пет цента. Не мога да си представя какво я е подтикнало да си позволи този разход, но съм сигурен, че трябва да е било нещо дълбоко религиозно по линията на някакво лично преживяване.

Желанието да промениш света или да се отървеш от насекомите, изглежда е основното в детството на писателите, защото досега не съм срещал писател, начинаещ или мастит, който в детството си да не е бил вбесяван от разни мравки, бръмбари, насекоми или родители.

И тъй като светът непрекъснато се руши и гние, насекомите изпъзвяват неусетно от плесента и фермента, а родителите заедно с децата си се борят против тях.

Улицата е спасението и за двете страни: сърдитите родители намират там спокойствие, а нетърпеливите синове изтичват навън, смятайки, че началото все ще ги изведе донякъде.

Улиците на Оукланд непрестанно се намесваха в съня ми, както всички улици в края на краищата. Виждах ги, мечтаех за тях, после те отново ми се явяваха и тъй бяха винаги в съня ми. Вървах по тях повече насън, отколкото наяве, пробуждах се из тях само за да открия, че съм потънал в още по-дълбок сън, защото улиците сами по себе си са сън, не сънят на един човек, а сънят на смъртта. Тъкмо на улиците

живее смъртта. Но именно там човек най-пълно живее, тъй като щом си на улицата, значи не си мъртъв — нали следваш своя път.

Приютът Фред Финч се състоеше от няколко сгради, няколко акра зеленчукова градина, обор, склад и нещо като полянка, след която започваха горите. Но най-хубавите гори започваха извън границите на тази местност.

Пералта стрийт се простираше по невисоките хълмове. Разхождах се по тази улица, откакто навърших три години, докато станах на седем. От Пералта нагоре възлизаше криволичещ път до някакви общински сгради, после отново се спускаше към Пералта.

Веднъж като минавах оттам, ме блъсна едно момче с велосипеда си. Ударих си главата в един ръбест крайпътен камък и се надигнах с разбито око. Раната не беше сериозна, но бях изненадан и ядосан, затова се разревах, въпреки че нямаше нужда да го сторя. Никой обаче не вярваше, че можех и да не рева. Лицето ми бе обляно в кръв. Можех да продължа да рева, но не виждах ползата, затова млъкнах. Скучно ми беше.

Джон Уесли Хейгън ме качи на фургона си и ме отведе на лекар, който заши раната. Тази проста операция не го затрудни особено. Съши разкъсаните парчета едно с друго, а аз седях и чаках да свърши. Той не продума нищо през цялото време, Джон Уесли Хейгън също мълчеше, мълчах и аз.

След това Джон Уесли Хейгън и аз се сприятелихме и из целия приют се разнесе славата ми на герой. Това беше фалшива слава — нито бях спасил някого от удавяне, нито пък бях измъкнал от пламъците човек, заключен в горяща къща. Но не си направих труда да опровергам тази слава, преди всичко, струва ми се, защото не знаех как.

Джон Уесли Хейгън беше управител на Фред Финч. Беше шотландец, към петдесетгодишен, слаб и спокоен и изглеждаше едновременно и много сериозен, и с определено чувство за хумор. От време на време, когато трябваше да отиде с фургона до пазара, за да вземе продукти, той ме намираше на игрището и ми казваше, че мога да го придружа. Сядахме един до друг на седалката на непокрития фургон и конят потегляше, той знаеше накъде да върви и къде да спре. Доколкото си спомням, Хейгън и аз не разговаряхме, но между нас съществуваше истински контакт. Още ми е в паметта как влизахме в

магазина, той гребваше с една голяма лъжица шоколад и ми я поднасяше към устата. Отварях уста, той бутваше шоколада и аз го изяждах. Това ставаше около един час преди ядене и жена му се караше, че ще ме разглези и ще ми развали обяда, но въпреки това той го правеше — защото нея я нямаше там, и на мен ми беше приятно, че го прави.

От седалката на фургона улиците на Оукланд изглеждаха различни. Аз бях високо и гледах надолу. Оттам улиците изглеждаха по-други, аз също, но мисля, че всъщност Хейгън, а не фургонът ме променяше. Защото той избираше за компания именно мен измежду малките. Не го обичах особено много, защото малките момчета никога не обичат управителя, но пък не го и ненавиждах, както повечето момчета.

По-късно обаче го намразих, но и това не продължи много. Не мога да мразя дълго време. Просто не си струва.

Жена му се казваше Лилиън Пендър. Беше много хубава и изтънчена. Рисуваше с маслени бои, но не му бе родила никакви деца. Тя нарисува портрети на много деца от Фред Финч. Един ден и аз ѝ позирах. Ходих няколко пъти, доколкото помпя, но въобще не видях портрета. По-вероятно е да не го е довършила. Довърши само портрета на едно момче, което загина при автомобилна катастрофа. Портретът бе пресниман на цветни картички и всеки, който беше достатъчно пораснал, вземаше купчина от картичките и обикаляше улиците, звънеше по вратите и ги продаваше на хората.

Спечелените пари даваха на Лилиън Пендър — за приюта, за майката на момчето и за надгробната плоча. Между момчетата и момичетата съществуваше голямо съперничество кой ще продаде повече картички и ще спечели повече пари за Лилиън Пендър. Момчето бе русо, осемгодишно, ходеше в светлосин гащиризон и изглеждаше ужасно тъжно. Сякаш е знаело, че няма да живее дълго. Една от причините да научим за смъртта му, бе, че тя откри ново поле за приключения пред момчетата и момичетата, които излизаха да продават картички. Много момчета задържаха част от парите за себе си и си купуваха неща, които винаги са мечтали да имат, преди всичко джобни ножчета. Няколко момчета с гордост разправяха за вещи, откраднати от магазините. Вълнението за най-малките трябва да е било толкова силно, че един ден със Сами Айзак и Теди Долън, които

бяха под мое покровителство във Фред Финч, решихме да отмъкнем малко картички и да излезем на улицата да ги продаваме.

Отидох до канцеларията или ателието на Лилиън Пендър и видях, че на писалището лежат стотици картички, а вътре няма никой да ме попита какво търся. Взех цял куп картички и се измъкнах. Дадох на Сами Айзак, на Теди Долън, оставих и за себе си. После излязохме да видим какво ще излезе от нашето начинание.

Тичах една-две преки но Пералта, после по една друга улица, най-сетне натиснах звънеца на вратата на една къща. Отвори ми една жена. Разказах ѝ историята на загиналото момче. Тя влезе за малко вътре и се върна с няколко монети, подаде ми ги и взе картичка. Спомням си, че очите ѝ бяха просълзени, а гласът ѝ — състрадателен.

Мъчно ѝ беше за горкото момче, радваше се, че аз не съм мъртъв, и ми подаде парите.

Това ми се стори доста странно.

Хубаво беше да звъниш по вратите, да ти отвори непознат, да говориш с непознат, после да получиш пари от непознат, но имаше нещо друго. Парите са хубаво нещо, децата ги обичат заради самите тях, просто като монети, но това са смешни пари. Изпросени пари. Милостиня. Взех парите и изтичах обратно при Сами Айзак и Теди Долън. Разправихме си какво се е случило с всекиго от нас. Знаехме, че не е нужно да сме по на десет, единайсет или дванайсет години, за да звъним по вратите и да получаваме пари за картичките. Всеки от нас бе получил пари от хората, които отваряха. Не бяха само петаци. Истински пари бяха. Имаше монети от по четвърт и половин долар и няколко по-дребни.

Продължихме си работата и скоро всеки от нас имаше почти пълен джоб с монети. После отидохме в магазина и похарчихме част от тях за бонбони и други желани неща.

Като се стъмни, решихме, че за днес е достатъчно и можем да се прибираме. Като наближихме приюта, заварихме страшна бъркотия, защото сметнали, че сме се загубили, откраднали са ни или сме избягали.

Предадохме парите, но не получихме благодарности.

Известно време мислехме, че ще се наложи да минем без вечеря, след като не сме дошли навреме и всички вече са яли, но накрая

готвачът ни донесе по една чиния и ние седнахме мълчаливо да ядем в празната столова.

Години по-късно реших да напиша пиеса. Написах я и я нарекох *Подземният цирк*. В тази пиеса едно малко момче е задържано в училище след часовете, защото си мечтаело. Учителката му задава разни задачи.

— Виж сега, ако едно момче има пет ябълки и раздаде две, колко ябълки му остават?

— А какви са били ябълките? — пита момчето. Учителката говорила с директора за това. А директорът я посъветвал:

— Оставете го и *той да ви задава въпроси*.

Тогавя момчето почва да задава въпроси, измежду които е и следният:

— Какво е улица?

Това беше през 1935 година. Бях за втори път през живота си в Ню Йорк, двайсет и седем годишен. Имах публикувана книга с къси разкази. Бях известен. Вече две години бях известен. Преди публикуването на „Дръзкият младеж на летящия трапец“ в „Стори Магазин“ също бях известен, но не като писател. Бях известен като самия аз. Няколко дни след публикуването на разказа станах известен и като писател. Колко известен може да бъде човек? И каква е ползата от това?

Все пак не бих пренебрегнал славата си. Постигнах я, извоювах я и сега ѝ се радвам. Името ми е познато на милиони непознати за мен и ми е приятно, че е така. Срещал съм хиляди хора, които не бих срещнал, ако не бях известен, и това също ми е приятно. Писането ми е небрежно, но като цяло е нещо хубаво, нещо, което е част от самия мен, нещо, което никой друг писател не притежава.

Какво е това нещо?

Това е любовта към улиците. Любовта към нашия свят и нашия живот, който накрая за всекиго от нас остарява и се разрушава, за който всеки съжалява или трябва да се срамува.

Нашият уют са улиците, пътят, който избираме, времето, което прекарваме там, другите странници, които срещаме в светлината на деня, в електрическото осветление на нощта, във вятъра, в дъжда, в

снега — суровите, сиви улици, където живеем и започваме всичко, където ослепяваме или проглеждаме.

Веднъж на път за в къщи от училище Секуоя в Оукланд, където учех в първи клас, чух едно момче да плаче. Беше на моя възраст и някой от семейството му бе починал, може би майка му или баща му. Момчето стоеше на верандата. Пред къщата бе спряла катафалка. Аз стоях сам на улицата, а на верандата стоеше момчето — само. Чувах го да плаче. Видях мъжете да изнасят ковчег от къщата, да пресичат верандата, после да слизат по стълбите. Момчето ги последва, облечено в най-новите си дрехи. Мъжете плъзнаха ковчег в катафалката. В сърцето си се разплаках за умрелия непознат, тъй както плачеше момчето.

Какво е улицата? Това е мястото, където живите плачат, където мъртвите си заминават в мълчание към своя вечен покой.

Смъртта ужасно ме разстройва. Смъртта ме поболява. Смъртта ме вбесява. Смъртта и мръсотията ми пречат да мисля. Смъртта на улиците предизвиква желание да зная повече.

Разплаканото момче ме накара да се замисля как да му върна покойния близък. Риданията му ме караха да искам да открия как да го сторя. Струваше ми се, че все нещо може да се измисли, за да се върне назад покойният. Продължих да мечтая за такова изобретение, разстроен от страданието на момчето, мислейки за нуждата му от обич.

Като се върнах в приюта, продължавах да мисля за изобретението, ровейки из боклуците, които трябваше да бъдат изнесени следната сутрин, и намерих две празни консервни кутии. Махнах етикетите, на които имаше отпечатани червени домати. Издълбах две дупки в пръстта. Сложих във всяка по една кутия, като изравних отворите им със земята. Напълних едната кутия с вода и седях там целия следобед, мислейки как да накарам водата от пълната кутия да се прелее в празната до нея. Мислех, че по този начин ще си отговоря на проблема за момчето.

Ако можех да накарам водата от пълната кутия да се прелее в празната, несъмнено момчето щеше да може да си възвърне покойния. Да си възвърне обичта. Седях и мислех. Как да накарам водата да се прелее сама от пълната в празната кутия? Това бе проблемът. Съсредоточих се над него, като гледах напрегнато двете кутии,

надявайки се любовта да направи това просто чудо. Вярвах, че любовта може да го стори. Чаках, размишлявах, спомнях си, съсредоточавах се. Утъпках пръстта около отворите на кутиите, смятайки, че това може да помогне. Представих си радостта на момчето да види отново родителите си да крачат по улицата, без да знае как се е случило това, без да знае, че аз съм го сторил.

Водата си стоеше там, където беше. Празната кутия си оставаше празна.

Извадих пълната кутия от земята и излях водата в празната. Като се напълни, извадих и нея от земята. Почнах да преливам водата от едната кутия в другата. После я излях в едната дупка. Върнах се до крана, напълних и двете кутии с вода и ги занесох пак на същото място. Сега и двете кутии бяха пълни, но нищо не бях измислил. Мисленето и любовта не можаха да родят нещо невъзможно, както се бях надявал да стане. Седнах на земята до кутиите и дълго време ги гледах, мислейки задълбочено. Припомнях си момчето и страданието в сърцето му — защото е загубило някого, защото е загубило източника на любов. Пред очите ми стояха двете кутии, пълни с вода. Излях водата от едната кутия в пръстта и пак я видях да изчезва.

Проблемът си оставаше ясен и прост: да накарам водата от пълната кутия да се прелее сама в празната.

Този път не поставих кутиите в дупките, а на повърхността. Бяха на не повече от двацетина сантиметра една от друга. Но водата не се преливаше. Не изчезна от едната кутия, за да се появи в другата. Едната оставаше пълна, другата — празна. Сложих ги една до друга, надявайки се това да помогне.

Отчаяно исках да стане така. Трябваше да го постигна. Трябваше да я накарам да се премести. Още чувах плача на момчето. Още го виждах, като върви след катафалката.

Но нищо не ставаше.

Излях водата от празната кутия и гледах как се попива в земята.

После ритнах едната кутия, след нея и другата. Ритах ги пред себе си, докато прекосих целия двор.

В играта се включиха много момчета, които познавах само по физиономия, а не по име, и заритахме кутиите напред-назад, докато се смачкаха и вече не можеха да се напълнят с вода.

Изобретението се провали. Мъртвият не се възвърна. Смъртта си оставаше смърт. Когато иззвъня камбаната, отидох в столовата да вечерям. При тези обстоятелства не ми оставаше нищо друго.

Не проследявам света улица по улица, защото никога не съм живял, вървял или писал по хронологичен ред. В началото преживях края, живях средата, изживявах началото, всичко наведнъж и заедно и в средата бе същото, както и в края. Никога не съм имал време или нагласа да изживея само средата в средата, или началото в началото.

Разхождах се по всички посоки из улиците, живеех в тях по всяко време. Пишех по всякакъв начин за времето си, което всъщност не бе мое, а ничие, каквото е и времето на смъртта. Държах на порядъка, държах и на самия себе си. Редът, който бях открил, бе редът на безредието. Това, което станах или което излезе от мене, не беше мое.

Първата улица, преди всички, беше пътят.

Конете бяха впрегнати, фургонът натоварен с вещите на баща ми, майка ми седна на седалката отпред, а двете ми сестри, брат ми и аз се настанихме отзад. Баща ми се качи на фургона и седна до майка ми. Взе поводите и подкара. Конете потеглиха по селския път.

Гледах назад и виждах къщата, заобиколена с лозя. Бяхме живели там, но не можех да си я представя. Денят миришеше на жегга, прах, трева и вода. Фургонът се клатушкаше. Баща ми подвикваше на конете. Задряхмах.

А след това баща ми почина. Видях го веднъж и после никога повече. Пътят минаваше край град Сейнджър, девет мили източно от Фресно. Фургонът спря във Фресно и оттам баща ми отведе с влак семейството си до Сан Бруно, но не помня нито пристигането с фургона до Фресно, нито потеглянето на влака, ни баща си или нещо друго.

Отначало спях и се пробуждах само на завоите, но за едно дълго време не си спомням нищо или си спомням откъслечни неща, без да имам обща картина.

Фресно, Сейнджър, Сан Хосе, Кембъл, Сан Бруно, Сан Франциско, Оукланд — това са местата, за които зная, че сме били

там, но не от спомени, защото всичко ми се струваше сън и не си представях нищо конкретно.

Улиците във Фресно бяха наречени по буквите на азбуката, по номера или на имената на светци и разни други. През 1908 година улица А пресичаше Южната Тихоокеанска железница и досега е така, но улица Z е изчезнала. Улица Н беше от вътрешната страна на железопътната линия. На улица Н между Тулеър и Кърн през 1908 година се намираше домът, в който съм се родил.

Забравил съм името на лозята край Сейнджър, помня само, че беше испанско. Ла Палома ли беше? Мисля, че е така. Но не помня точно. Чувал съм само да разправят.

Започнах да живея истински в приюта Фред Финч в Оукланд, Калифорния. Сбогувах се с майка си и започнах. Започнах да мисля, да разсъждавам, да се интересувам за какво е всичко. Преди тази раздяла нямах причина да забелязвам или да запомням нещата. Бях забелязвал и запомнял случайно, но сега почнах да помня и забелязвам, защото исках да разбера кой съм, към какво принадлежа и какво ще излезе от мен. Аз бях син на баща си, но той бе мъртъв. Бях син на майка си, но тя си бе отишла. Бях брат на Хенри, но той бе в друго отделение на приюта, отделението за момчета над шест години. Бях брат на Козет и Забел, но те бяха в отделението за момичета. Все пак поне и четиримата бяхме заедно в един и същ приют. Казваха ми Уили. Не знаех второто си име, въпреки че го бях чувал. Тогавя не си спомнях със сигурност дали това име е моето. Нямах и понятие от националност и религия.

За своето отделение знаех само едно: бях там с пет-шест други момченца и възпитателката ни се казваше мисиз Уинчестър.

Нощем две-три момченца се размърдваха в креватчетата си и се разплакваха, като се мъчеха да скрият това от другите, защото се смяташе срамно да плачеш или да си подмокриш постелята. В тъмната стая останалите, които не плачеха, си говореха помежду си. Смееха се на мисиз Уинчестър и на ревльовците. От време на време ревльовците не искаха да говорят с другите, мислеха си, че по този начин плачът им няма да се забележи. Замираха за малко неподвижни и мълчаливи и после отново почваха да се въртят и избухваха в плач. Най-сетне всички се укротяваха и заспиваха.

Кой бях аз? Бях едно от момчетата в отделението за малките. На какво принадлежах? Не зная, но мисля, че нямах нищо общо с мястото, на което се намирах. Какво трябваше да правя? Трябваше да се подчинявам на правилника, трябваше да се науча да се обличам сам, да си връзвам връзките на обувките и да вярвам в приказките за бога.

Виждах брат си всеки ден, но той живееше по друг начин, макар и на същото място. Питам го къде е мама и той ми отвърщаше, че е в Сан Франциско и работи в едно семейство като слугиня. Питам го кога ще я видим отново и той ми отговаряше, че не знае. Питам го дали му харесва това място, отговаряше ми, че го мрази.

Всеки тук мразеше това място. Защото не беше дом, това е всичко.

Един неделен ден майка ми дойде от Сан Франциско с пълна кошница сандвичи и отидохме на пикник. Седяхме на тревата и тя ни раздаваше сандвичите, а ние всички дъвчехме и приказвахме. Нейният английски беше лош, но тя можеше да говори тъй, че да я разбират. С най-голямата ми сестра Козет, която тогава бе дванайсетгодишна, говореше на арменски. Не разбирах какво си говорят.

А сбогуването с момчетата и момичетата! Спомням си Мелвин Ати, който и да бе той. Спомням си Хуанита Полърд, която и да бе тя. Бялата стомна, пълна със студено мляко през горещите следобеди си спомням. Късчетата месо от готвача и златния кръст. Неделните закуски с печени или варени яйца. Храбрите разходки до неделното училище. Магьосниците от планините. Лешниците по храстите. Папратта и дъбовете покрай пътя. Кучетата, които хващаме и мъкнем в къщи. Гуцерите със сини коремци, които се откъсваха от опашките си, като ги заловиш. Катеренето по тънките евкалипти, които се огъваха до земята. Гостите, които ни разправяха приказки. Немският оркестър, който свиреше на стъпалата пред общината.

Веднъж през лятото ме поканиха да прекарам една седмица при някакво семейство от Оукланд и аз като глупак позволих на някой си да дойде да ме вземе и да ме отведе с трамвая до дома си. Мястото бе вонящо и едва изтраях, докато се върна. Всяко семейство си има някаква миризма, но от миризмата на това семейство просто ми прилошаваше. Предпочитам миризмата на Фред Финч, с която вече бях свикнал.

Там прекарах дълги дни и години и денят, когато напуснах, ми се струваше прекрасен. Дойде влакът, ние четиримата се качихме, седнахме и той потегли. Заминавахме за Фресно, аз бях на седем години. Във Фресно живях десет години.

Не зная какво създава писателят, но вероятно не е щастието. Щастливото момче или щастливият човек не се нуждае от писане. Но имало ли е някога щастливо момче? Имало ли е някога щастлив човек?

В Оукланд се събудих и почнах да забелязвам и да запомням. Във Фресно почнах да работя. Сам реших да почна работа. Брат ми Хенри се хвана да продава „Фресно Ивнинг Хералд“, тръгнах да продавам вестници и аз. Той беше на десет години и половина, аз на седем и половина. Излязох на улицата и там започнах да живея. Най-сетне се бях отървал от приюта. Най-сетне имах дом, къщата на Сан Бенито № 2226. Живеехме там с майка ми, сестрите и брат ми. В целия град имаше клонове от рода на баща ми и от рода на майка ми. Всеки клон си имаше своя собствен дом и своите членове.

Но мой дом бе целият свят и аз се радвах, че съм в него.

В този свят аз открих за себе си един друг свят — в театрите и кината на Фресно. В „Хиподром“ даваха филми и оперети, в „Орфей“ на Бродуей — само водевил, в „Либърти“ — само филми, същото бе и в „Синема“ и „Бижу“. На всички тези места аз прониквах безплатно благодарение на приятелството си с контрольорите или пък като се промъквах тайно. Гледал съм почти всички филми, които идваха в града, и почти всеки водевилен спектакъл. Този друг свят в истинския бе странен и прекрасен. Чувствах необходимост да обитавам и този свят, но винаги първо си свършвах работата, а тя беше да продам вестниците.

Стремежът ми бе да изкарам поне половин долар на ден. „Фресно Ивнинг Хералд“ струваше пет цента. Половината оставах за мен, половината за редакцията. Всеки два вестника ми носеха печалба от пет цента. Двайсет вестника правеха половин долар. Постоянни клиенти няха. Понякога само за няколко минути продавах по двайсет броя, а имаше случаи, когато не можех да продам и десет от три часа и половина до осем и половина-девет.

Известно време бе разрешено да връщаме непродадените вестници, но това правило бе променено, тъй че ако вземех двайсет вестника и продадох само десет, за целия ден няха никаква печалба.

Рискът бе голям и понякога продавах само осем броя, като не спечелвах пукнат грош и връщах в къщи по дванайсет вестника.

Обаче само след един месец работа до следобеда и вечерта се освобождавах от двайсетте броя, висях по улиците, докато не продам всичките или ми останат само три-четири.

Ако станеше много късно, отнасях един в гръцката сладкарница, където го продавах за каквото ми дадеше човекът, обикновено за бонбон, който струва един цент. Давах друг на контрольора в „Либърти“ и влизах да видя представлението или поне част от него, после занасях един и на контрольора в „Хиподрум“ и влизах и там.

Понякога се прибирах у дома чак след десет вечерта. На деветгодишна възраст не се прибирах, докато улиците не се опразнят или поне докато не свършеха представленията.

Обичах театрите и кината и дори когато огладнявах, не харчех пари за ядене. Един бонбон, вода — това ми беше яденето, докато се прибера у дома, където знаех, че винаги ще се намери нещо вкусно на печката.

Улиците ме създадоха, а те бяха вонящи, но въпреки това ги обичах, защото там е родена плътта ми и там се е изградил моят дух.

[1] Издадена у нас под заглавие „Голям род сме ние“. — Бел.ред.

↑

КРЪСТАН ДЯНКОВ

НЕВЕРОЯТНИ ИСТОРИИ С ОБИКНОВЕНИ ДУМИ

Сароян е необикновен писател. Нещо повече, той е необикновена личност. Дали писателят е повлиял на личността или личността на писателя, ми е трудно да реша. Но тези две половини на 63-годишния американски арменец са дали в осмозата си усещането за една изключителна атмосфера, за едно почти електрическо напрежение във въздуха, за нещо, което като балон непрекъснато се издува и кой знае дали няма да се спуска с гръм и трясък. Да попаднеш в света на Сароян от неговите книги или в компанията на личността му е едно и също — и на двете места човек се чувства и весел, и малко тъжен, и напрегнат, готов на всякакви изненади, и майсторски предразположен да повярва на всякакви небивалици. Само едно не може: в допира до Сароян да останеш безразличен и отпуснат. С него не можеш да кажеш „Все едно ми е“. Той те дърпа подире си, той иска от теб да участваш, търси ръката ти, разговаря с теб, бърбив, бълващ порой от слова, които не секват и за миг. И на човек понякога му се струва, че не може напълно да разбере явлението Уилям Сароян.

Прост и умен, знаещ и помнещ много, хихикащ и забавен, сърдит като дете, готово да тропне с крак, Уилям Сароян не знае покой. Като читател виждаш — той има определен вкус към един само свой определен персонаж: дечурлига, наивни момчета и момичета, дребни занаятчии и търговци, всичките мечтатели и носещи в гърдите си пламъка на нещо възвишено, на някакво изкуство, всичките малко странни, с халюцинаторни изживявания, с внезапни пориви, всичките душевно чисти и невинни, просто по рождение готови да паднат жертва под меча на всяка лъжа и неправда. И се питаш: за какво е създаден този Сароянов свят от образи, накъде са тръгнали неговите чистосърдечни герои с грандиозните си илюзии за Щастието, Доброто, Любовта — все понятия с главни букви? И каква е всъщност според

писателя собствената му мисия? На Месия? На Соломон? На Христос? Чуден човек е тоя Сароян!

У него няма и следа от онова, което сме свикнали да наричаме американска белетристика. Е да, има я хуманността, чувството за достойнство и чест също го има, има ги ония граждански добродетели, които срещаме и у другите големи американски реалисти. Но къде са подтекстовете на един Хемингуей, къде са гротеските на един Андерсън или човешкият маскарад на Фокнър, къде са клетниците на Колдуел? Къде са бездънните словесни плетеници на новоанглийските стилисти? Няма я блестящата проза на Фицджерълд, няма го напористия хумор на Твен. Това, което Сароян предлага, е нещо съвсем друго — един простичък разказ за простички хорица, извезан от съвсем обикновени думи, наглед дори без сюжет и без задълбочени мисли, само с много блянове и невероятни „тигърски“ истории, една преливаща доброта, която тръгва може би от древните арменски плата, за да залее Америка на неудачниците и ококорените момчетия, които поглъщат света сякаш той е цирк. Тази „отломка“ на арменския народ с бухналите мустаци като че иска всекиму да внуши: ти си добър и никой не може да ти отнеме времето, което ти е съдено да прекараш на този свят, времето на твоя живот, ти си щастлив и никой няма право да ти попречи на щастието да бъдеш най-добрият пиколо, ти си по душа поет, нищо, че ръсиш потта си, разнасяйки чували на гръб, ти си храбрец като онзи дързък младеж на летящия трапец от цирка на въодушевените сополанковци. Ти си това и онова, ти си всичко, само едно не си — човешка отрепка не си, защото макар и да живееш на две мили от Сан Франциско и понякога да нямаш и цент, ти не си роб на тази страна, която не мисли за тебе, а само за себе си. Ти си по-голям от големите, нищо, че те никога няма да те направят дегустатор на кафе!

Тук е може би скрит своеобразният бунт на Сароян, който в космичната битка между Ормузд и Ариман никога не забравя, че трябва да застане до рамото на хубавото начало, на голямата истина за малките неща, без които няма големи истини. В неговите разкази няма титани, няма блестящи герои в зашеметяващи пози, няма велики личности по джеклондоновска кройка. Сароян не търси изключителната личност, защото смята, че обикновените хора са си изключителни по начало. Той иска да им помогне, да ги измъкне от

злобата и страха, от порока и ненавистта между хората. Искане да ги утеши, с добродушна усмивка да ги накара да забравят, да не се омърсят, да не се обезчовечат. „Усмиввай се на безмерната радост и тайната на битието“ — казва им той. Но що за бунт е това? — би попитал всеки. Не е ли то по-скоро един закъснел толстоизъм върху коравата почва на жестоката житейска арена? И да, и не. „Така стават нещата“, че на каквото и да прилича светът — на цвете, или на нож, той е „изобщо като нищо“. Усмиввайки се благо, Сароян все пак е стъпил върху тази твърда почва. Той знае: неговите читатели също знаят, че няма на какво отгоре да се усмихват. И макар да си надява маската на веселия Арлекин, той е тъжен като всяка кукла. Той не може да съчинява неистини, да лъже. И небивалиците му дори стават жив къс от една действителност, в която винаги ще се намери една блиндирана полицейска кола, от която ще застрелят твоя тигър, твоя силен и нежен приятел, без когото и разума си можеш да изгубиш. И най-щастливата Коледа има своя трети ден, и най-щастливото детство — своите печални портокали. Заразен от усмивката на писателя, ти уж се усмихваш, ала ти горчи. Когато всички се веселят и малко повече пийнат, ти се оказваш филипинец. И тогава не ти остава нищо друго, освен да измъкнеш ножа и да замахнеш срещу изверга, от когото, уви, не можеш нийде се скри.

Такъв е този пъстър Сароянов свят. Кънтящ от сладкодумство и добри намерения, той всъщност е жесток, подигравателен, неискрен, чужд на човешкото, чужд на жаждата за слънце, зелени поля и кокетна къщичка край Пало Алто.

Разказите на Сароян не са измислени. С цялата си фантастичност и привидна необикновеност те са изтръгнати от един твърде богат личен опит. Градецът Фресно, където се е родил той, е бил център на арменските емигранти в Калифорния, на половината път между Сан Франциско и Лос Анжелос. Най-напред арменски свещеник, бежанец от погромите, баща му скоро е принуден да стане лозар. Майката е неука, проста женица, която след ранната смърт на мъжа си разбира, че само с две голи ръце не ще може да изхрани я отгледа четирите си деца. Малкият Уилям е изпратен в приют за бедни сираци. „У дома живеехме съвсем сиромашки“ — спомня си той по-късно. На седемгодишна възраст е изхвърлен и от приюта. И сега, точно когато децата отварят очи за света, той трябва да почне самостоятелния си

живот, да работи като вестникарче и пощальон, като носач и келнер, като лозар и работник в компанията „Телефон Бел“. Изкуството силно го влече, ще му се да стане музикант, скулптор, художник, писател — нещо, което да го отведе в света на прекрасното, високо над калните складове и тъмните улички, по които рядко минава хубавицата Лора. „Да, изкуство — разправяше той в едно свое интервю. — Лесно е да го решиш, ама как се изпълнява подобна мечта? Исках много, но можех само едно. Ако трябваше да бъда ваятел, щеше да ми е нужно длето и глина, художник — бои, четки и платна. А нима сте чували за композитор без пиано и без нотни листове? Да пишеш бе най-лесно и най-евтино: късче всякаква хартия и огризан край от молив“. Първият разказ излиза в арменския вестник на колонията преселници. После идва „Дръзкият младеж на летящия трапец“ (1934) и така започва литературната му кариера. Над десет романа, много пиеси, повече от 3000 разказа, малко стихове и постепенното осъзнаване на истината, че в Америка, иска ли да бъде верен на себе си, и на героите си, и на действителността, писателят трябва да остане свободен и независим от царството на парите — ето какво е неговото наследство. Пиесата му „Времето на вашия живот“ (Мигове от живота у нас) спечелва наградата „Пулицър“, но Сароян я отхвърля: „Никой не може да ме купи“. Така се създаде славата му на горделив егоист — една квалификация, която американската критика упорито поддържа и до днес. Нищо по-невероятно! Егоист той не е, макар че може би е готов да се хвали с велики приятели и големи преживелици.

Спомням си лятото на 1969 година, когато Сароян посети България и в София отседна в току-що открития хотел „София“. За определената среща той закъсна — дълго го чакахме и гадаехме какъв ли е. Най-сетне в антрето се разнесе мощен глас, от който стъклата затрещяха, и при нас влезе невисок човек с чело до тавана. Никого не познаваше, но заговори с всички моментално, без церемонии, сякаш е стар приятел, завърнал се след дълго отсъствие и сега просто не знае откъде по-напред да започне. Пожела да узнае малките ни имена и днес може би презимената вече не си спомня. Говореше бурно, високо, смееше се от душа, жестикулираше обилно, но изразително. Къде беше закъснял? Бил в Арменския народен дом, сам отишъл там. После попитал за арменската църква, завели го. Разходил се до пазара. Забравил, че го чакат. Заразпитвах го за книги и писатели. Всички му

бяха приятели от незапомнени времена, Карл Сандбърг? „О, Карли! Чудесно момче!“ Уилям Фокнър? „Кой, Бил? Знам го, заедно сме пиянствали.“ Хемингуей? „Горкият Ърни, не издържа!“ Марлена Дитрих? „Малката! Имахме си един свой шлагер.“ Артуро Тосканини? „Добрият, стар Артър! Викаше ме на репетиции“. И т.н. Сароян се беше докосвал до всичко, разбираше от всичко, познаваше всички — писатели, музиканти, режисьори, актьори. Само не политици, „Нашите политици правят всичко, за да им се подиграват по цял свят. Правителството флиртува с изкуствата. Фалшива привързаност! Представям си колко му е трудно на Джонсън. С подкрепа като неговата могат да се издигнат само ония, които знаят единствено да попълват формуляри, но не и как се пишат книги“. Жлъчен, точен, безмилостен. И от друга страна много широкосърдечен, топъл, по детски наивен: „Значи, в България и децата са чували за мен? Жалко, пък аз трябва да си заминавам!“

И той наистина си замина. На прощаване рече: „Каквото съм написал, написал съм го за хората които обичат да четат“ С написаното той остана при нас. И тази книга всъщност е снимката, която се оставя за спомен с приповдигнати думи на гърба: „Не забравяйте един голям самохвалко, който е против скръбта и ви обича!“

Издание:

Уилям Сароян. Нещо като нож, нещо като цвете, изобщо като нищо на света

Издателство „Хр. Г. Данов“, Пловдив, 1971

Подбор и превод от английски език: Нели Константинова

Редактор: Кръстан Дянков

Художник: Веселин Павлов

Художествен редактор: Веселин Христов

Технически редактор: Найден Русинов

Коректори: Трифон Алексиев, Бети Леви

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.